

TREBALLS DE LA SOCIETAT CATALANA DE GEOGRAFIA

98

desembre 2024

SOCIETAT CATALANA DE GEOGRAFIA
INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

<https://revistes.iec.cat/index.php/TSCG>
ISSN: 1133-2190 (ed. impresa) / 2014-0037 (ed. digital)

TREBALLS
DE LA
SOCIETAT CATALANA
DE GEOGRAFIA

98

desembre 2024

SOCIETAT CATALANA DE GEOGRAFIA

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

<https://revistes.iec.cat/index.php/TSCG>
ISSN: 1133-2190 (ed. impresa) / 2014-0037 (ed. digital)

Editor en cap

Joan Alberich (SCG; Universitat Rovira i Virgili)

Editor adjunt

Valerià Paül (SCG; Universidade de Santiago de Compostela, Galícia)

Consell Editor

Enric Bertran (SCG)
Jesús Burgueño (SCG; Universitat de Lleida)
Antoni Luna (SCG; Universitat Pompeu Fabra)
Carolina Martí (SCG; Universitat de Girona)
Anna Ortiz (SCG; Universitat Autònoma de Barcelona)
Xavier Úbeda (SCG; Universitat de Barcelona)

Consell Científic

Alejandro Armas Díaz (SCG; Universidad de La Laguna, Canàries)
Margherita Azzari (Università degli Studi di Firenze, Itàlia)
Holly Barcus (Macalester College, Estats Units)
Benedetta Castiglioni (Università degli Studi di Padova, Itàlia)
Jordi Cortès (SCG)
João Carlos Garcia (Universidade do Porto, Portugal)
Maria Dolors Garcia Ramon (SCG; Universitat Autònoma de Barcelona)
Fiona Haslam McKenzie (University of Western Australia, Austràlia)
Joan Mateu (Universitat de València)
Johan Milian (Université de Vincennes-Saint-Denis - Paris 8, França)
Francesc Nadal (SCG; Universitat de Barcelona)
Joan Nogué (SCG; Universitat de Girona)
Jorge Olcina (SCG; Universitat d'Alacant)
Josep Oliveras (SCG; Universitat Rovira i Virgili)
Xavier Oliveras González (El Colegio de la Frontera Norte, Mèxic)
Pilar Paneque (Universidad Pablo de Olavide)
Paulo Alexandre da Silva Pereira (Mykolas Romeris University, Lituània)
Paula Soto Villagrán (Universidad Autónoma Metropolitana, Mèxic)
Katsuyuki Takenaka (SCG; 愛知県立大学=Universitat Prefectural d'Aichi, Japó)
Joan Tort (Universitat de Barcelona)
Ana Zazo (Universidad del Bío-Bío, Xile)

Les opinions expressades a *Treballs de la Societat Catalana de Geografia* són, exclusivament, responsabilitat de les persones que han escrit els textos.

© dels autors dels articles

© Societat Catalana de Geografia, filial de l'Institut d'Estudis Catalans

Aquest número 98 de *Treballs de la Societat Catalana de Geografia* ha estat editat amb la col·laboració de la Diputació de Barcelona.

Revisió lingüística del català i castellà

Enric Bertran
Valerià Paül

Revisió lingüística i traducció de l'anglès

Olistis. Cooperativa de serveis lingüístics i culturals

Edició i impressió

Geotec, Estudis i Projectes Geogràfics
AgilPrint Serveis Gràfics S.L.

Redacció. Subscripció i administració. Intercanvi

Societat Catalana de Geografia
Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona
Telèfon: 935 529 104

A/e: treballs.scg@correu.iec.cat

Web: <https://scgeo.iec.cat>

Adquisicions: <https://publicacions.iec.cat>

Disseny de la portada: Pau Alegre

ISSN: 1133-2190 (format imprès);

2014-0037 (format digital)

Dipòsit legal B. 24190-1985

URL: <https://revistes.iec.cat/index.php/TSCG>

**Diputació
Barcelona**

ÍNDIX

ARTICLES

- Un mapa de la vinya i l'olivera a Catalunya a la primera meitat del segle XVIII
Llorenç FERRER ALÒS..... 7
- Un nou barri barceloní? Resignificació del sentit de lloc i gentrificació
operativa a la Cerdanya
Anna FUNKE-CASELLAS 41
- Cap a una apicultura metropolitana sostenible?
El cas d'estudi de l'àrea metropolitana de Barcelona
Martí LLORENS NACHÓN 75
- «A prop de tot i de tothom» o «fugir de les multituds»? Ciutat i camp
en les preferències residencials de la joventut catalana
Oriol NEL-LO COLOM; Joan CHECA RIUS 103
- Aplicación de biopsias urbanas como metodología de análisis en Mazatlán
J. C. ROJO-CARRASCAL; À. CEBOLLADA; D. G. OCHOA-HEREDIA.....129
- «Staying at home, wearing a mask, bored and annoyed». Experiences
and physical and emotional consequences of the COVID-19 pandemic
for older adults in Barcelona
M. SOLANA-SOLANA; A. ORTIZ-GUITART; P. ZUERAS CASTILLO 153
- Vulnerabilitat social i accés al transport públic en àrees de baixa densitat.
El cas de les urbanitzacions de la demarcació de Barcelona
Andrea VISIOLI; Robert SALVATELLA 175
- Persones externes al Consell Editor de *Treballs de la Societat Catalana de
Geografia* que han avaluat de forma anònima els articles dels números 97 i 98 201
- Informació per als autors i autores 203

SUMMARY

ARTICLES

- A map of the vineyard and olive trees in Catalonia in the first half of the 18th century
Llorenç FERRER ALÒS..... 7
- A new neighbourhood in Barcelona? Resignification of the sense of place and operational gentrification in la Cerdanya
Anna FUNKE-CASELLAS 41
- Towards Sustainable Urban Beekeeping. The Case Study of the Barcelona Metropolitan Area
Martí LLORENS NACHÓN 75
- “Close to everything and everyone” or “away from the crowds”? City and countryside in the residential preferences of young Catalans
Oriol NEL·LO COLOM; Joan CHECA RIUS 103
- Urban Biopsies Application as a Analytical Methodology at Mazatlán
J. C. ROJO-CARRASCAL; À. CEBOLLADA; D. G. OCHOA-HEREDIA.....129
- «Staying at home, wearing a mask, bored and annoyed». Experiences and physical and emotional consequences of the COVID-19 pandemic for older adults in Barcelona
M. SOLANA-SOLANA; A. ORTIZ-GUITART; P. ZUERAS CASTILLO 153
- Social vulnerability and access to public transport in low-density areas. The case of the urbanizations of the province of Barcelona
Andrea VISIOLI; Robert SALVATELLA 175
- Blind Reviewers External to the *Treballs de la Societat Catalana de Geografia* Editorial Board who Have Refereed Articles Included in Numbers 97 and 98 ... 201
- Information to Authors 203

ARTICLES

Un mapa de la vinya i l'olivera a Catalunya a la primera meitat del segle XVIII¹

Llorenç Ferrer Alòs

Departament d'Història i Arqueologia

Universitat de Barcelona

llferrer@ub.edu

 <https://orcid.org/0000-0002-4031-8801>

Resum

A partir de la documentació conservada de les *Respuestas de Patiño* de 1716 per confeccionar el cadastre, les seves revisions, cadastres reials i repartiments conservats en arxius comarcals i arxius municipals (834 localitats i el 58,8% dels municipis) es realitza un intent de confeccionar un mapa dels conreus de la vinya i l'olivera i algunes anotacions sobre alguns altres conreus a la primera meitat del segle XVIII a Catalunya. L'objectiu és conèixer-ne la distribució i determinar, en conseqüència, fins a quin punt havia començat o ja existia un procés d'especialització agrària.

Paraules clau: Catalunya, cadastre, vinya, olivera, conreus, primera meitat segle XVIII

Resumen: *Un mapa de la viña y el olivo en Cataluña en la primera mitad del siglo XVIII*

A partir de la documentación conservada de las *Respuestas de Patiño* de 1716 para confeccionar el catastro, revisiones de las mismas, catastros reales y repartimientos conservados en archivos comarcales y archivos municipales (834 localidades y el 58,8% de los municipios) se realiza un intento de confeccionar un mapa de los cultivos de la viña y el olivo y algunas anotaciones sobre otros cultivos en la primera mitad del siglo XVIII en Cataluña. El objetivo es conocer su distribución y determinar, en consecuencia, hasta qué punto había empezado o ya existía un proceso de especialización agraria.

Palabras clave: Cataluña, catastro, viña, olivo, cultivos, primera mitad del siglo XVIII

---

1. Aquesta investigació s'emmarca dins dels projecte «Trabajo y movilidad social en la Cataluña contemporánea (1836-1936)» (PID2021-122261NB-I00).

Abstract: *A map of the vineyard and olive trees in Catalonia in the first half of the 18th century*

Based on the preserved documentation of *Patiño's Rwspuestas* of 1716 to prepare the cadastre (land registry), revisions of the same, *real cadastres and repartimientos* kept in county archives and municipal archives (834 localities and 58.8% of the municipalities) a attempt to make a map of vine and olive crops and annotations on other crops in the first half of the 18th century in Catalonia, to know their distribution and how far a process of agricultural specialization had begun or already existed.

Keywords: Catalonia, land registry (cadastre), vineyard, olive tree, crops, first half of the 18th century

* * *

Aquest treball es proposa reconstruir cartogràficament fins on estaven desenvolupats el conreu de la vinya i l'olivera a Catalunya a la primera meitat del segle XVIII, exercici que ha de mostrar les especialitzacions agrícoles abans de l'expansió coneguda de dècades posteriors. És possible fer-ho? Amb quines fonts? El 1716 s'implantava a Catalunya el cadastre, que proporcionava informació de conreus per cada poble, però el frau fiscal evident en moltes declaracions i la dispersió de la font a escala municipal, no sempre conservada, feia gairebé impossible recollir les dades i fer-ne un mapa fiable. De fet, va ser Francesc Valls (1996) qui va fer el primer intent a partir d'algunes dades pròpies i de treballs de diversos autors publicats fins a aquell moment. El resultat va ser modest, tal com ho eren les dades disponibles. En aquest article ens hem proposat avançar en la configuració d'aquest mapa, degut es disposa de més documents gràcies a la digitalització i és més fàcil accedir-hi amb l'organització arxivística actual. De fet, és un trencaclosques encara inacabat, però que ja presenta uns resultats prou rellevants. Per aquest motiu, és un treball obert en el qual es poden anar incorporant noves dades a mesura que vagin apareixent nous cadastres o repartiments de municipis als que no hem accedit. Tot i així, és una tasca no plena de dificultats i de decisions que s'han de ponderar molt bé de cara a obtenir uns resultats fiables.

El treball es divideix en diferents apartats. En la primer s'analitzà el cadastre que es va implementar després de la Guerra de Successió i la documentació que va generar; en la segon es plantegen els límits que té una recerca com aquesta basat en fonts tant disperses; en tercer lloc, s'analitzen les que s'han utilitzat amb diferents variants i diferents procedències; en quart lloc, es discuteixen la metodologia utilitzada i les decisions preses de cara a la construcció de la cartografia; en cinquè i sisè lloc, es presenten els resultats en format cartogràfic i quantitatiu per municipis i comarques de la presència de la vinya i l'olivera en la primera meitat del segle XVIII; i, finalment, es fa referència a altres produccions recollides per la mateixa font per detectar altres geografies de conreus.

1. El cadastre i la documentació generada

El cadastre buscava la creació d'un impost que es pagués en funció de la riquesa de les persones i, per tant, el primer que calia fer era conèixer la riquesa dels pobles i de les persones, cosa que obligava al fet que tots els pobles i llogarrets iniciessin un procés de recollida de dades. El marc era el final d'una guerra on els odís i les rancúnies no havien desaparegut, i l'objectiu, un increment de la fiscalitat, fet que havia de condicionar per força la qualitat de cada document elaborat (Alcoberro, 2005; Mercader, 1961; Nadal Farreras, 1975). Cada poble o persona que responia tenia una estratègia diferent davant la nova pressió política.

Fou l'intendent José de Patiño qui el va posar en marxa el 9 de desembre de 1715 i els pobles van iniciar de forma generalitzada la redacció dels documents que se'ls demanava. De tots ells, a nosaltres ens n'interessen dos:

- a) Les *Respuestas* a un qüestionari de trenta-dues preguntes que tots els pobles i llogarrets havien de respondre i del quals ens interessa especialment la pregunta 3, en la que es demanava per l'extensió de conreus d'aquell indret. Les *Respuestas* presentaven diversos problemes: el primer, que hom declarés de forma aproximada tirant més aviat a la baixa; el segon, derivat del fet que cada poble donava la informació de forma diferent, amb mesures disperses, cosa que feia impossible poder comparar; i, finalment, el tercer, fruit de l'estratègia que pogués tenir cadascun dels que contestaven. En aquest marc, alguns delegats de corregiment (Vilafranca del Penedès i Tarragona, per exemple) no es fiaren de les *Respuestas* i van nomenar experts perquè anessin sobre el territori i recalculessin els conreus. Aquesta nova declaració jurada s'havia de fer davant d'un notari de la jurisdicció. Veurem que no es va fer a tot arreu ni de forma sistemàtica.
- b) El *cadastre reial i personal*, en el qual s'havien de descriure totes les peces de terra, de qui eren, el lloc on se situaven, a quina distància de la casa es trobaven, l'extensió, els límits, els conreus plantats i els rendiments i, també, totes les cases amb informació sobre els propietaris, el valor i les estances que tenien. Els ajuntaments i parròquies van rebre un qüestionari amb instruccions per omplir-lo.² Sol ésser un document amb informació de bona qualitat, però no hi ha cap resum final, de tal manera que si volem saber com es reparteixen els conreus cal fer els càlculs per cada una de les parcel·les.

És possible que no es fes a tot arreu tal com va evolucionar la legislació posterior, o es fessin molt malament. Es coneixen episodis de revoltes i con-

---

2. Podeu consultar tant el document de les Respostes com les instruccions del cadastre en el plec de Cadastre de l'Arxiu Municipal de Sant Esteve de Sesrovires.

flictives a l'entorn del pagament (Alcoberro, 2005). L'intendent José de Pedrajas va introduir-hi diverses modificacions i, de fet, alguns municipis redactaren nous cadastres amb les parcel·les dibuixades i, en aquest cas, amb un resum final amb el total de conreus declarats en aquell municipi. Entre 1720 i 1725 va haver-hi una nova formada de cadastres.

El 1726 fou nomenat superintendent de Catalunya Antonio de Sartine, que va intentar i aconseguir la consolidació del cadastre. El 1735 dictà unes noves disposicions per ordenar el tema que arribaran fins el 1845.³ El resultat més important per al nostre estudi fou el fet que es va obligar a que cada any a cada poble es fes un repartiment del que pagava cada veí, fent constar en concepte pel qual ho feia (conreus detallats, bestiar...). Aquesta pràctica es va mantenir fins el segle XIX copiant els documents d'un any per altre.

A partir de finals de la dècada del trenta es poden trobar algunes *recanacions*⁴ noves en alguns pobles, però foren aïllades i condicionades per situacions locals. En general, el cadastre va tendir a fossilitzar-se i, per tant, els repartiments solien ésser una còpia de l'any anterior amb molts pocs canvis.

2. Els límits d'un mapa de conreus

Amb totes aquestes particularitats i vicissituds cal plantejar-se si es possible elaborar un mapa de conreus de la primera meitat del segle XVIII que sigui realment fiable. El final d'una guerra, gent de diferents contrades, una economia devastada, un increment de la pressió fiscal... tot conduïa a que sorgissin estratègies per intentar declarar el menys possible. L'ocultació fiscal havia de ser evident, tot i que depenia de l'habilitat de cada agent local. Les revoltes i les vagues fiscals foren habituals els primers anys, tot i que amb el pas del temps es va anar estabilitzant i el cadastre va esdevenir una normalitat, sobretot a partir de 1730.

Precisament, el frau i la dificultat de fiar-se de les declaracions de terres i béns van portar a que el cadastre fos, en realitat, un sistema de quotes, és a dir, que eren les autoritats les qui fixaven una quantitat fixa que hom havia de pagar, donant llibertat a cada poble de cara a la recollida. Els càlculs que s'havien fet eren aproximats i podien ajudar a definir la quota (Ferrer, 2002; Segura, 1983). En tot cas, era un problema de distribució interna de les càrregues de cada poble. La quota es va mantenir estable al llarg de tot el segle, la qual cosa, entre la inflació i el creixement econòmic, el cadastre cada vegada representava una càrrega menys gran.

Aquests elements són importants de cara a entendre la lògica de la documentació. L'ocultació fiscal era evident i es declarava molt menys del que hi

---

3. Vegeu <<https://mdc.csuc.cat/digital/collection/guerrasucce/id/4599>> (consulta: 09/09/2024).

4. El terme *recanació* (emprat habitualment en la literatura, però no acceptat pel diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans es refereix a una nova descripció parcel·la a parcel·la (nota de l'editor).

havia. Les dades absolutes, per tant, no serveixen pels càlculs que volem fer. A més cada poble deuria fer càlculs diferents, però si que serveixen les relatives. És a dir, si en un poble hi havia vinya o olivera el més lògic és que quan es descriguessin els conreus fessin constar més o menys la proporció que hi havia d'aquests conreus o d'uns altres. Si no n'hi havia, no en declararien. Estem fent, doncs, la suposició —els resultats ens avalaran aquest argument— de que el cadastre ens proporciona un percentatge de vinya o d'olivera relativament aproximat. No tenim tant clar que es pugui fer el mateix amb les terres conreades i no conreades, ja que les extensions d'erm i bosc sovint són molt variables. En aquest marc, les mesures utilitzades (jornals, quarteres o vessanes, a vegades diferents d'un lloc a un altre) no són importants ja que treballem en dades relatives.

Això ja justificaria el mapa que es presenta, però el problema és que no tenim dades de tots els pobles per l'any 1716. En tenim una bona part, però per tenir dades suficients s'ha hagut de recórrer a cadastres d'anys posteriors, sempre el més proper possible a 1716, tot i que alguns, pocs, són força posteriors.

Els cadastres recollien la transformació dels conreus que es produïa en el segle XVIII? La fossilització de l'impost va fer que cada poble pagués el mateix cada any i hom es limitava a copiar el document d'un any per altre, potser amb alguna modificació, i, per tant, els repartiments, començats el 1735, amb prou feines van canviar al llarg del segle. Hom podria, en aquest sentit, utilitzar documents datats posteriorment per avaluar la vinya les primeres dècades del segle XVIII, que, com es veurà, és el que finalment s'ha fet. Una altra cosa seria quan es feien noves *recanacions*, que podrien recollir els canvis que s'hi estaven produint. En aquests casos, els percentatges podrien ésser una mica superiors als de la primera meitat del segle XVIII.

L'argument doncs, per justificar el mapa que presentem, està en el valor de les dades relatives que podem obtenir dels documents treballats i la fossilització de l'impost, que va fer que, a la pràctica, no s'actualitzessin els repartiments. Això permet utilitzar alguns cadastres d'anys posteriors a 1716 per poder abastar més pobles de Catalunya.

3. Origen i procedència de les dades

Després de treballar una gran quantitat de fonts s'ha arribat a obtenir dades de 557 municipis catalans (el 58,8 % del total). L'origen de la documentació és extraordinàriament diversa⁵ i és recollida en un apèndix final.

– *Informació procedent de bibliografia.* El cadastre és una font molt utilitzada i s'ha fet servir en molts treballs, alguns dels quals ens proporcionen càlculs

5. Aquest és un treball en construcció i la localització de més cadastres i repartiments ha de permetre millorar encara més la cartografia que es presenta. Si hom en té de localitzats agrairiem que ens fessiu arribar la notícia.

sobre la distribució de conreus que hem utilitzat. Tan sols no ha estat utilitzada aquesta informació si ja es disposa de dades anteriors al cadastre utilitzat.⁶

- *La documentació de la Superintendència de Catalunya a Lleida* (Faci i Camarero, 2006). L'any 1881, la documentació de tot el període del cadastre es va repartir entre les quatre delegacions provincials d'hisenda segons la província a què pertanyia cada poble. Mentre aquesta documentació s'ha conservat a l'Arxiu Històric de Lleida, no s'ha conservat ni a Girona ni a Tarragona, i algun lligall de la Secció d'Hisenda de l'Arxiu Corona d'Aragó és molt probable que vingui d'aquests fons.⁷ La corresponent a l'Arxiu Històric de Lleida ha estat digitalitzada i es pot consultar en xarxa.⁸

En aquest fons hem trobat respostes de 1716 (algunes vegades en dues versions, una de manuscrita i una altra en una enquesta impresa menys precisa), cadastres reials de 1716 i altres cadastres reials que han permès obtenir dades de diverses localitats.

- *Les rectificacions de les respostes de 1716*. Giralt (1950) va trobar en un notari de Vilafranca del Penedès les relacions jurades de la majoria de pobles de la subdelegació en què uns experts corregien les declaracions de les *Respuestas*. La mala qualitat i la diversitat de mesures van portar al subdelegat a enviar experts i refer les dades de la pregunta 3. Va passar el mateix a tot Catalunya? Si hagués estat així, hi hauria dades de tots els corregiments i es podria elaborar el mapa desitjat. De fet, Francesc Valls va seguir la pista a la subdelegació d'Igualada i va trobar també unes quantes declaracions, però no de tota l'Anoia (Valls, 1996). Hom va fer la consulta als notaris de Manresa (en aquest cas només es va trobar la rectificació de Manresa),⁹ als notaris de Vic (on hi havia relacions jurades de bestiar, però no de conreus), Mataró (només es va trobar Peramola), Girona i Tarragona. S'hauria pogut haver consultat els notaris adequats, però creiem que el que el cas de Vilafranca del Penedès no era un fet generalitzat.

Tal vegada, la versió impresa que es troba a algunes *Respuestas* de la província de Lleida podrien ésser aquestes rectificacions, però no són menys riques que les originals. Una altra evidència d'aquesta rectificació van ser tots els expedients de pobles de la Conca de Barberà i part del Baix Camp que es troben a l'Arxiu de la Corona d'Aragó (en endavant, ACA), en el que consta en un full el que havia declarat cada poble i el que rectificaven els

6. Vegeu-ne les referències a l'apèndix final.

7. A la secció d'Hisenda de l'Arxiu de la Corona d'Aragó hi ha diversos lligalls relacionats amb el cadastre, fonts que deuriem procedir de l'antiga Superintendència. Es conserven expedients de l'antiga vegueria de Montblanc, amb 65 declaracions dels pobles i les correccions que varen fer els experts (ACA, Hisenda, lligall 3361), alguns cadastres solts (ACA, Hisenda, lligalls 3573.1 i 3573.3) i una col·lecció de vint-i-cinc cadastres de pobles del corregiment de Mataró, de 1720 a 1725, especialment del Vallès Oriental i algun del Maresme (ACA, Hisenda, lligall 3564.5).

8. <<https://arxiusenlinia.cultura.gencat.cat/#/cercaavancada/llistatCercaAvanc>> (consulta 09/09/2024). Aquestes fons ja havien estat utilitzats parcialment per Vicedo (1991). Se'n pot trobar un inventari a Faci i Camarero (2006).

9. Arxiu Comarcal del Bages, Not. Pujol 1715-1717, 18-I-1717, folis 159-160.

experts.¹⁰ Hauria estat de gran utilitat trobar aquestes rectificacions arreu de Catalunya, però no ha estat així.

- *Respuestas de 1716 publicadas o depositadas a arxius municipals.* Les *Respuestas* van ser contestades a escala local i se'n van guardar còpies. Alguns historiadors ja en van detectar la importància i les publicaren o les utilitzaren en els seus treballs i algunes altres han aparegut en arxius municipals ben diversos.¹¹ N'hem utilitzat les dades aportades a la pregunta 3.
- *Els cadastres reials de 1716 i posteriors.* Quan no es disposen de *Respuestas*, l'altra via per reconstruir la distribució dels conreus eren els cadastres pròpiament dits, que proporcionen una descripció de cada parcel·la amb dades sobre la seva extensió, qualitat i conreu: Algun cop, però no sempre, s'inclou un resum final, fet que permet conèixer la distribució de conreus, però amb una inversió més gran de treball ja que cal buidar-ne la informació parcel·la a parcel·la. Els cadastres consultats són de procedència molt diversa: *a*) els que es troben a arxius en línia digitalitzats, tant de la província de Lleida com d'altres municipis, que s'han buidat de manera directa; *d*) els que es troben en arxius municipals (i d'aquells dels quals hi ha notícia per la xarxa d'arxivers itinerants de la Diputació de Barcelona, xarxa d'arxius comarcals i els propis arxius municipals), alguns dels quals han estat enviats digitalitzats i uns altres consultats *in situ*; i *c*) el conjunt de cadastres del període 1720-1725 del corregiment de Mataró, que es troben dipositats a l'ACA.
- *Els repartiments dels corregiments de Manresa i Vic.* L'intendent Sartine va obligar a que els pobles elaboressin cada any el repartiment del que s'havia de pagar de cadastre. L'aplicació pràctica es va realitzar entre 1735 i 1740. Aquest repartiment, que en alguns casos es basava en una *recanació* prèvia, excepte en els pobles més petits, consistia en anotar les terres que tenia cada persona segons el tipus de conreu i les qualitats, el càlcul del que havia de pagar i la suma total afegint-hi si tenia o no bestiar. És en aquests documents on es veu més clara l'esclerotització¹² del cadastre, ja que quan tenim sèries continuades (com en el cas del corregiment de Manresa), les quantitats a pagar són les mateixes i les declaracions individuals les mateixes en un període molt llarg de temps o amb variacions mínimes.

10. Vegeu la nota 7.

11. Les localitzades són les següents: Vic (Junyent, 1975), Olot (Puig Reixach, 1988; i Arxiu Comarcal d'Olot), Clariana (Arxiu Episcopal de Vic), Navarcles (Arxiu Municipal de Navarcles), Granollers (Santí, 2015), Sant Miquel de Cladells (Nadal Farreras, 1975), Molins de Rei (Luque Ballesteros, 1992), Sant Vicenç dels Horts (Arxiu Municipal Sant Vicenç dels Horts), Viladecans (Arxiu Municipal Viladecans), Castellví de Rosanes (Arxiu Comarcal del Baix Llobregat), Sant Miquel Sacot (arxius en línia), Calaf (Llorens Gallard, 1904), Castellar del Vallès (Pinyot Garrós, 1986), La Selva del Camp (tramesa per Josep M. Grau), Agullana (Cruz Cardiel, 2000) i Sant Esteve Sesrovires (Arxiu municipal de Sant Esteve Sesrovires). La llista no és exhaustiva i es compta amb la seguretat que en sortiran de nou en uns altres arxius municipals i eclesíastics.

12. El concepte *esclerotitzar* fa referència a 'aturar quelcom en el seu procés de progressió' (nota de l'editor).

Al'Arxiu Comarcal del Bages es guarden bona part d'aquests repartiments per tots els pobles de la comarca i alguns de comarques de l'entorn a partir de 1735.¹³ El motiu de la conservació d'aquesta documentació és que l'alcalde major de Manresa era alhora el cap de Corregiment i la documentació va quedar dipositada a l'arxiu municipal. L'altre lloc on s'ha trobat un conjunt significatiu d'aquests repartiments és a l'Arxiu Episcopal de Vic, que segurament també va conservar part de la documentació del corregiment.¹⁴ Pel contrari, no s'han trobat més sèries complertes en altres arxius (ni a Girona, ni a Tarragona, ni a Mataró); tan sols a l'Arxiu Municipal de Girona se'n van trobar diversos de finals del segle XVIII, resultat dels efectes fiscals de la Guerra Gran.¹⁵

D'aquests repartiments també se'n troben al portal d'Arxius en línia, alguns de digitalitzats i d'altres no, però sempre de forma dispersa. La majoria provenen d'arxius locals dipositats a la seu de l'arxiu comarcal. No representen un número gaire alt. De fet, hom constata que la majoria d'arxius municipals comencen la primera o segona meitat del segle XIX, per tant, no s'han conservat ni *Respuestas*, ni cadastres, ni repartiments, i és molt difícil que es pugui reconstruir la distribució de conreus de tots els municipis.

– *Els cadastres dels arxius municipals.* Un cop acabat la consulta d'aquests fons hem intentat completar el mapa recurrent a cadastres d'arxius municipals, fins allà on ha estat possible. Els arxius comarcals de les províncies de Tarragona, Lleida i Girona, són dipositaris d'alguns arxius municipals. Es tractava per tant, de localitzar els cadastres que hi havia dipositats especialment en aquelles comarques que teníem poques dades. Així ho hem fet als Arxius Comarcals de la Garrotxa, de la Selva, de l'Alt Empordà i del Baix Empordà per avançar en la cartografia de la província de Girona. L'èxit ha estat desigual per absència de documentació o per una concentració encara poc desenvolupada.

Per la província de Barcelona s'han utilitzat els inventaris dels arxius municipals que han realitzat els arxiviers itinerants i se'ls ha demanat accés als documents del cadastre, la majoria dels quals ens han estat enviats digitalitzats. En el cas de pobles de més de 10.000 habitants, hem consultat els seus webs o hem entrat en contacte amb els arxiviers municipals, que normalment

---

13. Arxiu Comarcal del Bages, secció cadastre. Aquests repartiments comencen a l'entorn de 1740 i arriben fins a finals de segle. Gairebé sempre es van copiant d'un any a un altre.

14. Arxiu Episcopal de Vi, secció cadastre. En aquest cas, no tant extensos com a Manresa, els repartiments solen ésser de la dècada de 1750.

15. Arxiu Municipal de Girona. En la documentació auxiliar del cadastre s'han trobat diverses carpetes amb documentació auxiliar pel pagament de la Contribució per a l'Armament General del partit de Girona i partit de Besalú de Catalunya (UI 17473, UI 17474, UI 17475). Són repartiments com els utilitzats pel Bages i Osona de diversos pobles, alguns dels quals no s'han pogut utilitzar a causa de la seva estructura. L'únic inconvenient és que són de les darreres dècades del segle XVIII. Pel fet de disposar de poques dades de les comarques de Girona, s'ha decidit utilitzar-los amb la idea de que la fossilització fa que no hi haguessin gaires canvis els conreus. Es una de les baules més febles d'aquest mapa.

ens han notificat l'existència d'informació. Alguna ha estat consultada directament i una altra ens ha estat facilitada digitalitzada.

El resultat d'aquest pacient treball, que es pot anar millorant lentament en el futur, es troba recollit en a la taula 1. En total s'han treballat 834 cadastres i repartiments (el 42,3 % dels llogarrets que cita Vilar (1964). El 62,9 % són del període 1716-1720, el 7,7 % de 1720 a 1730, el 6,7 % de 1731 a 1740, l'11,3 % del període 1741-1750 i 6,1 % de 1751 a 1760. Tots aquests representen el 94,7 % dels cadastres utilitzats i només el 5,3 % són posteriors, la majoria de comarques de Girona. Així, la informació recollida se situa en les primeres dècades del segle XVIII (*Respuestas* i cadastres de 1716), primera reforma dels anys vint i, sobretot, repartiments fossilitzats a partir de 1740 fets amb els criteris de la reforma de Sartine. Ens movem, per tant, en un nivell alt de fiabilitat a partir de les raons ja exposades més amunt.

Aquesta distribució no és igual a tot arreu. S'ha marcat de color blau la cronologia dominant a cada comarca. La majoria correspon al primer període, però hi ha excepcions significatives: al Maresme hi ha molta dispersió; al Bages els repartiments són gairebé tots de 1741 a 1750, ja que és la documentació que es guarda del corregiment; al Berguedà passa el mateix ja que alguns pobles formaven part del corregiment de Manresa; als Vallès Occidental i Oriental predominen els dels anys 1721-1730, ja que és la tongada que es troba al Arxiu de la Corona d'Aragó del corregiment de Mataró; els d'Osona són repartiments d'una dècada posterior a Manresa i són els que van anar a parar a l'Arxiu Episcopal; i a l'Alt Empordà, Gironès i Garrotxa és on els repartiments utilitzats s'allunyen més del període estudiat, ja que són repartiments (fossilitzats com a d'altres llocs?) recollits per finançar la Guerra Gran. Són dels que podríem discutir-ne la utilització, però existeixen molts pocs cadastres de Girona i la fossilització ens du a pensar que mantenen la tendència de la zona.

Una altra consideració és la cobertura. La darrera columna de la taula indica el percentatge de pobles de què tenim dades en aquella comarca. La província de Barcelona queda ben coberta, així com una part de les de Lleida i de Tarragona. Els buits de la província de Lleida es corresponen, de fet, a comarques amb poca vinya; en canvi, el buit de les terres de l'Ebre, on la localització de cadastres ha estat molt escassa,¹⁶ és més preocupant, perquè la vinya sabem que hi era present. L'altre gran buit es troba a les comarques gironines, on s'han localitzat els cadastres del 20 % de les localitats, aproximadament, una mostra que, malgrat tot, palesa la tendència del que passava en aquestes comarques.

16. Hem d'agrair els arxivers dels arxius municipals de Xerta i Ulldecona les facilitats i l'interès en subministrar-me els cadastres del seus municipis. I a n'Agustí Agramunt, que va facilitar-nos la notícia de l'existència del cadastre d'Horta de Sant Joan a l'Arxiu Administratiu de la Generalitat, que, a més, em va posar amablement a la meua disposició. No n'hem localitzat cap més.

Taula 1. Cadastres i repartiments per dècades i percentatge sobre pobles de la comarca

Comarcas	1716- 1720	1721- 1730	1731- 1740	1741- 1750	1751- 1760	1761- 1770	1771- 1780	1781- 1790	1791- 1800	Total cadastres	Pobles per comarca (Vilar, 66)	%
Comarques Barcelona												
Garraf	10									10	12	83,3
Alt Penedès	32									32	36	88,9
Baix Penedès	14									14	19	73,7
Anoia	18	4	4	2						28	62	45,2
Maresme	3	4	6			1		1		15	27	55,6
Bages	2	2	0	51		2	1			58	69	84,1
Berguedà	3		2	6	3	1	1			16	67	23,9
Vallès Occ	5	8	2	2	3					20	31	64,5
Osona	1		4	6	30	1				42	61	68,9
Vallès Oriental	4	13		7	2	1		1		28	53	52,8
Baix Llobregat	9	1	2		3	2				17	29	58,6
Barcelonès	3	1								4	7	57,1
Comarques Tarragona												
Alt Camp	10	4	7	1			1			23	37	62,2
Conca de Barbera	30	4	4							38	45	84,4
Tarragonès	5	5			1		1			12	50	24,0
Baix Camp	7	1	5	3	2					18	35	51,4
Priorat	18									18	20	90,0
Ribera d'Ebre	3		1							4	19	21,1
Montsià	1									1	13	7,7
Baix Ebre	1									1	14	7,1
Terra Alta	0			1						1	19	5,3
Comarques Girona												
La Selva	5	1	1	1	3	1				12	47	25,5
Alt Empordà	3		2		2		1	1	11	20	108	18,5
Baix Empordà	6	2	2	5		1		1	1	18	67	26,9
Gironès	5	1		2				2	5	15	100	15,0
La Garrotxa	5		2	2				3	2	14	69	20,3
Ripollès	1									1	48	2,1
Comarques Lleida												
Segrià	11		1			1				13	42	31,0
Solsones	41	1								42	57	73,7
Noguera	46	1	3							50	100	50,0
Les Garrigues	11		2	1						14	23	60,9
La Segarra	58	1								59	102	57,8
L'Urgell	40	2		1						43	59	72,9
Alt Urgell	52	1	4	2						59	91	64,8
Pallars Jussà	28	4								32	122	26,2
Ata Ribagorça	5	1		1						7	38	18,4
Vall d'Aran	8		1							9	26	34,6
Cerdanya	7		1							8	38	21,1
Pallars Subirà	14	2			2					18	110	16,4
Total	525	64	56	94	51	11	5	9	19	834	1972	42,3
% sobre cadastres	26,6	3,2	2,8	4,8	2,6	0,6	0,3	0,5	1,0			

Font: Elaboració pròpia a partir dels cadastres utilitzats.

4. Metodologia utilitzada

La metodologia utilitzada ja ha estat descrita en quan a la selecció de la font. Centrem-nos, doncs, ara, en com s'han resolt els problemes que presenten les dades.

- *Què considerem terres conreades.* Les pròpies respostes, tot i que tendeixen a simplificar els resultats, mostren especificitats difícils de comptabilitzar, com per exemple, el fet que algunes vegades s'hi parla d'una quantitat d'arbres fruiters o d'oliveres, que hem tendit a desestimar a no ser que la pròpia font intenti convertir el número d'arbres en una extensió determinada. La informació ha estat recollida tal com es presenta a la font.

Així s'han considerat terres conreades les següents categories: sembradura o secà que sol indicar plantacions de cereals, cereals de regadiu, vinya —més endavant es parlarà de les variants en què es presenta— i mallol (vinya jove que no dona fruit), oliveres, horts i canemars, fruiters de forma genèrica o noguers, ametllers, garrofers, avellaners, figueres o moreres, boïgues i *novales* o restobles. Les terres no conreades estarien constituïdes pels els prats, erms, boscs, roques, terres incultes, barrancs i altres menes de boscos.

S'han sumat les extensions dels conreus i s'ha calculat el percentatge que cada conreu representa sobre la terra conreada. Els percentatges de la vinya i l'olivera són els que representem cartogràficament.

- *La diversitat de mesures.* La varietat de mesures presents a Catalunya (Alsina, Feliu i Marquet, 1990) s'observa en les respostes. Unes es responen en quarteres, jornals, mujades, vessanes..., però és probable que el jornal no sigui el mateix a tot arreu ni tampoc les divisions d'aquestes unitats de mesura. Aquest problema va ser un trencaclosques pels quals havien de dividir l'import a pagar a cada poble i un dels objectius d'algunes revisions va ser precisament l'intent de mesurar de la mateixa manera. En el nostre cas el problema és menor perquè allò que ens interessa no és la comparació entre municipis, sinó el pes relatiu de cada conreu i, el més important és es que totes les unitats utilitzades al municipi siguin les mateixes.

Tot i així, hem procedit a dues manipulacions. A la província de Lleida, els documents impresos utilitzaven la quartera per gairebé tots els conreus i el jornal per a la vinya. En aquests casos, hem reconvertit els jornals a quarteres, utilitzant la mesura de Barcelona (1 quartera = 0,296 hectàrea i 1 jornal = 0,4896 hectàrea) per homogeneïtzar les dades.

Igualment, quan es presenten les dades del pes de la vinya per comarques, ha estat necessari homogeneïtzar totes les dades dels pobles de la comarca a la mateixa unitat. S'han fet servir també aquestes equivalències. Som conscients que en algunes zones no es fessin servir aquestes equivalències, però en utilitzar els mateixos patrons, les dades relatives no canvien substancialment.

– *Les maneres diferents de plantar vinya.* De fet, en termes generals, la vinya es troba conreada de dues maneres: quan el camp està plantat tot de ceps amb poca separació entre ceps i files i no s'hi planten altres conreus —excepte alguna hortalissa— rep el nom de vinya espessa; i quan es planta enmig dels camps de cereals, normalment de forma ordenada, amb més o menys densitat, parlem de vinya «a bancalades» o vinya «a mitjans clars». La documentació parla també de plantada «a rengles» (Ferrer, 1987).

Quina era la raó per plantar d'una manera o d'una altra? Tot i que es donen raons d'adaptabilitat i polivalència davant dels canvis en la conjuntura econòmica, una forma d'evitar la degradació dels sòls dels cereals, la diversificació de les collites, la mitigació del guaret o fer disminuir l'atur estacional (Bonales, 2021), el nostre parer és que tenia molt a veure amb l'especialització. Quan la vinya produïa vi pel consum familiar o pels entorns propers, hom preferia plantar-la a mitjans clars, però a mesura que la vinya esdevenia un monoconreu i la seva producció s'orientava a mercats més allunyats, hom tendia a plantar vinya espessa. La vinya «a bancalades» era característica de la Conca de Tremp, la Noguera, la Segarra, comarques de Lleida i, fins i tot, Cardona, Olesa i Esparraguera (Cobos, 2006; Pagarolas i Tarraubella, 2017; Tello 1995).¹⁷

Com es mesura l'extensió de vinya en el cas de ser «a bancalades»? En estudis sobre la Conca de Tremp es donen els jornals de vinya a bancalades i de monocultiu o el percentatge de parcel·les de cada tipus (Bonales, 2021), si bé això no resol el problema. De fet, en les *Respuestas* de 1716 s'indica algunes vegades l'extensió de vinya «com si estigués agrupada», conscients del problema de mesurar-la. Una altra forma seria reconvertir els rengles en extensió de vinya però no coneixem quants rengles es plantava per jornals de vinya espessa.¹⁸

S'ha optat per utilitzar les dades que ens donen les respostes i, en el cas del Pallars Jussà, en què les respostes i les correccions impreses presenten discordances, s'ha optat per utilitzar recanacions i cadastres posteriors a 1725, segurament del període de l'intendent Sartine, en què apareixen les parcel·les dibuixades i l'extensió dels diferents conreus a cada una d'ella, és a dir, reconverteixen els rengles en extensió real.¹⁹

– *Llogarrets, parròquies i municipis.* L'altra dificultat és la modificació constant en el mapa municipal de Catalunya. En el segle XVIII, segons el llistat de Vilar

17. Aquest és un tema poc conegut. A l'*Avance estadístico* de 1891 es donen dades de ceps/hectàrea per partits judicials. El resultat és molt interessant: a Girona i Barcelona són 5.530 i 5.485, respectivament; a Lleida eren 2,232; i a Tarragona, 3.017. Com es pot comprovar, el comportament és totalment diferent en aquestes dues últimes províncies i l'explicació es troba en les formes diferents de conrear la vinya (Direcció General de Agricultura, 1891).

18. A Cardona se'n dona l'extensió de vinya, tot i que se'n diu que està plantada a rengles (Cadastre 1720, Arxiu Municipal de Cardona). A Olesa i Esparraguera hem optat per repartir les vinyes i les oliveres barrejades per poder estimar l'extensió dels conreus.

19. Hi ha cadastres de 1716 que indiquen clarament aquesta presència de rengles a les parcel·les de cereals (Orcau, Hortonedà, Escarlà, Puimanyons, Talarn, Puigvert, Castelló d'Encús i Puigcercós) <<https://arxiusenlinia.cultura.gencat.cat/#/cercabasica/cerca>> (consulta: 09/09/2024).

(1964), hi havia 1931 parròquies i llogarrets i alguns no estaven desdoblats. Les dades que hem recollit de la primera meitat del segle XVIII s'ajusten a aquesta realitat. Tenim dades de 834 llocs (42,3 %), una mostra significativa, ja que hi ha llocs de la Garrotxa, el Ripollès, la Cerdanya el Pallars Subirà, on ja sabem que no hi havia ni vinya ni olivera i, per tant, la mostra és molt més representativa de l'àrea vitícola.

El mapa es va reformar en el nou règim liberal especialment a partir de 1845 que eliminava els ajuntaments de menys de 30 veïns (Burgueño i Lasso de la Vega, 2002), reduint-ne el nombre a menys de la meitat i, després, s'han anat produint canvis i modificacions per ajustar a problemes locals i al despoblament d'algunes zones, especialment al Pirineu, on el nombre de pobles s'ha reduït de forma molt significativa.

Els mapes que es presenten utilitzen la divisió municipal actual i s'hi ha calculat el percentatge de vinya a partir de la suma de les dades de tots els llogarrets de cada municipi. Això vol dir que, en alguns casos, es pot representar l'extensió de vinya o d'olivera d'un municipi a partir només d'una part del mateix. Així, es disposa d'informació de 557 municipis de Catalunya (el 58,8 % del total).

- *La mostra de municipis.* Malgrat aquest percentatge indicat pel conjunt de Catalunya, En la nostra recerca hem arribat a tenir informació del 58,8 % dels municipis de Catalunya. Hi ha tres àrees poc cobertes: la primera correspon a comarques (el Pallars Subirà, la Cerdanya, el Ripollès, part del Berguedà, Osona i Garrotxa) en què tenim constància que la vinya no era present tal com ja es veu amb les dades que presentem; la segona, i aquest sí que és un dèficit important, no tenim pràcticament informació de les Terres de l'Ebre, tot hi haver procurat avançar en aquesta direcció i no sabem si es podrà pal·liar en el futur; i, la tercera són les comarques gironines, tot i que en menor grau, ja que entre arxius municipals i comarcals s'ha pogut arribar a una mostra que permet intuir quina era la situació d'aquesta zona.

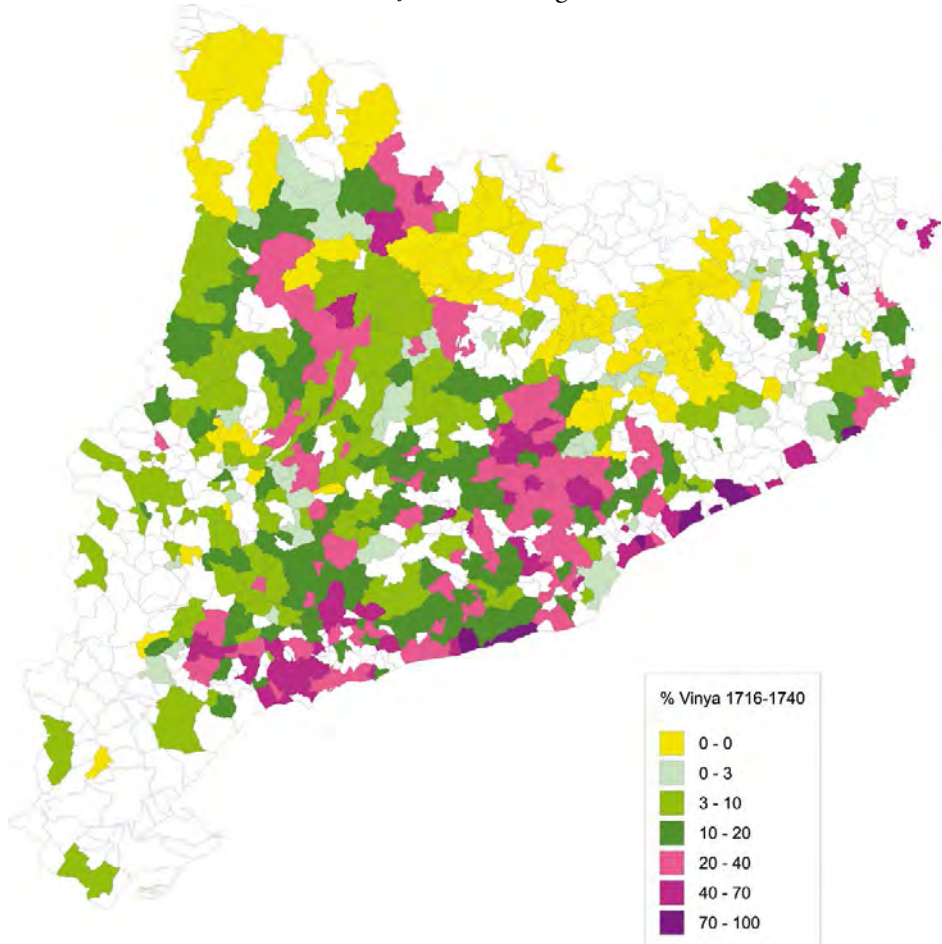
Entenem que el mapa és en construcció però hem entrat en uns rendiments decreixents que ens porten a publicar les dades tal com les tenim i a incorporar nous materials a mesura que vagin sorgint.

5. Un mapa de la vinya a Catalunya la primera meitat del segle XVIII

5.1. Les principals zones productores

Malgrat totes les consideracions realitzades hem pogut elaborar un mapa de la vinya a Catalunya per municipis la primera meitat del segle XVIII (figura 1)

Figura 1. Percentatge de vinya sobre terra conreada als municipis de Catalunya a començaments del segle XVIII

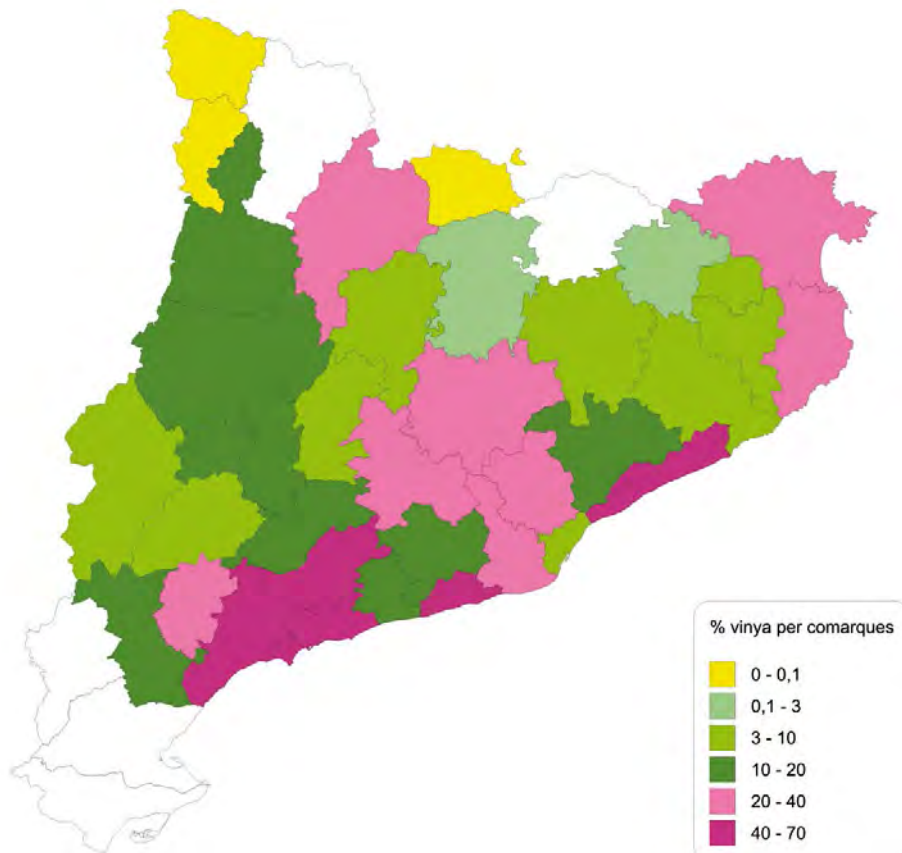

Font: Elaboració pròpia a partir dels cadastres treballats.

i un mapa amb el percentatge de vinya per comarques (figura 2) que complementa l'anterior, del que es poden extreure diverses conclusions:

- a) La vinya era present a bona part de Catalunya, però hi havia uns límits ja clarament marcats: no n'hi havia a la Vall d'Aran, al Pallars Subirà, a la Cerdanya, a bona part del Berguedà, a Osona, al Ripollès i a la Garrotxa. El color groc queda ben delimitat en aquest cas. La línia pirinenca queda trencada només per l'especialització vitícola de l'Alt Urgell. Segurament la petita edat de gel començada a finals del segle XVI va expulsar la vinya de les zones més altes i, sobretot fredes, i va fer recular la frontera de la vinya (Barriendos, 2005).
- b) En una bona part de municipis de la província de Lleida, però també de les comarques de Tarragona, Barcelona i Girona, la vinya no arriba al 10 %

Figura 2. Percentatge de vinya sobre terra conreada per comarques a Catalunya de començaments del segle XVIII

Font: Elaboració pròpia a partir dels cadastres treballats.

i en alguns casos, el supera lleugerament. En moltes d'aquestes zones les vinyes es conreen a bancalades o formen part d'una barreja de conreus mediterranis. Aquesta realitat permet afirmar que en molts pobles la vinya era present i es produïa per l'autoconsum, per un mercat molt proper o per cremar i produir aiguardent. La Segarra, la Noguera o el pla de Lleida serien exemples d'aquest tipus de viticultura.

- c) En aquest mapa, alhora, es mostra que algunes especialitzacions ja havien començat o estaven en vies de consolidació. Segurament la més important eren la dels pobles del Maresme i del Garraf i, en menor mesura, alguns del Vallès Oriental i Vallès Occidental que subministraven vi a Barcelona. Els percentatges de vinya en aquests llocs supera el 50 i 60 %, és a dir, s'hi produïa pel mercat.

Taula 2. Percentatge de vinya per comarca a Catalunya (1716-1740)

Comarca	% vinya	Comarca	% vinya
Alt Camp	43,3	la Selva	9,0
Alt Empordà	25,7	les Garrigues	8,5
Alt Penedès	16,2	Maresme	64,7
Alt Urgell	25,9	Montsià	
Alta Ribagorça	0,0	Osona	3,3
Anoia	25,0	Pallars Jussà	12,9
Bages	36,0	Pallars Sobirà	
Baix Camp	46,6	Priorat	25,6
Baix Ebre		Ribera d'Ebre	10,9
Baix Empordà	19,7	Ripollès	0,0
Baix Llobregat	32,7	Segarra	6,5
Baix Penedès	18,4	Segrià	4,4
Barcelonès	17,5	Solsonès	8,6
Berguedà	1,0	Tarragonès	40,1
Cerdanya	0,0	Terra Alta	
Conca de Barberà	14,7	Urgell	14,1
Garraf	50,2	Vall d'Aran	0,0
Garrotxa	0,5	Vallès Occidental	29,4
Gironès	9,7	Vallès Oriental	16,4
la Noguera	10,2		

Font: Elaboració pròpia a partir dels cadastres treballats.

La segona línia d'especialització s'ubica a les comarques de Tarragona. De fet, en els municipis de l'Alt Camp, el Baix Camp i el Tarragonès dels quals teniu dades, la vinya supera el 40 %, per sota però del Maresme i del Garraf. És l'àrea que, des de finals del segle XVII, ha trobat en l'aiguarent el motor del seu desenvolupament. El vi no es produeix per beure, ni per abastir cap zona concreta, sinó que es produeix per cremar, per ésser destil·lat i redestil·lat i enviar cap al nord d'Europa en un procés que ens és ben conegut (Segarra, 1994; Valls, 2004). La Conca de Barberà no s'havia encara incorporat a aquesta dinàmica com farà posteriorment, igual que ho farà el Priorat, on la vinya s'expandirà gràcies a la demanda d'aiguarent.

La tercera línia d'especialització s'apunta al Bages (36 %) i l'Anoia. El canvi climàtic va fer recular la vinya de les zones altes i fredes i la frontera va quedar

ubicada al nord del Bages. Al llarg del segle XVII la comarca es va començar a especialitzar en vendre vi a «la muntanya» on no se'n conreava i fou el contracte de rabassa morta el que va organitzar l'expansió de la vinya (Plans, 2022). Aquesta especialització es va anar aprofundint al llarg del segle XVIII.

La quarta zona és la Conca de Tremp. La vinya pesa el 12,9 % a la comarca, però en realitat és una zona geogràfica molt contrastada on hi ha la Conca de Tremp, la Conca Dellà i la Conca de Dalt on es van especialitzar en vinya «a bancalades», els excedents de la qual eren exportats cap al Pallars Subirà, la Vall d'Aran i tot el Pirineu, mentre en alguns altres indrets la vinya no hi era present (Bonales, 2021; Pagarolas i Tarraubella, 2017). És el paper que jugaria la Conca de Tremp fins a finals del segle XIX.

La cinquena zona és una part de l'Alt Urgell, concretament les zones de l'Urgellet i el Baridà (les costes assolellades del riu Segre, on la vinya s'enfila fins a una gran altitud). La figura 1 recull aquesta especialització i en a la taula 2, l'Alt Urgell arriba al 25,9 % de la terra conreada, xifra que s'hauria de matisar si incorporem tots els municipis no vitícoles de la comarca.

La sisena zona correspon a les comarques de l'Alt Empordà (25,7 %) i bona part del Baix Empordà (19,7 %). Les dades cal prendre-les amb precaució perquè la mostra és relativament petita, però confirma el que serà la història posterior d'una viticultura potent a l'entorn de les Alberes i també de Torroella de Montgrí. Una especialització costanera que s'estendrà amb menys intensitat cap a l'interior (Barbaza, 1961).

Cal destacar, també, el poc pes que tenia en aquests moments la vinya a l'Alt i al Baix Penedès, on se situava a l'entorn del 15 %.

5.2. El vi grec

Una manera de conrear la vinya que ja es coneixia dels temps dels romans era emparrant els ceps. Es feien servir peus de pollancre o altres arbres i s'emparrava el cep al tronc, pujava cap a les branques i teixia un enteixinat de branques. Eren raïms tardans, que maduraven el novembre, i que si es vinificaven, donaven un vi fluix d'aplicacions medicinals que era conegut com a *vi grec*. N'hi havia en diversos pobles del Baix Llobregat (Tribó, 1993) i n'era característic. A Viladecans es descrivia a les respostes de 1716: «y de ellos un muy pequeña porción plantada de álamos con parres para hacer un poco de vino llamado grec».²⁰ També n'apareixen notícies a Sant Feliu de Llobregat («viña y árboles con parres»), Sant Boi de Llobregat, Sant Joan Despí («parras y peras») i l'Hospitalet de Llobregat.

El vi grec també es esmentat a Calonge i es defineix com un vi amb presència d'alcohol metílic derivat del tipus de raïm, que s'elaborava a partir dels ceps silvestres arrapats als arbres que es trobaven al bosc i en el segle XVIII era

20. Pregunta número 2 de les *Respuestas* de 1716 de Viladecans., Arxiu Municipal de Viladecans.

present a la zona de Calonge (Molla, 2018). Els cadastres que hem treballat proporcionen algunes notícies d'aquest vi: a Calonge (1745) s'esmenten 6,47 quarteres plantades de parres (sobre 148 totals),²¹ a Besalú (la Garrotxa), Aiguafreda (Vallès Oriental), Breda (la Selva), Lloret de Mar... Aquestes dades disperses ens indica que el vi grec no sols era una especialitat del Baix Llobregat, sinó que també es trobava a les comarques gironines i en zones de clima humit.

6. Un mapa de l'olivera a Catalunya la primera meitat del segle XVIII

L'altre conreu que apareix ben definit en els cadastres és l'olivera, excepte en algunes ocasions, en què es pot fer referència al nombre d'arbres plantats, relativament pocs. El mapa que es presenta (figura 3) ha estat elaborat amb la mateixa metodologia emprada en el mapa de la vinya, però, en aquest cas, els conreus associats no presenten tants problemes com la vinya «a bancalades». Això no vol dir que l'olivera no aparegui barrejada amb altres conreus en algunes ocasions com passava a Olesa de Montserrat, Esparraguera i Monistrol de Montserrat, una de les zones especialitzades en la producció d'oli (Cobos, 2006), i també a les Garrigues (Mor, 1984).

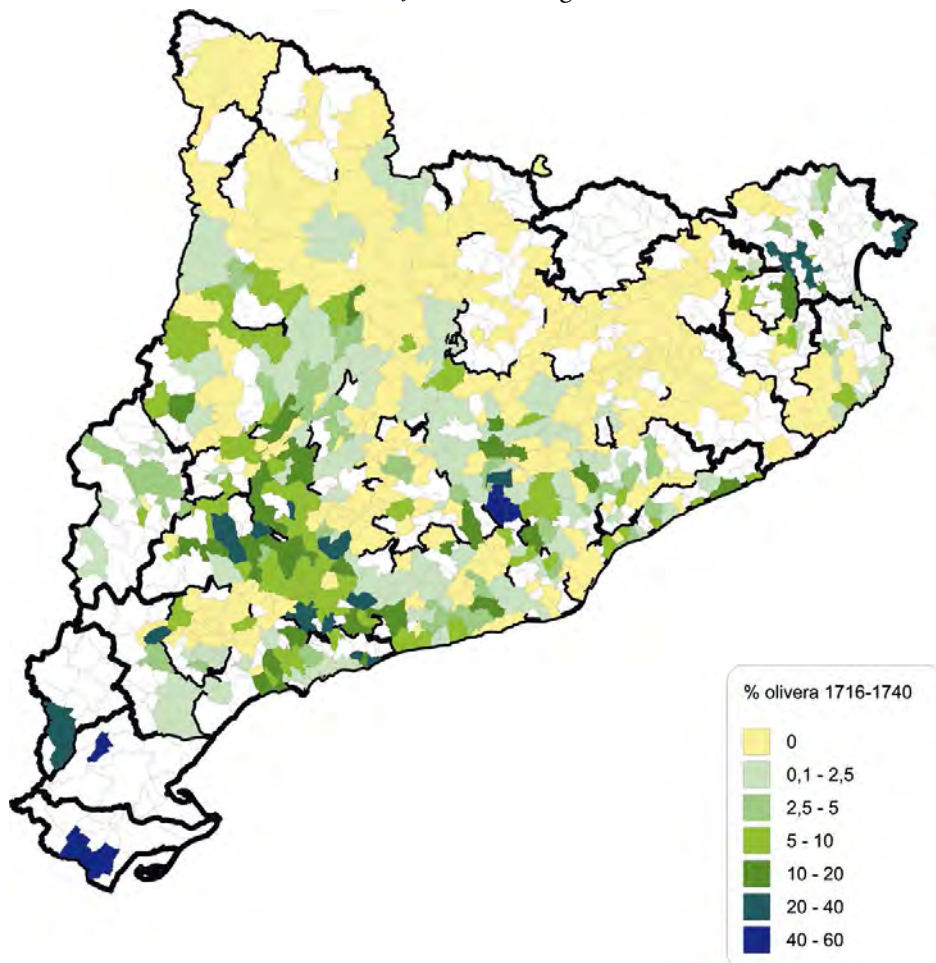
Tot i que hi ha alguns municipis (a l'entorn d'Olesa de Montserrat i de les poques dades que tenim de les terres de l'Ebre) on es pot superar el 40 % d'oliveres sobre el total de terra conreada, en realitat, en molts altres o no hi havia olivera o n'hi havia en un percentatge que no arribava al 2,5 %. Vegem la distribució d'aquest conreu:

- a) Hi ha una línia que va del Pallars Jussà, l'Alt Urgell, el Berguedà. Osona, la Garrotxa i la Selva en què l'olivera és inexistent o en percentatges molt petits. Sota aquesta línia n'apareix una altra amb petites superfícies i que va de la Noguera, la Segarra, el Solsonès i el Bages al Vallès Oriental. Aquí els percentatges se situen, de mitjana, entre el 2,5 i 5 %, tot i que, en alguns municipis, una mica més.
- b) Després venen les zones clarament especialitzades en aquest període. La més important s'ubica sota Montserrat a Olesa de Montserrat, Esparraguera, Monistrol de Montserrat i, en part, Castellbell i el Vilar. De fet, en alguns d'aquests pobles l'olivera representa entre el 40 i el 60 % del total de conreus. La segona gran àrea especialitzada sembla que es situava a les terres de l'Ebre. Els pocs cadastres que tenim (Ulldecona, Xerta, Horta de Sant Joan...) mostren una especialització oleícola molt significativa, també entre el 40 i 60 %. A la resta de terres de l'Ebre era també així?

---

21. Cadastre de Calonge, 1745. Arxiu Municipal de Calonge.

Figura 3. Percentatge d'olivera sobre terra conreada als municipis de Catalunya a començaments del segle XVIII

Font: Elaboració pròpia a partir dels cadastres treballats.

Finalment, es detecta un procés d'especialització menor, però també molt elevat (del 20 al 40 %) a pobles del Tarragonès, l'Alt Camp, les Garrigues, la Segarra, i endinsant-se cap a la Noguera. I a una altra zona situada a les comarques de Girona, entre el Gironès i l'Alt Empordà. A començament del segle XVIII, ja es dibuixaven les àrees especialitzades en el conreu de l'olivera i que continuaran en èpoques posteriors.

Aquesta geografia de l'olivera de començaments del segle XVIII coincideix amb la geografia que trobem a finals del segle XIX (Giralt,1990). El 1889, l'olivera significava el 21,1 % de la superfície conreada del partit judicial de Figueres, el 21 % del de la Bisbal d'Empordà, el 12 % del de Balaguer, el 29,2% del de Cervera, el 27,2 % del de Lleida (dins del qual hi havia les Garrigues), el 25,2 % del de Gandesa, el 47,4 % del de Tortosa i l'11,4 % del de Reus. La resta estaven

tots per sota del 10 %. En aquesta relació no apareix l'àrea d'Olesa de Montserrat perquè aquesta es reduïa a uns pocs municipis entre el Baix Llobregat i el Bages. Aquesta especialització tenia, doncs, un llarg recorregut.

La taula 3 recull el percentatge d'olivera sobre terra conreada en les comarques on el conreu superava el 5 %. Tot i que són dades que s'han de prendre amb una certa precaució, les comarques especialitzades serien les Garrigues (20,6 %), l'Alt Empordà (19 %), el Baix Llobregat (13,8 %), que es correspondria a la zona d'Olesa de Montserrat i Esparraguera, i un conjunt de comarques de Tarragona (el Baix Camp, el Tarragonès, la Conca de Barberà i l'Alt Camp), que no tenen percentatges elevats, però sí una extensió significativa. No s'aporten dades de les terres de l'Ebre per la poca representativitat de la mostra, però segurament era una de les altres grans àrees especialitzades de Catalunya.

Taula 3. Comarques amb major percentatge d'oliveres a la primera meitat del segle XVIII

les Garrigues	20,6
Alt Empordà	19,04
Baix Llobregat	13,8
Alt Camp	11,3
Urgell	9,0
Baix Camp	7,3
Tarragonès	7,3
Ribera d'Ebre	7,1
Conca de Barberà	6,9
Bages	5,8
Baix Penedès	5,7
Segrià	5,6
Maresme	5,2

Font: Elaboració pròpia a partir dels cadastres treballats.

7. Altres conreus

Les fonts que utilitzades fan difícil acostar-se a d'altres conreus, perquè és possible que no s'esmentin sempre per la decisió de qui redacta el document o perquè estan inclosos dins d'altres conreus. Tot i així, les fonts proporcionen informacions que, agrupades, poden definir algunes especialitzacions o característiques territorials.

S'ha optat, doncs, per no elaborar mapes d'aquestes altres informacions, sinó mostrar la taula 4, que recull els pobles i parròquies on apareixen altres

conreus i que s'han relacionat amb el número d'observacions de cada comarca. La concentració de determinades informacions en una comarca ha de permetre detectar determinades espais d'especialització.

Taula 4. Altres conreus que declaren pobles i parròquies en els cadatres de la primera meitat del segle XVIII (en %)

Pobles de la comarca amb dades	Comarca	% horts	% regadiu	% fruiters	% garrofers	% avellaners	% ametllers	% nogueres	% figueres	% canem	% moreres	% boïga	% prat	% arròs
10	Garraf	50,0	10,0											
29	Alt Penedès	62,5	6,3	6,3										
14	Baix Penedes	50,0			14,3									
28	Anoia	50,0	10,7											
15	Maresme	100,0	13,3		13,3		20,0							
58	Bages	96,6	1,7	6,9				1,7				10,3		1,7
17	Berguedà	76,5		41,2				17,6				29,4		11,8
20	Valles Occidental	95,0	15,0	15,0				5,0						5,0
42	Osona	21,4												
28	Valles Oriental	75,0	14,3	10,7	3,6			7,1		3,6		7,1		39,3
4	Barcelonès	75,0	75,0	25,0	25,0		25,0							
17	Baix Llobregat	76,5	17,6	41,2										
23	Alt Camp	82,6	30,4	8,7	8,7	13,0	4,3	30,4	21,7					
38	Conca de Barberà	55,3	5,3	7,9				2,6						
12	Tarragonès	58,3	58,3		66,7		16,7		25,0		25,0			
18	Baix Camp	77,8	33,3	11,1	27,8	50,0	11,1		5,6		5,6			
18	Priorat	94,4				33,3	33,3	11,1						
4	Ribera d'Ebre	100,0	50,0			25,0	25,0	25,0		25,0				
1	Montsià	100,0	100,0		100,0						100,0			
1	Baix Ebre	100,0			100,0									
1	Terra Alta	100,0	100,0	100,0			100,0		100,0					
12	La Selva	41,7		25,0				8,3				16,7		8,3
19	Alt Empordà	89,5	5,6	5,6				11,1					21,1	5,5
18	Baix Empordà	100,0	35,3	23,5				17,6		5,9	5,9		16,7	17,6
15	Gironès	86,7	6,7	26,7				13,3		6,7				13,3
14	La Garrotxa	85,7	7,1	14,3				7,1				7,1		21,4
1	Ripollès	0,0												
13	Segrià	69,2	46,2	23,1				7,7	7,7					7,7
42	Solsonès	81,0		45,2			2,4	2,4		2,4		14,3		
50	La Noguera	58,0	4,0	18,0			2,0							
14	Les Garrigues	57,1	7,1				21,4							
59	Segarra	55,9	5,1	28,8			1,7	1,7		1,7		1,7		
43	L'Urgell	32,6	7,0	4,7			14,0	7,0						
59	Alt Urgell	55,9		13,6						11,9				32,2
32	Pallars Jussà	65,6		40,6				12,5		18,8		3,0		15,6
18	Pallars Subirà	72,2	5,6					5,6		5,6				50,0
7	Alta Ribagorça	57,1								14,3				57,1
10	Cerdanya	100,0		12,5						62,5				75,0
9	Vall d'Aran	66,7												100,0
834	% Catalunya	66,9	8,8	14,5	2,8	2,3	3,5	4,7	1,3	3,1	1,3	3,1	9,7	0,5
n	Pobles amb conreu	558	73	121	23	19	29	39	11	26	11	26	81	4

Valors no representatius per la poca quantitat de pobles i parròquies de la comarca dels que tenim informació

Indica que hi ha més del 10% dels pobles i parròquies amb aquell conreu

Font: Elaboració pròpia a partir dels cadastres treballats.

- *Horts i regadiu*. En el 66,9 % de les respostes s'esmenta l'existència d'horts, petites extensions de terra conreades de forma intensiva i on es produïen verdures, hortalisses i fruita i que eren fonamentals per la subsistència de les famílies (Ferrer Alòs, 2023). Se solen ubicar en un lloc concret on hi ha alguna surgència d'aigua o alguna riera que permet regar-los. És un model generalitzat i, si en algun lloc no apareix, és perquè o no s'esmenten o no formen un conjunt que es pugui esmentar de forma específica.

El problema rau en la distinció amb el concepte d'horta o cereal de regadiu. Quan l'hort deixava de ser un espai de conreu intensiu familiar per ésser una superfície regada que garantia tota mena de conreus, aleshores parlem de regadiu o d'horta. En aquests casos es necessitava una infraestructura més complexa per poder regar, ja fossin canals o mines. Els cadastres solen confondre aquests conceptes i és molt difícil distingir entre uns i altres. Només l'extensió que dona d'horta o, a vegades, especificant que es tracta de regadiu, permet deduir que som davant d'una superfície regada que va més enllà dels horts.

En les diferents comarques sempre hi ha algun municipi amb més regadiu que no pas uns altres, però hi ha comarques que havien desenvolupat espais de regatge que ocupaven extensions rellevants en els diferents municipis. En aquest cas destacaria el Barcelonès (75 % dels municipis), algunes comarques de Tarragona com l'Alt Camp (30,4 %), el Tarragonès (58,3 %) o el Baix Camp (33,3 %) i també el Baix Empordà (35,3 %) i el Segrià (46,2 %), on s'utilitzaven canals de regatge dels temps dels àrabs. No eren grans regadius, però en alguns pobles tenien la seva importància.

- *Fruiters*. Molts cadastres esmenten la presència de fruiters. En alguns pobles s'ha d'indicar «2 jornals si estiguessin junts», que fa referència al fet que hi havia arbres fruiters escampats entre les terres de conreu. S'han recollit totes les referències i el 14,5 % dels pobles en declaraven. En podem detectar una especialització a partir dels pobles que en declaren: comarques de masies, més aviat cap a zones de mitja muntanya (el Berguedà, 38,9 %; el Solsonès, 45,2 %), àrees de muntanya (el Pallars Jussà, 39,4 %), les comarques gironines (la Selva, 25 %; el Baix Empordà, 23,5 %; el Gironès, 26,7 %), zones especialitzades com el Baix Llobregat (38,9 %) i el Segrià (23,1 %) i la Catalunya agrícola més pobra, com la Segarra (28,8 %). Quin paper jugava aquesta presència de fruiters en les diferents àrees? De fet, hem de distingir quan es parla de pocs arbres o de petites extensions que deuriem anar pels mercats locals i poblacions veïnes i que són la majoria de pobles; però hi ha una bona colla de pobles que tenen extensions significatives que, per força, havien d'abastir mercats més amplis de tipus comarcal. El cas més clar és el de l'abastiment de Barcelona en fruiterars del Baix Llobregat i del Barcelonès (Badalona, Molins de Rei, Olesa de Montserrat, Sant Boi de Llobregat, Sant Feliu de Llobregat, Sant Joan Despí i Sant Vicenç dels Horts); al Berguedà

hi havia extensions significatives a Olvan i Gironella; Caldes de Montbui al Vallès Occidental; Sant Pere de Vilamajor al Vallès Oriental; Valls a l'Alt Camp; Barberà de la Conca a la Conca de Barberà i la Selva del Camp i Vinyols i els Arcs al Baix Camp; a les comarques de Girona destacaven Riudellots de la Selva, Susqueda, Calonge, Celrà i Juià; Ridaura a la Garrotxa; Soses i Sunyer al Segrià; Solsona, al Solsonès; Mur, al Pallars Jussà i Prats i Samsor, a la Cerdanya. Tot fa pensar, doncs que hi havia centres especialitzats en producció de fruita que abastien un radi important de població.

- *Garrofers*. Un total de 23 pobles declaren tenir garrofers que es localitzen fonamentalment a la costa: el Baix Penedès, el Maresme, Badalona i, sobretot, el Baix Camp i el Tarragonès. Tot i tenir poques dades, els pobles del Montsià i el Baix Ebre en declaren extensions significatives. A començaments del segle XVIII, el conreu tenia la seva importància i ja estava ben definida la seva geografia.
- *Avellaners, ametllers, moreres, figueres i nogueres*. L'especialització en conreus arbustius estava ja ben configurat a la primera meitat del segle XVIII i en geografies que tindran continuïtat posteriorment. Els avellaners, per exemple, eren una exclusiva de les comarques de Tarragona (l'Alt Camp, 13 %; el Baix Camp, 50 %; el Priorat, 33,3 %; i la Ribera d'Ebre, 25 %). Els ametllers eren un conreu més estès; es trobava també a les mateixes comarques de forma destacada, però també a les comarques de les Garrigues (21,4 %) i l'Urgell (14 %) i també n'hi havia extensions significatives al Maresme i a Badalona. Les moreres tenien una presència significativa al Tarragonès (25 %) i les figueres a l'Alt Camp (21,7 %) i al Tarragonès (25 %). Una menció a part mereix la presència de nogueres, sens dubte un arbre molt present a tot arreu, però en algunes zones de forma més important: al Berguedà (17,6 %), a les comarques tarragonines (Alt Camp, 30,4 %; el Priorat, 11,1 %; i la Ribera d'Ebre, 25 %), però també a les comarques de Girona (l'Alt Empordà, 11,1 %; el Baix Empordà, 17,6 %; i el Gironès, 13,3 %) i al Pallars Jussà (12,1 %). Aquestes dades, que només indiquen tendències, mostren que hi havia un mercat de fruits secs a Catalunya i unes territoris que podien abastir aquesta demanda.
- *Cànem*. Era una de les fibres que s'utilitzaven per produir teixits de tota mena en els entorns rurals i algunes àrees del país, molt localitzades, s'especialitzaren en la seva producció. Destacarien sobretot les comarques de muntanya, com ara l'Alt Urgell (11,9 %), el Pallars Jussà (18,2 %), l'Alta Ribagorça (14,3 %) o la Cerdanya (62,5 %). Se n'esmenta en altres llocs de forma minoritària (violant Simorra, 1979). El Vallès Oriental no apareix de forma significativa en els cadastres, tot i que sabem que era un conreu molt important (Garrabou i Planes, 1998).

– *Boïgues, artigues, restobles*. El *boïgar* era un sistema de conreu estès per una part de Catalunya on el bosc era important. El pagès de mas cedia al boïgaire un tros de bosc perquè n'arrenqués els arbres i les soques, el despedregués i el dedicués a conreu. Després, s'hi plantaria cereal de forma continuada fins esgotar la fertilitat del sol, que seria abandonat. Se'n deia *treure boïga*. El boïgaire pagaria una part del cereal al pagès de mas (Ferrer, 1987; Molins, 2024). La boïga de segon any era coneguda com a *restoble*. No coneixem del tot la seva lògica i sentit en la Catalunya de masos. Les dades dels cadastres treballats indiquen que era present al Bages (10,3%), el Berguedà (29,4%) i el Solsonès (14,3%), i també apareixen citades a la comarca de la Selva (16,7%). Era un sistema que es trobava en les àrees de masies de la Catalunya interior i on hi havia menys especialització vitícola.

– *Prats i pastures*. Què es volia dir quan es parlava de prats i pastures? A vegades s'utilitza un concepte, i a vegades, l'altre. Tot sembla indicar, i és el que aquí ens interessa, que quan es fa servir la paraula *prat* ens referim terres que conreem per obtenir herba, mentre *pastures* es refereix a terres ermes i boscoses, que es fan servir per pasturar, però on no hi ha cap acció de conreu. Segurament, no obstant això, no tots els que responien o feien els cadastres volien dir el mateix. Si ens centrem en els prats (per tant, artificials) es destaquen al Berguedà (11,8%), però sobretot al Vallès Oriental (39,3%), a algunes comarques de Girona (l'Alt Empordà, 21,1%; el Baix Empordà, 16,7%; el Gironès, 13,3%; i la Garrotxa, 21,4%) i a les comarques del Pirineu (l'Alt Urgell, 32,2%; el Pallars Jussà, 15,2%; el Pallars Subirà, 50% l'Alta Ribagorça, 57,1%; la Cerdanya, 75%; i la Vall d'Aran 100%). Tot plegat indica que hi havia un espai en què l'engreix del bestiar era ja molt important.

– *Arròs*. El darrer conreu que esmentem. A la primera meitat del segle XVIII s'esmenta el conreu de l'arròs a quatre pobles, tres del Baix Empordà i un de l'Alt Empordà. Era la zona arrossera que ja coneixíem de Catalunya (Surroca, 1979).

8. Conclusions

L'esforç per recollir documentació cadastral de la primera meitat del segle XVIII (el projecte no està tancat) ha permès elaborar mapes de la distribució del la vinya i olivera a Catalunya en aquest període, una cartografia que no existia. Els mapes tenen valor per si sols.

De la seva anàlisi es deriva que tant la vinya com l'olivera ja presentaven en aquella època un procés d'especialització territorial que s'anirà aprofundint en els dos segles posteriors. La vinya era especialment present al Maresme i al Vallès — espais que alimentaven Barcelona —, a les comarques Tarragona, especialitzades en la producció de vi per cremar; al Bages, per abastir la «mun-

tanya»; a la conca de Tremp; al Pirineu; i, finalment, a les comarques costaneres de Girona. A més, la vinya era present a tot el territori i abastia també mercats propers i locals.

L'olivera era menys present, però en trobem àrees de conreu intens al voltant d'Olesa de Montserrat, a les terres de l'Ebre, l'Alt Empordà i tot una franja que anava de Tarragona fins a les Garrigues.

Les notes sobre altres conreus també indiquen especialitzacions que s'aniran aprofundint.

Malauradament, és una pena que no s'hagi pogut trobar més documentació de les Terres de l'Ebre, l'autèntic buit d'aquesta cartografia.

Bibliografia citada

- ABAD, Joan (2011). *Història de la Selva*. Girona: Diputació Provincial de Girona.
- AGUELO, Jordi; Judit VICO (2003). «La Quadra de Canals o Canals Roges al segle XVIII». *GAUSAC. Publicació del Grup d'Estudis Locals de Sant Cugat del Vallès*, núm. 22, p. 23-83.
- ALCOBERRO, Agustí (2005). «El cadastre a Catalunya (1713-1845): de la imposició a la fonsilització». *Pedralbes*, núm. 25, p. 231-257.
- ALSINA, Claudi, Gaspar FELIU i Lluís MARQUET (1990). *Pesos, mides i mesures dels Països Catalans*. Barcelona: Curial.
- ANDREU, Jordi (1985). «Propietat i relacions socials a l'agricultura de Reus: segles XVIII i XIX». *Manuscrits*, núm. 2, p. 67-113.
- (1994). *El Camp de Tarragona i el Priorat durant els segles XVIII i XIX: les bases demogràfiques, agràries i comercials de l'expansió setcentista*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona.
- BARBAZA, Yvette (1961). «Paysage rural et structure agraire du littoral nord catalan au XVIIIème siècle». *Bulletin de l'Association de géographes français*, vol. 38, núm. 299, p. 86-109.
- BARRIENDOS, Mariano (2005). «Variabilidad climática y riesgos climáticos en perspectiva histórica. El caso de Catalunya en los siglos XVIII-XIX». *Revista de historia moderna*, núm. 23, 11-34.
- BOADAS, Joan (1984). «Població, ramaderia, conreus, rendiments i accés a la terra al Pla de Girona, a principis del segle XVIII». *Quaderns de la Selva*, núm. 1, p. 107.
- (1985). «Agricultura i estructura socio-professional a Riudellots de la Selva segons els cadastres de 1730 i 1819». *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, núm. 28, p. 327-356.
- BONALES, Jacinto (2004). *El conreu de la vinya i la producció de vi a la Comca de Tremp. De la cultura tradicional al discurs del desenvolupament sostenible. Anàlisi de l'explotació de la vinya per casa Casanoves de Figols (1924-1926)*. Tremp: Montsec Actiu.
- (2021). «Arqueogeografia del conreu de la vinya a les tercers de Lleida i l'Alt Pirineu (segles XV-XIX)», dins: *Paisatge històric i cartografia. De l'època romana fins a l'actualitat*. Lleida: Universitat de Lleida.
- BURGUEÑO, Jesús i Ferran LASSO DE LA VEGA (2002). *Història del mapa municipal de Catalunya*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- CANTARELL, Ignasi (1996). «Montmeló el 1716». *Butlletí del Centre d'Estudis de Montmeló*, núm. 1, p. 15-26.
- CAÑAMERAS, Jordi (2002). «El segle XVIII», dins: *Sant Feliu de Llobregat. Identitat i història*. Sant Feliu de Llobregat: Ajuntament de Sant Feliu de Llobregat.
- CARDÓ, Josepa (1983). *L'evolució dels conreus del Camp de Tarragona a partir del segle XVIII*. Valls: Institut d'Estudis Vallencs.

- CAVALLÉ, Joan (1985). «Notes sobre el terme de La Plana i Samuntà devers 1716». *Butlletí. Centre d'Estudis Alcoverencs*, núm. 32, p. 9-20.
- COBOS, Josep Maria (2006). *Pagesos, paraires i teixidors al Llobregat Montserratí (1550-1850)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- COMAS, Josep (1986). «Demografia i societat rural a Vilarodona durant l'Antic Règim (segles XVI-XVIII)». Tesi de llicenciatura, Universitat de Barcelona.
- CRUZ, Natxo (1996). «El cadastre de Cabanes de 1779. Consideracions sobre la font per a l'estudi històric». *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, núm. 29, p. 191-240.
- (2000). «Els models familiars e la història. Les respostes generals d'Agullana de 1717». *Annales de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, núm. 33, p. 127-145.
- DANTÍ, Jaume (1988). *Terra i població al Vallès Oriental. Època moderna*. Santa Eulàlia de Ronsana: Ajuntament.
- (2015). «Un document excepcional: Respuestas de Granollers al qüestionari de Patiño». *Ponències. Revista del Centre d'Estudis de Granollers*, núm. 19, p. 153-158.
- DD. AA. (2016). *Un mar de vinyes. El conreu de la vinya i el vi a Empúries, l'Escala i el Montgrí*. L'Escala: Ajuntament de l'Escala.
- DIRECCIÓN GENERAL DE AGRICULTURA, INDUSTRIA Y COMERCIO (1891). *Avance estadístico sobre cultivo y producción de la vid en España (1889)*. Madrid: Tip. de L. Pleant.
- DURAN, Montserrat (1984). *Renda i producció agrària a Catalunya (s. XVI-XVIII): l'Alt Urgell, el Baix Empordà, la Conca de Barberà i el Tarragonès*. Tesi doctoral. Universitat Autònoma de Barcelona.
- FACI, Pilar i Concepción CAMARERO (2006). «La documentació del catastro de Patiño en el arxhivo històric provincial de Lérida». *CT Catastro*, núm. 57, p. 96-162.
- FERRER, Llorenç (1987). *Pagesos, rabassaires i industrials a la Catalunya Central (segles XVIII-XIX)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (2002). «¿Modernización fiscal? La implantación del catastro en Cataluña», dins: *El Catastro de Ensenada, 1749-1756*, p. 45-54. Madrid: Ministerio de Hacienda.
- (2023). «The structural rol of vegetable gardens in the reproduction of peasant families in Catalonia (18th and 19th centuries)». *Studies in the History of Gardens & Designed Landscapes*, vol. 43 (3), p. 208-24. DOI: <https://doi.org/doi.org/10.1080/14601176.2023.2284622>.
- FERRER, Llorenç i Antoni SEGURA (1982). «Conreus, rendiments i accés a la terra a la vila de Berga a començaments del segle XVIII». *Revista. Centre d'Estudis Berguedans*, núm. 1, p. 137-52.
- FORNS, Josep (2004). *Economia i societat en els regs històrics occidentals catalans: Almenar (Segrià) i la seva àrea, segles XIV-XIX*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- GARRABOU, Ramon (1962). *La evolución de la estructura agraria de la Segarra desde el siglo XVIII hasta nuestros días*. Tesi de llicenciatura, Universitat de Barcelona.
- GARRABOU, Ramon i Jordi PLANES [ed.] (1998). *Estudio Agrícola del Vallés (1874)*. Granollers: Museu de Granollers.
- GIRALT, Emili (1950). «Evolució de l'agricultura al Penedès. Del cadastre de 1717 a l'època actual», dins: *Actes i Comunicacions de la I Assemblea Intercomarcal de Investigacions del Penedès i la Conca d'Odena*, p. 166-76.
- (1990). «L'agricultura», dins: *Història Econòmica de la Catalunya Contemporànea*, vol. II, p. 120-305. Barcelona: Fundació Enciclopèdia Catalana.
- GRAU, Josep Maria i Roser PUIG (1989a). «L'economia de Vallclara a inicis del segle XVIII segons les fonts fiscals». *Aplec de Treballs*, núm. 9, p. 179-203.
- (1989b). «Rocallaura segons el cadastre de 1730-1731 i l'endeutament del municipi». *Urtx*, núm. 1, p. 83-101
- GUAL, Valentí (1987). *Terra i guerra. Rocafort de Queralt a l'Edat Moderna*. Barcelona: Dalmau.
- GUIU, Andreu (1981). «Un poble de la Catalunya de Ponent al segle XVIII: Castelló de Farfanya». Tesi de llicenciatura, Universitat de Barcelona.
- GUTIÉRREZ, Jesús M. (2008). *Historia de la Garrotxa*. Girona: Diputació de Girona.

- JUNYENT, Eudard (1975). «Ciutat i terme de Vic en 1716». *Ausa*, vol. 8, núm. 81, p. 6-26.
- LLOBET, Salvador (1955). «De geografia agrària en la comarca del Maresme». *Estudios Geográficos*, núm. 58-59, p. 23-71 i 215-297.
- LLORENS, Ignacio de (1904). *Topografía médica de Calaf*. Barcelona: Elzeviriana.
- LUQUE, Antonio (1992). «Molins de Rei, una vila del Baix Llobregat al primer terç del segle XVIII», dins: *Aportacions a la història de Molins de Rei*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MARQUÈS, Josep Maria (1989). «Gent, terra i bestiar a Vilobí, 1716-1718». *Quaderns de la Selva*, núm. 2, p. 145-56.
- MARTELL, Jaume (2016). *Solixent, Migdia, ponent, Tremuntana. Les terres al Cadastre Reial de 1716 a Santa Coloma de Queralt*. Santa Coloma de Queralt: edició particular.
- MERCADER, Joan (1961). «L'establiment del Reial Cadastre a Catalunya i la seva fonamentació econòmica i social», dins: *Miscel·lània Fontseré*, p. 295-303. Barcelona.
- MIR, Francesc (1996). «El cadastre de terres de Besalú de 1732». *Quaderns de les Assemblees d'Estudis*, núm. 8, p. 21-42.
- MOLINS, Ernest (2024). *Cases i masos de Sant Mateu de Bages*. Manresa: Zenobita.
- MOLLA, Lluís (2018). *El mas Molla a dojo*. Particular. Calonge: particular.
- MOR, C. (1984). *La evolución de la tierra agrícola en un sector de la Cataluña subàrida*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- MORA, Maria Teresa (1990). *Societat i economia: Calella, 1737 i 1758*. Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana.
- MUÑOZ, Josep M. (1984). «Indústria rural i industrialització: Sabadell i Terrassa al segle XVIII». Tesi de llicenciatura, Universitat de Barcelona.
- MUSET, Assumpta (1997). *Catalunya i el mercat espanyol al segle XVIII. Els traginers i els negociants de Calaf i Copons*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- NADAL, Joaquim (1971). *La introducción del catastro en Gerona. Contribución al estudio del régimen fiscal en Cataluña en tiempos de Felipe V*. Barcelona: Publicaciones de la cátedra de historia general de España de la Universidad de Barcelona.
- (1975). «Una font important per a la història econòmica de Catalunya i el Reial Cadastre (1715-1845)», dins: *Homenaje a D. Juan Reglà Campistol*, vol. 2, p. 209-22. València: Universitat de València.
- NAVARRO, Luís (1978). «Base catastral para los tipos de cultivos y propiedad. Montroig, 1755», dins: *I Col·loqui d'Història Agrària*. València: Institució Alfons el Magnànim-Centre Valencià d'Estudis i d'Investigació.
- OLIVÉ, Francesc (1989). *Valls de la crisi del segle XVI a la recuperació econòmica del segle XVIII. La ciutat, les viles, la comarca: un estudi de la terra i de la seva gent al llarg de l'Antic Règim*. Tesi de doctorat, Universitat de Barcelona.
- PAGAROLAS, Laureà, i Xavier TARRAUBELLA (2017). *La Conca de Tremp, celler del Pirineu. Dos mil anys de vinya i vi*. Barcelona: Bresca.
- PÉREZ, Isabel (1990). «L'agricultura a l'Hospitalet segons el cadastre de 1718». *Manuscrits*, núm. 8, p. 237-254.
- PÉREZ, Xavier (2004). «El cadastre de Sant Fost 1766». *Campsentelles*, núm. 7, p. 21-35.
- PINYOT, Joan (1986). *El Reial Cadastre de Castellar del Vallès, 1716*. Castellar del Vallès: Arxiu històric de Castellar.
- PLANS, Jaume (2022). *Orígens, expansió i evolució de la vinya al Bages. Els establiments a rabassa morta als segles XVIII i XIX*. Barcelona: Fundació Noguera.
- PORTA, Josep Maria (1981). «L'agricultura i la propietat agrària de Vilaverd en el segon quart del segle XVIII». *Aplec de Treballs*, núm. 3, p. 279-311.
- (1982). «Vimbodí en el 1739: economia i societat segons la documentació del Reial Cadastre». *Aplec de Treballs*, núm. 4, p. 203-232.

- PUIG, Miquel (1988). «La població Olot el 1716». *Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca*, núm. 7, p. 145-176.
- ROCA, Pere (2015). «L'expansió vitícola dels segles XVIII i XIX com una etapa en l'evolució del paisatge i del poblament rural en el Vallès Oriental». dins: *Vinyes, vins i cooperativisme vitivinícola a Catalunya*, p. 209-244. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- SBERT, Olga i Raimon MASDEU (2019). *El territori de Sant Just Desvern en el segle XVIII: l'anàlisi del cadastre de 1716*. Sant Just Desvern: Centre d'Estudis Santjustencs.
- SEGARRA, Agustí (1994). *Aiguardent i mercat a la Catalunya del segle XVIII*. Vic: Eumo.
- SEGURA, Antoni (1983). «El cadastre: la seva història (1715-1845) i la seva importància com a font documental». *Estudis d'Història Agrària*, núm. 4, p. 129-44.
- SEGURA, Antoni i Jaume SUAU (1984). «L'evolució de l'estructura de la propietat de la terra al Pla de Barcelona (1723-1823/1841)», dins: *El Pla de Barcelona i la seva història*, p. 299-324. Barcelona: La Magrana.
- SOLA, Lluís (2014). «Sentmenat, segle XVIII. El cadastre de Patiño, la seva elaboració i aplicació. Evolució econòmica i social després dels decrets de Nova Planta», dins: *Després de les Noves Plantes. Canvis i continuïtats a les terres de parla catalana*, p. 297-306. Barcelona: Publicacions de la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana.
- SURROCA, Joan (1979). «El conreu de l'arròs a l'Empordà durant el segle XVIII». *Estudis d'Història Agrària*, núm. 2, p. 73-94.
- TELLO, Enric (1995). *Cervera i la Segarra al segle XVIII. En els orígens d'una Catalunya pobra (1700-1860)*. Lleida: Pagès.
- TERRÓN, Carles (2023). «Agricultura i propietat de la terra a Altafulla segons el Cadastre de 1777». *Estudis Altafullencs*, núm. 47, p. 13-60.
- TRAYTER, Joan (1989). «Avinyonet de Puigventós. L'agricultura al 1736 i la seva evolució». *Annales de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, núm. 22, p. 165-204.
- TRIBÓ, Gemma (1993). «Els emparrats del Baix Llobregat i la producció de vi greg», dins: *Vinyes i vins, mil anys d'història: actes i comunicacions del III Col·loqui d'Història Agrària Catalans*, p. 381-392. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- VALLS, Francesc (1996). *La dinàmica del canvi agrari a la Catalunya interior. L'Anoia 1720-1860*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (2004). *La Catalunya atlàntica. Aiguardent i teixits a l'arrencada industrial catalana*. Vic: Eumo.
- VICEDO, Enric (1982). «Propietat, accés a la terra i distribució dels ingressos a Lleida en el segle XVIII». *Recerques*, núm. 12, p. 57-90.
- (1991). *Les terres de Lleida i el desenvolupament català del Setcents. Producció, propietat i renda*. Barcelona: Crítica.
- VILALTA, Maria José (1990). *Balaguer a la Catalunya Moderna. Creixement econòmic i estabilitat social (segles XVII-XVIII)*. Lleida: Pagès.
- VILAR, Pierre (1964). *Catalunya dins l'Espanya Moderna. Recerques sobre els fonaments econòmics de les estructures nacionals*. Barcelona: Edicions 62.
- VIOLANT, Ramon (1979). «Elaboració de la llana i el cànem al Pallars», dins: *Obra Oberta*, vol. 2, p. 11-68. Barcelona: Altafulla.

Apèndix. Cadastres utilitzats i procedència

L'Alt Camp

Aiguamúrcia, Alba Vell, Ordes, Selma, Rodonyà (Giralt, 1950); Alcover i Burguet, Bràfim, Cabra del Camp, Montferri. Montral. El Pla de Cabra, Vallmoll, Valls, Vilabella (Cardó, 1983); La Plana i Samuntà (Cavallé, 1985); Figuerola del Camp (Olivé, 1989); Vilarrodona (Comas, 1986); Farena, El Pont d'Armentera, Salmella, La Riba (Arxiu de la Corona d'Aragó).

L'Alt Empordà

Agullana (Cruz, 2000); Avinyonet del Penedès (Trayter, 1989); Cabanes (Cruz, 1996); Cadaqués, l'Escala (Barbaza, 1961); Mont-roig, Garrigàs, Tonya, Lledó, Maçanet de Cabrenys, Mollet d'Empordà, Navata, Ordis, Sant Climent Sescebes, Sant Mori, Port de la Selva, Terrades (Arxiu Municipal de Girona); Espolla, Borrassà (Arxiu Comarcal de l'Alt Empordà).

L'Alt Penedès

Avinyonet del Penedès, Les Gunyoles, Les Cabanyes, Puigdàlber, Bellver i Font-rubí, Castellví de la Marca, Gelida, La Granada, Olèrdola, Moja, Sant Pere Molanta, Pacs, el Gornet, Terrasola i Lavit, Terrasola, Pontons, Sant Cugat Sesrovires, Sant Joan Mediona, Orpinell, la Quadra del Bolet, Sant Llorenç d'Hortons, San Martí Sarroca, Sant Quintí Mediona, Aiguadolles, Sant Sadurní d'Anoia, Santa Fe del Penedès, Santa Margarida i els Monjos, Subirats, Lavern, Sant Pau d'Ordal, Torrelles de Foix, Vilafranca del Penedès (Giralt, 1950).

L'Alt Urgell

Alàs, Alinyà, Fígols i Organyà, Canelles i Valldarques, Anserall, Calbinyà, Civis, Argolell, Asnurri, Aristot, Castellnou de Carcolze, Ars, Sant Joan Fumat, Arsèguel, Aguilar i la Clua, Altés, Guardiola de Segre, Ogern, Bescaran, Cabó, Castellbó, Avellanet, Sendes, Turbias, Vilamitjana, Castellciutat, Cava, Bastida d'Hortons, Vilanova de Benat, Civis, Argolell, Asnurri, Coll de Nargó, Estamariu, Fornols, Adraen, La Vansa, Corenllana, Gavarra, Espanen i Trejuvell, Vilarubia, Josa de Cadí, Noves de Segre, Oliana, Pallerols del Cantó, Adrall, Arfa, Peramola i Tragó de Segre, Seu d'Urgell, Tuixent, Biscarbó, Castellàs, els Castells (Arxius en línia); Canelles, Anoves, Tragó, Cortiuda, Nuncarga (Bonales, 2021)

L'Alta Ribagorça

Artiga, Castelló de Tor, Iran, Irgo, Castellars, Pont de Suert, Quadra de Cierco (Arxius en línia)

L'Anoia

Clariana (Arxiu Episcopal de Vic, *Respuestas*); Sant Pau de la Guàrdia, Sant Martí de Maçana (Arxiu Comarcal del Bages); Copons (Muset, 1997); Vallbona d'Anoia (Arxius en línia), Calaf, Calonge de Segarra, Mirambell, Castellolí, Igualada, la Llacuna, Masquefa, la Molsosa i Quadrells, Prades, Òdena, Orpí, Piera, Pobla de Claramunt, Prats de Rei, Pujalt, la Guàrdia Pilosa, Vilamajor, Fiol, Santa Margarida

de Montbui, Santa Maria de Miralles, Miralles de Copons, Vilanoveta del Camí, la Quadra del Camí (Valls, 1996)

El Bages

Aguilar de Boixadors, Castellar, Artés, Avinyó, Santa Eugènia de Relat, Horta, Balsareny, Calders, Viladecavalls, Callús, Sant Cugat del Racó, Castellsbell i el Vilar, Castellfollit del Boix, Gravalosa, Maians, Castellgalí, Castellnou de Bages, l'Estany, Gaià, Viladordis, Marganell, Moià, Ferrerons, Rodors, Monistrol de Calders, Mura, Rajadell, Monistrollet, Vallformosa, Rocafort i el Pont de Vilomara, Sallent, Cornet, Sant Martí de Serraïma, Sant Pere de Serraïma, Sant Feliu Sasserra, Sant Fruitós de Bages, Olzinelles, Sant Iscle del Bages, Valldelhorts, Sant Joan de Vilatorrada, Joncadella, Sant Martí de Torroella, Sant Mateu de Bages, Sant Salvador de Guardiola, Salelles, Sant Vicenç de Castellet, Vallhonestà, Santa Maria d'Oló, Quadra del Solà, Sant Feliu de Terrassola, Sant Joan d'Oló (Arxiu Comarcal del Bages); Castelltallat (Arxius en línia); Monistrol de Montserrat (Cobos, 2006), Navarcles (Arxiu Municipal de Navarcles, *Respuestas*); Cardona (Arxiu Municipal Cardona); Manresa (Ferrer i Segura, 1982)

El Baix Camp

L'Aleixar, Alforja, Prasdip, Riudecanyes, Riudecols, Riudoms, La Selva del Camp, Vilaplana del Camp, Vinyols i els Arcs (Cardó, 1983), Capafonts, Febró, Maspujols, Montbrió del Camp, La Mussara, Prades (Arxiu de la Corona d'Aragó); Mont-roig del Camp (Navarro, 1978); Reus (Andreu, 1985).

El Baix Ebre

Xerta (Arxiu Municipal de Xerta).

El Baix Empordà

Begur (Barbaza, 1961); La Bisbal d'Empordà, Serra de Daró (arxius en línia); Calonge (Arxiu Municipal de Calonge); Castell d'Aro, Palamós, Sant Joan de Vilaromà, Sant Feliu de Guíxols, Santa Cristina d'Aro, Torroella de Montgrí (Barbaza, 1961); Casavells, Coçà, Caçà de Pelràs, Cruïlles, Sant Climent de Peralta, Vulpellac (Arxiu Comarcal del Baix Empordà); Ullà (DD. AA., 2016); Palafrugell (Arxiu Municipal de Palafrugell).

El Baix Llobregat

Begues (Arxius en línia); Castellví de Rosanes, Corbera de Llobregat, Torrelles de Llobregat (Arxiu Comarcal del Baix Llobregat); Collbató (Giralt, 1950); Esparraguera, Olesa de Montserrat (Cobos, 2006); Gavà (Tribó, 1993), Molins de Rei (Luque, 1992); Pallejà (Museu Municipal de Pallejà); Sant Andreu de la Barca (Arxiu Municipal de Sant Andreu de la Barca); Sant Boi de Llobregat (Arxiu Municipal de Sant Boi de Llobregat); Sant Esteve Sesrovires (Arxiu Municipal de Sant Esteve Sesrovires); Sant Feliu de Llobregat (Cañameras, 2002); Sant Joan Despí (Arxiu Municipal Sant Joan Despí); Sant Vicenç dels Horts (Arxiu Municipal de Sant Vicenç dels Horts); Viladecans (Arxiu Municipal de Viladecans).

El Baix Penedès

Albinyana, l'Arboç, la Llacuneta, Banyeres del Penedès, Bellvei del Penedès, la Bisbal del Penedès i Ortigós, Calafell, Cunit, Llorenç del Penedès, Montmell, Aiguaviva, Marmellar, Sant Jaume dels Domenys, Sant Vicenç de Calders (Giralt, 1950)

El Barcelonès

L'Hospitalet (Pérez Molina, 1990), Sant Just Desvern (Sbert i Masdeus, 2019), Barcelona (Segura i Suau, 1984), Badalona (Arxiu Municipal de Badalona)

El Berguedà

Bagà, Llinars, Fígols, Castellfraunir, Montclar (Arxius en línia); Salselles (Arxiu de la Corona d'Aragó); Castell de l'Areny, Casserres, Gironella, la Pobla de Lillet, Vilada (arxius municipals del programa de la Diputació de Barcelona); Sant Martí de Merlès, Sant Pau de Pinós (Arxiu Comarcal del Bages): Berga (Ferrer i Segura, 1982)

La Cerdanya

Prats i Sansor, Prullans, Montellà i martinet, Vilec i Estana, Urús, Coborriu de Bellver, Eller, Llívia (Arxius en línia).

La Conca de Barberà

Barberà de la Conca, Blancafort, Conella i Torlanda. Furlanda, l'Espluga de Francolí, Fores, Llorac, la Cirera, Rauric, Montblanc, la Guàrdia dels Prats, l'Illa, Rojals, Vallverd, Beltall, Fonoll i Glorieta, Fonoll, les Piles, Guimons, Sant Perpètua de Gaià, Pontils, Saguer, Vallespinosa, Sarral, Savallà del Comptat, Segura, Solivella, Vilanova de Prades (Arxiu de la Corona d'Aragó); Ollers, Montbrió de la Marca, Passanant, Biure de Gaià, Pira (Duran, 1984), Rocafort de Queralt (Gual, 1987), Santa Coloma de Queralt (Martell, 2016); Vallclara (Grau i Puig, 1989); Vilaverd, Vimbodí (Porta, 1981, 1982)

El Garraf

Canyelles, Castellet i la Gornal, Cubelles, Oleseta, Olivella, Sant Pere de Ribes, Sitges, Vilanova i la Geltrú (Giralt, 1950).

La Garrotxa

Batet de la Serra, Dosquers, Les Preses, Ridaura (Arxiu Comarcal de la Garrotxa); Farés, Joanetes, Falgars de Bas, Oix, la Pinya (Arxiu Municipal de Girona); Besalú (Mir, 1996); Olot, Lacot (Arxius en línia); Begudà, El Sallent (Gutiérrez, 2008).

El Gironès

Bordils, Canet d'Adri, Celrà, Juià, Medinyà (Arxiu Històric de Girona); Merlant, Mianigues, Sant Miquel de Campmajor, Galliners, Ollers, Sant Esteve de Guialbes, Sant Marçal de Quarantelles (Arxiu Municipal de Girona); el Vilar (arxiu en línia); Llagostera (Arxiu Municipal de Llagostera); Girona (Boada, 1984).

La Noguera

Millà, La Figuera, Alentorn, Montmagastre, Vall-llebrera, Clua, Collfred, Vernet, Vilves, Tartareu, Bellfort, Gualter, Vilaplana, Bellcaire d'Urgell, Pedrís, Vilamajor,

Llorenç de Montgai, Figuerola de Meià, Foradada, Marcovau, Linyola, Castellblanc, Coscó, Renan, Torreneral, Ponts, La Portella, Miralpeix, Alberola, Ribelles, Garzola (Arxiu en línia); Balaguer (Vilalta, 1990); Artesa de Segre, Bellcaire d'Urgell, Cabanabona, Fontllonga, Oliola, Penelles, El Poal, Preixens, Lo Sentiu de Sió, Tèrmens, Tiurana, el Tossal, Tudela de Segre, Vallfogona de Balaguer (Vicedo, 1991); Castelló de Farfanya (Guiu, 1981).

La Selva

Arbúcies (Arxiu en línia); Breda (Arxiu de la Corona d'Aragó); Lloret de Mar (Barbaza, 1961); Osor, Sant Hilari Sacalm, Susqueda, Sant Martí Sacalm (Arxiu Episcopal de Vic); l'Esparra (Abad, 2011); Riudellots de la Selva (Boadas, 1985); Sant Miquel de Cladells (Nadal, 1971); Santa Coloma de Farners (Arxiu Comarcal de la Selva); Vilobí d'Onyar (Marquès, 1989).

Les Garrigues

El Cogul, l'Espluga Calva (Arxiu de la Corona d'Aragó); l'Albagés, l'Albi, les Borges Blanques, Cervià de les Garrigues, Fullella, Juneda, la Pobla de Cèrvoles, Puiggròs, Soleràs, Tarrés, Vilosell, Vinaixa (Mor, 1984).

El Maresme

Alella i el Masnou, Arenys de Mar, Mataró i Mata, Pineda, Premià de Dalt, Premià de Mar (Llobet, 1955); Argentona, Sant Andreu de Llavaneres, Teià, Tiana, Montgat (Arxiu de la Corona d'Aragó); Cabrera de Mataró, Malgrat, Palafolls Sant Pol de Mar (Arxiu en línia); Calella (Mora, 1990).

El Montsià

Ulldecona (Arxiu municipal d'Ulldecona).

Osona

Balenyà, Valldeneu, la Castanya, Calldetenes, l'Esquirol, Dosmunts, Gurb de la Plana, Manlleu, les Masies de Manlleu, Muntanyola, Saderra, Pruit i Rupit, Sant Bartomeu del Grau, Sant Boi de Lluçanès, Sant Hipòlit de Voltregà, Sant Martí de Sobremunt, Sant Pere de Torelló, Sant Vicenç de Torelló, Santa Eugènia de Berga, Santa Eulàlia de Riuprimer, Santa Maria de Besora, Sora, Taradell, Tavèrnoles, Tàvertet, Sentfores, Vidrà, Viladrau, Vilanova de Sau (Arxiu Episcopal de Vic); Tona (Arxiu Municipal Tona), Folgueroles (Arxiu Municipal de Folgueroles); Orís, Roda de Ter, Sant Julià de Vilatorrada (arxius municipals del programa de la Diputació de Barcelona); Lluçà, Olost, Perafita, Prats de Lluçanès, Sant Agustí de Lluçanès, Sant Martí den Bas (Arxiu Comarcal del Bages); Vic (Junyent, 1975).

El Pallars Jussà

Carreu, Castellnou d'Avellanós, Castellvell de Bellera, Espluga de Serra, Aulàs, Castellet, Puigvert, La Vileta, Hortonedà de la Conca, Isona, Orcau, Brenui, Pobellà, Mur, Puigcercós, Pobleta de Bellvehí, Estavill, Castellnou de Montsec, Escarlà, la Bastida de Bellera, les Esglésies, Laren, Naens, Puigcerver, Talarn, Castelló d'Encus, la Quadra de Marquet, Torra de Capdella, Astell, Oveix (Arxiu en línia); Tremp, Puigmanyons (Bonales, 2004).

El Pallars Subirà

Noris, Buseu i Sant Sebastià, Espluga de Solduga, Useu, Biscarbó, Junyent, Castellviny, Montardit, Escós, Estaon, Arros, Glorieta i Montescladó, Peracalç, Balestui, Puiforniu, La Bastida de Sort, Aurós (Arxius en línia).

El Priorat

L'Arbolí, la Bisbal de Falset, Cabacés, Cornudella de Montsant, Albarca, Siurana de Prades, Falset, la Figuera de Falset, Gratallops, Marçà, Margalef de Montsant, la Morera de Montsant, Poboleda, Porrera, Pradell de la Teixeta, Torroja de Priorat, la Vilella Alta, la Vilella Baixa (Arxiu de la Corona d'Aragó).

La Ribera d'Ebre

Garcia, Tivissa, la Torre de l'Espanyol (Arxiu de la Corona d'Aragó); Vinebre (Arxius en línia).

El Ripollès

Palmerola (Arxiu Episcopal de Vic).

La Segarra

Biosca, Florejacs, Freixenet de Segarra, Granyadella, les Oluges, Sant Ramon del Portell, Torrefeta (Vicedo, 1991); Vallfogona de Riucorb (Arxiu de la Corona d'Aragó); Cervera, Estaràs, Ivorra, Massoteres (Garrabou, 1962); Aranyó, Concabella, Montcortés de Segarra, Ratera, Lloberola, Mas del Forn, Altarriba, Gaver, Vergós, Guerrejat, Malacara, La Morana, Palou de Sanahuja, Selvanera, Les Sitges, Rabassa, La Tallada, Curullada, Fonolleres, Saportella, Guissona, Guardasivenes, Montoliu de Segarra, L'Ametlla, Cabestany, Guardialada, Vilagrasseta, Les Pallargues, Sisteró i Pelagalls, Talaqrn, La Prenyanosa, Malgrat, Briansó, Montfar, Montlleó, Montpau, Comabella, Vicfreg, Rubinat, Timor, La Manresana, Viver de Segarra, Talavera, Pavia, Torroja de Segarra, Torà de Riubregós, El Far, el Llor, Sedó (Arxius en línia).

El Segrià

Benavent de Segrià, Lleida, Miralcamp, Mollerussa, Montoliu de Lleida, Puigverd de Lleida, Sidamon, Sonadell, Soses, Sunyer (Vicedo, 1982, 1991), Palau d'Anglesola, Serós (Arxius en línia), Rosselló (Forns, 2004).

El Solsonès

Castellar de la Ribera, Ceuró, Clariana de Cardener, Hortonedra, Oval, la Coma i la Pedra, Guixers, la Corriu, Sisquer, Lladurs, Isanta i Vilanova d'Isanta, la Llena, Montpolt, Terrassola, Timoneda, els Torrents, Llanera, Cellers, Fontanet, Jovans, Vallferosa, Llobera de Solsonès, Peracamps, Torredenegó, Navés, Vall d'Ora, Cambrils, Canalda, la Valltan, Bric, Pinell de Solsonès, Madrona, Miravet, Sant Climent, Malagarriga, Matadeporros, Matamargó, Sant Gra, Santa Maria dels Horts, Vallmanya, Riner i Su, Solsona (Arxius en línia).

El Tarragonès

Altafulla (Terrón, 2023); Altafulla, La Canonja, Ardenya i Virgili, Tarragona, Torredembarra, Vilaseca d'Olcina (Cardó, 1983); Bonastre, Salomó, Clarà i la Vespella de Gaià (Giralt, 1950); la Secuita (Arxius en línia); Vilallonga del Camp (Andreu, 1994).

La Terra Alta

Horta de Sant Joan (Arxiu Administratiu de les Terres de l'Ebre).

L'Urgell

Anglesola, Emprius de Ciutadilla, Fuliola, Guimerà, Nàlec, Preixana, Puigverd d'Agramunt, Rocafort de Vallbona, Talladell, Tàrrega, Verdú, Vilagrasa (Vicedo, 1991); Rocallaura (Grau i Puig, 1989); Maldà, els Omells de Na Gaia, Belianes, Ciutadilla (Arxiu de la Corona d'Aragó); Agramunt, Mafet, Almenara, Bullidor, Bellpuig d'Urgell, Utxafava, Montmagastrell, Donzell d'Urgell, Montclar, Puelles, Rocabertí, la Figuerosa, Altet, Ivars d'Urgell, Ossó de Sió, Bellver de Sió, Montfalcó d'Agramunt, Peraltas, Llorenç, el Vilet, Sant Martí de Maldà, Espígol, Vallbona de les Monges, Montblanquer, Montalbà, Montparler (Arxius en línia).

El Vallès Occidental

Caldes de Montbui, Cerdanyola del Vallès, Gallifa, Palau-solità, Sant Llorenç Savall, Terrassa, Ullastrell (Arxiu de la Corona d'Aragó); Castellar del Vallès (Pinyot, 1986); Castellbisbal (Arxius en línia); Matadepera, Rubí, Sant Pere de Terrassa, Viladecavalls del Vallès (Roca, 2015); Polinyà (Arxiu Municipal de Polinyà); Rellinars, Vacarisses (Arxiu Comarcal del Bages); Ripollet (Arxiu Municipal de Ripollet); Sabadell (Muñoz, 1984), Canals Roges (Aguelo i Vico, 2003); Sentmenat (Solà, 2014).

El Vallès Oriental

Aiguafreda, Sant Pere de Bertí (Arxiu Episcopal de Vic); Viabrea, Riells de Fai, Sant Mateu de Montbui, Canovelles, Les Franqueses del Vallès, Granollers, Lliçà d'Amunt, Montmany, Roca del Vallès, Sant Feliu de Codines, Tagamanent, Vallgorguina, Vilalba Sasserra (Arxiu de la Corona d'Aragó); Cànoves, Martorelles (Danti, 1988); Castellcir, Marfà, Castellterçol, Granera (Arxiu Comarcal del Bages); la Garriga (proporcionat per Jordi Llimargues); Llinars del Vallès (Arxiu Municipal de Llinars del Vallès); Parets del Vallès (Arxius en línia); Montmeló (Cantarell, 1996), Santa Maria de Palautordera (Arxiu Municipal de Santa Maria de Palautordera); Sant Fost de Campsentelles (Pérez, 2004); Sant Pere de Vilamajor (Arxiu Municipal de Sant Pere de Vilamajor).

La Vall d'Aran

Viella, Vilac, Salardú, Garós, Vilamos, Gessa, Unha, Mont, Arros e Vila (Arxius en línia).

Un nou barri barceloní? Resignificació del sentit de lloc i gentrificació operativa a la Cerdanya

Anna Funke-Casellas

Centre de Política del Sòl i Valoracions

Universitat Politècnica de Catalunya

annafunkecasellas@gmail.com

Resum

L'augment poblacional registrat a la Cerdanya a partir de la COVID-19 s'analitza des d'una perspectiva psicosocial per comprendre com opera en sentit de lloc en l'activació de processos migratoris en territoris altament turísticats i amb risc de despoblament. L'estudi combina l'anàlisi descriptiva de dades demogràfiques i socioeconòmiques del territori amb l'anàlisi discursiva temàtica de les experiències vinculades al lloc per part de persones que s'hi van establir a partir del març de 2020. Els resultats suggereixen que el procés migratori desencadenat per la COVID-19 a la comarca està configurat per previs estuejants del territori que, acollint-se al teletreball, hi han desplaçat la seva residència principal, accelerant un procés d'integració psicosocial de la Cerdanya a l'Àrea Metropolitana de Barcelona. Seguint el concepte de «paisatges operatius» encunyat per Neil Brenner, l'article conceptualitza el fenomen gentrificador que es desenvolupa a la Cerdanya a partir del 2020 com a *gentrificació operativa*.

Paraules clau: gentrificació, paisatge operatiu, migració interna, sentit de lloc, Cerdanya

Resumen: ¿Un nuevo barrio barcelonés? Resignificación del sentido de lugar y gentrificación operativa en la Cerdanya

El aumento poblacional registrado en la Cerdanya a partir de la COVID-19 se analiza desde una perspectiva psicosocial, con el objetivo de comprender cómo opera el sentido de lugar en la activación de procesos migratorios en territorios altamente turisticados y en riesgo de despoblamiento. El estudio combina un análisis descriptivo de datos demográficos y socioeconómicos del territorio con un análisis discursivo temático de las experiencias vinculadas al lugar por parte de personas establecidas en la Cerdanya a partir de marzo de 2020. Los resultados sugieren que el proceso migratorio desencadenado por la COVID-19 en la comarca está conformado por antiguos veraneantes del territorio que, aprovechando la posibilidad de teletrabajar, han trasladado ahí su residencia principal, acelerando un proceso de integración psicosocial de la Cerdanya en el Área Metropolitana de Barcelona. Siguiendo el concepto de «paisajes operativos» acuñado por Neil Brenner,

el artículo conceptualiza el fenómeno gentrificador emergente en la Cerdanya a partir del 2020 como un caso de *gentrificació operativa*.

Palabras clave: gentrificació, paisaje operativo, migración interna, sentido de lugar, Cerdanya

Abstract: *A new neighbourhood in Barcelona? Resignification of the sense of place and operational gentrification in la Cerdanya*

This article examines the population increase in la Cerdanya since COVID-19 from a psychosocial perspective, focusing on how the sense of place influences migratory processes in highly touristed yet depopulated areas. Using a descriptive analysis of demographic and socioeconomic data and thematic discursive analysis, the study explores the experiences of individuals who settled in the county after March 2020. Findings suggest that this migration trend predominantly involves former vacationers who, taking advantage of remote work opportunities, have moved there their primary residence, thereby accelerating the psychosocial integration of la Cerdanya into the Barcelona Metropolitan Area. Drawing on Neil Brenner's concept of "operational landscapes", the article introduces the term *operational gentrification* to describe this phenomenon.

Key words: gentrification, operational landscapes, internal migration, sense of place, Cerdanya.

* * *

1. Introducció

Al llarg del darrer segle, seguint les dinàmiques de metropolitanització mundial, la població catalana s'ha concentrat en ciutats. Si bé l'any 1860, el 47 % de la població catalana residia en municipis de menys de 2.000 habitants, l'any 2020, aquestes poblacions capturaven poc més de 14 % de la totalitat d'habitants de Catalunya, mentre que el 82 % habitava en municipis de més de 20.000 habitants.¹ Aquest fenomen s'ha desenvolupat en paral·lel a l'escala global on la migració d'habitants de les zones rurals cap a les ciutats ha regit les dinàmiques demogràfiques del darrer segle, generant un augment de la població urbana que, a principis de la dècada dels 2020, representa el 75 % dels habitants de la Unió Europea i el 55 % de la població mundial.

Malgrat el context generalitzat de despoblament dels territoris rurals, l'any 2021, la Cerdanya, comarca del Prepirineu català —formada per 17 municipis, només 2 dels quals superen els 2.000 habitants—, va registrar el major augment interanual de població identificat a Catalunya en la darrera dècada (+ 3,86 %). L'any 2020, l'arribada de 1.159 habitants provinents de la resta del

---

1. Les dades demogràfiques presentades en aquesta secció (1. Introducció) s'obtenen a partir de l'anàlisi i tractament estadístic de dades publicades pel Centre d'Estudis Demogràfics, l'IDESCAT i World Bank.

territori català va provocar una anomalia en la tendència demogràfica del territori que, si bé es contextualitza en la dinàmica europea d'èxode urbà motivat per la COVID-19 i l'expansió del teletreball (González-Leonardo *et al.*, 2022b; Stawarz *et al.*, 2022; Vogiazides i Kawalerowicz, 2022), es configura com a singular, tant pel seu abast —àmpliament major que en qualsevol altra comarca catalana—, com per la particular dinàmica de repoblament que involucra, tant en termes sociodemogràfics com de significació territorial.

A partir dels anys setanta del segle passat, bona part dels fluxos migratoris interns —de població que ja residia a Catalunya— cap a comarques del Pirineu català s'han vinculat al *neoruralisme*, és a dir, a l'arribada d'agents repobladors, d'origen urbà, que s'assenten en territoris rurals amb la voluntat de desenvolupar-hi projectes de vida simbòlicament desvinculats del fet urbà, i sovint lligats a formes de vida comunitària i de recuperació de l'activitat agrària i ramadera (Martínez, 1987; Lluvich i Ortega, 2004; Ortells, 2005; Folch, 2008). En la darrera dècada —amb el reconeixement que la gentrificació es desenvolupa en espais més enllà dels centres urbans (Smith i Phillips, 2001)—, aquests escassos repunts poblacionals que s'han donat en comarques de l'Alt Pirineu i Aran s'han identificat, també, com a processos de gentrificació rural, activats per significacions —idealitzades— de la ruralitat com a espai on es desenvolupen experiències oposades al fet urbà: formes de vida desacelerades, austeres, tranquil·les, autèntiques, i desenvolupades en comunitats arrelades (Solana, 2008; Aleu i Rojas, 2022).

Així, fins al moment present, els fluxos migratoris de població urbana cap a entorns rurals s'han vinculat estretament a nocions romantitzades de la ruralitat, que projecten aquests entorns com a espais d'alliberament de la vida urbana, i on és possible desenvolupar formes de vida simbòlicament ancorades a la tradició rural —que és subjectivament construïda com a idíl·lica: «l'idil·li rural» (Halfacree, 1995; Bell, 2006; Short, 2006; Phillips *et al.*, 2020; Aleu i Rojas, 2022). Aquestes nocions essencialitzadores i idealitzades de la ruralitat han definit àmpliament el sentit de lloc dels territoris rurals, és a dir, han emmarcat la interpretació psicosocial que les persones fem d'aquests espais —com els hi atorguem significats—, les reaccions emocionals que se'n deriven —com els sentim— i les projeccions que en fem —com esperem que siguin. Paral·lelament, però, en l'accelerat procés de metropolització mundial, les fronteres entre els espais urbans i rurals s'estan distorsionant i difuminant, sent aquests uns entorns cada cop més lluny de configurar-se com a esferes radicalment antagòniques (Massey, 1994; Nel·lo, 2001; Lacour i Puissant, 2007; Brenner 2013). De fet, la singular composició socioeconòmica de la Cerdanya —notòriament terciaritzada i orientada al turisme i a l'estiueig de classes urbanes benestants—, ha configurat un territori que, malgrat caracteritzar-se històricament com a rural, està en estret contacte amb atributs propis de les ciutats contemporànies: orientació als serveis, baixa activitat agrària i industrial, heterogeneïtat de formes de vida, turisticació, gentrificació, pressió urbanística, etc. Així, si és un

anacronisme continuar caracteritzant els territoris des de la dualitat urbà-rural —perquè ja no és vinculable un tipus d'organització socioeconòmica a un tipus de paisatge—, resulta pertinent valorar si les significacions psicosocials que les persones elaborem vers l'entorn encara es projecten des d'aquesta dicotomia.

Com exemplifica el vincle entre l'idil·li rural i els fenòmens de neoruralisme i gentrificació rural, el sentit de lloc dels territoris resulta clau per l'activació i manteniment de processos migratoris-gentrificadors. Tanmateix, la dimensió psicosocial dels moviments poblacionals no ha estat extensament tractada per la literatura del camp (vegeu Betancur, 2011; Atkinson, 2015; Di Masso *et al.*, 2021), és minoritària en estudis de gentrificació rural (Aleu i Rojas, 2022), i és inexistent en l'anàlisi del procés migratori recent vinculat a l'esclat de la COVID-19. El repunt demogràfic registrat a la Cerdanya a partir de l'any 2021, però, no es pot justificar —ni numèricament, ni socioeconòmicament— a partir de les dinàmiques de repoblament identificades en les darreres dècades a l'Alt Pirineu i Aran (Martínez, 1987; Lluvich i Ortega, 2004; Ortells, 2005; Folch, 2008) i, conseqüentment, s'evidencia la necessitat d'explorar un marc analític alternatiu.

En aquest context, la present recerca caracteritza l'augment poblacional que es dona a la Cerdanya, a partir de l'any 2020, des d'una perspectiva psicosocial, per comprendre com opera el sentit de lloc en l'activació de processos migratoris-gentrificadors, per part d'agents urbans, en territoris altament turistificats i en despoblament. Aplicat aquest objectiu al cas d'estudi en concret, la investigació es desenvolupa entorn la següent pregunta de recerca: l'augment poblacional de la Cerdanya per part d'agents urbans, a partir de la COVID-19, està contribuint a una resignificació del sentit de lloc cerdà vinculada a un nou procés de gentrificació?

La recerca s'inicia amb un marc teòric que presenta els conceptes que permeten articular l'anàlisi, emmarcat principalment en la literatura del sentit de lloc, la gentrificació des d'una perspectiva psicosocial i la caracterització dels espais operatius dels fets urbans. A continuació, s'avança en la presentació de la metodologia utilitzada per a la recollida d'informació i desenvolupament de l'anàlisi, que ha consistit, principalment, en la realització d'entrevistes obertes i semiestructurades a persones novingudes a la Cerdanya a partir del 2020. Seguidament, es caracteritza el cas d'estudi i, finalment, s'introdueix l'anàlisi i discussió, que permet proposar un nou terme —*gentrificació operativa*— per encunyar el procés de resignificació i substitució del sentit de lloc identificat a la Cerdanya a partir de la COVID-19.

2. Marc teòric

Més enllà dels processos de substitució poblacional i alteració de la configuració socioeconòmica de l'espai, la gentrificació és activada per les formes com els subjectes experimentem psicosocialment l'espai. Per caracteritzar aquesta

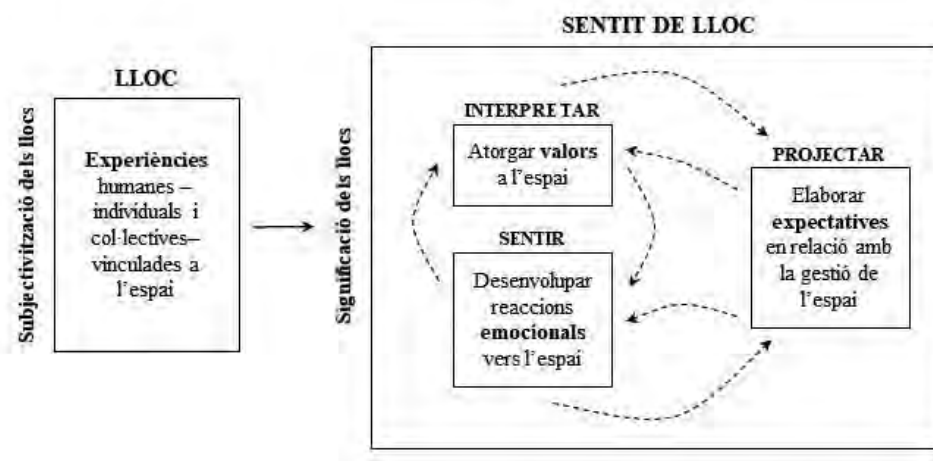
dinàmica, els següents apartats presenten una revisió de la literatura acadèmica publicada en el marc de (1) la subjectivització dels espais i la configuració dels sentits de lloc, (2) la gentrificació des d'una perspectiva psicosocial, i (3) la configuració dels «paisatges operatius» de la vida urbana.

2.1. La subjectivització dels llocs

L'estudi del lloc (*place*) i el sentit de lloc (*sense of place*) es configura com un àmbit de recerca rellevant dins la geografia humanística a partir dels anys setanta del segle xx. Yi-Fu Tuan (1977) i Edward Relph (1976) són pioners en desenvolupar una noció de lloc que supera la seva dimensió física en l'espai — en tant que punt cartogràfic en un mapa—, i integra les experiències humanes vinculades als territoris. Així, l'enfocament humanístic argumenta que els llocs no existeixen com a entitats singularment físiques, sinó com a construccions socioculturals i simbòliques, desenvolupades a partir dels vincles, experiències i emocions —individuais i col·lectives— que les persones establim amb els territoris que habitem (Massey, 1994; Tuan, 1997; Steele, 1981). Com argumenta Massey (1994), els «espais» esdevenen «llocs» quan aquests són subjectivament constituïts —condició que, alhora, és implícita en tot espai/lloc, ja que són el suport físic on els humans desenvolupem la vida. Així, podem comprendre l'espai geogràfic com a inherentment vertebrat de forma subjectiva; portador de significats que són psicosocialment atribuïts i canviants, fent referència a les —múltiples— maneres com les persones experimentem els llocs.

Els significats que les persones assignem al territori configuren el seu sentit de lloc. Segons Hummon (1992), el procés de definició del sentit de lloc presenta una naturalesa dual: tant implica una interpretació de l'espai —atorgar-li

Figura 1. Configuració del sentit de lloc

Font: Elaboració pròpia (2023) a partir de Hummon (1992), Harvey (1996) i Nogué *et al.* (2016).

significats segons els valors que s'hi reconeixen—,² com una reacció emocional a aquest —sentir-lo. Segons Harvey (1996), a més, el sentit de lloc involucra una tercera dimensió: no només es construeix entorn a (1) els valors, idees i imatges que les persones atribuïm sobre un espai, i (2) com ens hi vinculem emocionalment, sinó que (3) també suposa l'elaboració d'expectatives —i accions— entorn a la gestió i usos del territori (figura 1). Aquestes dinàmiques, però, en tant que són fruit de les interaccions entre les persones i l'entorn, estan profundament mediatitzades per les estructures socioeconòmiques i culturals presents als territoris, que generen possibilitats desiguals de crear i modificar els sentits de lloc (Hummon, 1992; Geider i Garkovich, 1994; Milligan, 1998).

2.2. La resignificació dels llocs en processos de gentrificació

El concepte *gentrificació* ha estat àmpliament utilitzat en estudis urbans a partir de la formulació de Ruth Glass (1964), qui va encunyar el terme a propòsit d'il·lustrar el procés de substitució poblacional que es produïa en alguns barris del centre de Londres, donada la rehabilitació i construcció de nous edificis, que atreïen l'assentament de persones amb un estatus socioeconòmic superior al de la ciutadania prèvia. Així mateix, en les següents dècades, des de la geografia econòmica, la gentrificació s'ha vinculat als processos de reforma urbanística activats per la mercantilització de determinades àrees —urbanes i rurals— amb potencial de produir excedent econòmic i acumulació de capital, en atraure a agents pobladors i visitants amb una capacitat adquisitiva més elevada que la població vigent (Smith, 1979; Clark, 2005; Harvey, 2017). Aquestes dinàmiques són sintetitzades, per Neil Smith (1979) en el concepte de «diferencial de la renda del sòl», terme que desenvolupa per il·lustrar la capacitat del capital de generar plusvàlua a través de transformar espais, els seus usos i la seva població.

Partint d'aquest marc conceptual, la recerca entorn del fenomen gentrificador ha identificat que, més enllà de les dinàmiques de transformació socioeconòmica, la gentrificació també activa desplaçaments de la càrrega cultural i política dels espais (Zukin, 1998; Jager, 1986; Ley, 2003; Hyra, 2015; Shaw i Hagemans, 2015). No obstant això, la dimensió psicosocial de la gentrificació —en tant que procés d'alteració de les relacions entre les persones i els llocs— no ha estat extensament tractada per la literatura del camp i és pràcticament inexistent en estudis de gentrificació rural, malgrat que és clau per la reproducció i manteniment dels fenòmens gentrificadors (Betancur, 2011; Atkinson, 2015; Di Masso *et al.*, 2021; Aleu; Rojas, 2022). Com apunten els estudis en gentrificació des d'una perspectiva psicosocial (*idem*), en modificar la configuració socioeconòmica i demogràfica dels llocs, la gentrificació també altera les relacions subjectives que la població hi estableix, modificant els significats dels territoris i sentits de lloc, i promovent noves formes de subjectivitat

---

2. Nogué *et al.* (2016) identifiquen 6 valors dels paisatges: natural, estètic, històric, d'ús social, simbòlic i productiu.

de l'espai que, alhora, participen en la promoció de la gentrificació. És així com, prenent el concepte de «destrucció creativa» encunyat per Schumpeter (1950) a fi d'il·lustrar la tendència endògena del capitalisme de «crear» a costa de «destruir», Di Masso *et al.* (2021) encunyen el terme «destrucció creativa del sentit de lloc». Amb aquest concepte, recullen el procés d'alteració del sentit de lloc que generen els fenòmens de gentrificació, a partir de modificar —destruir— els significats i continguts simbòlics presents en un espai, introduint-hi —creativament— noves subjectivitats.

En el cas de la gentrificació rural, bona part de la literatura crítica en gentrificació apunta que aquesta ha estat estretament vinculada a la reproducció simbòlica de «l'idil·li rural», idea romanitzada de la ruralitat construïda per agents urbans que s'hi estableixen, temporalment o permanent (Halfacree, 1995; Bell, 2006; Short, 2006; Woods, 2011, Phillips *et al.*, 2020; Aleu i Rojas, 2022). D'acord amb els simbolismes de l'idil·li rural, els espais no-urbans es configuren simbòlicament com a vinculats a estils de vida desaccelerats, autèntics i en comunitats orgàniques i arrelades (*idem*). Aquests elements, entre d'altres, contribueixen a una significació idealitzada de les zones rurals, que hi atrauen a població urbana de capacitat socioeconòmica elevada, activant i reproduint, conseqüentment, processos de gentrificació. Així mateix, s'evidencia que les formes de significació i subjectivització dels llocs tenen impacte sobre els circuits del capital i la generació de valor sobre el sòl rural i urbà, el que constata que la gentrificació no només opera en el marc d'una economia de béns materials sinó també de béns immaterials —o simbòlics.

Aquesta observació posa en relació els processos de gentrificació amb el «semicapitalisme», terme encunyat per Bifo (2010) amb la voluntat d'il·lustrar que els processos d'acumulació de valor econòmic no només es basen en la circulació de béns materials —des d'una lògica de producció tangible—, sinó que el capital opera a través de l'acumulació de béns intangibles que són socialment desitjables. Segons aquest marc, els objectes tenen valor segons allò que simbòlicament representen en un context cultural concret (*idem*). Així, en les pràctiques de consum, els «objectes de desig» no són materials, sinó immaterials: els subjectes consumidors adquireixen els béns en funció d'allò que psicosocialment se'ls atribueix (*idem*).

Si l'enfocament semicapitalista es trasllada dels «béns» a les «experiències», podem comprendre com els processos de gentrificació rural s'articulen entorn del desig d'adquirir una experiència concreta dels espais rurals. Al seu torn, aquest desig es desenvolupa a partir d'un imaginari simbòlic concret del lloc que projecta l'entorn com a desitjable i, conseqüentment, té capacitat d'activar els «circuitos del capital del sòl» —d'acord amb el marc de comprensió de la gentrificació que elabora Smith (1979). Així, un enfocament semicapitalista de la gentrificació té capacitat d'integrar en el marc d'anàlisi els codis i simbolismes intersubjectius —com l'idil·li rural— que motiven la mobilitat poblacional d'uns agents cap a uns llocs amb una càrrega significativa concreta.

S'evidencia, així, que els processos de gentrificació resignifiquen psicosocialment els espais en els quals operen. Conseqüentment, es posa de manifest que, com a forma de poder que transforma l'experiència del lloc, la gentrificació no només genera violències i exclusió des d'una òptica socioeconòmica —augmentant els preus de l'habitatge, la turistificació, i la precarització de les formes de vida (Phillips, 1993, Halfacree, 1993; Harvey, 2017, Solana, 2010)—, sinó que, a més, la gentrificació també implica formes de control de l'experiència simbòlica i dels significats que s'atribueixen al lloc, ja que debilita la capacitat productiva del sentit de lloc de les persones que habitaven prèviament al territori (Allen, 2006; Elliott-Cooper *et al.*, 2020). Així, com encunyen Elliott-Cooper *et al.* (2020), la gentrificació activa un procés de «desubicació subjectiva», fruit del desplaçament de l'agència creativa del sentit de lloc, de uns habitants a uns altres: de la població prèvia als gentrificadors. La transformació física i simbòlica de l'espai per part de persones nouvingudes, que operen com a gentrificadors en l'espai, genera desconnexions psicosocials entre el lloc i els habitants previs. Com a conseqüència de les dinàmiques de poder —socioeconòmic i psicosocial— que involucra la gentrificació, la població pateix un debilitament o pèrdua de la capacitat d'atorgar valors a l'espai, sentir-lo i generar expectatives entorn a la seva gestió —els tres elements necessaris per configurar-ne el sentit de lloc.

2.3. La integració psicosocial de la *ruralitat* en la *urbanitat*

En el marc de la gentrificació rural, els processos de resignificació del territori s'han vinculat estretament a la càrrega simbòlica relativa a l'edil·li rural. Aquesta formulació s'edifica sobre una dicotomia que oposa *allò urbà* a *allò rural*, podent atribuir, així, uns continguts essencials i idealitzats a cadascun d'aquests territoris —i a les experiències que subjectament s'hi vinculen. Ara bé, en les darreres dècades, diversos autors (Massey, 1994; Nel-lo, 2001; Lacour i Puissant, 2007; Brenner, 2013) apunten que l'accelerat procés de metropolització mundial ha resultat en una distorsió i dissipació de les fronteres entre els espais urbans i els espais rurals; sent aquests uns llocs cada cop més lluny de configurar-se com a esferes radicalment antagòniques. Es fa palès, així, que resulta en un anacronisme continuar-se referint a la dualitat urbà-rural i, conseqüentment, podem afirmar que sorgeix la necessitat de reexplorar com operen les relacions persones-lloc, entenent que aquestes —malgrat que sovint s'emmarquen en idees essencialitzadores, romantitzades i idealitzades dels espais— probablement traspassen els límits entre allò que tradicionalment s'ha caracteritzat com a rural o com a urbà.

En aquest context, resulta pertinent explorar si els processos de gentrificació rural se segueixen produint i reproduint psicosocialment en nocions simbòliques que recreen l'edil·li rural o si, en canvi, constitueixen els territoris rurals com a «experiències de desig» d'acord amb significats que traspassen els límits d'allò

tradicionalment construït com a rural. Aquesta dinàmica pot interpretar-se des del concepte de «urbanització planetària», encunyat per Neil Brenner (2013); que el desenvolupa a partir de l'observació que, en el context de metropolització mundial, el fet urbà supera les seves extensions espacials, absorbint socioeconòmicament, políticament, culturalment i simbòlicament els espais rurals, que es redefeixen —en tots els eixos esmentats— com a «paisatges operatius» de la vida urbana: espais tradicionalment caracteritzats com a no-urbans que acullen valors productius, simbòlics i l'ús social vinculats als fets urbans, i al servei del procés d'urbanització mundial.

3. Metodologia

3.1. Mètodes i recollida de dades

L'anàlisi es desenvolupa, principalment, a partir d'una metodologia qualitativa basada en la realització d'una sèrie d'entrevistes obertes i semiestructurades a una mostra d'actors. Per la selecció de les persones informants, s'ha optat per una tècnica de mostreig intencional (Otzen i Manteriola, 2017). S'ha escollit a persones novingudes, d'entre 25 i 60 anys, originàries de poblacions urbanes, que han establert el seu domicili principal a la Cerdanya a partir del març de 2020, però que mantenen la seva activitat laboral, a distància, a l'Àrea Metropolitana de Barcelona, o que presenten una ocupació que es desenvolupa a través de canals digitals, de manera que no s'estableix un vincle laboral directe amb el territori cerdà. Aquest perfil s'elabora seguint les característiques majoritàries dels agents urbans migradors que detecten els estudis (Stawarz *et al.*, 2022; Vogiazides i Kawalerowicz, 2022) desenvolupats a Alemanya i Suècia. La mostra també s'ha seleccionat buscant la màxima dispersió en termes d'edat, gènere i ocupació (taula 1).

Primer, l'accés a les informants s'ha iniciat contactant a persones prèviament entrevistades per mitjans de comunicació locals, que identifiquen a aquestes novingudes com a part d'un nou flux migratori vinculat a la pandèmia de la COVID-19. Addicionalment, l'accés a persones informants també ha estat facilitat per habitants de la Cerdanya. Així, s'ha accedit a uns primers agents d'interès que, mitjançant la tècnica de bola de neu (Valles, 1999), han facilitat el contacte a altres informants. Finalment, el treball de camp ha conclòs en l'arribada a la saturació teòrica (*ídem*).

La recollida de dades s'ha desenvolupat a través d'entrevistes, individuals o per parelles, on s'ha formulat a les persones participants preguntes entorn al seu vincle amb la Cerdanya en dos moments temporals: abans d'establir-s'hi l'any 2020 —com a *agents-estiuajants*— i un cop s'hi han establert —com a *agents-novinguts/gentrificadors*. Les preguntes de les entrevistes s'han definit seguint els indicadors obtinguts a partir de l'operacionalització dels conceptes

nuclears de la recerca (taules 1, 2 i 3), i en el marc de respondre la pregunta de recerca definida i d'acord els objectius de la investigació. D'aquesta manera, s'ha recollert informació relativa a la construcció subjectiva del sentit de lloc del territori cerdà per part dels agents entrevistats que, a més, amb les informacions que han compartit, s'han pogut identificar com a gentrificadors. Les entrevistes han tingut una durada aproximada d'una hora i mitja cadascuna, s'han desenvolupat presencialment, i han sigut enregistrades en forma d'àudio, amb el consentiment corresponent per part de les persones participants, per la posterior anàlisi i sistematització de les dades.

Per a l'anàlisi de les set entrevistes s'ha fet ús del mètode d'anàlisi temàtica discursiva (Braun i Clarke, 2006), tècnica que ha permès identificar patrons en les respostes de les informants i interpretar-los seguint els indicadors empírics resultants de l'operacionalització desenvolupada en el model d'anàlisi (secció 3.2). Donada la interconnectivitat dels indicadors definits, l'anàlisi no pren un format seqüencial —indicador per indicador—, sinó que presenta els resultats de forma integrada, ressaltant la connexió entre components.

Finalment, cal remarcar que la recerca s'ha complementat amb una extensa anàlisi quantitativa descriptiva, basada en el tractament de dades demogràfiques obtingudes, principalment, del Centre d'Estudis Demogràfics (per dades prèvies al 1981), de l'Institut d'Estadística de Catalunya (IDESCAT) (per dades posteriors al 1981) i de l'Institut Nacional de Estadística (INE). La combinació i anàlisi d'aquestes dades han permès contextualitzar l'augment poblacional registrat a la Cerdanya entre l'any 2020 i 2022 en les tendències demogràfiques de Catalunya des del 1860, incloent les variacions poblacionals interanuals i els saldos migratoris de totes les comarques i àmbits territorials de Catalunya. El tractament de les dades també ha permès completar la caracterització socioeconòmica de la Cerdanya i dels seus agents estacionals/nouvinguts.

3.2. Model d'anàlisi

En funció del marc teòric, els conceptes que articulen aquesta anàlisi es centren en tres eixos conceptuals: *a)* el sentit de lloc; *b)* la gentrificació des d'una perspectiva psicosocial; i *c)* els paisatges operatius, dins el marc de la urbanització planetària. Metodològicament, l'operacionalització dels conceptes en aquests eixos s'ha desenvolupat mitjançant una codificació mixta —deductiva i inductiva—, que ha permès codificar les informacions presentades a l'anàlisi tant des dels elements teòrics prèviament identificats —codificació deductiva— com per allò que suggereixen les dades recopilades —codificació inductiva. S'opta per una codificació que inclou una part inductiva atès que, donada la inexistència de dissenys de recerca similars —que estudiïn un fenomen migratori des de la intersecció dels eixos conceptuals definits—, aquesta investigació pren un to exploratori. La sistematització de les informacions resulta en la creació de 24 indicadors empírics que permeten desenvolupar l'anàlisi.

Taula 1. Caracterització anonimitzada de les persones participants

Pseudònim	Gènere	Edat	Ocupació	Màxim nivell d'educació assolit	Població d'origen	Any d'inici d'estiu a la Cerdanya	Població de la darrera residència a la Cerdanya	Data d'establiment a la Cerdanya	Tinença i tipus d'habitatge	Nº persones residents a l'habitatge
Maria	Femení	25	Divulgadora digital (autònoma)	Màster universitari	Barcelona	1998	Barcelona	Juny de 2020	Habitatge de lloguer en un edifici plurifamiliar	2
Marcel	Masculí	31	Informàtic (autònom)	Grau universitari	Barcelona	2017	Barcelona	Juny de 2020	Habitatge de lloguer en un edifici plurifamiliar	2
Olga	Femení	41	Gestora de sistemes logístics (empresa)	Màster universitari	Ciutat de Mèxic (Mèxic)	2007	Milà (Itàlia)	Març de 2020	Habitatge unifamiliar aïllat de propietat	2
Miguel	Masculí	48	Assessor empresarial (autònom)	Màster universitari	Barcelona	1975	Milà (Itàlia)	Març de 2020	Habitatge unifamiliar aïllat de propietat	2
Bernat	Masculí	57	Consultor de sistemes informàtics (empresa)	Formació professional	Barcelona	2001	Barcelona	Març de 2020	Habitatge unifamiliar aïllat de propietat	1
Adela	Femení	58	Auxiliar administrativa (sector públic)	Formació professional	Barcelona	1972	Cerdanyola del Vallès	Juny de 2020	Habitatge unifamiliar adossat de propietat	2
Teresa	Femení	60	Comercial (petita empresa)	Formació professional	Barcelona	2017	Barcelona	Juny de 2020	Habitatge unifamiliar adossat de propietat	4

Font: Elaboració pròpia (2023).

Malgrat que els indicadors s'emmarquen en tres categories conceptuals diferenciades, operen de forma interconnectada. Els indicadors (1-8) relatius a la configuració del sentit de lloc (taula 2) es presenten com la base conceptual en la qual es desenvolupen la resta (9-24), ja que la gentrificació, l'idil·li rural i la mercantilització de l'espai (taula 3) i la integració psicosocial de la *ruralitat* en la *urbanitat* (taula 4) són components que s'emmarquen en els processos de significació de l'espai.

Taula 2. Operacionalització del concepte «sentit de lloc»

Concepte	Components	Indicadors
Sentit de lloc	Interpretar el lloc: atorgar valors a l'espai	(1) Valors naturals: valoració dels factors o elements que determinen la qualitat del medi natural (fisiografia, clima, contaminació, soroll, etc.).
		(2) Valors estètics: valoració de la capacitat que té el lloc per emocionar o transmetre un determinat sentiment de bellesa.
		(3) Valors històrics: valoració de la capacitat narrativa del lloc sobre les activitats desenvolupades per la població (tipologies constructives, tipologies d'assentament, estructures parcel·làries, cultius, fets històrics amb rellevància social, etc.).
		(4) Valors d'ús social: valoració dels usos, individuals o col·lectius, de l'espai, per motius de plaer, oci, repòs, observació, pràctica de l'esport, etc.
Sentir el lloc: desenvolupar reaccions emocionals vers l'espai	Projectar el lloc: elaborar expectatives entorn a la gestió de l'espai	(5) Valors simbòlics: valoració de les relacions de pertinença o expressions d'identificació.
		(6) Valors productius: valoració de la capacitat del lloc per proporcionar beneficis econòmics, convertint els seus elements en recursos.
		(7) Valoració emocional dels indicadors 1-6.
		(8) Projecció d'expectatives entorn al futur dels indicadors 1-6.

Font: Elaboració pròpia (2023) a partir de Hummon (1992), Harvey (1996) i Nogué *et al.* (2016).

Taula 3. Operacionalització del concepte «gentrificació des d'una perspectiva psicosocial»

Concepte	Components	Indicadors
Gentrificació rural des d'una perspectiva psicosocial		(9) Transformació demogràfica vinculada a l'establiment de població d'origen urbà amb un estatus socioeconòmic superior a la població prèvia.
		(10) Destrucció creativa del sentit de lloc: transformació del sentit de lloc d'acord amb les subjectivitats que introdueixen al lloc els agents gentrificadors, de manera que activen els circuits de capital del sòl.
Gentrificació des d'una perspectiva psicosocial		(11) Desubicació subjectiva: desplaçament de l'agència creativa del sentit de lloc de la població prèvia als agents gentrificadors, generant desconexions psicosocials entre el lloc i els habitants previs.
		(12) Espai: configuració del sentit de lloc entorn a un paisatge natural bucòlic, aïllat, salvatge, net, lliure, etc.
Gentrificació des d'una perspectiva psicosocial		(13) Sons: configuració del sentit de lloc entorn al silenci, els cants i brams de la fauna, les campanes d'esglésies, etc.
		(14) Consum: configuració del sentit de lloc entorn a la cuina local, els productes agroalimentaris i artesanals de proximitat, etc.
Idil·li rural		(15) Activitats: configuració del sentit de lloc entorn al senderisme, l'agricultura, la ramaderia, etc.
		(16) Tradicions: configuració del sentit de lloc entorn a la cultura, les festivitats i la música local, etc.
Semiocapitalisme		(17) Comunitat: configuració del sentit de lloc entorn als vincles locals, que aboquen a sentiments de pau, germanor, harmonia, seguretat, etc.
		(18) Estil de vida: configuració del sentit de lloc entorn a un estil de vida auster, rústic, lent, saludable, autèntic, etc.
		(19) Mercantilització de béns intangibles: caracterització del lloc com a objecte/experiència de consum que és desitjable pel sentit de lloc atribuït.

Font: Elaboració pròpia a partir de Glass (1964), Smith (1979), Halfacree (1995), Clark (2005), Allen (2006), Bell (2006), Short (2006), Bifo (2010), Harvey (2017), Elliott-Cooper *et al.* (2020), Phillips *et al.* (2020) i Di Masso *et al.* (2021).

Taula 4. Operacionalització del concepte «paisatge operatiu de la urbanització planetària»

Concepte	Components	Indicadors
Paisatge operatiu de la urbanització planetària	Integració de la ruralitat en la urbanitat des d'una perspectiva psicosocial	(20) Consum: configuració del sentit de lloc entorn a l'accés a productes globalitzats.
		(21) Activitats: configuració del sentit de lloc entorn a activitats orientades al turisme i ocupacions laborals no vinculades físicament al territori.
		(22) Tradicions: configuració del sentit de lloc entorn al consum de cultura i art globalitzat.
		(23) Comunitat: configuració del sentit de lloc entorn als vincles no-locales.
		(24) Estil de vida: configuració del sentit de lloc entorn a un estil de vida interconnectat amb la ciutat, accelerat, altament productiu i contemporani.

Font: Elaboració pròpia a partir de Massey (1994), Nel-lo (2001), Lacour i Puissant (2007) i Brenner (2013).

4. Caracterització sociodemogràfica de l'àrea d'estudi

En les següents seccions, per contextualitzar el cas d'estudi, es presenta una descripció socioeconòmica i demogràfica de la comarca de la Cerdanya, situada al Prepirineu català (vegeu figura 2). Actualment, la comarca té 19.355 habitants —repartits en 17 municipis—, 9.484 dels quals habiten a Puigcerdà, capital de la comarca.³

4.1. Caracterització socioeconòmica

En l'àmbit socioeconòmic, la Cerdanya fa dècades que s'ha distingit notòriament de les altres comarques que conformen l'àmbit territorial de l'Alt Pirineu i Aran.⁴ A finals del segle XIX, la Cerdanya es popularitzà com el principal territori pirinenc català d'estiuieg de famílies barcelonines amb elevat capital socioeconòmic i cultural (Pujadas *et al.*, 2007). La construcció de la Colònia de l'Estany a Puigcerdà i el Reial Club de Golf de Bolvir a la darrera dècada del segle XIX i primeres del segle XX assentà el territori cerdà com un espai de

3. Les dades demogràfiques i socioeconòmiques presentades en aquesta secció (3. Caracterització de l'àrea d'estudi) s'obtenen a partir de l'anàlisi i tractament estadístic de dades publicades pel Centre d'Estudis Demogràfics i l'IDESCAT.

4. L'àmbit territorial de l'Alt Pirineu i Aran està format per 6 comarques del Pirineu català: la Val d'Aran, el Pallars Sobirà, el Pallars Jussà, l'Alta Ribagorça, l'Alt Urgell i la Cerdanya.

Figura 2. Localització de l'àrea d'estudi

Font: Adaptació a partir de Pallarès-Blanch *et al.* (2014).

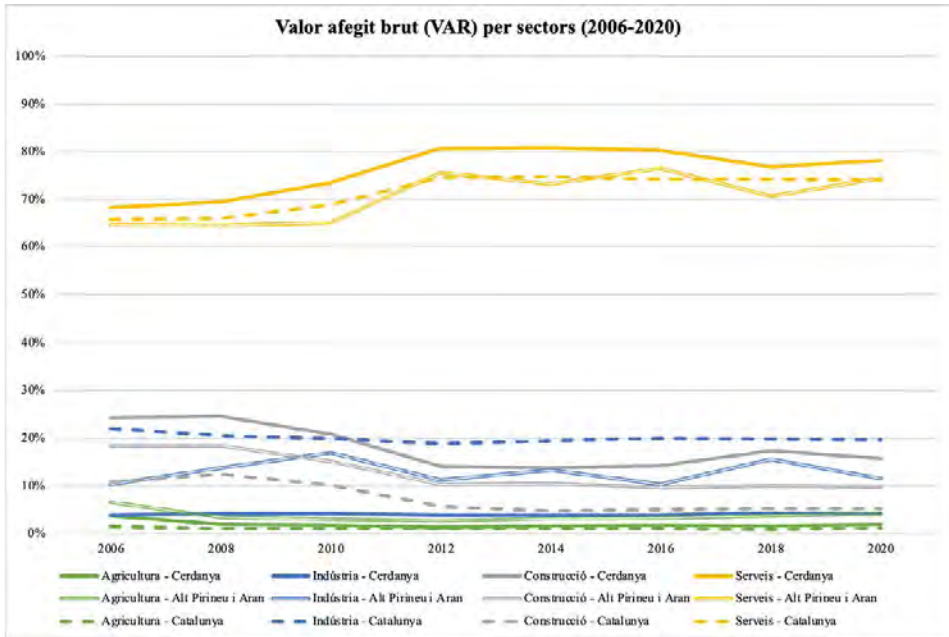
notorietat turística, comercial i esportiva,⁵ suposant, així, «l'origen de la mitificació de la comarca com un paradís de muntanya» (Pujadas *et al.*, 2007: 13). Des d'aleshores, la Cerdanya s'ha mantingut com a atracció turística i espai d'estiuatge, i els serveis s'han configurat com el principal motor econòmic del territori, prenent el relleu a les activitats agrícoles i ramaderes (Observatori del paisatge, 2013).

En els últims 10 anys, al voltant del 80 % del valor afegit brut (VAR) de la Cerdanya correspon al sector dels serveis, despuntant per sobre de la mitjana catalana (72 %) i de l'àmbit territorial de l'Alt Pirineu i Aran (71 %). Seguint aquesta tendència, el VAR de la Cerdanya relatiu a la construcció (entorn al 15 % en els últims 10 anys) també se situa àmpliament per sobre la mitjana del territori català (on escassament ha superat el 5 % des del 2012) i l'Alt Pirineu i Aran (entorn al 10 %). Paral·lelament, en el sector industrial, la Cerdanya (amb un VAR entorn al 4 % en els últims 15 anys) es consolida per sota de la mitjana de Catalunya (20 %) i l'Alt Pirineu i Aran (13 %), àmbit territorial que, al seu torn, malgrat el retrocés de les activitats agràries, manté un 4 % del VAR en el sector agrícola. A la Cerdanya, en canvi, el pes de l'agricultura en el

5. Entre els pioners en l'estiuatge a la Cerdanya destaquen la família del doctor Andreu, o artistes, escriptors i polítics com Cambó, Granados, Gaudí, Rusiñol, Oller, Blasco Ibáñez, Salmerón i Lerroux, entre d'altres (Pujadas *et al.*, 2007).

VAR comarcal ha presentat, des del 2008, valors similars a la mitjana catalana (inferiors al 2%). Així, es constata la terciarització de l'economia cerdana, per sobre el territori català, en general, però, especialment, també per sobre les altres comarques que conformen l'Alt Pirineu i Aran (vegeu figura 3).

Figura 3. Valor afegit brut (VAR) per sectors (2006-2020)

Font: Elaboració pròpia a partir d'IDESCAT.

4.2. Caracterització demogràfica

En el darrer segle i mig, la població catalana gairebé s'ha quintuplicat (de 1.673.843 habitants l'any 1860 a 7.747.709 l'any 2022). No obstant això, en el mateix període, la població de l'àmbit territorial de l'Alt Pirineu i Aran ha decrescut en més d'un 30% (de 107.627 a 74.086), passant de representar el 6,5% de la població de Catalunya, a representar-ne menys de l'1%. Seguint aquestes dinàmiques de despoblament de les zones rurals, la població de la comarca de la Cerdanya ha mantingut una tendència majoritàriament decreixent al llarg de la segona meitat del segle XIX i fins a finals del segle XX. Si bé l'any 1860, la població cerdana representava el 0,81% de la població de Catalunya, a la dècada dels vuitanta del segle XX va assolir mínims històrics, aconseguint entorn al 0,20% de la població catalana.

En l'àmbit local, tots els municipis de la Cerdanya, llevat de tres (Puigcerdà, Alp i Llívia), van finalitzar el segle XX amb pèrdues de població d'entre el 10% i el 80%, respecte als habitants de l'any 1860. En canvi, Puigcerdà va registrar un augment de prop del 200% i Alp prop del 100%, fent evident

que la pèrdua de població en els altres municipis és més accentuada que el que expressen les dades comarcals de forma agregada (taula 5). Es fa palès, així, que el despoblament implica dinàmiques de redistribució espacial de la població dins les mateixes zones rurals en despoblament, ja que certs municipis guanyen població en detriment d'altres, suposant una reducció de la dispersió poblacional del territori (Soriano, 1994). Així mateix, en el cas cerdà, malgrat la lleu recuperació de població de les primeres dècades del segle XXI, passant a representar entorn al 0,25 % de la població catalana a partir del 2004; l'any 2019, 7 dels 17 municipis cerdans⁶ es trobaven en situació crítica de despoblament (Aldomà i Mòdol, 2021).

Aquesta tendència demogràfica, però, s'ha vist radicalment transformada en el context de la pandèmia de la COVID-19. L'any 2021, la Cerdanya registra l'augment interanual de població més elevat des del 2007 (+ 3,86 %), quasi duplicant el creixement de l'Alt Pirineu i Aran (+ 1,97 %), i situant-se com la comarca catalana amb el major increment poblacional respecte el 2020. Aquest repunt poblacional en el territori cerdà es contextualitza, a més, en un context demogràfic afectat per la pandèmia de la COVID-19 on, la població catalana, en agregat, només va augmentar un 0,23 %. Seguint aquesta tendència, l'any 2022, la població cerdana havia crescut en 1.274 habitants respecte a la població del 2019, presentant un creixement (+ 7,05 %) àmpliament per sobre la mitjana catalana (+ 1,68 %) i de l'Alt Pirineu i Aran (+ 3,16 %) (taula 5 i figura 4). A més, a escala municipal, dos dels tres municipis amb major creixement demogràfic entre l'any 2020 i 2021 a Catalunya són poblacions cerdanes: Bolvir (+ 30,1 %) i Fontanals de Cerdanya (+ 16 %). Com a conseqüència, si bé el fenomen d'èxode urbà ve motivat per la pandèmia de la COVID-19 (González-Leonardo *et al.*, 2022a), cal remarcar que el cas de la Cerdanya es presenta com a especialment singular.

5. Anàlisi i discussió: la gentrificació operativa a la Cerdanya

En els següents apartats s'investiga com ha operat el sentit de lloc atribuït per les persones entrevistades —caracteritzats com a *agents-nouvinguts* a partir del 2020— en l'activació i manteniment del procés migratori-gentrificador, per part d'agents urbans, al territori cerdà. En primer lloc (5.1), es caracteritza el fenomen migratori identificat a la Cerdanya a partir de la COVID-19 i els agents que l'han activat. A continuació (5.2), s'analitza com es configura el sentit de lloc que les persones entrevistades atorguen a la Cerdanya, en funció dels valors que atorguen a l'espai, i les emocions i projeccions que hi desenvolupen, en tres períodes diferenciats: (5.2.1) com a agents-estiujeants, (5.2.2) en la decisió de

6. Riu de Cerdanya, Prats i Sansor, Isòvol, Montellà i Martinet, Lles de Cerdanya, Bolvir, i Llívia (Aldomà i Mòdol, 2021).

Taula 5. Evolució de la població de la Cerdanya (1860-2022)

Municipi	1860	1877	1887	1900	1910	1920	1930	1940	1945	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1981	1985	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2016	2020	2021	2022
Alp	586	551	565	588	587	645	541	539	842	566	649	664	889	906	1.070	883	908	930	1.050	1.194	1.389	1.733	1.595	1.536	1.593	1.645	1.717
Bellver de Cerdanya i Riu de Cerdanya*	2.723	2.210	2.115	2.094	2.043	1.904	1.685	1.690	2.303	2.124	1.865	1.745	1.839	1.732	1.723	1.708	1.707	1.584	1.610	1.695	1.905	2.371	2.132	2.092	2.098	2.228	2.276
Bolvir	340	371	364	416	354	365	316	303	300	270	262	298	338	303	226	208	205	219	244	284	287	395	380	375	375	489	518
Das	377	340	343	354	350	343	253	235	222	219	214	237	231	204	144	134	146	153	138	158	171	224	222	215	234	248	267
Fontrials de Cerdanya	679	673	647	577	578	557	552	538	532	505	524	526	587	462	389	313	348	321	345	399	436	457	450	446	437	506	533
Ger	622	634	592	552	502	520	495	444	456	457	430	428	363	312	265	264	257	262	297	375	433	461	430	436	449	502	512
Guis de Cerdanya	370	393	343	420	421	367	386	314	339	309	308	284	265	240	229	239	253	275	315	334	392	519	523	531	549	588	573
Isòvol	355	281	295	340	312	337	334	304	284	297	306	314	257	237	239	197	201	193	172	204	231	309	281	276	281	314	318
Lles de Cerdanya	1.243	1.119	1.049	871	833	813	644	593	613	573	588	588	479	474	360	326	308	307	293	288	237	268	257	247	270	288	286
Llivia	903	1.070	1.236	941	994	877	743	723	685	755	740	755	797	856	796	921	923	910	933	1.013	1.252	1.608	1.456	1.467	1.431	1.504	1.495
Meranges	341	304	338	296	243	231	158	154	144	167	151	132	119	80	73	64	64	67	72	83	88	89	100	99	100	97	111
Monella i Martiner	1.464	1.270	1.046	784	863	855	791	698	733	1.018	734	749	688	686	618	561	567	559	512	507	541	671	586	547	578	596	615
Prats i Sansor	248	227	241	220	223	210	159	147	140	166	152	134	124	117	130	106	111	117	172	212	219	245	251	238	222	251	260
Puillans	646	548	483	489	471	403	444	406	444	467	371	348	327	265	203	184	179	187	219	219	231	245	206	208	226	246	264
Puigcerda	2.407	2.645	2.931	2.861	2.982	2.749	3.090	2.845	3.339	3.595	3.717	4.561	4.793	5.526	6.035	5.839	6.341	6.475	6.635	6.902	8.845	8.746	8.825	8.810	9.486	9.518	9.484
Urts	201	161	126	127	135	122	101	102	91	94	93	87	68	65	109	94	93	117	148	188	205	208	176	181	196	210	214
Cerdanya	13.505	12.797	12.714	11.930	11.891	11.298	10.692	10.035	11.467	11.582	11.104	11.850	12.164	12.465	12.609	12.041	12.611	12.676	13.155	14.055	16.862	18.549	17.870	17.704	18.525	19.230	19.443

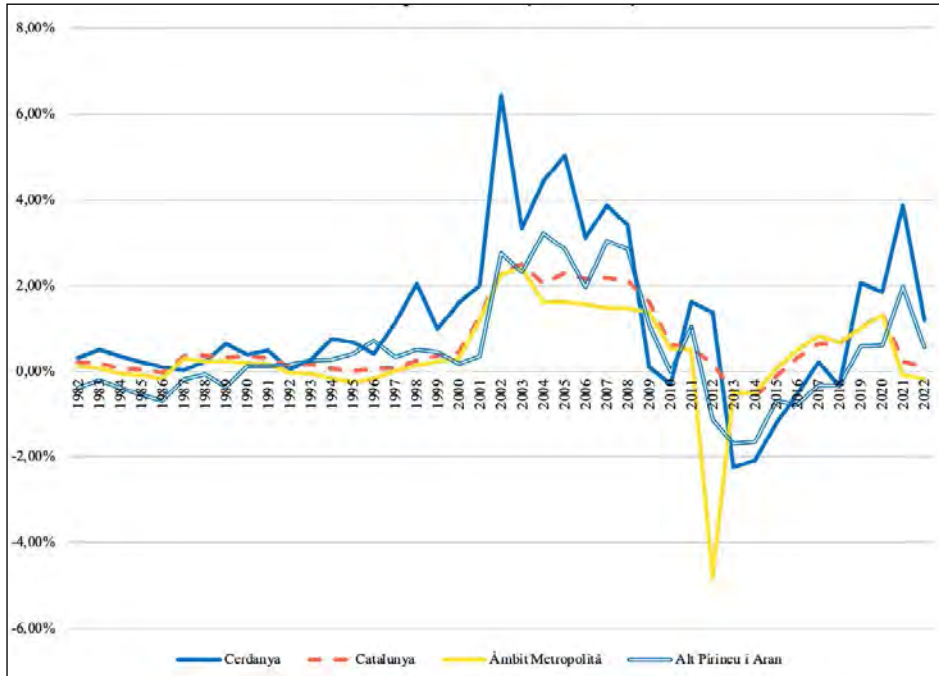
* Riu de Cerdanya s'independitza del municipi de Bellver de Cerdanya l'any 1997. No obstant això, per facilitar la comparació amb les dades poblacionals prèvies es mantenen les seves poblacions de forma agregada.

Font: Elaboració pròpia a partir de Centre d'Estudis Demogràfics (2023) i IDESCAT.

Taula 6. Variació poblacional interanual (%) per àmbits territorials (1990-2022)

Ambit territorial	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Metropolità	0,19	0,17	-0,04	-0,06	-0,17	-0,24	-0,18	0,00	0,13	0,24	0,30	1,19	2,25	2,40	1,62	1,62	1,57	1,49	1,46	1,38	0,52	0,50	-4,79	-0,49	-0,53	0,06	0,49	0,84	0,67	0,99	1,30	-0,09	-0,18
Comarques Gironines	1,27	0,88	0,50	0,66	0,63	0,69	0,73	0,35	0,82	1,01	1,15	1,87	2,95	3,51	3,79	4,30	3,79	4,15	3,58	2,48	0,96	0,65	0,22	-0,37	-0,64	-0,59	0,08	0,43	0,62	1,07	1,34	0,76	0,71
Camp de Tarragona	1,21	1,29	1,11	1,44	1,39	1,29	1,29	0,74	1,08	1,22	1,21	2,22	2,89	3,39	3,58	4,73	4,99	4,86	4,43	2,37	1,10	0,76	-15,93	-0,33	-0,46	-0,33	0,05	0,14	0,81	1,19	1,61	0,73	0,19
Terres de l'Ebre	-0,05	-0,07	-0,09	0,18	0,10	-0,03	0,13	-0,34	-0,20	-0,08	-0,20	1,24	1,88	1,78	1,57	3,22	2,70	3,16	4,08	1,06	-0,18	0,07	-0,41	-1,15	-1,45	-1,33	-0,63	-0,53	-0,50	0,17	0,86	0,78	0,46
Ponent	0,16	0,27	0,02	0,22	0,11	-0,06	-0,03	-0,11	0,00	0,11	0,29	0,35	1,88	1,67	2,08	3,34	2,20	2,60	3,07	2,29	0,94	0,75	0,03	-0,34	-0,89	-0,31	-0,29	-0,04	0,00	0,67	1,13	0,17	0,34
Comarques Centrals	0,37	0,32	0,39	0,51	0,38	0,52	0,43	0,21	0,24	0,32	0,54	1,20	1,94	2,27	2,49	2,67	2,68	2,43	2,42	1,67	0,63	0,40	-23,10	-0,61	-0,82	1,13	0,14	0,52	0,77	1,22	1,54	0,46	0,42
Alt Pirineu i Aran	0,11	0,12	0,16	0,24	0,26	0,41	0,72	0,32	0,51	0,45	0,17	0,34	2,76	2,30	3,21	2,86	1,96	3,03	2,85	1,08	-0,03	1,04	-1,13	-1,70	-1,66	-0,69	-0,79	-0,33	-0,32	0,58	0,61	1,97	0,56
Cerdanya	0,39	0,49	0,04	0,2	0,76	0,68	0,41	1,13	2,04	0,98	1,59	2,00	6,44	3,34	4,43	5,02	3,12	3,87	3,41	0,10	-0,31	1,62	1,37	-2,25	-2,07	-1,22	-0,54	0,21	-0,34	2,07	1,85	3,86	1,19
Catalunya	0,34	0,30	0,11	0,16	0,06	0,01	0,06	0,09	0,25	0,37	0,44	1,28	2,32	2,51	2,05	2,29	2,17	2,17	2,12	1,62	0,61	0,53	0,18	-0,48	-0,60	-0,12	0,32	0,64	0,63	1,00	1,35	0,23	0,10

Font: Elaboració pròpia (2023) a partir de Centre d'Estudis Demogràfics (2023) i IDESCAT.

Figura 4. Variació poblacional interanual (1982-2022)

Font: Elaboració pròpia a partir de Centre d'Estudis Demogràfics (2023) i IDESCAT.

traslladar-se permanentment a la Cerdanya, i (5.2.3) com a agents-nouvinguts. Al seu torn, aquests components ajuden a identificar els patrons de mercantilització de l'espai, les noves subjectivitats que s'hi introdueixen, i la discordança entre el sentit de lloc que els agents-nouvinguts (re)produeixen i les significacions vinculades a l'idil·li rural. Finalment (5.3), s'identifica als *agents-nouvinguts* com a *agents-gentrificadors* i es proposa un nou terme per encunyar el fenomen gentrificador present al territori cerdà: *gentrificació operativa*.

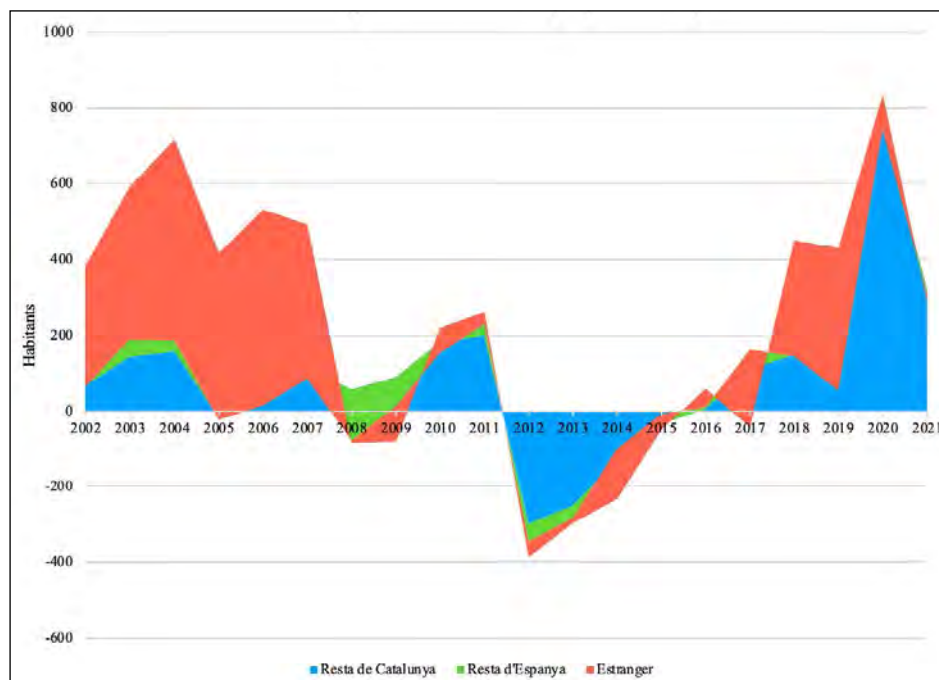
5.1. Qui gentrifica? Un flux migratori intern i d'origen urbà

El 15 % de la població que actualment habita a la Cerdanya s'hi ha traslladat entre el 2020 i el 2021, i més del 70 % d'aquesta prové d'altres comarques catalanes.⁷ Aquest flux migratori es diferencia, doncs, de les dinàmiques migratòries prèvies a la Cerdanya. Si bé l'augment poblacional que es registra a la Cerdanya a principis del segle XXI —fins a l'esclat de la crisi de l'any 2008— està majoritàriament definit per persones migrants provinents de fora de l'Estat Espanyol —seguint un patró migratori similar a la resta de Catalunya i Espa-

7. Les dades demogràfiques i socioeconòmiques presentades en aquesta secció (5. Anàlisi i discussió) s'obtenen a partir de l'anàlisi i tractament estadístic de dades publicades per l'IDESCAT i l'INE.

nya—, l'augment de la població cerdana l'any 2020 està àmpliament configurat per persones provinents de la resta del territori català (figura 5). Es tracta, doncs, d'un fenomen migratori intern i, com apunten González-Leonardo *et al.* (2022a), estretament vinculat a una dinàmica d'èxode urbà motivada per la pandèmia de la COVID-19.

Figura 5. Saldo migratori de la Cerdanya (2002-2021)

Font: Elaboració pròpia a partir d'IDESCAT.

Seguint aquesta caracterització del fenomen migratori, l'augment poblacional de la Cerdanya segueix les dinàmiques investigades per recerques recents (González-Leonardo *et al.*, 2022b; Stawarz *et al.*, 2022; Vogiazides i Kawalerowicz, 2022) que, a escala europea, identifiquen la COVID-19 com a impulsora d'un «renaixement rural», especialment en zones altament turísticades. Aquestes investigacions (*idem*) apunten que la pandèmia ha detonat fluxos migratoris d'agents urbans d'estatus socioeconòmic benestant als seus habitatges de segona residència, des d'on mantenen, de forma telemàtica, la seva ocupació laboral. En efecte, les persones entrevistades per a la present recerca s'ajusten a aquesta caracterització: tenen entre 25 i 60 anys, estan laboralment ocupades i la seva activitat professional es desenvolupa a distància mitjançant l'ús de canals digitals i, abans d'establir-se permanentment a la Cerdanya (entre el març i el juny del 2020), freqüentaven estacionalment el territori com a estiujants, disposant d'una segona residència al territori cerdà.

A més, la seva darrera residència habitual abans de migrar a la Cerdanya es trobava en zones urbanes: el 71 % prové de l'Àrea Metropolitana de Barcelona i el restant de ciutats europees.

L'any 2020, el 13 % de la població catalana disposava d'una segona residència. D'aquesta, el 70 % habitava en llars amb uns ingressos mensuals nets per sobre la mitjana de Catalunya, dada que vincula la disponibilitat d'una segona residència amb una capacitat econòmica mitjana o elevada. En el cas de la Cerdanya, a més, el preu del metre quadrat dels habitatges se situa àmpliament per sobre la mitjana de Catalunya, establint-se, des del 2013,⁸ com la segona comarca catalana amb el major preu de l'habitatge, després del Barcelonès. D'acord amb l'anàlisi d'aquestes dades macro, els agents-estiuiejants de la Cerdanya es caracteritzen per una capacitat econòmica mitjana o elevada. Per tant, el seu establiment a la Cerdanya com a residents permanents alerta d'una possible activació d'un procés de gentrificació i conseqüent «destrucció creativa del sentit de lloc» (Di Masso *et al.*, 2021) i «desubicació subjectiva» (Elliott-Cooper *et al.*, 2020), donada la imposició de noves formes de subjectivitat de l'espai.

5.2. Construcció del sentit de lloc cerdà

5.2.1. La Cerdanya com a lloc d'estiuieg: la desconexió-connectada

Un dels factors de singularització de la Cerdanya amb relació a les altres comarques de l'Alt Pirineu i Aran, prové de «l'associació d'aquest territori amb les pràctiques lúdiques, festives i esportives de la burgesia catalana» (Pujadas *et al.*, 2007: 17). Des de finals del segle XIX, la Cerdanya ha estat escenari de generacions d'habitants estacionals d'origen urbà que han accedit al territori amb freqüència —caps de setmanes, festius i períodes vacacionals. Seguint aquesta caracterització, la totalitat d'agents migradors entrevistats, abans d'establir-se a la Cerdanya, eren propietaris o llogaters d'un habitatge de segona residència al territori —alguns, la tercera generació d'estiuiejants a la Cerdanya.

L'accés a un espai tranquil i «de desconexió» és un dels elements principals que va motivar el vincle dels agents-estiuiejants amb el territori cerdà. L'entorn, la proximitat a la natura i la tranquil·litat es configuren com a elements rellevants en la valoració de la Cerdanya com a espai vacacional desitjable: «quan treballes cada dia a Barcelona, els caps de setmana, valors això: la calma, poder sortir de la ciutat, el paisatge, la temperatura, el poc soroll...».⁹ El sentit de lloc que els agents-estiuiejants atribuïen a la Cerdanya, doncs, es constituïa entorn de nocions de l'espai —paisatge bucòlic i aïllat— i els sons —silenci— pròpies de l'idil·li rural. Ara bé, malgrat que les informants caracteritzaven el territori

---

8. Inici de dades disponibles.

9. Adela, 58 anys, auxiliar administrativa.

des de la possibilitat de desvincular-se físicament del fenomen urbà, ressalten que part de l'atractiu de la Cerdanya residia en la possibilitat de mantenir-hi els vincles i la comunitat de la ciutat:

Em semblava un lloc relativament a prop de Barcelona. Amb l'inconvenient del túnel, però ja teníem amics aquí. De fet, quan vam vindre a buscar casa, vam anar a Urtx, perquè a Urtx hi estiuéjaven uns quants amics nostres. [...] Encara ara el 90 % de les nostres relacions [a la Cerdanya] són amb estiuéjants. (Bernat, 57 anys, consultor de sistemes informàtics)

És que els que érem [estiuéjants] d'un començament portàvem amics [de Barcelona]. Als amics els hi agradava i llavors es quedaven a Martinet. I així, quasi tots som amics, perquè vam anar donant veus i cada cop vam ser més [estiuéjants]. (Adela, 58 anys, auxiliar administrativa)

El manteniment de relacions i pràctiques urbanes per part dels agents-estiuéjants a la Cerdanya s'emmarca en la significació que ha adquirit el territori cerdà des del seu assentament com a espai vacacional de classes urbanes benestants. En el marc d'una economia semiocapitalista (Bifo, 2010) —on els consumidors adquirim béns i experiències en funció d'allò que psicosocialment se'ls atribueix—, estiuéjar al territori cerdà s'ha configurat com a «objecte de desig» donada «la idea de la Cerdanya mitificada» (Pujadas *et al.*, 2007: 17) i que és centre d'atracció de grups urbans econòmicament benestants i/o políticament o culturalment influents (*ídem*). Aquest valor simbòlic de la Cerdanya esdevé, així, el mateix objecte de consum per part dels seus agents-estiuéjants que, volent participar en una experiència simbòlica significada com a desitjable —a través de la seva distintivitat—, contribueixen a reproduir-la. Així, la Cerdanya no té valor simbòlic com a territori on és possible experimentar vivències codificades des de l'idil·li rural, sinó que es configura com una experiència desitjable perquè certs grups urbans hi participen i poden mantenir-hi i ampliar-hi les seves relacions socials i estil de vida.

D'acord amb Bourdieu (1984), l'exhibició d'uns patrons de consum no són manifestacions neutres, sinó que participen en una funció performativa mitjançant la qual els subjectes adquireixen una identitat distintiva. En aquest marc, les persones entrevistades, en tant que agents-estiuéjants, reproduïen determinades pràctiques de consum —esquiar, freqüentar restaurants de luxe, anar a l'hípica— per introduir-se en un estil de vida desitjat, que es desenvolupa en la materialitat física de la Cerdanya, però en una subjectivitat cerdana definida pel valor simbòlic que té des de la ciutat. Com a conseqüència, el sentit de lloc a la Cerdanya es construeix, per part dels agents-estiuéjants, entre el desig de gaudir d'un espai amb valors estètics rurals —poblacions petites i construccions rústiques— però que es configura com a desitjable perquè és objecte de consum de la ciutat —ja que l'experiència d'estiuéjar a la Cerdanya ha sigut significada com a distintiva entre les classes urbanes. S'identifica, així, un primer procés de «destrucció creativa del sentit de lloc» (Di Masso *et al.*, 2021) a la Cerdanya, on —en el marc de l'estiuéig— se signifiquen psicosocialment les experiències

subjectives vinculades al territori cerdà inscrivint-hi significats atractius per a agents-estiuiejants urbans, que no necessàriament s'alineen amb les experiències compartides pels habitants previs a aquesta migració.

5.2.2. L'activació d'un nou procés migratori a partir de la COVID-19

En aquest context on la Cerdanya s'havia configurat psicosocialment com a experiència de desig, abans de la pandèmia de la COVID-19, entre les persones entrevistades, establir-se permanentment a la Cerdanya es mostrava com un horitzó vital a llarg termini, sovint vinculat a la jubilació:

I sí que ho veia en un futur. I sempre li deia [a la parella], en un futur, quan tinguem els diners, pugem allà i ens retirem. (Maria, 25 anys, divulgadora digital)

Dijimos, algún día nos instalaremos ahí, pero no pensamos que fuera tan rápido. (Olga, 41 anys, gestora de sistemes logístics)

Ara bé, amb l'esclat de la COVID-19, les forces d'atracció dels fets urbans es dilueixen: la implantació del teletreball permet viure a distància del lloc laboral; la reducció de l'oferta d'oci i consum rebaixa l'atracció de les ciutats;¹⁰ els confinaments domèstics ressalten el benestar vinculat a domicilis amb sortida a l'exterior —patis, jardins, etc.—, més freqüents fora de les conurbacions urbanes.¹¹ Aquests elements acceleren, doncs, la possibilitat de poder-se establir permanentment a la Cerdanya per a uns agents que ja havien projectat el territori com un espai desitjable i que (1) poden adherir-se a l'opció de treballar a distància, (2) no són cuidadores de persones dependents —persones grans o fills menors d'edat— a la ciutat, i (3) disposen d'un habitatge al territori cerdà:

A mi se m'han ajuntat moltes coses. Primera, que ja tenia un lloc on vindre. I, segona, que tot el meu entorn em va permetre vindre. (Teresa, 60 anys, comercial)

S'activa, així, un procés migratori cap a la Cerdanya, per part d'agents-estiuiejants que disposen de les condicions per poder migrar —habitatge a la Cerdanya, possibilitat de teletreball, absència de lligams de dependència a la ciutat— i se senten atrets pel sentit de lloc que havien configurat a la Cerdanya des de l'experiència de l'estiuieg. En conseqüència, contràriament al que diagnostiquen estudis en neoruralitat (Martínez, 1987; Lluvich i Ortega, 2004; Ortells, 2005; Folch, 2008; Aleu i Rojas, 2022), el procés migratori activat amb la COVID-19 no es constitueix entorn l'idil·li rural i la motivació d'escapar físicament i simbòlicament de la ciutat. Els agents-nouvinguts a la Cerdanya a

---

10. «Com que tota la vida cultural, totes les terrasses, tots els bars, es van parar, no hi havia aquest reclam, no hi havia possibilitats, no veies per Instagram *stories* com els teus amics estaven anant de concert, perquè no n'hi havia. Per tant, no podies trobar a faltar res.» (Maria, 25 anys, divulgadora digital)

11. «Clar, és que... Tor això és que és una caseta que està molt bé. Que això és... Ara, em dius, *todo lo mismo pero en un pisito a Puigcerdà? Ojo, eh?* Perquè no tens aquesta part de dir, “va, avui dinem aquí [al jardí]”. I després em poso a prendre el sol i... [...] És que és una caseta que està molt bé, que té sortida a l'exterior, que té llum... No tinc ningú davant...» (Teresa, 60 anys, comercial)

partir del 2020, no havien prèviament significat el lloc cerdà com una oportunitat per superar certs imperatius socials que són psicossocialment vinculats a la ciutat moderna —com «l'ideal de l'èxit professional, la pressió de la productivitat, el consumisme i la vida accelerada» (Aleu i Rojas, 2022: 265)—, i que han resultat clau en activar processos migratoris vinculats a la neoruralitat, en altres zones de l'Alt Pirineu i Aran (idem). Tampoc s'adhereixen a una significació del territori a partir d'atributs vinculats a l'idil·li rural, com pot ser la voluntat de gaudir «una experiència vital genuïna» (Aleu i Rojas, 2022: 265). Malgrat que la Cerdanya se significa entorn a nocions de *temps de qualitat* —des de la diferenciació física a allò urbà—, no es vincula a una suposada plenitud vital adquirida per un estil de vida psicossocialment desvinculat a la ciutat.

Així, la decisió de migrar a la Cerdanya tampoc es presenta com una aposta transgressora, fruit de la voluntat de repoblar espais en despoblament —com reivindiquen els neorurals (Martínez, 1987; Lluvich i Ortega, 2004; Ortells, 2005; Folch, 2008; Aleu i Rojas, 2022).¹² En canvi, viure a l'espai cerdà es projecta com una forma de vida individual que no s'introdueix en una dinàmica que és desitjable per activar el repoblament de zones despoblades:

No calia que vingués gent a viure a la Cerdanya, ni enlloc. Jo crec que no. Jo crec que no, i que cadascú... El que és important és que cadascú pugui escollir el que realment necessita, o vol, o li agrada. (Bernat, 57 anys, consultor de sistemes informàtics)

Els agents-nouvinguts, a diferència de subjectes neorurals que identifiquen altres recerques (idem), tampoc celebren viure en un espai on poden adquirir productes agroalimentaris de proximitat o contribuir al manteniment d'un teixit comercial artesanal, tampoc busquen desenvolupar activitats relacionades a l'agricultura o la ramaderia, ni caracteritzen la comunitat i els vincles humans que estableixen a la Cerdanya des de sentiments de germanor, harmonia, seguretat i pau:

O sea, no es que hayamos venido a cultivar el campo, porque hemos dejado toda la vida de la ciudad y nos vamos a hacer hippies al campo. (Miguel, 48 anys, assessor empresarial)

No, para nada somos neorurales. Per a nada. Somos urbanitas totales. No, no. [...] A ver, tampoc vull tenir un estil de vida rural. (Teresa, 60 anys, comercial)

Jo no soc un neorural. No, no. Jo soc un neopixapi a Cerdanya. (Bernat, 57 anys, consultor de sistemes informàtics)

El fenomen migratori s'activa a partir de la significació que la Cerdanya havia adquirit en tant que espai vacacional: entre una materialitat cerdana —on poden desenvolupar un estil de vida aïllat de trànsit i soroll, i habitar en habitatges amb accés a l'exterior— però un sentit de lloc urbà, que permet mantenir l'activitat laboral, la comunitat, el consum i l'estil de vida vinculat a la ciutat.

12. Estudis en neoruralitat (Martínez, 1987; Lluvich i Ortega, 2004; Ortells, 2005; Folch, 2008; Aleu i Rojas, 2022) identifiquen que les migracions a territoris en despoblament sovint són motivades per la capitalització de valors progressistes i crítics amb les lògiques neoliberals, malgrat que sovint buidats de contingut transformador. En aquest marc, els agents migradors neorurals s'autodistingeixen socialment dels subjectes urbans que habiten a la ciutat, argumentat que aquests darrers no han assolit la consciència necessària per desvincular-se del fet urbà (Aleu i Rojas, 2022).

5.2.3. La Cerdanya com un contínuum de l'espai urbà

Les persones que han migrat a la Cerdanya a partir del 2021 no han activat conscientment una nova resignificació del territori cerdà a partir de viure-hi, és a dir, mantenen el sentit de lloc del territori que havien constituït com a agents-estiuajants. En establir-s'hi permanentment, doncs, no canvia la seva percepció de l'espai, ni hi identifiquen més problemàtiques, ni es mostren decebuts per la falta d'oferta cultural o lúdica:

No és gaire diferent estiuajar que viure a la Cerdanya, perquè per mi ara és un estiuajant continu. [...] No ha perdut l'encant. [...] Jo segueixo encantat, segueixo en un núvol. [...] La perfecció no existeix. Però... Però s'hi apropa. (Bernat, 57 anys, consultor de sistemes informàtics)

Aquests subjectes mantenen la valoració psicosocial de la Cerdanya des de la doble vessant de ser un espai físicament desvinculat a la ciutat però simbòlicament vinculat amb el fet urbà, que els permet conservar els avantatges que associen amb la ciutat. Allò urbà resta, així, a la disposició de les persones nouvingudes per mantenir-hi les seves principals activitats quotidianes; l'ocupació laboral, els vincles i la comunitat,¹³ l'oci, i l'accés a serveis mèdics¹⁴ i béns de consum desitjats:

Si yo algún día estoy harta del pueblo, me voy a Barcelona y regreso. Me voy a ver gente, me voy a dar un baño de gente y regreso. Y voy a ver tiendas, no sé qué, y regreso. [...] Si es verdad que mucha gente es como "uf, he de bajar a Barcelona". Y es como... bueno son dos horas. No se me hace un trauma bajar y subir en un día. Yo, de hecho, lo hago mucho. Cada martes bajo a l'Escola de la Dona a hacer un curso. (Olga, 41 anys, gestora de sistemes logístics)

La constant interconnectivitat amb la ciutat, així, duu a reconèixer a les persones entrevistades que habiten —psicosocialment— en una continuïtat urbana; a la «perifèria» o els «afores» de Barcelona, de manera que la no-distintivitat simbòlica amb el fet urbà es constitueix com un element clau del sentit de lloc cerdà:

No veo como que vivamos en un pueblo aislado del mundo. Vivo en las afueras de Barcelona. No lo veo como que esté separado. Que puede ser que está separado, pero no lo siento. (Miguel, 48 anys, assessor empresarial)

Ara bé, malgrat que no s'identifiquen modificacions en la significació de l'espai que configuren els agents-nouvinguts respecte al dels agents-estiuajants, sí que s'observa un augment en la seva capacitat creativa del sentit de lloc. L'establiment al territori d'aquests agents augmenta la seva possibilitat de significar el lloc, reforçant un sentit de lloc concret, en detriment d'altres experiències al territori. Aquest increment es vincula a un augment en l'elaboració d'expectatives entorn el futur de l'espai. En el marc d'una economia semicapitalista,

13. «Un cop a la setmana vaig a Barcelona, a vegades me'n vaig dimecres a la nit i torno divendres al matí. [...] vaig a fer un cafè amb les amigues de tota la vida, i llavors torno.» (Adela, 60 anys, consultora)

14. «Yo no me fio del servicio médico aquí. No. [...] Mi ginecóloga, el dentista... todo está en Barcelona. [...] Yo sigo yendo a Barcelona con mis médicos y ya está.» (Olga, 41 anys, gestora de sistemes logístics)

els agents-estiuiejants ja tenien capacitat de generar valor simbòlic sobre certes experiències i béns a la Cerdanya, vinculades a l'oci, hàbits de consum i valors estètics —estacions d'esquí, establiments de restauració de luxe, l'empedrat com a material constructiu dels habitatges—, ara bé, el seu establiment permanent al territori augmenta la seva voluntat —i capacitat— de participar en la gestió del territori:

Home, jo crec que ara puc prendre més decisions. Quan pugues de cap de setmana, pugues d'estiuiejant, tu no estàs vivint aquí. Llavors, si alguna cosa no t'agrada, doncs *bueno*, no vius aquí. Però ara jo sí queestic aquí i si em sembla que alguna cosa no està bé doncs, com queestic empadronada, ho dic. (Adela, 58 anys, auxiliar administrativa)

L'increment en la possibilitat dels agents-nouvinguts de projectar el lloc és indicador del procés de gentrificació que s'està produint a la Cerdanya. Des d'una perspectiva psicosocial (Betancur, 2011; Atkinson, 2015; Di Masso *et al.*, 2021; Aleu i Rojas, 2022), els processos de gentrificació involucren modificacions del sentit de lloc dels territoris gentrificats, donada la promoció de noves formes de subjectivitat de l'espai que participen en la seva gestió física i simbòlica. Per conseqüent, una major voluntat dels agents-nouvinguts de participar en la configuració del sentit de lloc cerdà contribueix a reforçar la resignificació que impulsen del territori —des del no-distanciament simbòlic a la ciutat— que, alhora, és el sentit de lloc que participa en la promoció de la gentrificació. S'identifica, així, un segon procés de «destrucció creativa del sentit de lloc» (Di Masso *et al.*, 2021), que supera aquell activat pels agents-estiuiejants, ja que significa al territori cerdà com a contínuum de l'espai urbà de forma més accentuada i accelerada. En contrapartida, aquest increment en la possibilitat dels agents-gentificadors de significar el lloc cerdà activa un procés de «desubicació subjectiva» (Elliott-Cooper *et al.*, 2020) dels col·lectius que no comparteixen el sentit de lloc que en el procés de gentrificació esdevé dominant —en tant que és el que té capacitat d'activar els circuits del capital per generar valor sobre el sòl.

5.3. La resignificació de la Cerdanya com a paisatge operatiu

Com s'ha apuntat, la constitució del sentit de lloc de la Cerdanya pels subjectes entrevistats, tant en la seva aproximació al territori com a agents-estiuiejants, com en el seu vincle com a agents-nouvinguts, evidencia que el procés de gentrificació a la Cerdanya activat amb la pandèmia de la COVID-19 no es desenvolupa entorn a la noció de l'idil·li rural, ni en idees essencialitzadores de la ruralitat com a entitat oposada a allò urbà. Contràriament, s'observa que el procés migratori s'activa per nocions del territori cerdà com a espai integrat en el contínuum urbà; significat que hi han introduït generacions d'estiuiejants d'origen urbà que han definit la Cerdanya com a experiència distintiva i desitjable d'acord amb aquesta interconnexió amb la urbanitat:

I és que a més, aquest entorn rural és una mica atípic, perquè la Cerdanya és l'entorn rural vacacional de Catalunya. [...] és una zona rural *premium*. Saps el que et vull dir? És un destí turístic i tan... arregladet tot, és com una mica de pel·lícula. No és un destí rural *true*. (Maria, 25 anys, divulgadora digital)

Aquesta caracterització ha diferenciat, al llarg del darrer segle, la Cerdanya de les altres comarques de l'Alt Pirineu i Aran i zones despoblades de Catalunya, i és explicatiu del motiu pel qual, amb l'esclat de la COVID-19, aquest procés migratori s'ha desenvolupat al territori cerdà i no en una altra zona. L'any 2020, (a) la Cerdanya estava significada com a experiència vital desitjable a partir de les experiències d'estiueig de grups urbans benestants, (b) la reducció de les forces d'atracció a la ciutat —possibilitat de teletreball, reducció de l'oci, la cultura i el consum—, així com una revalorització dels espais exteriors —vinculada al confinament—activen un èxode urbà, que (c) no suposa un cost addicional per a subjectes que ja disposen d'un habitatge a la Cerdanya —segona residència— i poden mantenir l'ocupació laboral a distància. En aquest marc, es posa de manifest que el procés de gentrificació que s'identifica a la Cerdanya no s'introdueix en les dinàmiques de la gentrificació rural ni s'ha activat per la subjectivització de lloc des d'una dicotomia rural/urbà.

Malgrat ser una comarca situada al Prepirineu català i en despoblament, el sentit de lloc de la Cerdanya s'ha articulats, pels agents-gentrificadors des de la no-distintivitat urbana. Aquesta integració simbòlica de la Cerdanya en la urbanitat s'emmarca en la comprensió dels llocs que articula i condensa Brenner (2013) en el concepte «paisatges operatius». Segons Brenner (2013), en el marc de la metropolització mundial —o «urbanització planetària»—, el procés d'aglomeració urbana —tant en termes socioeconòmics com simbòlics— ha constituït llocs al servei de la urbanitat: espais, tradicionalment categoritzats com a rurals, que s'han configurat com a extensions del fet urbà, al servei de les necessitats i usos urbans. Prenent aquest marc, es considera que el sentit de lloc constituït a la Cerdanya, tant pels agents-estiuers com, de forma més accentuada, pels agents-nouvinguts, ha caracteritzat psicossocialment al territori com a «paisatge operatiu» de Barcelona i la seva àrea metropolitana. Així, seguint la proposta dels «paisatges operatius» de Brenner (2013), la present recerca genera el terme *gentrificació operativa* per definir els processos de gentrificació que es despleguen a territoris en despoblament, activats per una subjectivització del territori des de la no-distintivitat urbana, sovint vinculada a un procés previ de turísticació del lloc.

6. Conclusions

La present recerca investiga l'augment poblacional que es dona a la Cerdanya, a partir de l'any 2020, des d'una perspectiva psicosocial, per comprendre com opera el sentit de lloc en l'activació de processos migratoris-gentrificadors, per part d'agents urbans, en territoris altament turistificats i en despoblament. Aquest model d'anàlisi es configura entorn l'absència d'un marc conceptual amb capacitat d'explicar l'augment poblacional registrat a la Cerdanya a partir de l'esclat de la COVID-19. Seguint el concepte de «paisatges operatius» encunyat per Neil Brenner, l'article conceptualitza el fenomen gentrificador que es desenvolupa a la Cerdanya, a partir del 2020, com a *gentrificació operativa*. Aquest nou terme permet capturar la idea de que el sentit de lloc que activa i manté la migració de persones d'origen urbà a la Cerdanya no es vincula a una significació de l'espai com a desitjable pels atributs rurals que pot integrar l'espai cerdà, sinó per projectar-se com un lloc integrat al fet urbà.

L'anàlisi quantitativa ha permès caracteritzar numèricament i demogràficament el fenomen migratori registrat, així com ressaltar la seva excepcionalitat, tant a escala transversal —en comparació amb la variació interanual de població de les altres comarques catalanes— com longitudinal —en la darrera dècada. Addicionalment, i per comprendre l'activació d'aquest procés migratori, l'anàlisi qualitativa, basada en entrevistes semiestructurades a persones nouvingudes a partir del 2020, ha permès identificar quins significats i pràctiques de consum simbòlic motiven a agents urbans a establir-se permanentment a la Cerdanya, i com opera aquesta significació de l'espai en la producció i reproducció del procés gentrificador que els agents-nouvinguts generen.

El tractament i anàlisi de dades demogràfiques corroboren que el flux migratori identificat és un procés migratori principalment intern, configurat —per sobre del 70 %— per persones que provenen d'altres indrets de Catalunya. A més, la recerca qualitativa, en sintonia amb recerques prèvies desenvolupades a escala europea, evidencia que les persones nouvingudes a la Cerdanya a partir del 2020 ja hi tenien d'una segona residència. Per altra banda, l'anàlisi del discurs de les persones informants permet desvincular aquesta migració dels processos de gentrificació rural prèviament identificats en altres territoris de l'Alt Pirineu i Aran, i vinculat a la reproducció simbòlica de l'idil·li rural. Alhora, es verifica que la càrrega significativa que les persones nouvingudes desenvolupen vers el territori ja no s'articula des d'una dicotomia urbà/rural. De fet, les persones informants no vinculen el sentit de lloc de la Cerdanya a nocions romantitzades de ruralitat, sinó que constitueixen simbòlicament l'espai cerdà des d'un contínuum urbà-rural.

Aquesta resignificació de la Cerdanya —com a espai integrat al fet urbà— es desenvolupa per la interacció de diversos processos d'acumulació de valor simbòlic. D'entrada, la caracterització històrica de la Cerdanya com a territori de segones residències de grups urbans econòmicament benestants ha configurat

l'estiueig cerdà com a «objecte de desig» entre població amb poder adquisitiu que, volent participar en aquesta experiència simbòlica significada com a desitjable —i distintiva—, contribueixen a mantenir un sentit de lloc del territori vinculat a la interconnexió amb el fet urbà. En el marc d'aquesta significació, el procés migratori activat amb la COVID-19 no es constitueix entorn la motivació d'escapar físicament i simbòlicament de la ciutat, sinó d'habitar en un espai que es va configurant simbòlicament com els «afores de Barcelona».

Malgrat que les persones nouvingudes a la Cerdanya a partir del 2020 valoren el lloc cerdà des de la seva distintivitat física amb la ciutat —espai lliure de trànsit i soroll metropolità, tranquil i en contacte amb la natura—, aquest es percep com a desitjable perquè permet mantenir les principals activitats quotidianes vinculades amb el fet urbà: l'ocupació laboral —a través del teletreball—, els vincles i la comunitat —que, sovint, estiuegen a la Cerdanya—, l'oci i l'entreteniment —que es consumeix digitalment o fora del territori cerdà— i l'accés a serveis mèdics i béns de consum —que es mantenen a la ciutat d'origen. En aquest context, les persones entrevistades constitueixen el sentit de lloc de la Cerdanya com a espai psicosocialment integrat a la trama urbana de l'Àrea Metropolitana de Barcelona.

Els resultats exposats permeten assenyalar que el flux migratori estudiat no només suposa una alteració de la dinàmica demogràfica del territori cerdà, sinó també una destrucció creativa i resignificació del seu sentit de lloc, per part d'un col·lectiu que està accentuant la seva agència creativa dels significats introduïts en l'espai cerdà, en detriment d'altres experiències subjectives vinculades a la Cerdanya. Es fa palès, així, que les formes subjectives d'experimentar i constituir els llocs no són neutres, reproduïxen els marcs de poder socioeconòmic i simbòlic, i poden activar processos de desubicació subjectiva, és a dir, desconexions psicosocials entre el lloc i alguns col·lectius. Futures recerques poden ampliar la mostra d'anàlisi per incorporar les experiències vinculades a l'espai de persones residents al territori cerdà abans del 2020. A més, és pertinent que treballs futurs incorporin, de forma estructural, el gènere com a indicador rellevant en la configuració del sentit de lloc. Aquestes futures contribucions poden permetre a un major desenvolupament de la proposta de la *gentrificació operativa*, marc conceptual que es considera que té potencial per explicar com operen els processos de gentrificació en zones despoblades i tradicionalment categoritzades com a rurals, però on s'ha accentuat una resignificació de l'espai des d'atributs urbans.

Referències bibliogràfiques

- ALEU, Laia i Jesús ROJAS (2022). «Arrels reinventades: La resignificació de la ruralitat en el marc dels processos de gentrificació». *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 68 (2), p. 255-277. DOI: <https://doi.org/10.5565/rev/dag.698>
- ALDOMÀ, Ignasi i Josep Ramon MÒDOL (2021). *Nous índex de relleu generacional al món rural*. Barcelona: Diputació de Barcelona.
- ALLEN, John (2006). «Ambient power: Berlin's Potsdamer Platz and the seductive logic of public spaces». *Urban Studies*, 43 (2), p. 441-455. DOI: <https://doi.org/10.1080/00420980500416982>
- ATKINSON, Rowland (2015). «Losing one's place: Narratives of neighbourhood change, market injustice and symbolic displacement». *Housing, Theory and Society*, 32 (4), p. 373-388. DOI: <https://doi.org/10.1080/14036096.2015.1053980>
- BELL, David (2006). «Variations on the rural idyll», dins CLOKE, Paul; Terry MARSDEN i Patrick, H. MONNEY [ed.]. *Handbook of rural studies*. London: SAGE Publications, p. 149-161.
- BETANCUR, John (2011). «Gentrification and community fabric in Chicago». *Urban Studies*, 48 (2), p. 383-406. DOI: <https://doi.org/10.1177/0042098009360680>
- BIFO, Franco B. (2010). *Generación post-alfa. Patologías e imaginarios en el semiocapitalismo*. Buenos Aires: Tinta Limón.
- BOURDIEU, Pierre (1984). *Distinction: A social critique of the judgement of taste*. London: Routledge.
- BRAUN, Virginia i Victoria CLARKE (2006). «Using thematic analysis in psychology». *Qualitative Research in Psychology*, 3 (2), p. 77-101. DOI: <https://doi.org/10.1191/1478088706qp0630a>
- (2013). *Successful qualitative research*. London: Sage.
- BRENNER, Neil (2013). «Tesis sobre la urbanización planetaria». *Nueva sociedad*, 243, p. 38-66.
- CLARK, Eric (2005). «The order and simplicity of gentrification: A political challenge», A: dins ATKINSON, Ronald i Gary BRIDGE [ed.]. *Gentrification in a global context: the new urban colonialism*. Londres: Routledge, p. 261-269.
- ELLIOTT-COOPER, Adam; Phil HUBBARD i Loretta LESS (2020). «Moving beyond Marcuse: Gentrification, displacement and the violence of unhoming». *Progress in Human Geography*, 44 (3), p. 492-509. DOI: <https://doi.org/10.1177/0309132519830511>
- DI MASSO, Andrés; Víctor JORQUERA; María Teresa ROPERT i Tomeu VIDAL (2021). «Gentrification and the creative destruction of sense of place: A psychosocial exploration of urban transformations in Barcelona», dins: RAYMOND, Christopher; Lynne MANZO; Daniel WILLIAMS; Andrés DI MASSO i Timo WIRTH [ed.]. *Changing senses of place: Navigation global challenges*. Cambridge: Cambridge University Press.
- FOLCH, Rafel (2008). «Els moviments neorurals als Pirineus». *Annals del Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès*, 2006-07, p. 385-398.
- GEIDER, Thomas i Lorraine GARKOVICH (1994). «Landscapes: The social construction of nature and the environment». *Rural sociology*, 59, p. 1-24. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1549-0831.1994.tb00519.x>
- GONZÁLEZ-LEONARDO, Miguel; Antonio LÓPEZ-GAY; Joaquín RECAÑO; Francisco ROWE (2022). «Canvis de residència en temps de COVID-19: Una mica d'oxigen per al despoblament rural». *Perspectives Demogràfiques*, 26, p. 1-4.
- GONZÁLEZ-LEONARDO, Miguel; Francisco ROWE i Alberto FRESOLONE-CAPARRÓS (2022). «Rural revival? The rise in internal migration to rural areas during the COVID-19 pandemic. Who moved and Where?». *Journal of Rural Studies*, 96, p. 332-342. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2022.11.006>
- GLASS, Ruth (1964). *London: Aspects of change*. London: MacGibbon and Kee.
- HALFACREE, Keith (1993). «Locality and social representation: Space, discourse and alternative definitions of the rural». *Journal of Rural Studies*, 9, p. 23-37. DOI: [https://doi.org/10.1016/0743-0167\(93\)90003-3](https://doi.org/10.1016/0743-0167(93)90003-3)

- HARVEY, David (1996). *Justice, nature and the geography of difference*. Londres: Blackwell.
- (2017). *Ciudades rebeldes: Del derecho a la ciudad a la revolución urbana*. Madrid: Akal.
- HUMMON, David (1992). «Community attachment: Local sentiment and sense of place», dins: LOW, Setha i Irwin ALTMAN [ed.]. *Place attachment*. New York: Plenum Press, p. 253-278.
- HYRA, Derek (2015). «The back-to-the-city movement: Neighborhood redevelopment and processes of political and cultural displacement». *Urban Studies*, 52 (10), p. 1753-1773. DOI: <https://doi.org/10.1177/0042098014539403>
- JAGER, Michael (1986). «Class definition and the esthetics of gentrification: Victoriana in Melbourne», dins: SMITH, Neil i Peter WILLIAMS [ed.]. *Gentrification of the City*. Londres: Allen & Unwin, p. 78-91.
- LACOUR, Claude i Sylvette PUISSANT (2007). «Re-urbanity: Urbanising the rural and ruralising the urban». *Environment and Planning A*, 39 (3), p. 728-747. DOI: <https://doi.org/10.1068/a37366>
- LEY, David (2003). «Artists, aestheticisation and the field of gentrification». *Urban studies*, 40 (12), p. 2527-2544. DOI: <https://doi.org/10.1080/0042098032000136192>
- LLUVICH, Eva i Mònica ORTEGA (2004). *Els nous neorurals al Pallars Sobirà*. Barcelona: Departament de Drets Socials, Generalitat de Catalunya.
- MARTÍNEZ, Santiago (1987). «Utopia, espai i migracions utòpiques. El "retorn al camp"». *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 11, p. 61-79.
- MASSEY, Doreen (1994). *Space, place and gender*. Oxford: Blackwell.
- MILLIGAN, Mark (1998). «International past and potential: The social construction of place attachment». *Symbolic Interactionism*, 21, p. 1-33. DOI: <https://doi.org/10.1525/si.1998.21.1.1>
- NEL-LO, Oriol. (2001). *Ciutat de ciutats. Reflexions sobre el procés d'urbanització a Catalunya*. Barcelona: Empúries.
- NOGUÉ, Joan; Pere SALA i Jordi GRAU (2016). *Els catàlegs del paisatge de Catalunya: Metodologia*. Olot: Observatori del Paisatge de Catalunya.
- OBSERVATORI DEL PAISATGE DE CATALUNYA (2013). «Unitat 13. Vall Cerdana», dins: NOGUÉ, Joan i Pere SALA [dir.]. *Catàleg de Paisatge de l'Alt Pirineu i Aran*. Barcelona: Departament de Territori i Sostenibilitat, Generalitat de Catalunya, p. 317-339.
- ORTELLS, Vicent (2005). «Neorurals a la muntanya mediterrània». *Millars: espai i història*, 28, p. 177-189.
- OTZEN, Tamara i Carlos MANTEROLA (2017). «Técnicas de muestreo sobre una población a estudio». *Int. J. Morphol*, 35 (1), p. 227-232. DOI: <https://doi.org/10.4067/S0717-95022017000100037>
- PALLARÈS-BLANCH, Marta; Antoni TULLA; Antònia CASELLAS i Ana VERA (2014). «Entre premios y recortes: el zigzagueante proceso de empoderamiento de las mujeres rurales». *Biblio 3W: revista bibliográfica de geografía y ciencias sociales*, 19. DOI: <https://doi.org/10.1344/b3w.0.2014.26040>
- PHILLIPS, Martin (1993). «Rural gentrification and the processes of class colonisation». *Journal of Rural Studies*, 2, p. 123-140. DOI: [https://doi.org/10.1016/0743-0167\(93\)90026-G](https://doi.org/10.1016/0743-0167(93)90026-G)
- PHILLIPS, Martin; Darren SMITH i Hannah DUER (2020). «Idyllic ruralities, displacement and changing forms of gentrification in rural Hertfordshire, England». *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 66 (2), p. 259-287. DOI: <https://doi.org/10.5565/rev/dag.604>
- PUJADAS, Joan Josep; Montserrat SORONELLAS i Gemma CASAL (2007). *Cada casa és un món: Família, economia i arquitectura a la Cerdanya*. Barcelona: Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació, Generalitat de Catalunya.
- RELPH, Edward (1976). *Place and placelessness*. Londres: Pion Limited.
- SCHUMPETER, Joseph (1950). *Capitalism, Socialism and Democracy*. Nova York: Harper-Collins.
- SHAW, Kate i Iris HAGEMAS (2015). «“Gentrification without displacement” and the consequent loss of place: The effects of class transition on low-income residents of secure housing in gentrifying areas». *International Journal of Urban and Regional Research*, 39 (2), p. 323-341. DOI: <https://doi.org/10.1111/1468-2427.12164>

- SHORT, Brian (2006). «Idyllic ruralities», dins: CLOKE, Paul; Terry MARSDEN i Patrick, H. MONNEY [ed.]. *Handbook of rural studies*. Londres: SAGE Publications, p. 134-148.
- SMITH, Neil (1979). «Gentrification and capital: Theory, practice and ideology in Society Hill». *Antipode*, 11, p. 139-155.
- SMITH, Darren i Martin PHILLIPS (2001). «Socio-cultural representations of greentified Pennine rurality». *Journal of Rural Studies*, 17, p. 457-469. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0743-0167\(01\)00014-6](https://doi.org/10.1016/S0743-0167(01)00014-6)
- SOLANA, Miguel (2008). «El encanto de lo rural, los términos del debate sobre la migración hacia áreas rurales desde la geografía británica y las contribuciones españolas. Un estado de la cuestión». *Biblio 3W: revista bibliográfica de geografía y ciencias sociales*, 13.
- (2010). «Rural gentrification in Catalonia, Spain: a case study of migration, social change and conflicts in the Empordanet area». *Geoforum*, 41, p. 508-517. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2010.01.005>
- SORIANO, Joan Manel (1994). «El procés de despoblament a les comarques de la Cerdanya i l'Alt Urgell». *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 25, p. 141-163.
- STEELE, Fritz (1981). *The sense of place*. Boston: CBI Publishing.
- STAWARZ, Nico; Matthias ROSENBAUM-FELDRÜGGE; Nikola SANDER; Harum SULAK i Vanessa KNOBLOCH (2022). «The impact of the COVID-19 pandemic on internal migration in Germany: A descriptive analysis». *Population, Space and Place*, 28 (6). DOI: <https://doi.org/10.1002/psp.2566>
- TUAN, Yi-Fu (1977). *Space and place: The perspectives of experience*. St. Paul: University of Minnesota Press.
- (1997). «Sense of place: What does it mean to be human?». *American Journal of Theology & Philosophy*, 18 (1), p. 47-58.
- VALLES, Miguel (1999). *Técnicas cualitativas de investigación social: Reflexión metodológica y práctica profesional*. Madrid: Síntesis.
- VOGIAZIDES, Louisa i Jutta KAWALEROWICZ (2022). «Urban exodus in COVID times: who moves out of the inner city of Stockholm and where do they go?» *Stockholm Research Reports in Demography*, 4.
- ZUKIN, Sharon (1996). «Space and symbols in an age of decline», dins KING, Anthony D. (ed.). *Re-Presenting the City*. Londres: Palgrave.

Cap a una apicultura metropolitana sostenible? El cas d'estudi de l'àrea metropolitana de Barcelona

Martí Llorens Nachón

Universitat de Barcelona

mllorens99@hotmail.com

Resum:

Davant la davallada dels pol·linitzadors, les ciutats estan integrant projectes destinats a promoure aquests insectes en l'àmbit urbà. En el present treball es fa una revisió dels nous estudis entorn els pol·linitzadors, focalitzant l'anàlisi en com es desenvolupa l'activitat apícola sobre el territori i la planificació que se'n fa des de l'administració a partir de la recerca bibliogràfica i d'un estudi empíric a Catalunya. S'assenyalen les fortalezes i les mancances al voltant de l'actual gestió dels pol·linitzadors en l'àmbit de l'Àrea Metropolitana de Barcelona i s'elabora una anàlisi SIG sobre la distribució de l'activitat apícola en aquesta àrea tot presentant una proposta d'aquelles zones més idònies on situar l'activitat.

Paraules clau: Apicultura urbana, ecologia, pol·linitzadors, planificació urbana, Àrea Metropolitana de Barcelona

Resumen: *Hacia una apicultura urbana sostenible. El caso de estudio del área metropolitana de Barcelona*

Frente al declive de los polinizadores, las ciudades están integrando proyectos destinados a promover estos insectos en el ámbito urbano. En el presente trabajo realizamos una revisión de los nuevos estudios sobre los polinizadores, centrándonos en el análisis de cómo se desarrolla la actividad apícola en el territorio y la planificación que se lleva a cabo desde la administración a partir de la investigación bibliográfica y de un estudio empírico en Cataluña. Se señalan las fortalezas y debilidades en torno a la actual gestión de los polinizadores en el Área Metropolitana de Barcelona, y se elabora un análisis SIG sobre la distribución de la actividad apícola en esta área, presentando una propuesta de las zonas más adecuadas para ubicar la actividad.

Paraules clau: Apicultura urbana, ecología, polinizadores, planificación urbana, Área Metropolitana de Barcelona

Abstract: *Towards Sustainable Urban Beekeeping. The Case Study of the Barcelona Metropolitan Area*

In response to the decline of pollinators, cities are implementing projects to promote these insects within urban environments. This article reviews new studies on pollinators, focusing on the development of beekeeping activities in the region and the planning efforts by the administration based on bibliographic research and an empirical study in Catalonia. It highlights the strengths and weaknesses of current pollinator management in the Metropolitan Area of Barcelona and includes a GIS analysis of the distribution of beekeeping activity in this region. Finally, it presents a proposal of the most suitable zones to place this activity.

Keywords: Urban beekeeping, ecology, pollinators, urban planning, Barcelona Metropolitan Area

* * *

1. Introducció

L'apicultura és una pràctica que es troba estretament relacionada amb el territori i que necessita ser abordada des d'una òptica espacial. El nostre treball s'inscriuria en la recuperació de l'interès per la geografia animal des de la dècada dels noranta, impulsada des del moviment ambientalista. Arran de l'augment de la preocupació social per la reducció del nombre d'abelles i uns altres pol·linitzadors, diverses disciplines han abordat la qüestió des dels seus respectius camps d'estudi, però hi ha un buit en la recerca de conjunt entre la matriu biofísica i l'antròpica. En aquest sentit, en tant que les abelles es troben en una constant interacció amb tots els elements del paisatge al seu abast, la geografia esdevé una eina fonamental per l'estudi del seu ecosistema, la seva gestió i la relació amb la humanitat. Recentment, les noves publicacions i l'ús de la tecnologia brinden importants avenços.

Ja que l'apicultura urbana en l'entorn metropolità de Barcelona ha estat un tema poc tractat, s'han observat aquells estudis realitzats en altres zones metropolitanes i que testifiquen la viabilitat de projectes d'apicultura urbana en zones urbanitzades. L'apicultura dins del marc metropolità es planteja com una àrea atractiva geogràficament per aquest estudi, ja que aplega una varietat d'usos del sòl, alhora que hi trobem iniciatives per introduir els pol·linitzadors a les ciutats. Per això, pretenem elaborar una anàlisi de conjunt que tingui com a fi incorporar l'apicultura en la gestió territorial dels espais urbanitzats, centrant-nos en l'àrea metropolitana de Barcelona.

El present treball s'estructura en tres parts. En primer lloc, s'inicia amb una part teòrica i de revisió bibliogràfica al voltant de l'abella, l'activitat apícola, el seu impacte ambiental i el seu desenvolupament en entorns urbans. La segona

part és un estudi comparatiu del desenvolupament de l'apicultura en diferents ciutats i les seves respectives àrees metropolitanes per contextualitzar l'estudi. I finalment, un apartat d'anàlisi de l'activitat apícola a l'Àrea metropolitana de Barcelona mitjançant el SIG a partir de la base de dades d'explotacions ramaderes.

Les dues preguntes de recerca que guien l'estudi són: a) s'estan aplicant iniciatives per dur a terme una apicultura a l'àrea metropolitana de Barcelona? i b) com es pot millorar el model actual?

El present article i les seves conclusions són una extracció de l'estudi realitzat prèviament en el treball de fi de grau titulat *Cap a una apicultura urbana sostenible* (Llorens, 2022). Creiem important motivar la investigació del camp d'estudi de l'apicultura per millorar-ne la comprensió i millorar en les metodologies d'anàlisi de l'apicultura tenint en compte l'abast de les abelles des dels apiaris i la disponibilitat dels recursos florals, tal com s'ha tractat de realitzar en aquest treball.

2. Estat de la qüestió

2.1. L'abella com a pol·linitzador

La pol·linització dels insectes juga un paper important com a servei ecosistèmic. Precisament, en els darrers anys s'ha vist augmentat el valor de l'abella pel seu paper com a pol·linitzador. Gallai *et al.* (2009) estimen el valor econòmic de la pol·linització en 153.000 milions d'euros, un 9,5 % del valor de la producció agrícola mundial destinada a l'alimentació humana. A més, els estudis citats per Gallai *et al.* (2009) parlen d'alts percentatges de pol·linització per l'acció de la *Apis mellifera* en determinats cultius.

Tot i això, prenent com a base estudis com el de Valido *et al.* (2014), desenvolupat al Parc Nacional del Teide, es pot posar en dubte l'eficàcia de l'*Apis mellifera* com a pol·linitzador, ja que per la seva complexió l'abella domèstica és capaç de recol·lectar gran quantitat de grans de pol·len, però de dipositar-ne pocs en els estigmes, reduint-ne la disponibilitat i el potencial reproductiu de la planta. Tanmateix, el moviment realitzat per l'abella mel·lífera, eficaç per recol·lectar nèctar, tindria repercussions negatives en la reproducció de les plantes, degut a que una elevada taxa de visites de les abelles en les flors d'un mateix individu provocaria un augment de la gitonogàmia, en detriment d'una pol·linització creuada, fet que podria provocar un descens en la producció de fruits i, conseqüentment, un augment de l'endogàmia en l'espècie vegetal. Aquest fet seria especialment nociu en ecosistemes fràgils en què s'està intentant dur a terme una política de recuperació d'espècies botàniques en perill, substituint-hi els pol·linitzadors preexistents.

Valido *et al.* (2014), juntament amb el treball de Santamaría i Méndez (2013), posen èmfasi en l'alteració sobre el comportament d'altres pol·linitzadors sal-

vatges. La *Apis mellifera*, pel fet de tractar-se d'un pol·linitzador generalista, viatja a una àmplia gamma de flors, mentre d'altres espècies s'especialitzen en uns determinats tàxons. Aquests pol·linitzadors silvestres també estan experimentant un decreixement en les seves poblacions, especialment degut a una intensificació dels monocultius i la pèrdua de diversitat floral. Segons Santamaría i Méndez (2013), l'abella mel·lífera s'ha convertit, en alguns casos, en una espècie biològica invasiva, de la qual la promoció de l'activitat apícola importà varietats a Amèrica, Àsia o Oceania, experimentant trobar colònies més adequades des d'un punt de vista comercial. Alhora, l'escalfament global, causant del desplaçament d'espècies cap a altituds superiors, amenaça de reemplaçar pol·linitzadors nadius d'alta muntanya (Valido *et al.*, 2014).

Així doncs, l'abella és un pol·linitzador generalista clau que garanteix una alta pol·linització local, però, d'acord amb aquests estudis, entenem que la pràctica de l'apicultura no és tan sols una activitat positiva per l'entorn, sinó que ha de compatibilitzar-se amb la resta d'espècies per tal d'aconseguir un ecosistema sostenible.

Pel que fa a la densitat dels ruscs, es tracta d'una eina molt útil per conèixer la situació dels pol·linitzadors en un entorn, però cal més recerca entre aquesta i el seu impacte en el territori, especialment en el clima mediterrani. La seva presència en el territori al llarg de mil·lennis complica la tasca alhora de considerar un llinar "sostenible".

2.2. Situació actual de les abelles a Europa

La situació de les abelles i els pol·linitzadors en general és clau per entendre la seva percepció pel conjunt de la societat i les mesures que s'estan prenent en diverses zones per abordar-ne la problemàtica. Existeix una nombrosa producció científica entorn del context actual i els fenòmens que afecten els pol·linitzadors. Caires i Barcelos (2017) i Lorenz i Stark (2015) aborden les disminucions significatives del nombre de colònies en diversos països occidentals identificant el que s'ha anomenat com a Síndrome del Col·lapse de Colònies (CCD), detectat inicialment el 2006 a països d'Amèrica del Nord i Europa, i que sol descriure's com l'abandonament sobtat del rusc de les abelles obreres adultes, deixant-hi una descendència que no pot sobreviure per si mateixa. Els autors assenyalen que es desconeix la causa d'aquesta disminució dràstica i sobtada del nombre de colònies, si bé, per la seva complexitat, apunten a una suma de factors relacionats amb l'activitat antròpica, com ara la fragmentació de l'ecosistema, els monocultius, l'ús de plaguicides o els agents patògens.

D'altra banda, les plagues impliquen un altre risc. Garrido Bailón (2013) tracta extensament aquest aspecte en l'apiari espanyol. L'àcar *Varroa* (*Varroa destructor*) o afecció per varroasi és la principal causa de destrucció de ruscs a escala mundial, no identificada fins al 2000. I, juntament amb l'àcar causant de la acarapisosi (*Acarapis woodi*), són considerats una de les principals afeccions responsables de la pèrdua de colònies a Espanya.

Lorenz i Stark (2015) es refereixen el fenomen CCD i a la disminució de pol·linitzadors, que va provocar cert ressò mediàtic de la mà de moviments alertats pel canvi climàtic i entitats ecologistes, com ara Greenpeace, llençaren una campanya sota el lema “Salvem les abelles” on al·legaven un deteriorament del 37 % de les colònies europees.

Aquest es el motiu que portà a crear el 2012 el Programa Epidemiològic per la Vigilància de les Pèrdues de Colònies d'Abelles Mel·líferes (EPILOBEE), amb la intenció de crear un sistema harmonitzat i sistemàtic d'avaluació de la mortalitat de les colònies apícoles a Europa.

Les pèrdues de colònies des de 2005, però, no han estat quelcom generalitzat. La tendència global ha estat un creixement continuat del nombre total de colònies des de 1961. A Europa s'ha esdevingut un augment continuat en el nombre de colònies fins a la davallada experimentada entre els anys 1989 i 1995, amb la reducció de quasi set milions de colònies en cinc anys; un canvi atribuït a la pertorbació socioeconòmica produïda per la dissolució de la Unió de Repúbliques Soviètiques i la retirada d'ajudes governamentals, la importació de mel més barata i la major accessibilitat de productes a base de sucre (Moritz i Erler, 2016; Smith *et al.*, 2013).

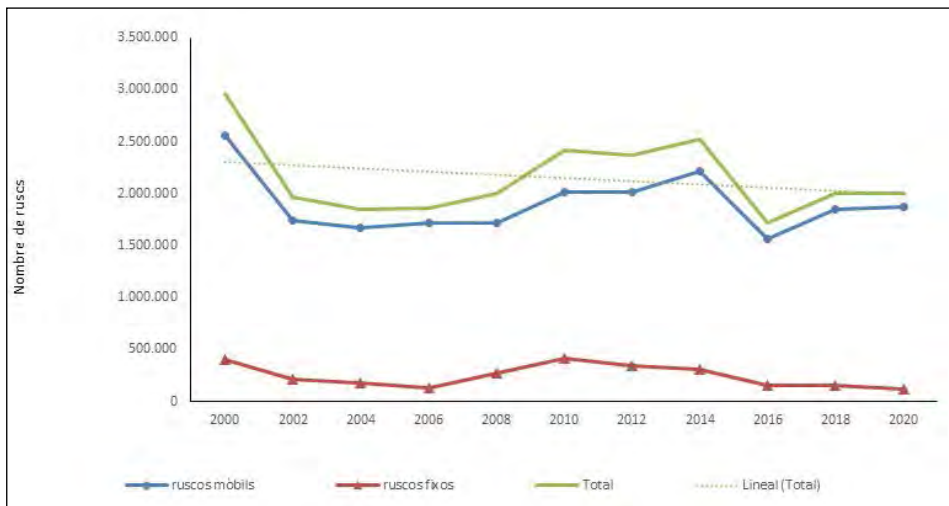
La preocupació actual respecte al descens de les colònies d'abelles mel·líferes a Europa es deu una tendència detectada en països com Àustria, Bèlgica, Alemanya, França, Liechtenstein o Luxemburg des de les primeres dècades del 2000, sense una causa aparent. Segons Lorenz i Stark (2015), entre els anys 2005 i 2010, quinze països europeus haurien patit pèrdues, d'entre el 4 % (Eslovènia) i el 47 % (Suïssa) de les colònies. Pel contrari, durant el mateix període, quaranta-un països europeus van experimentar creixements en el seu nombre total.

El treball comparatiu de Jaffé *et al.* (2010) sobre les diferents densitats de colònies a Europa alerta sobre la situació de l'*Apis mellifera*. Descriuen com les densitats d'abelles, tant gestionades com silvestres, a Europa serien inferiors a regions desfavorables com el desert del Kalahari o el Sàhara amb poblacions únicament silvestres on no es practica l'apicultura. És a dir, hi hauria un descens poc perceptible en molts països en el nombre total de colònies d'abelles mel·líferes, ja que es tractarien de colònies silvestres, no gestionades i sobre les quals no es manté un registre en el temps. Per la seva major vulnerabilitat aquestes s'haurien vist afectades pels diversos agents nocius que les afecten i, d'aquesta manera, les colònies gestionades constituïrien el principal reservori de l'abella mel·lífera a Europa.

També s'ha tractat la preocupació social per l'estat dels pol·linitzadors i les iniciatives que aquesta ha incentivat per a la seva conservació, com el debat entorn alguns insecticides com els neonicotinoides utilitzats en l'agricultura. Per la seva possible afectació a les abelles, l'any 2013 l'Autoritat Europea de Seguretat Alimentària va encarregar un informe mitjançant el qual van ser suspesos tres tipus de neonicotinoides durant tres anys, i prohibits novament el 2020 (Lorenz i Stark, 2015). Actualment, l'estudi del pol·len dels ruscs en

risc de despoblament permet detectar concentracions altes de químics usats en el control de plagues. Garrido Bailón (2013, p. 170, traducció pròpia) a Espanya conclouia: “els percentatges són més baixos del que era esperat tenint en compte que els pesticides s’han suggerit com a causa principal de la mort de les abelles”. Lorenz i Stark (2015) afegeixen que el declivi dels pol·linitzadors ha estat un dels motius principals per, des de la societat, promoure noves formes d’apicultura i nous marcs en els quals encabir aquesta pràctica, com en el cas d’entorns urbanitzats.

Figura 1. Evolució dels ruscs destinats a la producció de mel a Catalunya (2000-2020)

Font: Elaboració pròpia.

A Catalunya la gran majoria de ruscs són transhumants, es desplacen en funció de la floració dels camps, com s’evidencia a la figura 1, la qual cosa està comunament associada a l’apicultura tradicional. Tot i que hi ha pocs estudis de camp que certifiquin la disminució de les abelles mel·líferes i les dades històriques són bastant recents, com es mostra en la figura 1, el nombre de ruscs gestionats ha experimentat algunes variacions en les últimes dècades, especialment en aquells dedicats a la transhumància. Tot i això, la quantitat l’any 2020 no constitueix el valor més baix de la sèrie.

2.3. Ecologia urbana i apicultura

Respecte a l’activitat apícola en territoris urbanitzats, prenem de referència, en primer lloc, la nombrosa literatura entorn l’ecologia urbana i la introducció d’activitats primàries en sòls urbans. Entre els principals autors destaquen E. Gunilla Almered Olsson (2013), Jennifer Wolch (2002) i la tesi de F. Javier Recasens (2018), en el cas de l’àrea de Barcelona.

Segons J. Wolch (2002), amb l'aportació de noves idees sobre la naturalesa com un agent en la construcció de la cultura, la identitat i la relació humana-animal, alguns animals salvatges han tornat a les regions metropolitanes a causa de la invasió del seu hàbitat, però també com a conseqüència d'un canvi en les actituds humanes cap allò silvestre, tractant d'explorar formes de relació entre humans i animals per renaturalitzar l'entorn urbà.

Des d'un pla pràctic, els autors mencionats aborden la importància dels serveis ecosistèmics que una infraestructura verda brinda als habitants de les ciutats a través d'activitats o usos que s'hi poden dur a terme. Fins i tot, des de l'ecologia s'ha empleat el terme de "resiliència urbana", on la naturalització d'espais propers a zones urbanes ajuden a pal·liar els efectes del canvi climàtic i els seus episodis extrems. En són alguns exemples la producció d'aliments, la reducció de les illes de calor, una major biodiversitat, el manteniment de la fertilitat del sòl, la protecció davant d'inundacions o el manteniment d'una vida activa.

Troblem part d'aquest corrent de l'ecologia urbana i l'obtenció de serveis ecosistèmics en marcs urbans associat a l'agricultura urbana, activitat vinculada a l'apicultura. Recasens Garcia (2020) o Almered Olsson (2018), entre alguns altres, analitzen com els projectes d'agricultura urbana són una experiència positiva en el si de moltes ciutats, en la mesura en què la seva inserció en un entorn urbanitzat significa la recuperació de terrenys buits, ajuda al metabolisme urbà i contribueix a millorar la biodiversitat, tot destacant també des de la seva funció social, d'oci, de cohesió veïnal, de gestió agrària, paisatgística, cultural i educativa. Per exemple, l'Estratègia sobre biodiversitat per al 2030 de la Unió Europea (Direcció General de Medi Ambient, 2021), anima les ciutats d'Europa de 20.000 habitants o més a elaborar, abans de 2021, plans ambiciosos d'ecologització urbana que incloguin mesures per crear infraestructura verda accessible i rica en biodiversitat.

En aquest treball partim de l'aproximació al concepte d'apicultura urbana que realitzen Sponsler i Bratman (2021) en què distingeixen aquella apicultura situada "a la ciutat" i l'apicultura urbana que pretén ser "per la ciutat". Des d'aquesta última perspectiva, l'apicultura per la ciutat s'entén com una forma d'activisme ambiental i social, on es duu a terme una acció concreta que ajuda a repensar la presència de la natura dins de l'espai artificial que és la ciutat. Com a conseqüència, l'interès econòmic queda relegat a un objectiu secundari i prima la intencionalitat de renaturalitzar l'espai urbà convertint-lo en un acte polític i vindicatiu, arribant a dur a terme l'apicultura al marge de les normatives municipals vigents.

En l'àmbit urbà, on les relacions dels agents urbans són més estretes, els apicultors no entenen la seva pràctica com una activitat privada desenvolupada en la seva parcel·la particular com en el món rural, sinó que aquesta és concebuda com un servei ecosistèmic públic on es convida a la resta de veïns a participar, mantenint espècies vegetals i horts urbans. Fins i tot, l'obtenció de recursos s'entén com un resultat col·lectiu del barri. En aquest context, Sponsler

i Bratman (2021) insten a una regulació de l'activitat des de les mateixes organitzacions per evitar efectes adversos que puguin causar un retrocés legislatiu, promovent bones pràctiques i autoregulant el sector. Alerten del risc d'arribar a densitats d'abelles com la que es troben en ciutats com Nova York i Londres, on l'augment de la competència entre ruscs dificulta la viabilitat de la pràctica.

Cal esmentar que Loren i Stark (2015), juntament amb alguns altres autors, exploren els canvis en la gestió dels apiaris motivats per l'anomenada apicultura ecològica. Alguns d'aquests canvis, com ara evitar substituir la mel per preparats a base de sucre, sacrifiquen la capacitat productiva en arres d'una major sostenibilitat de l'activitat. Alhora que també considerem les crítiques a aquest model que sovint addueixen que un menor control sobre les colònies pot suposar un focus de plagues i virus contagiant a la resta i tenir un efecte nociu pel conjunt del sector.

Per últim, considerem els nous estudis que permeten utilitzar l'*Apis mellifera* pel seu potencial com a bioindicador, especialment en zones industrialitzades. Com hem indicat, Garrido Bailón (2013) estudia els apiaris per identificar valors de químics com pesticides. En aquest sentit, destaca el treball de Bargańska *et al.* (2016) sobre l'abella com a bioindicador de la contaminació ambiental, com ara metalls pesants. Productes derivats de la recol·lecció de nèctar, pol·len i melassa poden contenir contaminants, així com, per la seva morfologia, l'abella és capaç d'impregnar-se de partícules que posteriorment poden analitzades. L'adscripció de les mostres a l'àrea geogràfica permet relacionar el mostreig i establir una xarxa de colònies per monitorar els nivells de contaminació o per correlacionar apiaris afectats i trobar nous contaminants als quals puguin ser susceptibles les abelles.

3. Casos d'estudi sobre l'apicultura urbana

L'augment del nombre de ciutats que han dut a terme projectes d'apicultura urbana ha estat sovint avalat per institucions com els Governos Locals per la Sostenibilitat (ICLEI), òrgan de les Nacions Unides que tracta de desenvolupar projectes locals en favor de la protecció del medi ambient i el desenvolupament sostenible. Matsuzawa i Kohsaka (2021) descriuen l'augment de l'apicultura urbana com una tendència general a escala mundial.

En aquest estudi s'han seleccionat quatre ciutats per comparar-ne els diferents models adoptats a l'hora de planejar l'apicultura urbana: París, Londres, Toronto i Wellington. Els casos d'estudi s'han seleccionat valorant l'existència d'una investigació científica paral·lela que ens porti informació sobre l'estat dels pol·linitzadors urbans. En el cas de París s'ha pres de referència la investigació sobre les relacions mutualistes, comparant les zones amb més presència dels apiaris; a Londres s'han considerat els estudis realitzats per Alton i Ratnieks (2013) sobre la presència d'apiaris i la quantitat de recursos florals disponibles

en la ciutat; per Toronto s'ha fet valdre la decisió adoptada per l'Administració fonamentada en el tret diferencial d'Amèrica respecte l'*Apis mellifera* i, en el cas de Wellington, s'ha valorat el seu model de cessió de l'espai públic i els criteris adoptats per tal de regular l'apicultura. Finalment, s'han resumit les mesures de les diferents ciutats en una matriu de consistència qualitativa, on s'han atorgat colors dins l'escala cromàtica en funció de la seva permissivitat per practicar l'apicultura.

3.1. Wellington

A Wellington (Nova Zelanda) l'Ajuntament contempla la instal·lació de ruscs en terrenys públics designats pel mateix consistori. En aquestes ubicacions s'estableix el nombre màxim de quatre ruscs en què els apicultors, amb una intencionalitat no comercial, poden sol·licitar la seva utilització amb l'aprovació de la resta comunitat, amb el vistiplau de l'ajuntament, i posterior inscripció en el registre. La llei estableix uns criteris adaptables a les diferents situacions. Aquestes principalment inclouen distàncies superiors a 20 metres respecte a altres propietats i 35 metres d'una instal·lació recreativa. L'apicultor haurà d'assegurar-se de mantenir una varietat d'abella dòcil i haurà d'estar en possessió d'un títol anomenat DECA pel control de malalties o estar assessorat per un apicultor que el tingui. Cal destacar que els apiaris no poden situar-se dins d'àrees forestals de boscos natius. Paral·lelament, l'Administració complementa la cessió dels apiaris en espais públics, descrits anteriorment, amb la instal·lació de ruscs en els jardins particulars.

3.2. Toronto

A Ontàrio (Canadà) l'activitat queda reglada per l'autoritat provincial en aquest cas el Ministeri d'Agricultura, Granges i Afers Rurals d'Ontàrio (OMA-FRA) i per la Llei d'abelles d'Ontàrio del 1990. La llei obliga al registre dels ruscs en el registre governamental i estableix un perímetre de 30 metres des del rusc fins al límit de propietat de la finca, relegant l'activitat en un entorn privat, dirigida bàsicament a zones rurals on els grans lots de parcel·les permeten complir amb la normativa.

El 2017 l'Ajuntament de Toronto publicà una estratègia de protecció dels pol·linitzadors on realitzava un inventari d'aquelles espècies en perill i els possibles efectes adversos als quals podien ser sotmeses. Aquest pla consta principalment de mesures per la potenciació dels hàbitats per insectes silvestres natius, amb el cultiu d'espècies botàniques locals, tractant de connectar la infraestructura verda amb aquests hàbitats com a nexes, i la promoció d'iniciatives entre els veïns. Per contra, assenyalava l'*Apis mellifera* com una espècie europea que no es troba amenaçada i és culpable de competir pels recursos amb les abelles natives. Per això, l'Administració no contempla l'apicultura com una activitat

positiva a l'hora de preservar els pol·linitzadors, però no en prohibeix l'activitat, sinó que queda força restringida per la llei provincial i, l'any 2017, permetia l'existència d'uns 126 apicultors actuals (Ministerio para la Transición y el Reto Demográfico, 2017).

3.3. París

A París (França) es multiplicà la presència de colònies en la ciutat, de 300 que contenia el 2013 fins a 1,500 l'any 2019, xifra que es correspon amb uns 14 ruscs per quilòmetre quadrat. L'estudi detallat de Ropars *et al.* (2019), partint de marges d'entre 500 i 1.000 metres al voltant de l'apiari, atorga una informació molt valuosa gràcies al treball de camp i l'observació de les relacions mutualistes dels pol·linitzadors i les espècies botàniques, realitzat entre 2013 i 2018. L'estudi adverteix dels molts factors que poden alterar l'ambient d'una ciutat, i conclou que la taxa de visites dels pol·linitzadors silvestres (grans abelles solitàries, borinots i escarabats) estava correlacionada negativament amb la densitat de colònies mel·líferes circumdants. Resultats similars als d'altres estudis obtinguts en zones naturals ja citats anteriorment.

Tot i això, com es pot veure en la pàgina web de l'Ajuntament de París, aquest continua potenciant l'apicultura i la imatge de la ciutat com un "preservador dels insectes pol·linitzadors" i alertant de la seva disminució en zones rurals.¹ L'Ajuntament ha promociat el sector i la participació ciutadana encaminada a augmentar la densitat dels pol·linitzadors i especialment de l'abella, però contràriament no trobem iniciatives encaminades a la seva limitació. En la regulació de les explotacions l'ajuntament, primerament obliga a la contractació d'una Assegurança de Responsabilitat Civil, insta a escollir ubicació allunyada d'hospitals i escoles i estableix una distància mínima de 5 metres d'altres propietats i camins públics, i recomana als apicultors a escollir la varietat *Apis mellifera* pròpia de França.

3.4. Londres

La capital britànica destaca per la seva desregulació en comparació amb altres ciutats. Els apicultors no s'han d'inscriure obligatòriament en cap registre, únicament existeixen registres voluntaris i associacions d'apicultors que impulsen tallers per divulgar una bona praxi dins el sector. La legislació vigent està relacionada amb el control de plagues i afeccions per impedir la seva proliferació entre els apiaris, de manera que els apicultors estan obligats a comunicar a l'autoritat competent l'afectació dels ruscs en el cas que siguin afectats per un agent patogen.

---

1. Ajuntament de París (2023): "Biodiversité urbaine : comment Paris préserve les insectes pollinisateurs", disponible a <<https://www.paris.fr/pages/paris-se-mobilise-pour-les-abeilles-3488>> (consultat 11/04/2021).

A Londres la presència d'apicultors i ruscs ha crescut significativament, fruit d'intenses campanyes que tractaven de frenar la davallada de pol·linitzadors a través de l'apicultura urbana. A la ciutat s'ha arribat a duplicar la presència de ruscs en un període de deu anys. L'Associació d'Apicultors de Londres estimava pel 2014 un total de 5000 colònies entre aquelles registrades i les no inscrites. Investigacions dutes a terme per Alton i Ratnieks (2013) assenyalaven densitats de colònies a Londres superiors a 10 ruscs per quilòmetre quadrat, fins i tot ràtios majors de 30 en l'àmbit local, segons Stevenson (2020).

A conseqüència del creixement il·limitat de la quantitat d'abelles a Londres i la posada en qüestió de la seva sostenibilitat per part de la comunitat científica s'ha obligat a l'Associació d'Apicultors a canviar d'estratègia. Així, s'ha pretès suplir l'excés de pol·linitzadors afegint de manera intencionada una major quantitat de recursos florals. Alton i Ratnieks (2013, p. 14, traducció pròpia) afirmen: "Per cada nova colònia nova a Londres es necessitaria l'equivalent a una hectàrea de borratja o 8,3 hectàrees de lavanda [...] això no s'ha proporcionat per les noves colònies ni seria pràctic fer-ho". En definitiva, davant l'actual situació tant les associacions d'apicultors com l'Administració londinenca han sigut reticents en voler adoptar mesures estrictes de limitació o disminució dels ruscs a la ciutat i, per contra, han optat per noves campanyes que promoguin més recursos per les abelles, tot i que quantitativament siguin de difícil assoliment.

3.5. Comparativa dels casos d'estudi

La majoria de les ciutats observades compten amb normatives que permeten l'apicultura urbana. No obstant, en algunes ciutats, com Toronto, l'activitat queda limitada degut a les distàncies mínimes establertes per la legislació, i es mantenen únicament aquelles explotacions anteriors a l'aplicació de la norma.

Un dels criteris recurrents en les diferents regulacions descrites és la inscripció obligatòria dels apicultors i ruscs en un registre, encara que hi pugui haver casos no oficialitzats. Únicament Londres opta per no imposar un cens obligatori dels apiaris, permetent als ciutadans decidir lliurement si es volen inscriure en els registres de les associacions d'apicultors. També es força comú l'establiment de distàncies de seguretat respecte a les propietats veïnes, malgrat no existeix un criteri comú en les aquestes distàncies, que poden oscil·lar dels 5 metres respecte a qualsevol propietat veïnal en el cas de París, fins a 20 metres en el cas de Wellington. Igualment, Toronto queda afectada per l'adopció de distàncies, en aquest cas de 30 metres fins al límit de la finca, cosa que dificulta la possibilitat de dur-la a terme en zones urbanes on l'extensió de les finques és menor. Londres suposa una excepció a la majoria no introduint distàncies mínimes.

Sobre la varietat d'abella escollida en cada cas, els posicionaments i la manera d'actuar és dispar. Mentre Wellington obliga a mantenir únicament espècies dòcils, l'estratègia de Toronto se centra a impulsar els pol·linitzadors nadius. Al

seu torn, París recomana l'adopció de l'ecotip local d'*Apis mellifera* i Londres no elabora cap directiu en aquest sentit.

Pel que fa a la limitació de ruscs també és motiu de divergència. Mentre que Wellington limita a 4 els ruscs per apicultor, la resta de ciutats no estableix un nombre concret de colònies ni per apicultor ni apiari. De la mateixa manera, la necessitat de posseir un títol per desenvolupar la pràctica varia segons la ciutat. Wellington reclama acreditar coneixements en control de malalties als seus apicultors i París a mantenir una assegurança de responsabilitat civil. L'adopció de tanques o elements que obstaculitzin el pas de les abelles és una mesura poc comú en els casos observats. Únicament París permet rebaixar la distància de seguretat de 5 metres respecte d'altres propietaris en el cas que s'instal·li una tanca de 2 metres per obligar les abelles a mantenir una altura de vol elevada.

L'últim criteri analitzat ha estat la consideració de l'administració de protegir certes zones naturals respecte de l'apicultura. Per una part Toronto impulsa algunes zones humides degut a la seva estratègia de conservació dels pol·linitzadors nadius, però no de l'apicultura. Per l'altra, l'administració de Wellington sí que protegeix els boscos nadius de la ciutat i prohibeix la pràctica apícola en la seva proximitat. L'àrea metropolitana de Londres no queda afectada per aquesta regulació, tot i que a Anglaterra existeixen regulacions que limiten l'apicultura en zones naturals protegides.

La matriu (taula 1) destaca el cas de Londres per la seva permissivitat amb els apicultors, fins al punt que és difícil valorar la quantitat d'explotacions que poden haver-hi. Com hem esmentat, alguns autors assenyalen el problema que està comportant les altes densitats de ruscs a la capital britànica. Segons Matsuzawa i Kohsaka (2021), el conjunt global de les regulacions urbanes responen a la preocupació de l'administració amb relació a la seguretat veïnal i el civisme, i obliden aspectes centrals pel manteniment d'una apicultura sostenible, com és la preservació de la biodiversitat, tenir en compte la presència d'altres ruscs propers, hàbitats d'especial interès per pol·linitzadors salvatges i zones naturals.

Per aquest motiu, Sponsler i Bratman (2021) al·ludien a la importància de comptar amb l'indicador densitats dels ruscs, útil per conèixer la capacitat d'absorció de pol·linitzadors en un ecosistema, i una eina per limitar-ne la capacitat. Però observem que aquesta no s'utilitza de manera explícita en la regulació per establir un límit a la capacitat.

4. Àrea d'estudi: l'àrea metropolitana de Barcelona

Entenem per àrea metropolitana de Barcelona el territori gestionat per l'entitat jurídica homònima, que actualment agrupa 36 municipis. Aquest àmbit de 636 quilòmetres quadrats està habitat per més de 3,2 milions de persones l'any 2021 i concentra el 50 % dels treballadors i producció (PIB) de Catalunya (AMB, 2023).

Taula 1. Matriu qualitativa de mesures adoptades en diferents ciutats

	Wellington	Toronto	París	Londres
Permet l'apicultura	En terrenys privats i públics	En desaprova l'activitat	La publicita	S'ha impulsat des de les agrupacions
Registre	Obligat	Obligat	Recompte anual	No és necessari
Adopció de distàncies	>20 m Respecte equipaments i propietats	>30 m fins al límit de la finca	>5 m de propietats i camins veïnals	No
Limitació dels rucs	4 rucs per apicultor	No	No	No
Sobre l'espècie escollida	Ha de ser dòcil	Impulsa els pol·linitzadors nadius	Recomana l'ecotip local	No
Possessió d'un títol	DECA per al control de malalties	No	Assegurança de responsabilitat civil	No
Ús de tanques	No	No	Depenent el cas l'ús de una tanca de 2 m	No
Protecció d'àrees naturals	No permet la ubicació en boscos nadius	Impulsa àrees de pol·linitzadors nadius	No	Sí a Anglaterra, però no afecta Londres

	No en limita o potencia l'activitat		Desaprova
	Recomana o depèn del cas		Prohibeix o obliga

Font: Elaboració pròpia.

El mosaic agroforestal de l'àrea metropolitana de Barcelona pot esdevenir una forma de vertebració del territori metropolità entre els assentaments urbans, i ajudar a mitigar els efectes adversos que es puguin derivar del canvi climàtic. Les zones verdes diferents espais naturals protegits encabits dins del Pla d'Espais d'Interès Natural (PEIN), alguns dels quals gaudeixen d'una figura de protecció més elevada com són els Espais Naturals de Protecció Especial (ENPE). Les masses forestals de boscos i matollar suposen un 42 % del territori, situades al marge esquerre del Llobregat i Collserola, i zones de matollar al voltant dels nuclis urbans.

D'altra banda, l'ús agrícola està present al territori amb gairebé el 9 % (AMB, 2017) de la superfície metropolitana, amb importants extensions d'hortes al delta i a les lleres del riu Llobregat. Es corresponen amb el Parc Agrari del Baix Llobregat, i també en menor mesura a la zona del Vallès.

Per la seva part, l'àrea urbanitzada equival al 48 % restant de l'àrea d'estudi, on el 20 % estaria destinat a àrees residencials, un 7 % a la indústria un 6 % a infraestructures i el 15 % a equipaments i altres usos. Per la seva tipologia, podem dividir les zones urbanes entre els nuclis urbans i les urbanitzacions. Les urbanitzacions, corresponents a una tipologia d'edificació de baixa densitat, se situen preferentment al voltant dels nuclis de població i properes a les zones forestals, amb una presència important a la llera sud del Llobregat i la part nord de Collserola.

Les infraestructures de transports i mercaderies posseeixen una certa importància pel seu caràcter estructurant del territori. Les grans plataformes de mercaderies i passatgers són essencialment el port i l'aeroport situats al delta del Llobregat. També les vies de mobilitat es troben distribuïdes al voltant dels rius Llobregat i Besos, a través del litoral i les vies que discorren per la cara nord de Collserola des de Martorell fins a Barbera del Vallès.

Així doncs, es tracta d'un territori intensament poblat i urbanitzat, però que gràcies a la seva orografia de massissos litorals conserva importants zones forestals que sumades a la resta d'espais verds suposarien gairebé el 70 % de la superfície total. El procés d'expansió metropolitana ha suposat la creació d'una zona periurbana en transició entre el món rural i urbà.

A causa d'aquest creixement i l'especialització monofuncional dels espais, el territori es troba fragmentat i dividit també administrativament, de manera que s'han impulsat plans supramunicipals per tal de coordinar el creixement metropolità com un objectiu comú. Actualment, s'està redactant el Pla Director Urbanístic (PDU) Metropolità, com la principal eina de planificació de l'àrea metropolitana i que pretén desenvolupar i concretar les directius establertes pel Pla Territorial Metropolità de Barcelona (PTMB) aprovat l'any 2010.

4.1. Instruments de planificació i marc legal a l'àrea metropolitana de Barcelona

Pel que fa al marc legal, actualment qualsevol classe d'activitat apícola es troba regulada pel Decret 40/2014, del 25 de març, d'ordenació de les explotacions ramaderes, el qual estableix uns criteris mínims espacials a partir dels quals es pot exercir l'apicultura:

- 400 metres d'establiments col·lectius de caràcter públic i dels nuclis de població
- 200 metres de carreteres nacionals. Podrà reduir-se fins a 100m quan les arnes estiguin en pendent i a una alçada o desnivell superior a dos metres respecte de la carretera.
- 50 metres a carreteres comarcals.

- 25 metres a camins veïnals.
- A les pistes forestals les arnes s'han d'instal·lar a la vora sense que obstrueixin el pas
- Les distàncies establertes anteriorment, poden reduir-se fins a un màxim del 75 %, sempre que les arnes disposin d'una tanca d'almenys dos metres d'alçada a la banda situada cap a la carretera, camí, o establiment.

La llei contempla reduir la distància respecte als nuclis urbans quan l'ajuntament ho autoritzi i es tingui un informe favorable de la Comissió de Registre d'explotacions ramaderes. També s'haurà d'inscriure l'activitat en el Registre d'explotacions.

La complexitat de l'àrea metropolitana ha necessitat la col·laboració conjunta de les administracions per tal d'abordar les qüestions que afecten el conjunt metropolità, i elaborar una planificació amb una visió integradora del territori. En aquest sentit, i per tal de racionalitzar els esforços de l'Administració es va crear l'Àrea Metropolitana de Barcelona (AMB), que actualment comprèn la primera corona metropolitana amb 36 municipis. L'AMB té compartides competències en matèria de planificació territorial i urbanística, desenvolupament econòmic, infraestructures d'interès metropolità i mobilitat, entre d'altres.

En l'actualitat, el Pla General Metropolità, vigent des de l'any 1976, serà substituït pel Pla Director Urbanístic (PDU) Metropolità. Aquest ha de permetre comptar amb els instruments adequats es pretén que estableixi els grans objectius i directrius a desenvolupar els pròxims vint anys. El document d'avanç del PDU metropolità posa èmfasi en l'ecologia urbana, en aquest aspecte pretén naturalitzar el territori i articular espais que reforcin les funcions ecosistèmiques, millorar el metabolisme urbà i evitar impactes ambientals, potenciar la vida activa i augmentar la sostenibilitat urbana.

Com hem vist en la comparativa entre ciutats, les diferents visions sobre l'apicultura han donat lloc a resolucions dispars i l'encaix de la pràctica en zones naturals protegides varia segons el país. La bibliografia consultada sobre la competitivitat dels pol·linitzadors en entorns naturals protegits conclou la necessitat de prendre accions restrictives o definitivament prohibitives (Valido *et al.*, 2014). En el cas de Barcelona, l'estudi dut a terme al Parc Natural del Garraf (Torné-Noguera *et al.*, 2016), el qual arribava a la mateixa conclusió sobre el reemplaçament dels pol·linitzadors salvatges per l'abella mel·lífera, i optava per una limitació del nombre de colònies gestionades proposant el llinard de 3,5 ruscs per quilòmetre quadrat

En matèria de pol·linitzadors i apicultura, però, trobem algunes estratègies prèvies que cal mencionar, en l'àmbit espanyol, el Ministeri per la Transició Ecològica ha aprovat l'any 2020 l'Estratègia Nacional per a la conservació dels pol·linitzadors. A partir de les directrius desenvolupades per la Comissió Europea s'han establert certes mesures de les quals destaquem:

- Conservació dels pol·linitzadors en les àrees urbanes i en l'entorn d'infraestructures (B.2.): En què es consideren les àrees urbanes i periurbanes com espais rics en pol·linitzadors que mereixen especial interès i per la qual s'han d'elaborar directrius i recomanacions per a les autoritats locals per tal d'afavorir la conservació d'aquestes espècies.
- Bones pràctiques en l'apicultura per a la conservació dels pol·linitzadors (C.1.): Inclou la promoció de l'ús de la raça autòctona *Apis mellifera iberiensis*, la qual considera el manteniment de varietats i ecotips locals millor adaptats al territori on es troben i la importància de mantenir la diversitat genètica.
- Millora del coneixement sobre les causes del declivi dels pol·linitzadors (E.2.): Promou els estudis i projectes sobre l'equilibri ecològic de les poblacions de pol·linitzadors, centrant-se en la possible competència pels recursos florals que puguin generar la presència d'explotacions apícoles.

D'altra banda, des de l'àrea metropolitana de Barcelona, el Pla de millora de la biodiversitat (AMB, 2018) inclou el conjunt d'actuacions per millorar els ecosistemes metropolitans. Per pal·liar el declivi dels pol·linitzadors s'ha impulsat la plantació d'espècies florals, la col·locació dels anomenats “hotels d'insectes” i dur a terme un inventari de la fauna.

En planificar una activitat com és l'apicultura, cal plantejar-se quina ha de ser l'escala necessària per tractar la qüestió en el conjunt territorial i, a tal efecte, aquells aspectes més destacats sobre els que té influència. Per a la pràctica apícola veiem imprescindible abordar-la des de les tres òptiques següents:

- a) Primerament com s'ha dit, l'apicultura al popularitzar-se entre els ciutadans, especialment en zones urbanitzades, pot esdevenir una activitat en auge que desequilibri de manera sobtada l'ecosistema, i on sigui complicat mesurar l'impacte sobre la fauna que es troba sotmesa a constants canvis. D'aquesta manera, creiem important la coordinació d'un model apícola per tal de garantir la sostenibilitat de la seva pràctica, implantant llindars de rusc baixos i evitant que se superin.
- b) Segonament, l'activitat ha de compenetrar-se amb la resta de serveis ecosistèmics, per això és necessari harmonitzar l'explotació dels pol·linitzadors amb la resta d'iniciatives que es duguin a terme per preservar pol·linitzadors salvatges o reproduir la infraestructura verda. En aquest sentit, creiem que seria positiu fer públics els criteris pels quals la Comissió de Registre d'explotacions ramaderes dona el vistiplau a les explotacions apícoles, i limitar en entorns naturals protegits l'apicultura en favor de zones més properes a les urbs i parcs agraris, que apunten a una major productivitat.
- c) En tercer lloc, l'activitat ha de comptar amb l'aprovació dels agents territorials que conformen el territori en la mesura que aquesta els pugui afectar, com ara els apicultors, veïns, horticultors o propietaris del sòl. I vetllar

pel manteniment d'unes bones pràctiques dins el sector, especialment en entorns poblats.

En conclusió, l'abast de la planificació de l'apicultura, especialment aquella desenvolupada en zones urbanitzades, ha de realitzar-se de manera conjunta i és una oportunitat per repensar-la en consonància amb els elements que pretenen ser vertebrals del territori metropolità. De la mateixa manera que el repte de la conservació de la biodiversitat en àrees urbanitzades es duu a terme des de l'AMB, entenem que l'apicultura metropolitana s'hauria de plantejar en els mateixos termes.

Sobre els instruments de planificació adequats per impulsar un model d'apicultura en l'àrea metropolitana, els Plans Directors Urbanístics tenen un caràcter estructural, pensats com un instrument de planificació intermedi on es descriuen les estratègies generals a desplegar en el territori. Específicament, en la protecció dels pol·linitzadors reflecteix les línies d'actuació que es duen a terme des del Pla de millora de la biodiversitat. Igualment fora convenient incloure una esmena respecte a l'apicultura en aquest pla i que aquesta fos també recollida en el PDU metropolità.

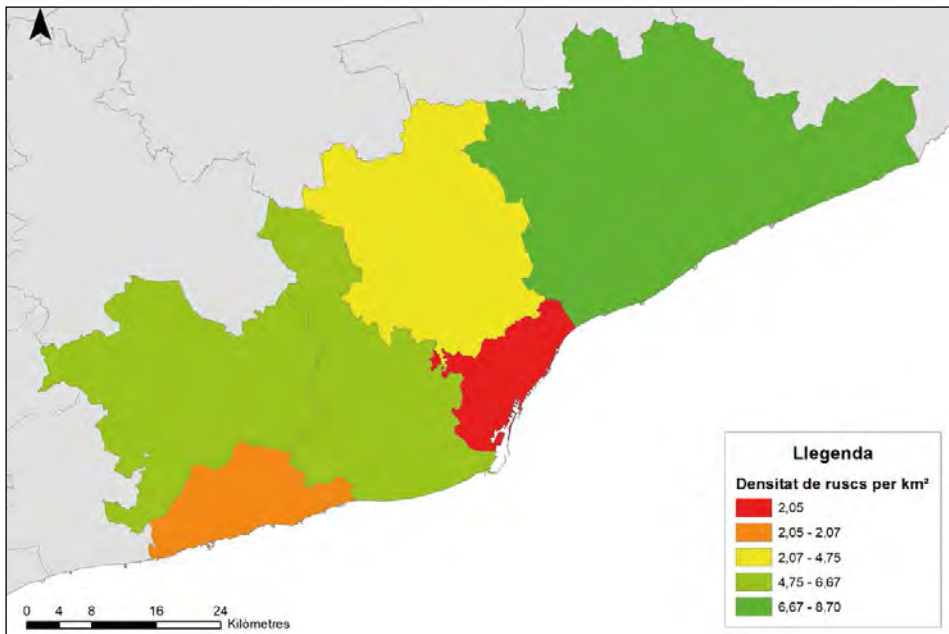
5. Resultats: anàlisi de l'apicultura a l'àrea d'estudi

5.1. Anàlisi SIG

Amb l'objectiu de realitzar l'anàlisi a escala metropolitana s'han emprat eines SIG per tal de cartografiar els apiaris en la seva ubicació, la interacció amb el medi més pròxim, i especialment valorar les densitats actuals dels ruscs sobre el territori. En relació al àmbit d'estudi de l'àrea metropolitana s'ha elaborat un primer mapa per tal de contextualitzar abastant la regió metropolitana, la qual està formada per set comarques i inclou cent seixanta-quatre municipis. Encara són pocs els estudis de referència que podem trobar sobre l'ús del SIG per tractar de sistematitzar l'anàlisi del model apícola, els més recents han tractat de dissenyar models per tal d'identificar aquelles àrees amb quantitats destacables de ruscs propers. Aquí incorporem alguns elements nous com són les distàncies de pecoreig (vols des del rusc fins les flors on recullen nèctar) de les abelles, mapes d'idoneïtat i/o la presència d'altres projectes entorn insectes pol·linitzadors. Per això hem realitzat tres models SIG diferents per determinar les densitats i ubicació dels apiaris.

En primer lloc, per tal d'analitzar un context més ampli hem calculat la densitat de ruscs de la regió metropolitana a partir de les dades obtingudes del Registre d'explotacions ramaderes de Catalunya. Per a la representació de les dades hem utilitzat una escala cromàtica de vermell a verd per senyalitzar aquelles àrees de menys (vermell) a més denses (verd) en relació amb la super-

Figura 2. Densitat de ruscs per comarques a la Regió Metropolitana de Barcelona (2022)

Font: Realització pròpia a partir de les dades obtingudes del Registre d'exploracions ramaderes.

fície total de la comarca. S'han tingut en compte tant les explotacions estants com transhumants, ja que com hem vist els ruscs transhumants constitueixen la majoria dels ruscs a Catalunya i els estants únicament en representen una petita part. D'aquesta manera valorem la quantitat màxima de ruscs que poden arribar a ubicar-se en el territori.

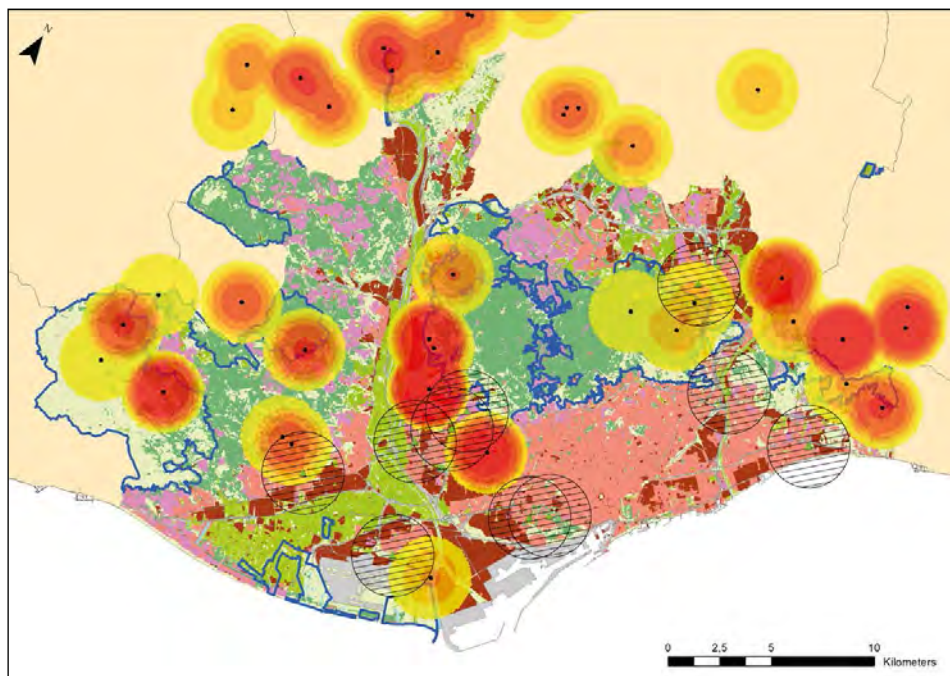
Com podem veure en la figura 2, les densitats de ruscs fixos en la Regió Metropolitana tenen considerables variacions, la regió manté una concentració de 6,3 ruscs per quilòmetre quadrat. El Maresme concentra la major part de ruscs respecte a la seva superfície amb 8,69. En segon lloc trobem el Vallès Oriental (7,95), seguit pel Baix Llobregat (6,67), l'Alt Penedès (6,64) i el Vallès Occidental (4,76). Per últim, les menors densitats s'ubiquen al Garraf (2,07) i al Barcelonès (2,05). Com s'ha dit aquest és un plantejament maximitzat, ja que s'ha tingut en compte la totalitat dels apiaris, tant fixos com transhumants, així que en la pràctica possiblement l'activitat apícola compti amb un nombre inferior de ruscs al llarg de l'any.

En segon lloc, s'ha realitzat un mapa de calor (figura 3) de les densitats dels ruscs a l'àrea metropolitana per tal d'ubicar exactament les densitats de pol·linitzadors gestionats que podem arribar a trobar en la ciutat. Ja que sovint els ruscs no es distribueixen de manera uniforme en el territori, les ubicacions escollides, "apiaris", poden concentrar un nombre considerable de colònies i més quan es col·loquen properes a altres apiaris.

Per a la realització hem considerat la utilització de l'eina d'anàlisi espacial de densitat Kernel, usada en fenòmens com la distribució espacial d'espècies d'animals en el territori. Amb la mateixa finalitat que en el punt anterior, hem optat per representar tant les explotacions estants com transhumants. Hem establert una distància de càlcul circumdant de dos quilòmetres com a zona de pecoreig (Hidalgo *et al.*, 1990). A més, s'han dibuixat en el mapa els Hotels d'insectes i l'àrea d'influència a 2 km com a distància de vol de les abelles mel·líferes.

S'ha representat la densitat de ruscs en l'àrea metropolitana de Barcelona sobre una capa d'ús del sòl per contextualitzar la seva ubicació en el territori, juntament en blau hem indicat els límits d'espais naturals inclosos en el PEIN. D'aquesta manera indiquem les diferents densitats fins a dos quilòmetres al voltant dels apiaris, en una gama de valors dividits en cinc categories diferents segons la densitat de colònies presents en els apiaris, com es pot veure en la llegenda la primera seria per a densitats baixes inferiors als 2,4 ruscs per quilòmetre quadrat; en la segona trobem un nombre mitjà amb quantitats inferiors a 6,3 ruscs; en la tercera, densitats importants amb 13,5 ruscs cada quilòmetre quadrat i per últim les darreres classes amb quantitats elevades de 30,20 la penúltima i fins a 202 ruscs l'última categoria.

Figura 3. Mapa de calor d'apiaris a l'àrea metropolitana de Barcelona

Font: Realització pròpia a partir de les dades obtingudes del Registre d'explotacions ramaderes.

En moltes de les zones representades en el mapa es concentrarien un nombre important de ruscs: entre la Serralada de Marina i el Besòs trobem un sector força dens (menys de 30 ruscs per quilòmetre quadrat), proper a zones urbanes i industrials; al tram baix del Llobregat es concentren els apiaris amb les majors densitats del mapa, tot i que si mirem al detall les dades, veiem que les explotacions es descriuen com transhumants i, per tant, al llarg de l'any les densitats podrien ser inferiors. Al sud-est observem un tercer grup dispersa proper a les Muntanyes d'Ordal i el Massís del Garraf, on també hi destaquen importants densitats de més de 30 ruscs/km². Aquesta zona es correspon amb el parc de l'estudi de Torné-Noguera *et al.* (2016) i que plantejava el llindar d'únicament 3,5 ruscs/km². Per últim, destaquem el sector al nord del Baix Llobregat amb explotacions bastant disperses, de menys quantitat i moltes situades ja fora de l'àrea d'estudis. També trobem alguns apiaris amb baixes densitats dispersos en el territori, a Collserola, el delta del Llobregat i al Nord de Sant Cugat del Vallès.

Cal tenir en compte que en la bibliografia consultada sobre les densitats de ruscs, tret de l'article de Jaffé *et al.* (2010), es sol realitzar el càlcul respecte les unitats administratives, en lloc de l'àrea circumdant als apiaris (figura 3). Per aquest motiu, les densitats representades en el nostre mapa són força elevades en alguns casos i la valoració de les densitats també hauria de calcular-se en els mateixos termes. D'altra banda, donat que els apiaris no es distribueixen de manera uniforme, creiem que la representació de les distribucions de densitat usada en el mapa de calor atorga una informació més valuosa pel que fa a la concentració de colònies.

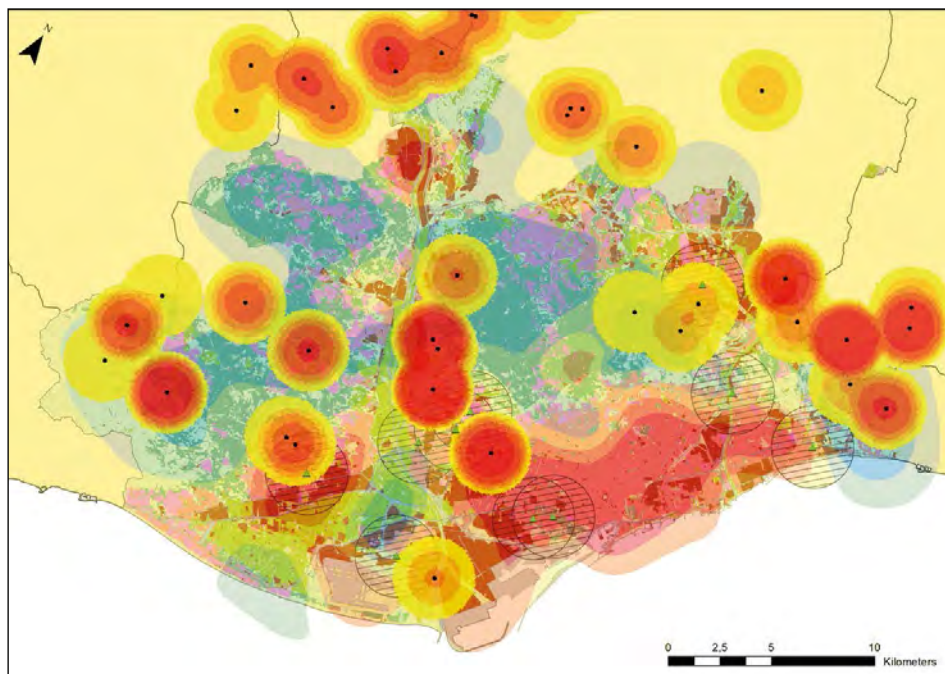
Si tenim en compte els anomenats Hotels d'insectes, instal·lats en el marc del Pla de millora de la Biodiversitat per l'àrea metropolitana de Barcelona, pels quals s'ha aplicat una zona d'influència de 2 quilòmetres. Observem que, aparentment, la seva distribució no respondria a un criteri de compatibilitat dels recursos florals amb les abelles mel·líferes, ja que en 6 dels casos les respectives àrees d'influència es superposen.

El tercer i últim mapa, per tal de contrastar aquelles zones més aptes o inadequades per a la instal·lació de ruscs és un mapa de calor sobre la idoneïtat del territori pels pol·linitzadors a partir de la capa d'usos del sòl. Per fer-ho s'ha valorat la viabilitat de l'entorn per oferir recursos florals, prenent com a base la bibliografia de referència, com poden ser zones verdes, hortes, urbanitzacions de baixa densitat, etc. O, per contra, la seva inviabilitat en el cas dels sòls per a un ús industrial, logístic o altes densitats urbanes. S'ha cregut adequat també representar-hi els apiaris i Hotels d'insectes i les respectives àrees d'influència per tal de discernir quines serien aquelles zones menys copades pels pol·linitzadors gestionats actualment, i pel contrari, en quines ja hi trobem una forta activitat.

Observant el mapa d'idoneïtat (figura 4) veiem com el nucli de la ciutat de Barcelona es manté com una regió difícil per donar cabuda a l'apicultura, amb menys recursos disponibles per als pol·linitzadors. Tot i així hi trobem localitzades

Figura 4. Mapa d'ideïtat pels pol·linitzadors i densitats dels apiaris a l'àrea metropolitana de Barcelona

explotacions en la seves immediacions, a més dels anomenats Hotels d'insectes, fet que implicaria una disponibilitat de recursos limitada per als recursos i una major competitivitat.

Per una part, les zones “fredes” del mapa representades amb colors blavosos serien aquelles on l'ús del sòl proporciona un millor hàbitat on donar cabuda als pol·linitzadors i constituïrien la major part del territori metropolità. Moltes d'aquestes àrees fredes es troben ja copades per un gran nombre d'apiaris, és el cas del sector de la Serralada de Marina o l'extensa zona que discorre entre Torrelles de Llobregat fins al Parc del Garraf.

Per contra, destaquen les zones fredes desproveïdes d'explotacions apícoles, però que, en canvi, sí brinden una important font de recursos per als pol·linitzadors. Sobta el cas del Parc Agrari del Baix Llobregat on no hi localitzem cap explotació apícola fixe.

També la zona corresponent al Parc de Collserola i que s'estendria fins als barris de Sarrià-Sant Gervasi, amb una ocupació del territori amb espais verds i jardins privats, se'ns dibuixa en el mapa com un espai fred on tampoc s'hi haurien desenvolupat projectes de conservació de pol·linitzadors salvatges, tot i que seria una zona adequada on invertir esforços. Per l'altre vessant de Collserola se'ns planteja la mateixa situació en una àrea que abasta bona part del municipi de Sant Cugat del Vallès.

Per últim, a la riba occidental del Llobregat, en l'entorn que pertany al municipi de Corbera de Llobregat, s'estén una important zona forestal amb urbanitzacions de baixa densitat. Si bé els pol·linitzadors hi poden ser presents de manera silvestre, en el registre no consta cap explotació apícola al voltant de la massa forestal.

En general és difícil identificar un criteri de distribució dels apiaris en el territori més enllà d'evitar instal·lar-ne en grans àrees urbanes. Tret d'algunes excepcions, les explotacions es concentren en algunes regions on solem trobar usos típicament agraris i forestals, però sovint oblidem algunes àrees que també mantenen aquestes característiques. Això és quelcom previsible donat que les explotacions es localitzen en finques privades i que no hi ha hagut una política activa de gestió dels apiaris.

De la mateixa manera, podem veure densitats de ruscs molt altes, en part, degut a la metodologia aplicada en la qual hem tingut en compte també els ruscs transhumants, per tal de valorar les densitats màximes que podrien arribar a donar-se. Així, segons les dades consultades els ruscs es concentrarien en unes poques ubicacions.

Primerament, els Hotels d'insectes tampoc respondrien a una distribució pensada en les densitats dels pol·linitzadors, sinó que s'haurien instal·lat a raó d'una visió més local i en relació als usos del sòl i la presència de parcs verds, com són la muntanya de Montjuïc, el parc fluvial del Besós, lleres del Llobregat, etc.

En conclusió, seria interessant advocar per una repartició més equitativa de les colònies de manera que mantinguessin densitats baixes compatibles amb d'altres insectes perquè les abelles puguin mantenir un volum gran de visites a flors i alhora la resta de pol·linitzadors redueixin la geitonogàmia que provoquen les abelles. O, com a mínim, limitar el nombre de ruscs o les distàncies amb la resta d'apiaris en funció de la disponibilitat de recursos florals, d'aquesta manera s'abastaria més territori, fet que revertiria en un augment de la producció.

6. Discussió

Aquesta recerca ha aportat una mirada holística de l'activitat apícola. Creiem que era necessari realitzar un compendi de dels principals treballs que havien tractat aquesta temàtica des dels seus respectius camps d'estudi i que inclogués els nous models d'apicultura que s'estan desenvolupant des de l'ecologisme i els espais urbans. Entenem que majorment s'ha assentat en la societat una opinió de les abelles on es ressalta les seves virtuts i també el seu risc de desaparició. En aquest context, les ciutats es presenten com una de les opcions més viables on donar-los cabuda. En definitiva, com ja s'ha explicat, aquesta no és una imatge real de la situació i, per contra, s'implementen iniciatives que poden arribar a tenir un efecte advers al desitjat.

Treballs com el de Kaluza *et al.* (2016) i Langellotto *et al.* (2018), demostren la capacitat de les zones periurbanes d'oferir una major disponibilitat de recursos florals per la *Apis mellifera* que les zones rurals. Tot i així, la informació disponible actualment és insuficient per poder fer asseveracions sobre el nivell de sostenibilitat de l'apicultura urbana, especialment la desenvolupada en zones urbanitzades mediterrànies, per dos motius principals que són la falta de bibliografia i, per l'altre, el biaix de les dades disponibles. La falta de referències i d'una metodologia estandarditzada per calcular les densitats de colònies en les regions estudiades contribueixen a al·largar i dificultar d'avaluar les densitats dels rucs.

Tanmateix, posem en valor la metodologia usada en què s'han tingut en compte la zona de pecoreig de les abelles, per poder mesurar la seva presència en l'espai circumdant. Els resultats obtinguts demostren que hi ha àrees amb poca presència de rucs i una alta possibilitat d'albergar recursos florals, pel que seria interessant advocar per una dispersió de les altes concentracions de rucs cap aquestes zones.

Comparativament, les ciutats estudiades mantenen regulacions molt diverses sobre l'apicultura urbana. Però el cas de Barcelona és significativament diferent, ja que la llei en àrees urbanes no estableix uns criteris comuns i l'aprovació depèn dels ajuntaments i la Comissió de Registre d'explotacions ramaderes. També veiem com Barcelona impulsa projectes de pol·linitzadors salvatges com en el cas de Toronto, però aquesta iniciativa no es vincula amb la presència d'altres pol·linitzadors gestionats com sí ho fa la ciutat canadenca.

A diferència d'altres països, aquí no observem campanyes que tinguin per objectiu augmentar el nombre de rucs i apicultors, i únicament s'han aprovat lleis per tractar de flexibilitzar la seva pràctica prop de nuclis urbans. De la mateixa manera, subscriuim el plantejament fet per Matsuzawa i Kohsaka (2021), també a Catalunya, respecte a què les regulacions sobre l'apicultura responen més a una preocupació pel civisme, en lloc de la sostenibilitat i de preservació de la biodiversitat.

Comparativament, les densitats de rucs a Barcelona i la seva metròpoli són inferiors a les de les ciutats europees estudiades, les quals mantenen concentracions superiors als 10 rucs i on alguns estudis apuntaven a un model insostenible sense arribar a situar un llindar (Ropars *et al.*, 2019; Alton i Ratnieks, 2013). D'altra banda, els resultats actuals són significatius ja que el límit proposat per Torné-Noguera *et al.*, (2016) per a àrees naturals es supera en la majoria de comarques i únicament el Garraf i el Barcelonès serien inferiors.

En quant a la informació addicional, seria positiu disposar de més informació sobre les característiques dels apiaris, conèixer quines subespècies es tracten (igual que disposem d'aquesta informació per a altres explotacions ramaderes), els períodes on es situen les colònies transhumants o on estan la major part de l'any, disposar d'un registre sobre els cultius agrícoles que fan ús de rucs durant l'època de floració dels camps, etc.

Per altra banda, les dades disponibles sobre les explotacions ramaderes presenten un biaix sobre l'estat dels apiaris. Hem vist que la major part dels ruscs practiquen la transhumància, però no aporten informació sobre la ubicació on es troben majorment o durant els períodes de floració. En tractar-se moltes vegades d'explotacions amb un gran nombre de ruscs, entenem que poden ubicar-se per separat, mentre que en el registre únicament faciliten una geolocalització per a cada explotació. D'aquesta manera, una de les limitacions d'aquest estudi és que hem representat probablement una versió maximalista del nombre més gran de ruscs en la menor ubicació de punts possible.

Finalment la bibliografia consultada és difícil poder valorar el grau de sostenibilitat de les densitats dels pol·linitzadors, i més en entorns urbanitzats, pel que segueix sent necessari un major estudi sobre les relacions mutualistes i la seva compatibilitat, sobretot en ambients mediterranis. Tanmateix, creiem que la metodologia empleada en el present treball és adequada i brinda informació valuosa sobre la distribució de l'abella sobre el territori, en funció dels apiaris.

7. Conclusions

En la revisió de les mesures adoptades per les diferents ciutats per la instal·lació de ruscs s'observa com aquestes responen a criteris de civisme, criteris que engloben la necessitat d'establir barreres per dirigir l'activitat de les abelles o mantenir distàncies mínimes amb veïns o equipaments, o posseir una assegurança o titulació obligatòria. Comparat amb el cas de Catalunya i Barcelona observem una situació anòmala, on els criteris depenen de l'autoritat competent. A diferència d'altres països, aquí no veiem campanyes que tinguin per objectiu augmentar el nombre de ruscs i apicultors, i únicament s'han aprovat lleis per tractar de flexibilitzar la seva pràctica prop de nuclis urbans.

Responent a la primera pregunta de recerca, en que ens plantejàvem si s'estaven impulsant iniciatives d'apicultura urbana, podem concloure que l'activitat queda reglada pel Decret autonòmic 40/2014, amb l'aprovació dels ajuntaments. De manera que s'estan duent a terme algunes iniciatives a escala local, però segons la documentació consultada, no es contempla desenvolupar cap estratègia metropolitana de pol·linitzadors gestionats.

En conseqüència, hem pogut veure en el mapa realitzat els projectes de pol·linitzadors salvatges que impulsa l'àrea metropolitana de Barcelona en el PDU i el Pla de la biodiversitat no es coordinen amb l'activitat apícola existent, fet que podria comportar una competició pels recursos florals disponibles.

Finalment, responent a la segona pregunta de recerca entenem que es possible millorar el model actual d'apicultura tractant d'establir regulacions per tal de protegir els pol·linitzadors salvatges. Creiem que seria interessant tenir un major coneixement dels apiaris, del seu estat i les característiques d'aquests com la varietat d'*Apis mellifera* escollida de cara a tenir una major coneixement de

l'activitat, avançar en la investigació de possibles davallades de les poblacions d'abelles i per plantejar mesures de sostenibilitat en l'entorn.

En aquest sentit creiem interessant establir uns llindars màxims d'apiaris, especialment en zones on es pretengui implementar projectes de protecció dels pol·linitzadors i evitar situacions de competència entre pol·linitzadors que ja podrien estar-se donant.

Bibliografia

- ALTON, Karin; Francis RATNIEKS (2013). "To Bee or not to Bee". *The Biologist*, vol. 60, núm. 4, p. 12-15. Disponible a: <https://www.rsb.org.uk/biologist-features/to-bee-or-not-to-bee>
- Àrea Metropolitana de Barcelona (2023). "Avanç del Pla Director Urbanístic Metropolità". Disponible a: <https://urbanisme.amb.cat/> (consulta: 10/12/2023)
- Àrea Metropolitana de Barcelona (2018). "Pla de millora de la biodiversitat". Barcelona: *Planes i programes*. Disponible a: <https://www.amb.cat/es/web/territori/actualitat/publicacions/detall/-/publicacio/pla-de-millora-de-la-biodiversitat/7300099/11656> (consulta: 27/02/2022)
- Àrea Metropolitana de Barcelona (2017). "Mapa dels Usos del Sòl de l'àrea i la regió metropolitana de Barcelona, 2011". Barcelona: AMB. Disponible a: <https://www.amb.cat/es/web/territori/actualitat/publicacions/detall/-/publicacio/mapa-dels-usos-del-soll/6211099/11656> (data de consulta: 15/03/2022)
- BARGAŃSKA, Żaneta; Marek Ślebioda; Jacek NAMEŚNIK (2016). "Honey Bees and Their Products: Bioindicators of Environmental Contamination". *Critical Reviews in Environmental Science and Technology*, vol. 46, núm. 3, p. 235-248. DOI: <https://doi.org/10.1080/10643389.2015.1078220>
- CAIRES, Stephanie Castro; Denise BARCELOS (2017). "Colapso das abelhas: Possíveis causas e consequências do seu desaparecimento na natureza". *ACTA Apícola Brasilica*, vol. 5, núm. 1, p. 11-15. DOI: <https://doi.org/10.18378/aab.v5i1.5294>
- DIRECCIÓ GENERAL DE MEDI AMBIENT (COMISSIÓ EUROPEA) (2021). "EU Biodiversity Strategy for 2030: Bringing nature back into our lives". Luxemburg: Publications Office of the European Union. DOI: <https://doi.org/10.2779/048> (consulta: 08/03/2022)
- GALLAI, Nicola; Jean Michel SALLES; Josef SETTELE; Bernard E. VAISSIÈRE (2009). "Economic Valuation of the Vulnerability of World Agriculture Confronted with Pollinator Decline". *Ecological Economics*, vol. 68, núm. 3, p. 810-821. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2008.06.014>
- GARRIDO BAILÓN, María Encarnación (2013). *Repercusión potencial en la cabaña apícola española de agentes nosógenos detectados en colonias de "Apis mellifera iberiensis"*. Universidad Complutense de Madrid [tesi].
- GUNILLA ALMERED OLSSON, E. (2018). "Peri-urban Food Production as Means Towards Urban Food Security and Increased Urban Resilience". *Routledge Handbook of Landscape and Food*, p. 197-212. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315647692-15>
- HIDALGO, M. Isabel; M. Lourdes Bootello; Juan Pacheco (1990). "Origen floral de las cargas de polen recogidas por *Apis mellifera* L. en Alora (Málaga, España)". *Acta Botanica Malacitana*, vol. 15, p. 33-44. DOI: <https://doi.org/10.24310/ABM.V15I.9293>

- JAFFÉ, Rodolfo; Vincent DIETEMANN; Mike H. ALLSOPP; Cecilia COSTA; Robin M. CREWE; Raffaele DALL'OLIO; Pilar DE LA RÚA; Mogbel A.A. EL-NIWEIRI; Ingemar FRIES; Nikola KEZIC; Michael S. MEUSEL; Robert J. PAXTON; Taher SHAIBI; Eckart STOLLE; Robin F. A. MORITZ (2010). "Estimating the Density of Honeybee Colonies across Their Natural Range to Fill the Gap in Pollinator Decline Censuses". *Conservation Biology*, vol. 24, núm. 2, p. 583-593. DOI: <https://doi.org/10.1111/J.1523-1739.2009.01331.X>
- KALUZA, Benjamin F.; Helen WALLACE; Tim A. HEARD; Alexandra-Maria KLEIN; Sara D. LEONHARDT (2016). "Urban Gardens Promote Bee Foraging Over Natural Habitats and Plantations". *Ecology and Evolution*, vol. 6, núm. 5, p. 1304-1316. DOI: <https://doi.org/10.1002/ECE3.1941>
- LANGELOTTO, Gail; Andony MELATHOPOULOS; Isabella MESSER; Aaron ANDERSON; Nathan MCCLINTOCK; Lucas COSTNER (2018). "Garden Pollinators and the Potential for Ecosystem Service Flow to Urban and Peri-Urban Agriculture". *Sustainability*, vol. 10, núm. 6, 2018. DOI: <https://doi.org/10.3390/su10062047>
- LLORENS NACHÓN, Martí (2022). *Cap a una apicultura urbana sostenible*. [Treball de fi de grau. Universitat de Barcelona].
- LORENZ, Stephan; Kerstin STARK (2015). "Saving the Honeybees in Berlin? A Case Study of the Urban Beekeeping Boom". *Environmental Sociology*, vol. 1, núm. 2, p. 116-126. DOI: <http://doi.org/10.1080/23251042.2015.1008383>
- MATSUZAWA, Tomonori; Ryo KOHSAKA (2021). "Status and Trends of Urban Beekeeping Regulations: A Global Review". *Earth*, vol. 2, núm. 4, p. 933-942. DOI: <https://doi.org/10.3390/earth2040054>
- MINISTERI PER A LA TRANSICIÓ ECOLÒGICA I EL REpte DEMOGRÀFIC (2020). Estrategia nacional para la conservación de los polinizadores. https://www.miteco.gob.es/es/biodiversidad/publicaciones/estrategiaconservacionpolinizadores_tcm30-512188.pdf (Data de consulta: 28/02/2022)
- MORITZ, Robin F.A.; Silvio ERLER (2016). "Lost colonies found in a data mine: Global honey trade but not pests or pesticides as a major cause of regional honeybee colony declines". *Agriculture, Ecosystems & Environment*, vol. 216, p. 44-50. DOI: <https://doi.org/10.1016/J.AGEE.2015.09.027>
- RECASENS GRACIA, Francisco Javier (2020). *L'agricultura en els espais metropolitans: el cas de la Regió Metropolitana de Barcelona*. Universitat Politècnica de Catalunya [tesi doctoral].
- ROPARS, Lise; Isabelle DAJOZ; Colin FONTAINE; Audrey MURATET; Benoît GESLIN (2019). "Wild Pollinator Activity Negatively Related to Honey Bee Colony Densities in Urban Context". *PLOS ONE*, vol. 14, núm. 9. DOI: <https://doi.org/10.1371/JOURNAL.PONE.0222316>
- SANTAMARÍA, Sílvia; Marcos MÉNDEZ (2013). "Cómo conservar las interacciones entre polinizadores y plantas en ecosistemas de alta montaña con ayuda de la teoría de redes complejas". *Proyectos de investigación en parques nacionales*, vol. 2009-2012, p. 111-122.
- SMITH, K. M.; E. H. LOH; M. K. ROSTAL; C. M. ZAMBRANA-TORRELIO, L. MENDIOLA; P. DASZAK (2013). "Pathogens, Pests, and Economics: Drivers of Honey Be Colony Declines and Losses". *EcoHealth*, vol. 10(4), p. 434-445. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10393-013-0870-2>
- SPONSLER, Douglas B.; Eve Z. BRATMAN (2021). "Beekeeping in, of or for the City? A Socioecological Perspective on Urban Apiculture". *People and Nature*, vol. 3, núm. 3, p. 550-559. DOI: <https://doi.org/10.1002/PAN3.10206>
- STEVENSON, Philip C.; Martin I. BIDARTONDO; Robert BLACKHALL-MILES; Timothy R. CAVAGNARO; Amanda COOPER; Benoît GESLIN; Hauke KOCH; Mark A. LEE; Justin MOAT; Richard O'HANLON; Henrik SJÖMAN; Adriano SOFO; Kalliopi STARA; Laura M. SUZ (2020). "The State of the World's Urban Ecosystems: What Can We Learn from Trees, Fungi, and Bees?". *Plants, People, Planet*, vol. 2, núm. 5, p. 482-498. DOI: <https://doi.org/10.1002/PPP3.10143>

- TORNÉ-NOGUERA, Anna; Anselm RODRIGO; Sergio OSORIO; Jordi BOSCH (2016). “Collateral Effects of Beekeeping: Impacts on Pollen-Nectar Resources and Wild Bee Communities”. *Basic and Applied Ecology*, vol. 17, núm. 3, p. 199-209. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.BAAE.2015.11.004>
- VALIDO, Alfredo; María C. RODRÍGUEZ-RODRÍGUEZ; Pedro JORDANO (2014). “Impacto de la introducción de la abeja doméstica (*Apis mellifera*, Apidae) en el Parque Nacional del Teide (Tenerife, Islas Canarias)”. *Ecosistemas*, vol. 23, núm. 3, p. 58-66. DOI: <https://doi.org/10.7818/ECOS.2014.23-3.08>

«A prop de tot i de tothom» o «fugir de les multituds»? Ciutat i camp en les preferències residencials de la joventut catalana

Oriol Nel·lo Colom

Universitat Autònoma de Barcelona

oriol.nello@uab.cat

 <https://orcid.org/0000-0001-9526-4938>

Joan Checa Rius

Universitat Autònoma de Barcelona

joan.checa@uab.cat

 <https://orcid.org/0000-0002-2558-7405>

Resum:

L'article analitza les preferències de la població jove pel que fa a l'entorn residencial a partir de l'Enquesta a la Joventut de Catalunya de 2022. Els resultats permeten constatar com, malgrat les transformacions territorials que tendeixen a diluir-les, les nocions de «ciutat» i «camp» continuen ben vives en l'imaginari col·lectiu. Mostren, també, que el desig de canviar d'entorn territorial es força elevat: 4 de cada 10 joves residents a la ciutat voldrien anar a viure al camp i 1 de cada 4 joves residents en àmbits rurals voldrien anar a ciutat. Els perfils dels que voldrien fer aquests canvis indiquen que la propensió a deixar la ciutat sembla obeir de manera majoritària a la voluntat d'escapar de situacions de precarietat i el desig de traslladar-s'hi de dur a terme projectes d'estudi o professionals. Finalment, les motivacions adduïdes denoten la persistència d'un seguit d'estereotips en la concepció dels entorns urbans i rurals.

Paraules clau: Camp/ciutat, Joventut, Geografia de la percepció

Resumen: ¿«Cerca de todo y de todos» o «huir de las multitudes»? Ciudad y campo en las preferencias residenciales de la juventud catalana

El artículo analiza las preferencias de la población joven con respecto al entorno residencial a partir de la Encuesta en la Juventud de Cataluña de 2022. Los resultados permiten constatar cómo, a pesar de las transformaciones territoriales que tienden a diluirlas, nociones de «ciudad» y «campo» siguen vivas en el imaginario colectivo. Muestran, también, que el deseo de cambiar de entorno territorial es bastante elevado: 4 de cada 10 jóvenes residentes en la ciudad querrían ir a vivir al campo y 1 de cada 4 jóvenes resi-

dentes en àmbits rurals querrián ir a ciutat. Los perfiles de los que quisieran realizar estos cambios indican que la propensión a dejar la ciudad parece obedecer de forma mayoritaria a la voluntad de escapar de situaciones de precariedad y el deseo de trasladarse a ella de llevar a cabo proyectos de estudio o profesionales. Por último, las motivaciones aducidas denotan la persistencia de una serie de estereotipos en la concepción de los entornos urbanos y rurales.

Palabras clave: Campo/ciudad, Juventud, Geografía de la percepción

Abstract: “Close to everything and everyone” or “away from the crowds”? City and countryside in the residential preferences of young Catalans

This article analyses the preferences of young people regarding their residential environment based on the 2022 Catalan Youth Survey. The results show that the notions of «city» and «countryside» remain in the collective perception despite spatial transformations that tend to dilute them. Data also shows an evident desire to change environments: 4 out of 10 young city dwellers would like to move to the countryside, while 1 in 4 rural youths would like to move to the city. The profiles of those seeking these changes suggest contrasting motivations: a desire to leave the city is often driven by aspirations to escape precarious living conditions, whereas moving to the city is typically linked to educational or professional projects. Finally, the reasons cited highlight the enduring presence of a number of stereotypes shaping perceptions of urban and rural life.

Keywords: Countryside/city, Youth, Geography of perception

* * *

1. Introducció: transformacions territorials i permanències perceptives

En les darreres dècades el territori de Catalunya ha conegut un conjunt de transformacions radicals. La distribució del poblament, la dotació de infraestructures, l'accés als serveis, l'ús dels recursos natural i el paisatge han experimentat canvis substancials i decisius (Burgueño, 2022). Tanmateix, no sembla que aquestes transformacions hagin alterat en profunditat la percepció del territori de bona part de la població. Així ho mostra la persistència en l'imaginari col·lectiu de les nocions de «camp» i «ciutat» i d'una munió de conceptes que s'hi troben associats. Aquesta persistència contrasta amb l'afebliment progressiu de les diferències en l'estructura econòmica, la dotació de serveis i les formes de vida que havien permès distingir i delimitar les antigues àrees rurals i les urbanes. Doncs bé, malgrat aquesta dilució, extensament constatada i debatuda en la literatura acadèmica internacional (Harvey, 1996; Indovina, 2009; Brenner, 2013; Soja, 2106), les nocions de «camp» i «ciutat» són presents de manera quotidiana en el debat ciutadà. Així ho mostren, per

exemple, les discussions sobre els conflictes agraris (Nel·lo, 2024); l'esclat de pel·lícules i literatura de temàtica rural (Casacuberta, 2024); i fins i tot a la pràctica i la producció acadèmica (Cerarols i Nogué, 2022).

La persistència d'aquestes nocions condiona el comportament espacial de la població, en particular pel que fa a les seves aspiracions i preferències residencials. Així, la voluntat de «traslladar-se a ciutat» o «d'anar a viure al camp» constitueixen llocs comuns àmpliament estesos. La qüestió adquireix especial rellevància entre la població jove, és a dir, la que de manera més habitual es troba en el moment d'emancipar-se, de formar una llar o tractar de definir un projecte de vida.

El present article té per objectiu, precisament, explorar la importància dels conceptes de «ciutat» i «camp» entre la població jove catalana a l'hora de definir les seves preferències residencials, amb independència de si aquestes acabaran verificant-ne en un futur més o menys immediat. En concret, el treball tracta d'escatir en quina mesura i per quins motius la població jove resident en localitats considerades urbanes o rurals estaria disposada o rebutjaria canviar d'entorn territorial de residència: és a dir, si, en cas de residir a ciutat, li agradaria a anar a viure en una localitat rural, o si, vivint al camp li agradaria marxar a ciutat.

Així, tot emprant les dades derivades d'una enquesta poblacional, concretament l'Enquesta a la Joventut de Catalunya realitzada l'any 2022, l'article analitza tres qüestions:

- a) Quina és la propensió de la població jove catalana de traslladar-se des d'àrees considerades urbanes cap a d'altres considerades rurals, i viceversa.
- b) Quina relació existeix entre aquesta propensió i les característiques socio-econòmiques de la població jove.
- c) Quines són les motivacions principals que la població jove addueix per explicar les seves preferències residencials en el camp o la ciutat.

L'article —que s'inscriu en la línia de recerca del Grup d'Estudis sobre Energia, Territori i Societat de la Autònoma de Barcelona sobre el tema de la mobilitat residencial de la població jove (Nel·lo i Gomà, 2018; Checa, Solé i Nel·lo, 2019a; Checa, Solé i Nel·lo, 2019b; Nel·lo i Checa, 2024; Nel·lo, Checa i López, 2024)— desenvolupa l'argument en vuit breus apartats. Així, després de la present introducció, s'ofereix una breu contextualització de l'evolució del poblament a Catalunya i s'indiquen els principals estudis amb els que comptem sobre el tema. Tot seguit, en el tercer apartat, es detallen les fonts i la metodologia seguida, per passar a continuació a presentar els resultats. Aquests són de caràcter quantitatiu (apartats 4 i 5) i qualitatiu (apartats 6 i 7). Finalment, unes breus conclusions, en les que es dona resposta a la preguntes plantejades, clouen el treball.

2. El procés d'urbanització a Catalunya i la dilució de la dualitat camp/ciutat

Com és ben sabut, al llarg del segle XIX i de bona part del XX, el procés d'urbanització es va caracteritzar a Catalunya i en el conjunt d'Espanya per la tendència a la concentració de la població i les activitats sobre el territori, fenomen que assolí el seu zenit en el període 1959-1975. En bona mesura, la disposició del poblament i la localització de les activitats econòmiques actuals són encara avui dia el resultat d'aquella extraordinària mutació que va conduir a la formació de les grans aglomeracions urbanes del litoral i l'afebliment demogràfic de moltes àrees rurals (Nel·lo i López, 2016).

Tot i això, en els últims cinquanta anys, la tendència a la concentració ha conegut una inflexió i ha estat succeïda per noves dinàmiques: l'expansió de les àrees urbanes, la dispersió de la urbanització i l'extensió de les xarxes de comunicació i equipaments (Nel·lo, 2001; Pujadas, 2009; Checa, 2023). En aquest context, el territori català en el seu conjunt esdevingut més integrat i les principals àrees urbanes —malgrat mantenir la seva preeminència— han deixat de guanyar pes relatiu sobre el conjunt del territori. Així, la ciutat de Barcelona, que a principis del segle XX albergava el 28% de la població catalana, va arribar a reunir-ne a mitjan segle gairebé el 40%; des d'aleshores, però, la capital no ha deixat de perdre pes i avui conté tot just el 20,6% dels 8 milions d'habitants del país. L'àrea metropolitana de Barcelona —els 36 municipis estretament interrelacionats que constitueixen el cor del sistema urbà català— ha seguit el mateix camí que la capital: si a la dècada dels setanta, en el punt més alt del procés de concentració, havia arribat a aplegar més del 50% de la població, actualment n'alberga poc més del 40%. Fins i tot la regió metropolitana en conjunt —el 10% del territori on resideixen dos terços de la població— perd també pes relatiu, en caure del 71% als anys vuitanta al 67% de l'actualitat.

En paral·lel, la població activa agrària s'ha vist reduïda fins a representar només l'1,4% del total, les antigues diferències en l'accés als serveis s'han reduït i el territori s'ha integrat fins al punt de què a la meitat dels municipis de Catalunya, la meitat dels qui treballen, ho fa fora del propi municipi (Nel·lo i López, 2016). D'altra banda, l'exacerbació de la mobilitat —a totes les escales temporals i espacials— ha comportat un augment dels fluxos i les interrelacions entre els territoris que tradicionalment han estat considerats urbans i rurals, de tal manera que els desplaçaments entre uns i altres són molt més freqüents, complexos i multidireccionals, tant pel que fa a la mobilitat quotidiana diària, com als desplaçaments estacionals i les migracions residencials. Finalment, s'ha constatat que les principals desigualtats espacials—en termes de ingressos, estudis i benestar— no es donen avui entre els antics espais urbans i rurals, ni tan sols entre les àrees amb poblament concentrat o dispers, sinó entre barris i localitats en els que el procés de segregació residencial ha aconduït població que compta amb diversos nivells de renda (Checa i Nel·lo, 2021).

En resum: la dispersió de la urbanització, la reducció de la població activa agrària, la integració del territori, l'exacerbació de la mobilitat i la preeminència d'altres formes de desigualtat han anat diluint la tradicional distinció entre àrees urbanes i rurals. Tant és així que els mètodes que tradicionalment s'havien emprat per distingir-los i delimitar-los —basats en criteris morfològics, funcionals, econòmics, de jerarquia de serveis o de formes de vida— han quedat en bona mesura obsolets (Capel, 1975; Nel·lo, 1998; Roca Cladera, 2003). D'aquesta manera els estudis geogràfics han reconegut de fa temps la impossibilitat de mantenir, a partir únicament de criteris científics, la distinció axiològica entre ciutat i camp, que havia estat un dels pilars conceptuals de la disciplina (Hoggart, 1990; Halfacree, 1993; Harvey, 1996; Ortega, 2022).

La dificultat de la delimitació dels àmbits urbans i rurals es manifesta també en l'estadística oficial. En un estudi recent sobre les definicions oficials del municipi rural a Catalunya hem mostrat com la definició més laxa de les emprades per les administracions catalanes inclou més del doble de població i una cinquena part més de superfície que la més restrictiva. Així mateix, hem constatat que entre el 60 % i el 80 % de les persones que afirmen residir en municipis rurals estarien vivint, segons les delimitacions estadístiques oficials emprades, fora de les àrees rurals (Nel·lo, López i Checa, 2024).

Tanmateix, com veurem tot seguit, la percepció de l'existència de camp i ciutat com a dues realitats diferenciades segueix ben present en l'imaginari col·lectiu i condiona de manera decisiva les aspiracions i les decisions de la població a l'hora d'escollir el lloc de residència. Com escrigueren ja fa uns anys Paul Cloke i Jo Little (1997) les complexitats de la percepció del lloc i de la configuració de les identitats entorn dels llocs —els «nosaltres» i els «altres»— constitueixen un element crucial de la ruralitat socialment i culturalment construïda.

La construcció, permanència i implicacions de les nocions del camp i la ciutat —amb els seus corol·laris d'atracció o de rebuig del camp, d'urbanofília i d'urbanofòbia— han estat estudiades en diversos contextos culturals i històrics per Williams (1973), Gregory (1994), Cloke i Little (1997) i Baubérot i Bourillon (2009). Per al cas català poden veure's, per exemple, Casacuberta (2021) i Cerarols i Nogué (2022). La paradoxa de la persistent presència de les dicotomies camp/ciutat i urbà/rural, tot i el seu caràcter indefinit, tant en l'ús quotidià com en la literatura acadèmica, ha produït una extensa literatura que ha estat recentment revisada i glosada per Dymitrow i Brauer (2018), Ortega (2022) i Özatağan i Eraydın (2024).

3. Metodologia: l'explotació d'una enquesta poblacional

La font principal que emprarem per a la nostra anàlisi és l'Enquesta a la Joventut de Catalunya de l'any 2022 (en endavant EJC22). Es tracta d'una estadística oficial de la Generalitat de Catalunya, elaborada per l'Agència Catalana

de la Joventut, que té per objectiu conèixer els hàbits i les condicions de vida de la població d'entre 15 i 34 anys resident a Catalunya. L'EJC té una periodicitat quinquennal i, fins a la data, se n'han dut a terme sis edicions. En l'edició de l'any 2022, l'enquesta va comptar amb una mostra de 3.655 entrevistes, que resulta representativa del conjunt del territori de Catalunya i permet diverses desagregacions territorials per a l'anàlisi. Les enquestes es dugueren a terme per via telefònica o per internet.¹

En aquest context, les preguntes que l'EJC22 conté sobre el tema de les preferències residencials de la població busquen conèixer, en primer lloc, quina és la percepció subjectiva dels enquestats respecte el caràcter de la seva localitat i seguidament cerquen informació sobre el desig d'anar a residir en l'entorn oposat (urbà o rural) respecte al que consideren que viuen. A continuació es pregunta sobre les previsions temporals dels canvis d'entorn de residència i sobre les motivacions del canvi. Es tracta, d'una de les enquestes poblacionals més extensa, actualitzada i completa sobre la qüestió de la que es disposa a l'actualitat. La seqüència completa de preguntes en relació al tema pot veure's a la taula 1.

Taula 1. Preguntes incloses en l'EJC22 sobre la propensió de canviar d'entorn territorial de residència

La pregunta s'adreça a...	Pregunta	Respostes possibles
Tota la mostra	T'agradaria anar a viure a un municipi rural?	Si / No / Ja visc a un municipi rural
Només les que han respost «Ja visc en un municipi rural»	T'agradaria anar a viure en un municipi urbà?	Sí / No
Tota la mostra	Per quins motius?	Resposta oberta (fins a dos motius)
Tota la mostra	Tens la intenció d'anar-hi a viure en els propers 5 anys?	Sí / No

Font: Enquesta a la joventut de Catalunya de 2022 (Agència Catalana de la Joventut).

A partir de les respostes obtingudes, l'EJC22 va detectar 2.469 casos de joves que afirmen residir en un municipi urbà i 748 que declaren viure en un municipi rural. La resta d'enquestats/des (448), declaren que no ho saben o no contesten. Aquesta dada permet constatar d'entrada la vigència de les nocions de camp i ciutat, ja que el 87,8 % dels enquestats definien la seva localitat de residència d'acord amb aquests paràmetres.

La metodologia seguida ha consistit en dividir l'anàlisi en dues fases. En la primera s'ha analitzat l'atractiu del món rural o urbà envers la població jove.

1. Per al detall de la metodologia de la EJC22 es pot consultar Verd (2023). Per al tractament dels aspectes relatius a les opcions residencials i la percepció del territori vegeu també Nel-lo i Checa (2024).

Això s'ha establert d'antuvi en termes absoluts i, tot seguit, en relació amb altres variables de l'EJC22 relatives a les característiques i condicions de vida de la població jove. Concretament, s'han volgut analitzar les actituds, propòsits i motivacions residencials d'aquesta població en relació amb set variables principals relatives a la condició dels individus: *a)* sexe, *b)* edat, *c)* lloc de naixement, *d)* nivell d'estudis, *e)* activitat principal, *f)* ingressos anuals de la llar i *g)* situació d'emancipació.

En la segona fase de l'explotació, s'han analitzat les motivacions adduïdes per les persones entrevistades a l'hora de justificar les seves preferències residencials. En primer lloc, s'han analitzat les respostes a partir de la freqüència dels conceptes que s'hi esmenten. En segon lloc, tot seguint els criteris ja emprats en l'explotació de l'EJC17 (Checa *et al.*, 2019*b*), s'han classificat i analitzat les motivacions a partir de les set categories següents: *a)* percepció general, *b)* entorn, *c)* estudi, *d)* laboral i econòmic, *e)* mobilitat, *f)* familiars i relacionals i *g)* habitatge.

Les dues fases de l'anàlisi —la primera de caràcter més quantitatiu i la segona més qualitativa— permeten obtenir una visió força completa de la percepció i les aspiracions de la joventut catalana respecte al seu entorn residencial.

4. L'alta propensió a canviar d'entorn territorial de residència

La primera constatació que es deriva de les dades analitzades és que una part substantiva de la població jove catalana desitjaria canviar d'entorn territorial de residència, és a dir, li agradaria traslladar-se d'un municipi rural a un d'urbà o a la inversa. Aquesta propensió és força elevada: més d'un terç dels enquestats/des (el 36,8 %) afirma que li agradaria fer-ho (taula 2). Ara bé, la proporció és més alta entre els que, residint en àrees urbanes, diuen que els agradaria marxar al camp (38,3 %), que no pas els que residint en el camp els agradaria anar a viure a ciutat (26,3 %). Si el desig d'uns i altres es fes realitat, això implicaria el desplaçament de més de mig milió de joves (575.830) de les àrees urbanes cap a les rurals i d'algunes desenes de milers de joves (56.926) de les àrees rurals cap a les urbanes.

Aquesta predisposició tan elevada a la mobilitat residencial s'adiu amb la tendència a l'increment de la mobilitat residencial de la població jove que ha estat reiteradament estudiat a Catalunya (Módenes, 2001 i 2017; Módenes *et al.*, 2013; Bayona i Pujadas, 2013; Pujadas i López, 2005; Pujadas, 2009; López-Gay, 2017; Checa *et al.* 2019*a*). També ve a confirmar el desig de bona part de la població catalana resident en àrees urbanes de desplaçar-se cap a àrees rurals detectada en d'altres enquestes poblacionals (Checa *et al.* 2019*b*; Porcel, 2024*b*). Així mateix, en termes generals, els resultats de l'EJC22 corroboren, per al cas específic de Catalunya, la pulsio vers l'exacerbació de la mobilitat en tots els moments de la vida i totes les escales territorials que, segons alguns

Taula 2. Desig d'anar a viure a un municipi rural (si viu a un d'urbà) o a un de rural (si viu en un d'urbà). Joves de 15 a 34 anys. Catalunya, 2022. Absoluts i percentatges

Municipi de residència actual	Li agradaria anar a viure a un municipi rural/urbà							
	Sí		No		No ho sap		Total	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Urbà	575.830	38,3	716.793	47,7	211.056	14,0	1.503.679	100
Rural	56.926	26,2	136.611	63,0	23.447	10,8	216.984	100
Total	632.756	36,8	853.404	49,6	234.503	13,6	1.720.663	100
Urbà / total	-	33,1	-	41,2	-	12,5	-	86,9
Rural / total	-	3,3	-	7,9	-	1,4	-	12,5

S'ha descartat les persones que no han respost aquesta pregunta. La classificació urbana o rural del lloc de residència prové de la percepció que en tenen la persones enquestades.

Font: Enquesta a la joventut de Catalunya de 2022 (Agència Catalana de la Joventut).

autors, constitueix una de les característiques més destacades de les societats contemporànies (Knafou, 2000; Urry, 2014).

Ara bé, com és obvi, cal distingir entre el desig o la predisposició abstracta a canviar de lloc de residència i la previsió efectiva de fer-ho. Per això, resulta important constatar quina proporció de la població jove afirma que té intenció de realitzar el canvi en els propers cinc anys (taula 3). Els resultats mostren que un proporció certament elevada (el 35,7 %) dels qui els agradaria canviar d'entorn territorial de residència tenen previst fer-ho dins d'aquest termini. Ara bé, en aquest cas, les previsions d'aquells que resideixen en àrees urbanes i en àrees rurals divergeixen clarament. Mentre només el 33,3 % dels que afirmen que els agradaria marxar al camp preveu fer-ho durant el proper lustre, entre els que tenen intenció d'anar a viure a ciutat, el 59,9 % té intenció d'emigrar en aquest mateix període. Podria afirmar-se, doncs, que mentre per a la població jove resident en àrees urbanes la predisposició de marxar al camp és molt elevada però genèrica, entre la població jove resident en àrees rurals el desig d'anar a viure a ciutat és relativament menys habitual, però més concret.

Les necessitats d'habitatge que es derivarien d'aquests moviments, en cas de verificar-se, no serien de cap manera modestes: en els propers cinc anys, caldria allotjar 190.873 persones joves (gairebé equivalent a la població d'una ciutat com Sabadell) en els municipis rurals i unes altres 33.998 en els municipis urbans. D'altra banda, la comparació de les dades de l'EJC22 amb l'edició anterior de l'Enquesta duta a terme l'any 2017 mostra que el desig de canviar d'entorn territorial de residència és creixent (Checa *et al.*, 2019b).

Taula 3. Desig de canviar d'entorn territorial de residència (d'urbà a rural o de rural a urbà). Previsió de fer-ho en els propers cinc anys segons entorn de residència actual. Joves de 15 a 34 anys als que agradaria anar a viure a un municipi rural (si viu a un d'urbà) o rural (si viu a un d'urbà). Catalunya, 2022

Municipi de residència actual	Té previst canviar en els propers 5 anys							
	Sí		No		No ho sap		Total	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Urbà	190.873	33,3	220.432	38,4	162.464	28,3	573.770	100
Rural	33.998	59,9	9.645	17,0	13.135	23,1	56.777	100
Total	224.871	35,7	230.077	36,5	175.599	27,8	630.547	100
Urbà / total		30,3		35,0		25,8		91,0
Rural / total	-	5,4	-	1,5	-	2,1	-	9,0
Total (vol canviar)/ total joves	-	13,1	-	13,4	-	10,2	-	36,6

Nota: Respecte la taula 2, es perden alguns valors de persones enquestades que han respost afirmativament la pregunta anterior (és a dir, a qui els agradaria anar a viure a un municipi urbà/rural) però que no han respost la pregunta sobre si tenen previst fer-ho en els propers 5 anys.

Font: Enquesta a la joventut de Catalunya de 2022 (Agència Catalana de la Joventut).

5. Els contrastats perfils dels que se senten atrets per la ciutat i pel camp

La propensió de la joventut catalana a canviar d'entorn territorial de residència, sense ser majoritària, resulta notablement elevada. Per comprendre les motivacions d'aquesta tendència, convé analitzar en detall com aquest desig es relaciona amb el sexe, l'edat, l'origen, el nivell de formació, l'ocupació, la renda i la situació familiar. Com es pot veure en la taula 4, aquestes característiques resulten ben indicatives dels condicionants de les opcions residencial de la joventut catalana.

La taula conté el resum de les preferències residencials expressades per les persones enquestades, classificades segons les seves característiques socio-econòmiques. Consten, en primer lloc, les preferències d'aquells que viuen en àrees urbanes i tot seguit les dels que afirmen residir en entorns rurals. Finalment, en les darreres columnes s'han aplegat les preferències d'uns i altres segons la propensió de viure en àmbit rural o urbà. Així, sota la denominació «rural» figuren, plegats, aquells que resideixen en àmbit urbà i els que agradaria desplaçar-se al rural i aquells que, vivint en entorn rural, no els agradaria marxar-ne. Per altre costat, sota la denominació «urbà» s'apleguen el que, vivint a ciutat,

no els agradaria marxar-ne i els que, residint al camp, els agradaria anar a viure a ciutat.

Els resultats expressen un clar contrast entre els perfils de les persones que, residint en àrees urbanes voldrien anar a viure al camp, i d'aquelles que residint al camp voldrien desplaçar-se a ciutat. Així, l'EJC22 indica que entre els habitants en àrees urbanes la propensió d'anar a viure al camp resulta més alta:

- En els homes (41,2 %) que no pas en les dones (35,2 %).
- En els més grans (30-34 anys, 46,2 %) que no pas en els més joves (15-19 anys, 29,1 %).
- Entre els nascuts fora de Catalunya (45,1 %) que entre els autòctons (36,3 %).
- En els que tenen menys estudis (obligatoris, 39,3 %) que en els més formats (superiors, 36,8 %)
- En els que es troben en el mercat laboral (ocupats, 41,3 %; aturats, 59,3 %) que entre els estudiants (32 %) o inactius (32,2 %).
- En els nivells de renda baixa (primer quartil, 44,3%) que en els elevats (darrer quartil, 34,4 %)
- En els emancipats (42,2 %) que en els que viuen en el domicili familiar (35,2 %).

D'altra banda, entre els que afirmen residir en àrees rurals el desig d'anar a viure a ciutat és més elevada:

- En les dones (29,9 %) que en els homes (23 %)
- En els més joves (45,4 %) que en els més grans (8,9 %)
- En els nascuts fora de Catalunya (27,5 %) que entre els autòctons (25,9 %)²
- En els que tenen menys estudis (obligatoris 35,2 %) que entre els que tenen més (superiors, 18,2 %)
- En els que estan fora del el mercat laboral (estudiants, 40,7 %; inactius, 44,7 %), respecte els que hi són (ocupats, 15,2 %).
- En els que pertanyen a categories extremes d'ingressos (primer quartil, 31,4 %, darrer quartil, 28,9 %) respecte les intermèdies (segon quartil, 20,5 %, tercer quartil, 22,9 %).
- En els no emancipats (35,6 %) respecte el emancipats (14,1 %).

Sumant les preferències, s'observa que la propensió a residir en una localitat rural (dels que ja hi viuen o els agradaria anar-hi a viure) és més predominant entre els homes, d'edat mitjana, nascuts fora de Catalunya, laboralment actius

---

2. Tot i que la significació estadística d'aquesta dada és baixa.

Taula 4. Desig d'anar a viure a un entorn rural o urbà segons característiques socioeconòmiques, per àmbit de residència. Joves de 15 a 34 anys. Catalunya, 2022. Percentatge

Característiques socioeconòmiques		Residents en àrees urbanes			Residents en àrees rurals			Total (1)		
		Els agradaria anar a viure en un municipi rural?			Els agradaria anar a viure en un municipi urbà?					
		Sí	No	No ho sap	Sí	No	No ho sap	Rural	Urbà	No ho sap
	Total	38,3	47,7	14,0	26,2	63,0	10,8	41,4	45,0	13,7
Sexe	Homes	41,2**	46,3	12,5	23,0	65,8*	11,2	44,5**	43,2	12,3
	Dones	35,2	49,1*	15,7*	29,9*	59,7	10,3	38,2	46,8**	15,1**
Grup d'edat	15-19 anys	29,1	56,1*	14,8*	45,4**	43,7	11,0	31,0	54,6**	14,4**
	20-24 anys	40,1	45,1	14,8	32,1**	47,3	20,6**	40,8	43,7	15,5
	25-29 anys	36,6	48,8	14,6	21,7	70,6	..	41,0	45,2	13,7
	30-34 anys	46,2**	41,6	12,1	8,9	84,8**	..	51,2**	37,4	11,4
Lloc de naixement	Catalunya	36,3	50,4**	13,3	25,9	62,5	11,6	40,1	46,8**	13,1
	Fora de Catalunya	42,1**	42,5	15,4**	27,5	64,5	7,9	44,0**	41,3	14,8**
Nivell d'estudis	Obligatoris o inferiors	39,3	47,3	13,4	35,2**	55,0	9,8	41,3	45,8	13,0
	Secundaris postobligatoris	39,0	47,2	13,8	24,7	63,4	11,9	41,8	44,5	13,6
	Superiors	36,8	48,4	14,9	18,2	70,7**	11,1	41,2	44,4	14,4
Activitat principal	Estudiant	32,0	52,7**	15,4**	40,7**	42,8	16,4*	33,4	51,1**	15,5**
	Ocupat (inclou ERTE, treballant o no)	41,3**	45,8	12,9	15,2	76,5**	8,3	45,9**	41,8	12,3
	Aturat	59,3**	31,6	9,0	..	65,1	..	59,8**	30,8	9,4
	Inactiu	30,2	50,6**	19,2**	44,7**	52,7	..	32,2	50,1**	17,7**
Ingressos anuals de la llar	Quartil 1 (25% més baix)	44,3**	44,4	11,4	31,4	61,9	..	46,0	43,1	11,0
	Quartil 2	45,0**	42,7	12,3**	20,5	63,9	15,7**	47,6**	39,6	12,8**
	Quartil 3	39,9	49,1	10,9	22,9	72,8*	..	44,9	45,2	9,9
	Quartil 4 (25% més alt)	34,4	56,6**	9,0	28,9	64,4	..	38,8	52,6**	8,6
Situació d'emancipació	Emancipat	42,2**	43,5	14,3*	14,1	78,9**	7,0	46,8**	39,8	13,4
	No emancipat	35,2	50,9**	13,9	35,6**	50,6	13,7**	37,2	49,0**	13,9**

Nota 1: S'ha destacat la significació estadística dels resultats, tot indicant en negreta els que ho són de manera robusta (dos asteriscs= 0,10) o suficient (un asterisc= 0,05). Els resultats que no figuren en negreta poden considerar-se indicatius, però no assolixen una significació estadística prou consistent. Els resultats es basen en proves de dues cares amb un nivell de significació de 0,10** i amb un nivell de significació de 0,05. (1)

Nota 2: «Rural» = residents en àrees urbanes a qui els agradaria anar a viure a rural + residents a rural a qui no els agradaria anar a viure a urbà. «Urbà» = residents en àrees urbanes a qui no els agradaria anar a viure a rural + residents en rural a qui els agradaria anar a viure a urbà. «..» indica que no hi ha mostra suficient, inferior a 19 casos.

Font: Enquesta a la Joventut de Catalunya de 2022 (Agència Catalana de la Joventut).

(tant ocupats com aturats), amb ingressos inferiors a la mitjana i emancipats. Per altre costat, la propensió a viure a ciutat seria relativament més present entre les dones, els més joves, nascuts a Catalunya, estudiants o inactius, amb ingressos superiors a la mitjana i no emancipats.

Sembla, doncs, que una part important de la joventut catalana resident en àrees urbanes concep la possibilitat d'anar a viure al camp com una sortida als problemes que la tenallen. Es tracta, a més, en la majoria dels casos, d'una possibilitat vaga, remota, que no es preveu verificar en un futur immediat. En canvi, entre els que resideixen en les àrees rurals la perspectiva de traslladar-se a ciutat resulta força més minoritària, però té la força d'un projecte plausible, destinat en la majoria dels casos a fer-se realitat en els propers cinc anys.

6. La imatge i la percepció de la ciutat i el camp

Estudiats el perfil de la població jove que desitja o rebutja el canvi d'entorn territorial de residència, convé analitzar els conceptes i les motivacions amb què justifica la seva opció. Per aquesta anàlisi, s'empraran les respostes a les preguntes obertes efectuades a les persones entrevistades en l'EJC22, que tenien la possibilitat de proporcionar fins a dues motivacions diverses. A partir d'aquestes respostes hem procedit a determinar la freqüència amb què determinades paraules o conceptes es troben presents en el primer motiu adduït pels entrevistats a l'hora justificar les seves opcions residencials, així mateix hem procedit a classificar les motivacions en set grans camps temàtics, que seran analitzats en l'apartat següent: entorn, estudis, habitatge, mobilitat, família, feina i percepció general.³

La freqüència en que apareixen determinats conceptes en les respostes de les persones joves és ben reveladora de la percepció del territori predominant en la joventut de Catalunya. Així, es pot constatar (taula 5) com a l'hora d'explicar les motivacions per les quals més d'una tercera part de la població jove resident en àrees urbanes de Catalunya li agradaria marxar al camp, el concepte predominant és el de «tranquil·litat». La paraula apareix en 499 ocasions en les 1.060 respostes disponibles. A aquesta menció recurrent cal afegir la presència reiterada de conceptes connexos com «pau», «calma» i «qualitat». Juntament amb aquestes nocions, apareixen també de manera sovintejada paraules associades a l'entorn natural, com ara «natura», «aire», «muntanya» i «ambient».

---

3. En concret s'ha analitzat la freqüència en què determinats substantius, adjectius i verbs hi apareixen, tot prescindint, en canvi d'articles, preposicions, conjuncions i pronoms. Cal tenir en compte que l'enquesta es va efectuar en dues modalitats de resposta, telefònica i informàtica. En el primer cas, l'enquestador va transcriure els motius comunicats oralment per la persona entrevistada. En el segon, va ser la mateixa persona entrevistada la que va escriure les seves raons. D'altra banda, els entrevistats varen utilitzar el català i el castellà (i en algunes poques ocasions d'altres llengües) segons la seva conveniència. Per a la nostra anàlisi hem aplegat totes les variants lèxiques, ortogràfiques i idiomàtiques d'un mateix terme.

Taula 5. Primer motiu pel que li agradaria o no anar a viure a un municipi rural, segons si li agradaria o no. Joves de 15 a 34 anys que viuen en un municipi urbà. Catalunya, 2022. Freqüència de les 20 paraules més reiterades

Li agradaria o no anar a viure a un municipi rural			
Si (n=1.060)		No (n=1.304)	
Paraula	N	Paraula	n
Tranquil·litat, tranquil, tranquil·lo	499	Agradar, gustar	390
Natura, naturaleza	92	Ciutat, Ciudad	357
Agrada, agradar, gusta, gustar	76	Feina, trabajo, treballar	122
Ciutat, ciudad	48	Viure, vivir	109
Vida	36	Meu, meva, mio, mia	61
Viure, vivir	36	A prop, cerca	59
Rural	27	Comunicació, comunicat	57
Camp, campo	24	Manca, falta, mancança	50
Aire, aires	23	Comoditat, còmode	47
Muntanya, montaña	22	Tenir, tenir	44
Gent, gente	21	Municipi	44
Poble, pueblo	21	Serveis, Servicios	41
Pau, paz	20	Ser, soc, soy	38
Calma	19	Poble	37
Canvi, canviar, cambio, cambiar	19	Gent, gente	35
Menys, menos	18	Acostumat, costum, acostrumbrado	35
Ambient, ambiente	17	Poc, poco	32
Qualitat, calidad	16	Vida	31
Feina, treball, trabajo	16	Família	29
Economia, econòmic, econòmic	15	Tot, todo	29

Font: Enquesta a la joventut de Catalunya de 2022 (Agència Catalana de la Joventut)

La joventut urbana desitjosa d'anar a viure al camp sembla doncs associar-lo, sobretot, a un entorn tranquil i natural.

En canvi, els conceptes més reiteradament citats a l'hora de justificar l'opció —majoritària— de romandre a ciutat tenen un caràcter més utilitari. La noció «feina» apareix 122 vegades en 1.304 respostes. És seguida de conceptes com «a prop», «comunicació», «comoditat» i «serveis», així com de paraules relatives més aviat a la convivència i la identitat: «gent», «ser», «família» o «costum». En una primera aproximació, la població jove resident a ciutat que no és partidària de marxar a un municipi rural, veu la urbs com un entorn

laboral, de serveis i relacions socials, ben comunicat, accessible, i associat a la pròpia identitat.

Tanmateix, aquestes percepcions no són pas exclusives de la població jove resident en àrees urbanes. Els enquestats que viuen en municipis rurals empren conceptes molt similars a l'hora de justificar les seves opcions residencials (taula 6). Així, entre la població jove resident en àrees rurals que vol quedar-se al camp, el concepte més reiterat és, de nou, el de «tranquil·litat», que apareix 129 vegades en les 456 respostes disponibles. S'hi esmenten també sovint nocions que tenen a veure amb la percepció negativa de les àrees urbanes, com ara «soroll», «estrès» i «contaminació». D'altra banda, entre els que els agradaria anar a viure a ciutat s'hi troben reiteradament esmentades una altra vegada les paraules «feina», «estudis», «serveis», «ambient» (sovint en el sentit d'«animació») i «oportunitat».

Taula 6. Primer motiu pel que li agradaria o no anar a viure a un municipi urbà, segons si li agradaria o no. Joves de 15 a 34 anys que viuen en un municipi rural. Catalunya, 2022. Freqüència de les 13 paraules més reiterades.

Li agradaria o no anar a viure a un municipi urbà			
Sí (n=189)		No (n=456)	
Paraula	N	Paraula	n
Més, mas	73	Tranquil·litat, tranquil	129
Feina, trabajo	23	Agradar, gustar	63
Tenir, tener	22	Gent, gente	57
A prop, cerca	21	Viure, vivir	47
Tot	21	Rural	46
Gent	18	Soroll, ruido	40
Estudis, estudiar	15	Més, más	41
Serveis	14	Molt, mucho	34
Ciutat	12	Ciutat, Ciudad	33
Fàcil	12	Estés, stress	30
Ambient	11	Bé, bien	25
Agrada, gusta	10	Contaminació	22
Oportunitats	10	Municipi	21

Font: Enquesta a la joventut de Catalunya de 2022 (Agència Catalana de la Joventut)

7. Les motivacions del canvi: entorn, percepció general, feina, família, mobilitat, habitatge i estudis

Aplegant les respostes podem constatar que els motius adduïts per aquells que viuen en àrees urbanes a l'hora de justificar l'opció d'anar a viure al camp tenen relació, sobretot, amb l'entorn (en gairebé 3 de cada 4 motivacions adduïdes) i, en segon lloc, a molta distància, amb la preferència genèrica per la vida rural. Tot seguit, en posició inferior, hi figuren les motivacions laborals o d'habitatge i familiars, mentre les raons d'estudis o de mobilitat hi tenen un paper gairebé insignificant. En canvi, les motivacions d'aquells que, residint en àrees urbanes, els agradaria romandre-hi, resulten més diverses. Els motius d'entorn, tot i que importants (més d'1 de cada 3 motivacions) hi tenen un pes menor i en canvi hi són més presents l'afinitat general amb les formes de vida urbanes i les raons laborals, familiars i de mobilitat. També, tot i que en menor presència, s'hi troben els motius d'estudi i habitatge. Vegem amb una mica més de detall quin és el tenor literal d'algunes de les motivacions adduïdes⁴.

Com dèiem, que els motius associats a l'entorn són expressats majoritàriament tant pels que residint a ciutat voldrien marxar al camp (71,6% de les respostes), com pels que, residint al camp no voldrien anar a ciutat (72,5% de les respostes). En les seves explicacions, aquells que opten per viure en un entorn rural l'associen, com dèiem, a la tranquil·litat, a la qualitat de vida, al contacte amb la natura, a l'accés als espais oberts i viure en un entorn més saludable⁵. Heus aquí alguns exemples:

No m'agrada el caos de la ciutat i [el camp] em sembla un lloc bastant tranquil (home, 15-19, P).

La qualitat de vida és infinitament millor a rural (home, 25-29, PAPIA).

Tendría más aire y más contacto con la naturaleza (dona, 30-35, RMB)

M'agrada sortir a passejar i estar rodeixada de muntanyes i rius (dona, 25-29, RMB)

Per estar a zones més sanes, ambientalment parlant (home, 15-19, RMB).

En canvi, els partidaris d'aquesta opció identifiquen sovint l'espai urbà amb l'estrés, la inseguretat i la contaminació:

La ciudad es un poco estresante, se està major en un pueblo (home, 15-19, PAPIA).

No tendría que ir tan acelerada (tanta prisa) (dona, 30-35, RMB).

4. Es tenen en compte tant les primeres com les segones respostes de les persones entrevistades. Per a la identificació dels àmbits territorials de residència s'utilitzen els acrònims següents: CC, Comarques Central; CG, Comarques Gironines; CT, Camp de Tarragona; RMB, Regió Metropolitana de Barcelona; P, Penedès; PAPIA, Ponent, Alt Pirineu i Aran; TE, Terres de l'Ebre.

5. Hagut a compte que l'EJC22 va realitzar-se tot just un parell d'anys després de l'esclat de la pandèmia COVID-19, crida poderosament l'atenció que ni en una sola de les 3.655 de les persones joves entrevistades ementi la voluntat de posar-se a recer dels riscos epidèmics com explicació de les seves preferències residencials. La constatació contrasta amb les expectatives que ha suscitat aquest tema a l'hora de provocar de noves migracions urbano-rurals (González-Leonardo et al. 2022; BURGUEÑO, 2022).

[En el camp] estaré lliure de perills. El meu barri és una merda (home, 15-19, RMB).

No et pots fiar de la gent i sempre vas en temor per la ciutat, que no et roben (dona, 20-24, TE).

A l'urbà hi ha molta contaminació, molta xusma, poden robar-te, etc. (home, 15-19 CC).

Tot i que en una proporció menor a la dels que opten per viure en un municipi rural, les motivacions associades a l'entorn són també les més abundants a l'hora de justificar l'opció d'aquells que, vivint en àrees urbanes, no els agradaria marxar al camp (35,3 %) i les dels que, residint en localitats definides com a rurals, volen anar a viure a ciutat (45,5 %). En aquest cas, els arguments més reiterats tenen a veure amb l'accés als equipaments i els serveis, la comoditat, la vida social i l'amenitat de la vida urbana:

A prop de tot i de tothom (dona, 15-19, PAPIA).

Ens agrada més estar a la ciutat, tenim més comoditat (dona, 30-35, RMB).

Tinc problemes de salut i prefereixo residir a prop d'un centre sanitari (dona, 25-29, RMB).

M'he de socialitzar amb la gent i [al camp] hi ha poca gent (home, 15-19, CG).

Porqué le gusta el jaleo y movimiento de la ciudad (home, 25-29, RMB).

Per contra, els partidaris de viure en àmbits urbans associen en molts casos l'entorn rural a la manca de serveis, l'avorriment i a les incomoditats de la natura:

[Al camp] falta activitat general (comerços, gent, activitats, festivitats,...) (home, 20-24, RMB).

Als municipis rurals hi ha poca oferta d'oci per a gent jove (home, 25-29, CG).

Tinc al·lèrgia als insectes, picadures, (dona, 30-35, CG).

El segon tipus de motivacions amb més pes a l'hora d'explicar les preferències residencials de la població jove són aquelles referides a la *imatge general de la ciutat i el camp, a la pròpia identitat i als estils de vida*. S'apleguen en aquest àmbit un conjunt de motivacions que van des de nocions de caràcter ideològic, a qüestions relatives a la distinció social i la cultura, la construcció del projecte de vida, la relació entre l'individu i la societat, així com el posicionament envers les institucions i les normes. Aquest tipus de motivacions són esmentades en un 12,4 % de les respostes dels que voldrien anar a viure a un municipi rural i en un 15,6 % de les d'aquells que, ja vivint-hi, no voldrien marxar-ne. En aquest cas, els arguments adduïts tenen a veure a les virtuts de les relacions personals en els entorns rurals, la definició de la pròpia identitat, l'aspiració a una més gran llibertat així, com a les possibilitats d'adoptar formes de vida alternativa:

Per la proximitat amb la gent (el tracte amb el veïnat és més proper) (home, 30-35, CT).

Le gusta la tranquilidad y es un sitio adecuado para conocerse a uno mismo (dona, 15-19, TE).

Encara que hi ha menys serveis hi ha més llibertat menys problemes (home, 15-19, PAPiA).

Tenir la possibilitat de construir una nova vida (home, 20-24, CC).

Des d'aquestes mateixes opcions hi ha també molts exemples de rebuig genèric a la vida urbana, el refús a la massificació i també algunes crítiques específiques a la situació de la ciutat de Barcelona:

Fugir de les multituds (dona, 25-29, P).

La ciutat està malalta, és cara, el temps va massa ràpid. Ha parat de ser humana (home, 25-29, RMB).

No me gustan las zonas urbanas por la cantidad de gente que hay en ellas (home, 15-19, RMB).

Porque Barcelona es una jungla, hay mucha gente (dona, 30-35, RMB).

Barcelona es un poco agobiante (dona, 30-35, RMB).

Les motivacions associades a la percepció general dels entorns urbans i rurals, també són força nombroses entre els que opten per residir en una localitat urbana. Així, són esmentades en el 30,6 % de les respostes dels que resideixen a ciutat i no voldrien marxar al camp i en el 11,8 % de les explicacions dels que voldrien anar a ciutat. En aquest cas els arguments més sovintejat es basen en la preferència genèrica per la vida urbana, la socialització, la identitat personal i l'arrelament:

Solo hay futuro en las ciudades (home, 20-24, RMB).

Perquè prefereixo la ciutat, no m'agrada estar apartada de la civilització (dona, 15-19, TE).

Perquè soc molt cosmopolita i estic acostumat a la ciutat (home, 30-35, RMB).

Havent nascut a Barcelona estic acostumada a la ciutat i no m'adaptaria bé (dona, 25-29, RMB).

Des d'aquesta perspectiva, es tendeix a percebre el camp com un entorn aïllat, en el que, per un costat, amenaça la soledat i, per l'altre, l'excés de control social:⁶

M'agrada la ciutat, el món rural està «disconnectat» (home, 20-24, RMB).

Es muy solitario y le gusta más la ciudad (dona, 30-35, RMB).

Al poble et coneix tothom i tothom parla de tot (dona, 30-35, CC).

El tercer grup en ordre d'importància de les raons que la joventut catalana pondera a l'hora d'expressar afinitat per un o altre entorn residencial són

---

6. En la literatura s'han assenyalat reiteradament les preferències sexuals i l'orientació de gènere com un dels motius habituals entre les persones que prefereixen deixar l'entorn rural per traslladar-se a l'àmbit urbà, caracteritzat, en principi, per un menor control social (podeu veure una revisió i un qüestionament dels llocs comuns sobre el tema a Annes i Redlin, 2012 i a Luca *et al.*, 2023). Tanmateix, en cap de les respostes a l'EJC22 s'ha trobat referència directa a aquesta qüestió. Aquesta absència podria deure's tant a la renúncia a donar informació sobre aquest tema, fins i tot en una enquesta anònima, com al fet que la pressió i discriminació en aquest camp s'hagi reduït arreu del territori català.

les *laborals i econòmiques*. Hi ha, tanmateix, una desigualtat notable entre els que escullen de viure en una localitat urbana i els que volen fer-ho en una de rural. Entre els primers, les motivacions econòmiques tenen un pes força més elevat: 14,7 % en el cas que no voldrien marxar de ciutat i 14,3 % en el del que voldrien anar-hi a viure. Menor és, en canvi, la importància d'aquestes raons entre els que opten per viure en un municipi rural: 8,8 % en el cas dels que voldrien anar a viure en un municipi rural i el 4,4 % pel que fa als ja hi viuen.

Entre els que optarien de viure en un entorn rural per raons econòmiques, destaquen les persones que ho farien per sortir de dificultats laborals i aquelles que consideren que la vida els resultaria més econòmica:

Busca feina (dona, 25-29, TE)

Mucho más económico y mayor calidad de vida (dona, 25-29, TE)

Preu de la vida a Barcelona i especialment al barri de Gràcia. Paguem molt més a canvi de molt menys respecte d'altres zones de Catalunya (dona, 25-29, RMB).

Pel seu costat, les raons econòmiques o laborals que esgrimeixen aquells que opten per romandre o anar a viure en una localitat urbana tenen a veure amb les oportunitats laborals, les possibilitats de desenvolupar-hi una carrera professional i l'especificitat de la seva feina:

M'agraden les oportunitats que ofereixen les ciutats (dona, 15-19, RMB).

En el mundo rural no podría desarrollar mi trabajo a la escala que yo quiero (home, 30-35, CG).

Quiero trabajar en un hospital de una gran ciudad (dona, 20-24, CT).

En canvi, els partidaris d'aquesta opció solen veure de forma negativa les possibilitats laborals en l'entorn rural:

La majoria dels municipis rurals estan despoblats i tema feina malament (dona, 20-24, CT).

Estan lejos de los curros (home 20-24, RMB).

Per poca oportunitat de creixement (dona, 20-24, CC).

Els motius de *parentiu o d'amistat* són també esgrimits per algunes persones joves a l'hora de justificar la seva tria residencial: en el 2,7 % de les respostes dels que voldrien anar a viure en un municipi rural i en el 7,7 % dels que marxarien a ciutat s'afirma que ho farien per raons familiars, mentre entre els que no voldrien moure's de ciutat o del camp aquestes raons són presents en el 9,4 % i el 3,7 % de les respostes, respectivament.

Entre les persones que addueixen raons familiars per escollir de viure en l'entorn rural un bon nombre (sobretot de dones) ho justifiquen per la cria dels fills. També s'expressa la voluntat d'emancipar-se de la família i la nostàlgia del món rural per part d'aquells que n'han marxat:

Para disfrutar del tiempo, para que las niñas jueguen (dona, 30-35, CT)

Vull la meua vida. Estic fart de viure amb els pares (home, 30-35, RMB)

He viscut en un entorn rural i em va agradar molt aquella etapa (dona, 30-35, RMB).

Pel que fa als que no volen marxar de ciutat, les motivacions tenen a veure amb la proximitat a la família i la dependència envers les necessitats de la parella:

Vull estar a prop de mons pares per si passa res o necessito ajuda (home, 25-29, RMB).

En el futur vull tenir canalla i valoro el fet de tenir feina propera per facilitar la conciliació familiar (dona, 25-29, RMB).

Seria massa lluny de la feina del meu marit, i ja n'estem prou. No ens podríem permetre dos vehicles (dona, 25-29, RMB).

Les motivacions de *mobilitat, transport i comunicacions* són també presents a l'hora d'explicar les preferències residencials. Així, aquesta motivació figura en un 6,9 % de les respostes dels que voldrien romandre a ciutat i en un 13,8 % de les explicacions dels que desitjarien traslladar-s'hi. En canvi, de manera ben poc sorprenent, aquells que desitjarien traslladar-se o quedar-se a viure a l'entorn rural per aquesta causa són ben difícils de trobar, tot just un 0,1 % i un 0,6 % de les respostes d'entrevistats partidaris d'aquestes opcions justifiquen respectivament, la seva tria per motivacions de mobilitat, transport o comunicació.

Així, en aquesta qüestió, l'àmbit urbà es considera atractiu sobretot per la seva millor accessibilitat, la major dotació de transport públic i l'oferta de telecomunicacions.

M'agrada viure en una zona ben comunicada i amb plenitud de serveis (dona, 15-19, RMB).

Accessibilitat. Millor transport públic (dona, 20-24, CC).

Es rápido desplazarse (dona, 30-35, P).

Tindre llibertat per moure's sense necessitat d'agafar el cotxe (home, 20-24, TE).

M'arriba millor el wifi (dona, 15-19, TE).

En canvi, es tendeix a rebutjar l'entorn rural per raó de les dificultats de comunicació, l'escassa disponibilitat d'entorns de mobilitat adaptada, les mancances en transport públic, la dependència del vehicle privat i les carències en matèria de telecomunicacions:

Trobo que estaria allunyat de la societat, fet que faria que no estigués ben comunicat amb la resta (home, 15-19, RMB).

No està adaptado para silla de ruedas que es lo que yo uso (dona, 25-29, RMB).

No quiero depender del limitado horario del transporte público para volver a casa (dona, 25-29, RMB).

Falta de recursos, necessitat d'agafar el cotxe per anar arreu (dona, 30-35, CG).

Necessito bon internet i bona comunicació per poder treballar bé (home, 15-19, P).

Les raons associades a l'*habitatge* són escassament presents en les motivacions

expressades pels joves catalans a l'hora d'escollir entorn de residència. En tot cas, són més freqüents entre els que opten per residir en una localitat rural: el 4,1 % de les respostes dels que hi voldrien anar a viure i el 2,7 % dels que no voldrien marxar-ne ho expliquen per circumstàncies associades a l'habitatge. En canvi, el nombre d'enquestats que voldrien anar a viure o voldrien romandre en una localitat urbana per raons d'habitatge resulta insignificant estadísticament. Vist el diferencial de preus de l'habitatge entre les àrees més densament poblades i la resta de Catalunya (Generalitat de Catalunya, 2024) aquest darrer tret sembla prou justificat:

Seguro que los alquileres son más assequibles que en la ciudad (dona, 20-24, P).

Orden de deshaucio (dona, 30-35, CT).

Ara bé, les motivacions d'aquells que voldrien anar a viure a l'entorn rural per raons d'habitatge tenen a veure amb els preus, però també amb la tipologia edificatòria i la situació patrimonial:

Casa més gran amb habitacions més espaioses, no com en un pis urbà. També tenir més privacitat, tranquil·litat i una piscina (home, 15-19, RMB).

Viure en una casa, viu en un pis (home, 15-19, CG).

Perquè tinc accés a un immoble familiar (home, 25-29, CG).

Finalment, una part reduïda de la població jove justifica la seva opció residencial per raons d'*estudis o cultura*. Entre els que voldrien anar a viure en un municipi rural, aquest tipus de raons són molt escasses i no assoleixen significació estadística. Una mica més rellevant és el percentatge de respostes corresponents als que, per raons d'estudis, voldrien anar a viure a ciutat o no voldrien marxar-ne (4,5 % i 1,9 %, respectivament). En aquest cas, les motivacions tenen a veure, sobretot, amb la varietat de l'oferta formativa i la proximitat als centres educatius en les àrees urbanes:

Perquè hi ha més opcions per estudiar, són a la ciutat (dona, 15-19, CT).

Els estudis que curso actualment es troben a Barcelona capital (home, 15-19, P).

Algun dia les nenes iran a la universitat i aquí estan més a prop (dona, 30-35, RMB)

Si quiero acabar bachillerato y posteriormente ir a la universidad es mucho más cómodo vivir en la ciudad (dona, 15-19, RMB).

8. Conclusions

Tot i les limitacions que tot seguit s'esmentaran, l'evidència aportada en aquest article forneix elements d'interès per respondre les tres preguntes plantejades a l'inici:

- a) En primer lloc, es constata que la propensió de la població jove a canviar d'entorn territorial de residència es força elevada: més d'un terç de les persones enquestades afirma que els agradaria fer-ho. La proporció és més alta entre els que, residint en àrees urbanes, afirmen que els agradaria marxar al camp (gairebé 4 de cada 10), que no pas els que residint al camp diuen que els agradaria anar a viure a ciutat (1 de cada 4). Si el desig d'uns i altres es fes realitat, això implicaria el desplaçament de més de mig milió de joves de les àrees urbanes cap a les rurals i d'algunes desenes de milers de joves de les àrees rurals cap a les urbanes. A més, 1 de cada 3 persones joves propenses a canviar d'entorn territorial de residència afirma que està disposada a fer-ho en els propers cinc anys.
- b) En segon lloc, s'ha mostrat l'existència de una relació entre les característiques socio-econòmiques de la població jove i la seva propensió a canviar d'entorn territorial de residència. Les diferències més destacades són les associades al sexe, l'edat, l'activitat i la situació familiar. Entre els que viuen a ciutat, l'atracció del camp té un pes més alt entre els homes, els joves d'edats relativament més avançades, els que es troben actius econòmicament (ocupats o aturats), els que tenen ingressos inferiors a la mitjana i els emancipats. En canvi, entre els habitants en àrees rurals, l'atracció de la ciutat és més predominant entre les dones, els més joves, els estudiants i els inactius, els que pertanyen a grups relativament més benestants, així com entre els que encara no han deixat la llar familiar. En certa mesura, podria doncs afirmar-se que l'atracció del camp respon sovint a incertes aspiracions de sortir de situacions de dificultat i de cercar una alternativa a les condicions de vida no prou satisfactòries, mentre que l'atracció de la ciutat s'identifica amb concretes possibilitats laborals i d'estudi.
- c) En tercer lloc, s'evidencia que, a l'hora d'explicar les motivacions de les opcions residencials, la població jove les relaciona amb qüestions relatives a la percepció i la imatge de l'entorn, més que no pas amb motivacions concretes relatives a la feina, la família, la mobilitat, l'habitatge i els estudis. Així, en el moment de justificar les motivacions per la tria de l'entorn territorial de residència, apareixen un conjunt de llocs comuns, que no corresponen necessàriament a les realitats territorials, però resulten indicatius de les percepcions dominants: la joventut catalana partidària de viure al camp sembla associar-lo, sobretot, a un entorn tranquil i natural, mentre aquells partidaris de romandre a ciutat o traslladar-s'hi la veuen com un entorn d'oportunitats laborals, ben comunicat, que ofereix una intensa vida social i disposa d'alta i diversa oferta de serveis.

Tot i el seu interès, cal tenir en compte que els resultats exposats es deriven d'una enquesta adreçada només a una franja de la població del país, amb els biaixos i limitacions pròpies del mètode i de la mostra. Per completar i confirmar els resultats caldria contrastar-los amb dades, igualment fiables i representatives,

relatives a les afinitats residencials del conjunt de la població. Així mateix, cal retenir que la propensió a residir en un determinat entorn o a marxar-ne no comporta de cap manera la concreció pràctica immediata d'aquest desig, de tal forma que, en futurs estudis, serà molt convenient tractar d'escatir quantes i quines de les persones joves han reeixit a romandre o a marxar del seu entorn residencial actual. Al nostre entendre, el principal interès dels resultats rau en els tres aspectes següents:

- a) El fet que un percentatge tan elevat de la població jove catalana expressi la voluntat de deixar les àrees urbanes, indica l'existència d'un destacat malestar respecte les seves condicions de vida actuals a les ciutats. L'atracció pel camp s'expressa, com hem vist, en termes molt genèrics i inconcrets i sembla reflectir més les condicions de vida urbana que no pas la realitat dels territoris de baixa densitat. En canvi, el pes relativament reduït de les persones joves residents en àrees de baixa densitat propenses a marxar a ciutat resulta indicatiu de l'homogeneïtzació de les condicions de vida en el conjunt del territori de Catalunya i l'estroncament de la fase concentradora del procés d'urbanització.
- b) Les característiques socio-econòmiques de la població jove procliu a canviar d'entorn residencial resulten força reveladores de les seves motivacions. Així, la major propensió de la població amb renda baixa i situació social precària a deixar les àrees urbanes indica que l'eventual desplaçament de residència és vist per una part de la joventut com una sortida (inconcreta però atractiva) davant de situacions de dificultat. Així, tot i que les motivacions del desplaçament puguin explicar-se més amb arguments de percepció i imatge que no pas per raons materials, pot afirmar-se que, segurament, darrera la pretensió de deixar la ciutat hi ha en molts casos més la coacció de les condicions de vida que no pas el lliure arbitri de les persones. D'altra banda, cal no oblidar que la possibilitat de verificar de manera efectiva el desplaçament -de la «ciutat» al «camp» o viceversa- dependrà en darrer terme de les condicions socio-econòmiques i estarà, per tant, més a l'abast dels que pertanyen a uns grups socials que no pas a uns altres.
- c) Finalment, es constata que —per ambigua, difusa i poc coherent amb la realitat que resulti— la distinció entre «camp» i «ciutat» es manté viva en l'imaginari i la percepció de la població, fins al punt de que gairebé el 90 % dels enquestats accepten residir en un o altre àmbit espacial. Sense entrar en disquisicions fenomenològiques, es podria afirmar que la continuïtat d'aquests esquemes perceptius, separats de la realitat, constitueix un exemple del que Pierre Bourdieu va anomenar «habitus». És a dir, aquell conjunt d'esquemes generatius a partir dels quals els subjectes perceben el món i hi actuen, esquemes que «deuen la seva eficàcia pròpia al fet que funcionen més enllà de la consciència i del discurs, i, per tant, fora de les influències de l'examen i del control voluntari» (Bourdieu, 1979). Un dels

trets característics dels «habitus» és, precisament, operar a través de parelles d'adjectius antagònics que s'utilitzen comunament per classificar i qualificar les persones o els objectes en els àmbits més diferents de la pràctica. Aquestes díades, entre les quals podríem incloure la de rural/urbà, «són extremadament pobres, gairebé indefinides, però per això mateix apropiades per procurar o per expressar sensació del que és indefinible» (Bourdieu, 1979). Camp i ciutat poden resultar avui, certament, indefinibles, però, com hem vist, aquests conceptes segueixen sent el filtre a través del qual una part substantiva de la població interpreta el territori i expressa les seves aspiracions a l'hora d'assentar-s'hi.

Referències bibliogràfiques

- ALDOMÀ, I. (2015). *Atles de la nova ruralitat*. Lleida: Fundació Món Rural.
- ANNES, A.; REDLIN, M. (2012). «Coming out and coming back: Rural gay migration and the city», *Journal of Rural Studies*, vol. 28, núm. 1, p. 56-68. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2011.08.005>
- BAUBÉROT, A.; F. BOURILLON (2009). *Urbaphobie ou La détestation de la ville aux XIXe et XXe siècles*. Pompignac-près-Bordeaux: Bière.
- BAYONA, J.; I. PUJADAS (2014). «Movilidad residencial y redistribución de la población metropolitana: los casos de Madrid y Barcelona». *Eure*, vol. 40, núm. 119. DOI: <https://doi.org/10.4067/S0250-71612014000100012>
- BOURDIEU, P. (1979). *La Distinction. Critique sociale du jugement*. París: Editions du Minuit.
- BURGUENO, J. (2022). *La nova geografia de la Catalunya post-Covid*. Barcelona, Societat Catalana de Geografia.
- BRENNER, N. [ed.] (2013). *Implosions/Explosions: Towards a Study of Planetary Urbanization*. Berlín; Jovis Verlag.
- CAPEL, H. (1975). «La definición de lo urbano», *Estudios Geográficos*, núm. 138-139, p. 265-301.
- CASACUBERTA, M. (2021). «No m'estimis massa; estima'm sàviament»: la construcció literària de la identitat monstrosa de Barcelona» *Catalan Review* vol. 35, núm. 1, p. 49-68. DOI: <https://doi.org/10.3828/catr.35.3>
- CASACUBERTA, M.; R. GIRONA; S. RAMOS (2024). «L'espai rural a la literatura i el cinema català actuals». *Catalonia*, núm. 34, p. 1-4. DOI: <https://doi.org/10.4000/12paa>
- CERAROLS, R.; J. NOGUÉ (2022). *L'altre món rural. Reflexions i experiències de la nova ruralitat*. Manresa: Tigre de Paper.
- CHECA, J. (2023). *La configuració de la macroregió urbana mediterrània. La integració del territori a Catalunya, Illes Balears i País Valencià a partir de l'anàlisi del poblament, l'ocupació del sòl, l'ús de l'espai, les desigualtats territorials i la percepció de la població*. [Tesi doctoral. Universitat Autònoma de Barcelona]
- CHECA, J.; O. NEL·LO (2021). «Residential Segregation and Living Conditions. An Analysis of Social Inequalities in Catalonia from Four Spatial Perspectives», *Urban Science*, vol. 5, núm. 2, 45. DOI: <https://doi.org/10.3390/urbansci5020045>
- CHECA, J.; L. SOLÉ; O. NEL·LO (2019a). *Els itineraris residencials de la població jove en la transició cap a la vida adulta. Anàlisi a partir de les dades de l'Enquesta a la joventut de Catalunya 2017*. Barcelona: Agència Catalana de la Joventut.
- (2019b). *L'atracció del camp: la percepció i l'atractiu de l'entorn rural en la joventut catalana resident en àrees urbanes*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.

- CLOKE, P.; J. LITTLE (1997). *Contested Countryside Cultures Otherness, marginalisation and Rurality*. Londres/Nova York: Routledge.
- DYMITROW, M.; R. BRAUER (2018). «Meaningful yet Useless? Factors behind the retention of questionable concepts in human geography». *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography*, vol 100, núm. 3, p. 195-219. DOI: <https://doi.org/10.1080/04353684.2017.1419071>
- GENERALITAT DE CATALUNYA. DEPARTAMENT DE TERRITORI I SOSTENIBILITAT (2024). *Estadística de les compravendes d'habitatge, el preu de venda i les hipoteques sobre habitatge. Any 2024. Dades 1r trimestre*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- GONZÁLEZ-LEONARDO, M.; A. LÓPEZ-GAY; N. NEWSHAM; J. RECAÑO; F. ROWE (2022). «Understanding patterns of internal migration during the COVID-19 pandemic in Spain», *Population, Space and Place*, vol. 28, núm. 6, e2578. DOI: <https://doi.org/10.1002/psp.2578>
- GREGORY, D. (1994). *Geographical Imaginations*, Oxford: Blackwell.
- HALFACREE, K. H. (1993). «Locality and social representation: Space, discourse and alternative definitions of the rural». *Journal of Rural Studies*, vol. 9, núm. 1, p. 23-37. DOI: [https://doi.org/10.1016/0743-0167\(93\)90003-3](https://doi.org/10.1016/0743-0167(93)90003-3)
- HOGGART, K. (1990). «Let's do away with rural». *Journal of Rural Studies*, vol. 6, núm. 3, p. 245-257. DOI: [https://doi.org/10.1016/0743-0167\(90\)90079-N](https://doi.org/10.1016/0743-0167(90)90079-N)
- HARVEY, D. (1996). «Cities or Urbanization», *City Analysis of Urban Change, Theory, Action*, vol. 1, núm. 1-2, p. 38-61. DOI: <https://doi.org/10.1080/13604819608900022>
- INDOVINA, F. (2009): *Dalla città diffusa al arcipelago metropolitano*. Milà: Franco Angeli.
- KNAFOU, R. (2000). «Les mobilités touristiques et de loisirs et le système global de mobilité», dins: M. BONNET; D. DESJEUX [dir.], *Les territoires de la mobilité*, París, PUF.
- LÓPEZ-GAY, A. (2017). «Hacia un patrón territorial complejo de la movilidad residencial. El caso de la Región Metropolitana de Barcelona». *Papers: Revista de sociologia*, vol. 102, núm. 4, p. 793-823. DOI: <https://doi.org/10.5565/rev/papers.2420>
- LUCA, D.; J. TERRERO-DAVILA; J. STEIN; N. LEE (2023). «Progressive cities: Urban-rural polarisation of social values and economic development around the world». *Urban Studies*, vol. 60, núm. 12, p. 2329-2350. DOI: <https://doi.org/10.1177/00420980221148388>
- MÓDENES, J. A. (2001). *Flujos espaciales e itinerarios biográficos: la movilidad residencial en el área de Barcelona*. [Tesi doctoral. Universitat Autònoma de Barcelona]
- (2017). «La inseguridad residencial por problemas económicos en España comparada con el entorno europeo». *Papers. Revista de Sociologia*, vol. 102, núm. 4, p. 673-703 DOI: <https://doi.org/10.5565/rev/papers.2416>
- MÓDENES, J. A.; C. FERNÁNDEZ; J. LÓPEZ (2013). «La formación de hogares y la tenencia de vivienda de los jóvenes en la reconfiguración de los sistemas residenciales europeos». *Scripta Nova. Revista Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales*, vol. xvii, núm. 460.
- NEL-LO, O. (1998). «Los confines de la ciudad sin confines. Estructura urbana y límites administrativos en la ciudad difusa», dins: F. MONCLÚS [ed.] *La ciudad dispersa*. Barcelona: Centre de Cultura Contemporània de Barcelona.
- (2001). *Ciutat de ciutats. Reflexions sobre el procés d'urbanització a Catalunya*. Barcelona: Empúries.
- (2024). «El conflicte agrari: una confrontació entre la ciutat i el camp?». *Critic*, 14/02/2024.
- NEL-LO, O.; A. GOMÀ (2018). «Territori. Diversitat espacial en els hàbits i condicions de vida juvenils: El paper clau de la segregació residencial», dins: P. SARRACANT [ed.], *Enquesta de Joventut de Catalunya 2017 volum 2. Experiències juvenils i desigualtats socials*, p. 441-534. Barcelona: Departament de Treball, Afers Socials i Famílies de la Generalitat de Catalunya.
- NEL-LO, O.; J. CHECA (2024). *L'atracció del camp i de la ciutat. Percepcions i preferències de la joventut catalana respecte l'entorn residencial*. Barcelona: Agència Catalana de la Joventut. DOI: [10.57645/10.8080.11.2](https://doi.org/10.57645/10.8080.11.2)

- NEL-LO, O.; J. CHECA; i J. LÓPEZ, (2024). «Inciertos límites: las difusas fronteras entre lo urbano y lo rural en la percepción de la juventud catalana», dins G. A. LÓPEZ; José L. GARCÍA [ed.], *La ciudad veinte-treinta*. Burgos, Asociación Española de Geografía.
- NEL-LO, O.; J. CHECA (2016): «El procés d'urbanització», dins: S. GINER; O. HOMS [ed.], *Raó de Catalunya*. Barcelona, Enciclopèdia Catalana.
- ÖZATAĞAN, G.; A. ERAYDIN (2024). «Binaries again! Revisiting the urban-rural question through geographies of discontent». *Habitat International*, vol. 152, p. 103-162. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.habitatint.2024.103162>
- PORCEL, S. [dir.] (2024a). *Enquesta de cohesió urbana (ECURB), 2022. Resultats sintètics*. Bellaterra: Institut Metròpoli.
- [dir.] (2024b). *Rural i Urbà: migracions, entorn residencial i estructures d'oportunitat*. Barcelona: Institut Metròpoli/Pla Estratègic Metropolità de Barcelona.
- PUJADAS, I. (2009). «Movilidad residencial y expansión urbana en la región metropolitana de Barcelona, 1982-2005», *Scripta Nova. Revista Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales*, vol. 290, núm. 13.
- PUJADAS, I.; C. LÓPEZ (2005). «Hogares y cambios residenciales. La diferenciación espacial de los hogares en la región metropolitana de Barcelona», *Cuadernos Geográficos*, vol. 36, núm. 1, p. 409-436.
- ROCA, J. (2003). «La delimitación de la ciudad: ¿Una cuestión imposible?», *Ciudad y Territorio. Estudios Territoriales*, vol. 35, núm. 135, p. 17-36.
- SOJA, Edward (2016): «Regional urbanization and the end of the metropolis era», dins: Oriol NEL-LO; Renata MELE [ed.], *Cities in the 21st Century*, Nova York, Routledge.
- URRY, J. (2014). *Offshoring*. Cambridge: Polity Press.
- VERD, J. M. (2023). *L'Enquesta a la joventut de Catalunya 2022. Enquesta a la joventut de Catalunya*. Volum 1. *Trajectòries i transicions*. Barcelona: Departament de Drets Socials de la Generalitat de Catalunya / Agència Catalana de la Joventut.
- WILLIAMS, R. (1973). *The Country and the City*. Nova York: Oxford University Press.

Aplicación de biopsias urbanas como metodología de análisis en Mazatlán

Juan Carlos Rojo-Carrascal

Universidad Autónoma de Sinaloa

juancarlosrojo@uas.edu.mx

 <https://orcid.org/0000-0001-6382-5331>

Àngel Cebollada

Universitat Autònoma de Barcelona

angel.cebollada@uab.cat

 <https://orcid.org/0000-0002-4925-2896>

Daniela Guadalupe Ochoa-Heredia

Universidad Autónoma de Sinaloa

danielaochoah@uas.edu.mx

 <https://orcid.org/0000-0002-6290-9418>

Resumen

A partir de la preocupación por las condiciones de caminabilidad experimentadas en las calles la ciudad de Mazatlán, Sinaloa, México, se propuso elaborar un estudio denominado *Mazatlán Cómo Andamos* donde se aplicó una metodología llamada *biopsias urbanas*. Para ello se seleccionaron un conjunto de sectores urbanos con diferentes características y en ellos se aplicaron técnicas de observación y medición para la evaluación de sus condiciones de caminabilidad. El procedimiento terminó con valoraciones y recomendaciones de mejora a las condiciones urbano-ambientales de la ciudad, orientadas hacia una movilidad más saludable frente a los nuevos escenarios generados en la época post-COVID-19 y las tendencias globales derivadas del cambio climático.

Palabras clave: caminabilidad, espacio público, accesibilidad, movilidad urbana sostenible, biopsia urbana.

Resum: Aplicació de biòpsies urbanes com a metodologia d'anàlisi a Mazatlán

Arrel de la preocupació per les condicions de caminabilitat que dels carrers de la ciutat de Mazatlán, a l'estat mexicà de Sinaloa, es va proposar fer l'estudi *Mazatlán: Cómo Andamos* on s'aplicà una metodologia anomenada *biòpsies urbanes*. Per dur-ho a terme, es varen seleccionar un conjunt de sectors urbans de diferents característiques socials i urbanes

on s'aplicaren tècniques d'observació i mediació de les seves condicions de caminabilitat. El procediment va acabar amb valoracions i recomanacions de millora a les condicions urbano-ambientals de la ciutat, orientades cap a una mobilitat més saludable front els nous escenaris generats en l'època post-COVID-19 i les tendències globals del canvi climàtic.

Paraules clau: caminabilitat, espai públic, accessibilitat, mobilitat urbana sostenible, biòpsia urbana.

Abstract: Urban Biopsies Application as a Analytical Methodology at Mazatlán

Based on a concern to assess walkability conditions in Mazatlán, the study named *Mazatlán: Cómo Andamos* was developed, applying the urban biopsies methodology. This approach involved selecting diverse urban sectors to deploy observation and measurement techniques to evaluate their walkability conditions. The study concluded with recommendations to improve the city's urban and environmental conditions. These recommendations were oriented towards promoting healthier mobility in response to the new scenarios generated by the COVID-19 pandemic and global trends arising from climate change.

Keywords: walkability, public space, accessibility, sustainable urban mobility, urban biopsy.

* * *

1. Introducción

«La pandemia del COVID-19 proporcionó una oportunidad sin precedentes, desde el punto de vista económico como de opinión, de recuperar la ciudad de proximidad, donde el valor de lo local frente a la globalización ha quedado patente» (Fernández de Valderrama, Valdivia i Braga, 2020, p. 11).

El año 2021 ofreció grandes retos frente a los escenarios de la pandemia generada por el COVID-19 en el ámbito de la movilidad urbana. El espacio público se transformó en beneficio principalmente de la salud de las personas. Tal como lo establece el llamado de las Naciones Unidas «ahora más que nunca es importante que no volvamos al statu quo anterior a la pandemia y que, en su lugar, transformemos las ciudades en todo el mundo para que, en el futuro, sean resilientes, inclusivas, ecológicas y sostenibles desde el punto de vista económico» (Naciones Unidas, 2020, p.10). Caminar hoy se convierte en una necesidad en las ciudades. La pandemia generada por el COVID19 (que cobró más de 7 millones de víctimas en el mundo¹ y decenas de millones de afectados por sus secuelas) vino a revelarnos el gran impacto que tiene en la salud la mala calidad del espacio público.

---

1. 7.008.006 fallecidos a fecha de 26 de marzo de 2024.

En México, el COVID 19 fue sumamente letal. Por el número de muertes se ubica dentro de los países con más pérdidas de vidas humanas con una tasa de letalidad de 12 defunciones por cada 100 contagios superada solamente por Francia, Reino Unido e Italia. Este dato no es ajeno a la situación de base de la salud pública mexicana con índices elevados de patologías como las enfermedades del corazón y la diabetes mellitus que fueron en 2023 las dos principales causas de muerte (INEGI, 2024). Todas estas patologías se relacionan con el creciente sedentarismo en México derivado de un estilo de vida poco activo. El diseño de las ciudades mexicanas (y latinoamericanas en general) ha priorizado las modalidades de movilidad motorizadas, elemento que ha impactado en las condiciones de caminabilidad y, por ende, en la posibilidad de un estilo de vida más saludable. Por ello, los malos hábitos de movilidad y la contaminación derivados de la creciente motorización de las ciudades ha tenido un impacto notable en la vulnerabilidad de la ciudadanía.

La pandemia supuso un punto de inflexión en torno a las necesidades de estilo de vida y, con ello, repensar el espacio público. Luego de meses en que la recomendación fue quedarse en casa, la pandemia hizo valorar la necesidad de la actividad física para las personas, tanto de caminar, como de oxigenarse y tomar el sol. Para esto se requieren factores de calidad y espacio considerable y seguro para las personas. De aquí las intervenciones del urbanismo táctico para transformar el espacio público y ganar espacios de aceras y dotar de más verde el espacio público en poco tiempo (Ayuntamiento de Barcelona, 2021).

Pero a pesar de estas carencias en las políticas públicas en México, caminar sigue siendo la forma en la que se inicia un traslado de un punto a otro de la ciudad, ya sea para tomar el transporte público, para hacer compras cercanas o para ir a la escuela o al parque, aunque cada vez sea más peligroso e incómodo para las personas de todas las edades, y más aún, para las personas de grupos vulnerables, principalmente infantes y adultos mayores.

El presente artículo tiene por objetivo compartir una metodología denominada *biopsias urbanas* aplicada en el estudio *Mazatlán: Como Andamos* que consistió en la selección de un conjunto de sectores urbanos con diferentes características donde se aplicaron técnicas de observación y medición para la evaluación de sus condiciones de caminabilidad en la ciudad de Mazatlán, Sinaloa, México. Es importante resaltar que la metodología *biopsias urbanas* puede ser aplicable con limitados presupuestos en distintos ámbitos urbanos para obtener una caracterización y evaluación del espacio público y de sus condiciones para desarrollar la caminabilidad.

Este artículo se estructuró en cuatro apartados además de la presente introducción. Estos apartados incluyen en primer lugar una aproximación teórica conceptual, posteriormente se presenta la experiencia de *Biopsias Urbanas* y la construcción metodológica de su análisis. La tercera parte contiene los resultados de la investigación y por último las conclusiones.

2. La calle y las condiciones de caminabilidad

Las calles fueron, por muchos siglos, el espacio público para el uso exclusivo de las personas en la mayoría de las ciudades del mundo. Fue el espacio de socialización, el mercado, el arte, la recreación, de la expresión ciudadana en todos sus sentidos. La acción de destinar la calle para la circulación de vehículos motorizados ha cambiado el estatus de espacio público de la calle (Rojo, 2017). Gabi Martínez expone ante esto, que «el automóvil contiene una idea de propiedad privada básica que grandes multinacionales se han ocupado de apuntalar en nuestro imaginario a fuerza de mensajes que proyectan el automóvil como símbolo de osadía, placer y triunfo» (Martínez, 2021, p. 78).

Diferentes autores muestran cómo este espacio compartido que es —era— la calle ha ido relegando a los usuarios no motorizados —ya sean peatones o ciclistas— en sus márgenes cuando no directamente expulsados de este espacio a pesar de las resistencias ejercidas (Longhurst, 2015; Norton, 2011). Otros autores (Ward, 1992) muestran incluso las estrategias para eliminar los transportes públicos del espacio en favor del vehículo privado. En este sentido, la organización funcional *le corbusiana* del espacio no fue una simple adaptación tecnológica, sino que fue el fruto de dinámicas sociales y políticas a lo largo del siglo xx (Miralles-Guasch, 2002).

El concepto peatón se acuñó con la llegada del automóvil a las ciudades. Los ciudadanos se convirtieron entonces en peatones (Olmos, 2001). Las aceras llegaron para convertirse en los espacios de resguardo para la seguridad de los peatones de frente a la amplia gama de peligros que trajeron los nuevos actores de la calle como los automóviles.

Para Jacobs (2011), esta transformación supuso «la muerte de las ciudades». Gehl (2013) distingue la vitalidad de las calles según las actividades que en ella se realizan y las define como necesarias, opcionales y sociales. Las tareas necesarias son aquellas que forman parte de la rutina de los ocupantes de dicho espacio; podemos inferir qué personas se encuentran realizando este tipo de actividad por su determinación al desplazarse y correspondería con una vida poco o nada vital. Las actividades opcionales son aquellas en las que se participa por el puro gusto de hacerlo, limitadas por el tiempo y las condiciones del lugar; a diferencia de las actividades necesarias, que están en gran medida influidas por la calidad del espacio público; y por último, actividades sociales: la interacción del peatón con otras personas, desde los juegos hasta los saludos y conversaciones; dichas actividades están determinadas y son consecuencia de las dos actividades antes mencionadas, por tanto se refuerzan indirectamente al facilitarse la práctica de las anteriores.

Para recuperar la vida en las calles (y por ende, en las ciudades) se requiere intervenir tanto en el modelo de movilidad (Cebollada y Avellaneda, 2020) como en el espacio público. Y es que la necesidad de un cambio modal, que incremente la movilidad en modos activos y sobre todo que reduzca el uso del

coche se relaciona con la calidad del espacio público (Gehl y Svarre, 2013) y con la morfología urbana (Rojo, 2017; Cebollada, Badia y Vera, 2020). Y al revés, «si se requiere liberar espacio público para otros usos y controlar las variables de entorno para mejorar la habitabilidad en este, es necesario modificar el modelo de movilidad» (Rueda, 2019, p.13).

Actualmente las tendencias urbanas a nivel mundial para la recuperación de la vida urbana se enfocan hacia la creación de proximidad. Es decir, que las ciudades ofrezcan todas las necesidades básicas para el bienestar de la ciudadanía a cortas distancias (la ciudad de los quince minutos). Esta tendencia pretende desincentivar el uso de los vehículos motorizados e incrementar la movilidad activa, que implica caminar y usar la bicicleta para satisfacer las necesidades de desplazamiento urbano. El fin es disminuir los tiempos de desplazamiento y la necesidad de usar un transporte motorizado, y con ello también minimizar la contaminación y el tráfico. La ciudad del automóvil y la ciudad del peatón tienen escalas y densidades totalmente distintas (Gehl, 2013). Fernández de Valderrama, Valdivia y Braga (2020; 662) señalan que

«esta nueva relación entre tiempo y espacio en la vida cotidiana de la ciudadanía no olvida su consecuencia medioambiental. El modelo urbano que se propone gestiona de una forma más eficiente su metabolismo (es menos exigente en cuanto a los consumos de energía y genera menores impactos). Ello conduce a una ciudad más amable con el medio ambiente lo que no cabe duda de que además redundará positivamente en el objetivo de la calidad de vida urbana perseguido. Es aquí donde Carlos Moreno enlaza su estrategia urbana de la ciudad del cuarto de hora con otras propuestas más medioambientales en torno a las zonas verdes, los micro bosques o infraestructuras viarias actuales de París que se proponen convertir en parques urbanos».

Diferentes investigaciones indagan sobre qué elementos son los necesarios para crear espacios para movilidad activa y de presencia de personas para su evaluación en el espacio. Pozueta, Daudén y Schettino (2013) consideran que el acondicionamiento de dimensiones y características geométricas de la red peatonal incide en la seguridad y confortabilidad de los desplazamientos peatonales. Reducir, descuidar o desaparecer el espacio para los peatones en las calles inhibe considerablemente la acción de caminar. El diseño y valoración de los diferentes escenarios de movilidad requiere profundizar en factores espaciales para un mejor escenario ante el cambio climático y su relación con la movilidad (Valenzuela-Montes, Navarro-Ligero, & Soria-Lara, 2012).

López-Jiménez (2022) considera que la densidad de viviendas e, indirectamente poblacional, es un elemento necesario para los desplazamientos activos y para crear vida urbana. Cervero y Duncan (2003) también incluían la densidad entre las 3D (densidad, diseño y distancia). De esta forma, se relaciona que las áreas de baja densidad no permiten la creación de espacios de atracción peatonal (Casanovas y Gutiérrez, 2012). La densidad se relaciona con la complejidad y a su vez con la proximidad (Rueda-Palenzuela, 2022). En este sentido Ewing

y Handy (2009) observan que a menos velocidad en la calle (peatones versus automóviles) más necesidad de complejidad existe.

Otros estudios remarcan la importancia del espacio construido como elemento de atracción de personas en el espacio público (Bozovic, Hincksona y Smith 2020). Para que se pueda incentivar la movilidad activa y la vida «en la calle» se señala que debe haber elementos atractivos y con distancias alcanzables. López-Jiménez (2022) menciona «los terceros lugares» (que no son ni el domicilio ni el lugar de trabajo) como elementos atractivos. También la existencia de comercios se relaciona con la atracción de peatones (Hahm *et al.*, 2019; Moudon *et al.*, 2007; Pikora *et al.*, 2003) y con la complejidad urbana (Boulangue *et al.*, 2017; Delclòs-Alió y Miralles-Guasch, 2021). Y la existencia de comercio en el entorno urbano es un elemento necesario para la construcción de la ciudad de los 15 minutos (Pajares *et al.*, 2021; Ferrer-Ortiz *et al.*, 2022).

Los elementos de barrera constituyen otro factor que incide en la posibilidad de desplazamiento con modos activos (Loo, 2021; Forysth y Southwoth, 2008). En muchas ocasiones este elemento se relaciona con la seguridad vial (Bozovic, Hincksona y Smith, 2021) al asociarse barrera a infraestructura viaria de gran capacidad y velocidad automotora.

El confort con el que debe contar el espacio público como sendas caminables (aceras), la protección térmica (arbolado principalmente), espacios de descanso (bancas) o puntos de hidratación (fuentes) constituyen también elementos necesarios para la movilidad activa y la presencia de personas (Sevtsutk, 2020; Bozovic, Hincksona y Smith, 2020).

El concepto de caminabilidad urbana tiene que ver con la gama de atributos de diseño que favorecen los traslados a pie brindando una accesibilidad al espacio urbano, con zonas de tránsito calmado, integración de calles completas y conectividad con usos mixtos del suelo (Medina-Ruiz, 2020). La caminabilidad significa que la mayoría de los destinos (trabajo, suministro de alimentos, escuela) se deben ubicar dentro de un radio de camino de diez minutos de la vivienda, lo que implica la peatonalidad de las calles, con diseños amistosos, edificios cerca de la calle, árboles en los espacios públicos y velocidad reducida para la circulación de vehículos. «Caminar es más que una experiencia motriz; es social, recreativa, fenomenológica y emocional, por lo que las ciudades no se deben diseñar solo para que sean vistas, sino para ser vividas y habitadas» (Páramo y Burbano, 2019).

En los siguientes apartados se aborda la metodología aplicada para conocer las condiciones de caminabilidad en diversos sectores de la ciudad de Mazatlán, Sinaloa, México.

3. Las biopsias urbanas como una Metodología

3.1. ¿Qué es Mazatlán: Cómo andamos?

Mazatlán: Cómo Andamos fue un estudio que se concentró principalmente en la caminabilidad de la ciudad de Mazatlán. Esta ciudad está asentada en la costa noroeste de México en el estado de Sinaloa con 441.965 habitantes de acuerdo con el censo 2020 del Instituto Nacional de Estadística y Geografía (INEGI). El estudio parte de la asunción que la caminabilidad es la modalidad que desarrolla el ser humano para desplazarse de un lugar a otro en cualquier circunstancia además de una actividad que refuerza la relación con el entorno y la percepción de pertinencia (Le Breton, 2015). Pozueta (2013, p. 24) describe que

«los desplazamientos a pie han constituido durante milenios el principal medio de desplazamiento urbano, permitiendo el funcionamiento de grandes ciudades hasta tiempos muy recientes, pero que su importancia ha remitido en las últimas décadas ante la competencia de los medios motorizados de transporte y ante el aumento de las distancias a recorrer diariamente».

Mazatlán: Cómo Andamos orienta a la recuperación del espacio público para la gente y se propuso como un proceso de reflexión sobre la percepción ciudadana hacia la dignidad humana y su identidad con su ciudad, mediante el sencillo acto de caminarla: «la ciudad se realiza en el caminar de sus habitantes. A través de sus pasos toma forma y adquiere realidad» (Martínez, 2020). Además, el estudio se alinea con las tendencias internacionales enfocadas a la pacificación del tráfico, el incremento de los niveles de seguridad (Visión Cero) y la promoción de la movilidad sostenible (Dextre y Cebollada, 2014). Todo esto, mediante el impulso de la movilidad activa (peatonal y ciclista) y la disminución del uso del automóvil, como medidas disuasorias para mejorar las condiciones del espacio público, de la calidad del aire y mitigar efectos de cambio climático. Estos lineamientos son los que expone la nueva Ley General de Movilidad y Seguridad Vial y la Ley de Movilidad del Estado de Sinaloa, así como los Objetivos de Desarrollo Sustentable de la ONU-HÁBITAT (Cámara de Diputados, 2022; Suprema Corte de Justicia de la Nación, 2018; Naciones Unidas en México, 2022).

Promover o mejorar las condiciones para caminar impacta también en las condiciones para el uso seguro de la bicicleta y se complementa además con la pacificación del uso de los medios motorizados que se han incrementado considerablemente estos últimos años en las ciudades del mundo como lo define Jan Gehl (2014, p. 72): «el objetivo de crear ciudades donde las personas encuentren estímulos para caminar y andar en bicicleta desembocará en una mayor vitalidad en las calles y en experiencias más atractivas, ya que el tráfico veloz mutará en uno más lento».

Mazatlán: Cómo Andamos se alinea con el giro cultural de la movilidad, que enfatiza en los modos no motorizados como forma de desplazamiento. El camino hacia una ciudad más humana y de los cuidados donde se universalice la accesibilidad y se reduzcan los impactos ambientales como el ruido.

El objetivo de este estudio fue tener una valoración de las condiciones físicas que la ciudad ofrece para la caminabilidad y cómo la ciudadanía responde a ellas. Mediante un muestreo aplicado, se definió de forma global cuáles son las condiciones físicas de los entornos para la caminabilidad y cuál es el comportamiento de la ciudadanía que camina en estos entornos.

3.2. Las biopsias urbanas como propuesta metodológica

La definición científica de la palabra biopsia es la «extracción y examen de una muestra de tejido tomada de un ser vivo, con fines diagnósticos» (Real Academia de la Lengua, 2014). *Biopsia Urbana*² lo proponemos como el estudio a detalle de un pequeño sector urbano para ser diagnosticado.

Aplicar una biopsia urbana implicó una metodología multi-método mediante la fusión del método de observación de Jan Gehl (Gehl y Svarre, 2013) y el método de análisis de entornos peatonales de Rubén Talavera (2017), ambos adaptados a las condiciones regionales en pequeños sectores urbanos que cumplen con determinadas condiciones físicas, sociales, ambientales y funcionales. Hacer una biopsia urbana implicó observar un tejido urbano homogéneo para evaluar sus debilidades y fortalezas. En otras palabras, detectar sus padecimientos y potencialidades.

La suma de resultados de la aplicación de seis biopsias urbanas en una ciudad (en este caso Mazatlán) ofreció una caracterización global de las condiciones de caminabilidad de la ciudad y se convierte a su vez en una valiosa herramienta para la toma de decisiones y la justificación de posibles actuaciones para mejorar las condiciones del espacio público de la ciudad y con ello las condiciones de movilidad activa para su ciudadanía.

3.3. Selección de Biopsias Urbanas

El objetivo de la aplicación de las biopsias fue evaluar las condiciones de caminabilidad de la ciudad de Mazatlán. Para ello consideramos que la abstracción del diagnóstico en pequeñas muestras estudiadas a profundidad ofrecería una perspectiva clara de las condiciones que tienen en la ciudad. Es por ello que propusimos la selección de cada biopsia en sectores entre cinco y nueve hectáreas donde se incluyeran al menos dos tipologías de calles y algún equipamiento urbano que atiende al sector seleccionado (escuela, parque, mercado o

---

2. Biopsia urbana: término acuñado en Integra Comunidad SC para el estudio de caminabilidad *Mazatlán: Cómo Andamos* que se realizó en 2021.

clínica, preferentemente) Adicionalmente, precisamos dos formas de desarrollar las biopsias: de tipo lineal (para enfatizar el funcionamiento de una vialidad) o de tipo compacto para evaluar un sector específico de un barrio o colonia.

Los polígonos que se eligieron fueron lugares con niveles socioeconómicos y geográficos diferentes. Se procuró conocer cómo es el entorno de cada uno de ellos, sus características de seguridad, accesibilidad y condiciones de comodidad y de atractividad para identificar las formas de movilidad que lo caracteriza. Estos polígonos fueron evaluados cualitativa y cuantitativamente con un enfoque hacia el análisis del espacio público, el tiempo y las condiciones del lugar, la forma de caminar de las personas, los recorridos que toman y las actividades principales que se realizan en el espacio público.

3.4. Metodología mixta para el estudio de caminabilidad de la ciudad

Cada biopsia urbana incluyó un proceso de observación en sitio. Una aproximación al espacio estudiado para analizar las características físicas del entorno urbano (análisis cuantitativo) y evaluar el uso que le da la gente cuando camina (análisis cualitativo) para determinar las características que el entorno urbano ofrece para la acción de caminar.

3.4.1. Evaluación cuantitativa de entornos peatonales

Consiste en la evaluación física de los entornos peatonales desde cuatro vertientes: Accesibilidad, seguridad, comodidad y atractividad. A fin de comprender mejor el vínculo entre movilidad y espacio público para la socialización, valoramos los entornos de movilidad como un resultado de su calidad peatonal derivado de una valoración de factores de estructura urbana y patrón de viaje. Así pues, el entorno de movilidad se toma como base espacial sobre la que se desarrolla un enfoque de movilidad urbana y accesibilidad.

Rubén Talavera (2017), a través del método de Caracterización Peatonal de Entornos de Movilidad (CPEM) propone cuatro condicionantes para la movilidad peatonal, a saber:

- a) *Accesibilidad.* Evaluada a partir del ancho del espacio destinado al peatón, se considera el espacio libre para la circulación en las aceras, se excluye siempre elementos que impidan dicha circulación y se toma como factores importantes el material de que se constituyen y su estado actual.
- b) *Seguridad.* Condicionada por el nivel de fricción modal, en particular el tránsito vehicular; si bien el máximo ideal implicaría la total ausencia de vehículos motorizados, la percepción de seguridad aumenta a medida que factores como la reducción de velocidad o la cantidad de carriles para automotores adyacentes a la acera entran en juego.
- c) *Comodidad.* Condiciones climáticas y ruido la afectan negativamente, mientras que la densidad de arbolado y su capacidad de sombra lo hacen positivamente.

d) *Atractividad*. Si bien es subjetiva, puede determinarse con base en la dinámica comercial o pública de un lugar, a su vez dependiente del uso del suelo, tanto en el espacio peatonal como en el contexto; al garantizarse interacción del peatón con el entorno, la dinámica aumenta, de lo cual resulta una mejor medición del factor en sí. Las plantas activas juegan un papel importante aquí, al dar mayor valor al suelo y propiciar el flujo peatonal.

Estas variables fueron adaptadas a las condiciones de las ciudades medias mexicanas para tener un mejor conteo de los niveles de evaluación de los entornos peatonales propuestos por Rojo Carrascal para el estudio del deterioro del espacio público en la ciudad de Culiacán (Rojo, 2017; Talavera-García, 2017). En la tabla 1 se muestra los parámetros de adaptación de acuerdo al método Talavera García.

Tabla 1. Parámetros de medición de los entornos peatonales

	Accesibilidad	Seguridad	Comodidad	Atractividad
Niveles	Sección peatonal	Fricción modal	Densidad de arbolado	dinámica por uso de suelo
5	Más de 3 m.	Peatonal	más de 50/hectarea	90% o más
4	2-3 m.	30 km/h o menos, con un carril	de 30 a 50/ hectarea	80-90 %
3	1,5-2 m.	30 km/h o menos, con dos carriles	de 20 a 30/ hectarea	70-80 %
2	1-1,5 m.	más de 30 km/h, con dos o tres carriles	de 10 a 20/ hectarea	60-70 %
1	Menos de 1 m.	más de 30 km/h, con cuatro carriles o más	menos de 10/ hectarea	menos del 60 %

Fuente: Elaboración propia a partir de una adaptación de Rojo Carrascal basada en el método Talavera García.

3.4.2. Observación científica de los entornos peatonales (análisis cualitativo)

El análisis cualitativo comenzó con la observación directa y detallada de los lugares y de los comportamientos de las personas en los mismos para tratar de descubrir la estructura, los significados y los contextos de los hechos que allí se producen. El descubrimiento, la descripción de estos hechos y significados, es resultado de una investigación que pone énfasis en estudiar fenómenos sociales en el propio entorno natural y social en el que ocurren, dando primacía a los aspectos subjetivos sobre las características objetivas (García Ballesteros, 1998). La tecnología tiene un papel muy importante y lo tendrá más en el futuro. Pero la observación personal y humana sigue siendo importantísima (Gehl y Svarre, 2013).

Figura 1. Área de biopsia urbana
Ejército Mexicano (de tipo lineal)

Figura 2. Área de biopsia urbana
Pino Suárez (de tipo compacto)

Fuente: Integra Comunidad SC mediante imágenes de Google Earth

Este proceso incluyó la aplicación de herramientas propuestas por Jan Gehl que están al alcance de cualquiera, pero se requiere entrenar el ojo en el arte de la observación (Gehl y Svarre, 2013). Consiste en la observación directa en sitio del comportamiento de las personas que caminan en el espacio público en función de las características físicas del entorno (Avellaneda, 2009). A fin de evaluar las características físicas del entorno urbano y el uso que de él hace la gente que lo utiliza pudimos conocer qué características presenta dicho entorno para facilitar (o dificultar) la acción de caminar. Para ello se utilizaron herramientas sencillas: contar el número de personas que pasean por un lugar definido (tomando en cuenta género, estado de ánimo, si caminen solos o en grupo, quiénes son activos, quiénes utilizan el móvil, por ejemplo), mapear dicho lugar a fin de tener una manera de representar nuestros datos, trazar los movimientos a fin de identificar patrones, rastrear (seguir a un sujeto discretamente a fin de identificar su forma de moverse), buscar rastros (marcas de pasos, desechos), fotografiar el espacio y efectuar paseos piloto, que pueden llevarnos a identificar mejoras de diseño al entorno por trabajar (Gehl y Svarre, 2013).

Una herramienta eficaz para el registro de los acontecimientos en cada visita de observación fue la de grabar audios que describen lo sucedido en el espacio público, anteponiendo el nombre de la persona observadora, día y hora que se realiza dicha observación y en el mismo momento registrarla con detalles. Así el mismo ambiente acústico donde se hace la grabación complementa la información recabada. Estas observaciones pueden ir desde la descripción de que las personas cruzan la calle hasta las diferentes actividades que ellas hacen durante su paso por el espacio público que pueden dar información valiosa para el análisis. El horario seleccionado para realizar la observación en cada biopsia urbana se relacionó con el uso del espacio de mayor intensidad que le dan las personas. Finalmente, la observación científica ha permitido clasificar las actividades que las personas realizan en el espacio público según la propuesta realizada por Gehl (2013) en actividades necesarias, opcionales y sociales.

4. Desarrollo de biopsias Urbanas en la ciudad de Mazatlán

En este apartado, se presentan de forma global los resultados de seis *biopsias urbanas* aplicadas en el estudio *Mazatlán: Cómo Andamos* que incluye la evaluación física de los entornos peatonales desde las cuatro vertientes (accesibilidad, seguridad, comodidad y atractividad), la observación científica de cada una de ellas en periodos de dos horas donde se evaluó cómo las personas hacen uso del entorno peatonal en función de las condiciones físicas que ahí existen y el tipo de actividades que desarrolla en el espacio público exterior.

4.1. Evaluación cuantitativa de los entornos peatonales

Los resultados que ofrecen las biopsias urbanas practicadas en la ciudad de Mazatlán muestran una desigual clasificación de los parámetros de medición de los entornos peatonales. Mientras hay zonas que presentan una clasificación alta (4 sobre 5 en el caso del Centro Histórico) y que suponen una excepción en Mazatlán, el resto de los espacios analizados tienen atributos de vida urbana bastante bajos como Ejército Mexicano que tan solo obtiene 1 sobre 5. Tomando en cuenta los resultados globales de las seis biopsias urbanas aplicadas en la ciudad de Mazatlán apreciamos un valor global cuantitativo de los entornos peatonales de 2,33 dentro de un rango de valoración del 1 al 5 (tabla 2). También se aprecia que el factor más bajo de evaluación es el de accesibilidad y el más alto el de atractividad. La valoración global de las biopsias urbanas elaboradas nos mostró un escenario de nivel deficiente para el desarrollo de la caminabilidad de forma segura para todas las personas por lo que se convierte en una actividad de constante riesgo para los grupos vulnerables de la población.

Los entornos peatonales en Mazatlán no son favorables en su generalidad, luego de sustraer pequeñas muestras a partir de las biopsias urbanas aplicadas en diferentes escenarios urbanos de la ciudad podemos constatar que, salvo contadas excepciones como en algunos segmentos del paseo marítimo o del Centro Histórico, en su mayoría los entornos peatonales están enfocados a favor de las necesidades de la movilidad motorizada. En la tabla 2, se muestran los resultados de la evaluación de las seis biopsias urbanas.

Los entornos peatonales positivos requieren condiciones para que la gente se desplace con altos niveles de seguridad y comodidad sobre un espacio funcional y atractivo. El espacio público de la ciudad de Mazatlán muestra unos parámetros en beneficio de las modalidades de transporte motorizadas y esto sucede en detrimento del espacio que las personas requieren para desplazarse caminando en la ciudad.

Al desagregar los factores evaluados se realizaron las siguientes valoraciones de forma global, salvo contadas excepciones en su mayoría estos fue la valoración cuantitativa de los entornos peatonales de Mazatlán de acuerdo a las seis biopsias aplicadas:

Tabla 2. Resultados globales de la evaluación de las seis biopsias urbanas aplicadas en Mazatlán

Ubicación de biopsia urbana	Nivel global	Accesibilidad	Seguridad	Comodidad	Atractividad
		Sección peatonal	Fricción modal	Densidad de arbolado	Dinámica (uso de suelo)
Juárez	2	1	2	2	4
Centro histórico	4	4	4	4	5
Ejército Mexicano	1	1	1	1	3
Piactla	2	1	2	1	4
Jaripillo	2	2	1	1	2
Pino Suárez	3	2	3	3	3
Promedio	2,33	1,83	2,16	2	3,5

Fuente: Elaboración propia.

- *Accesibilidad.* Las aceras en general están obstruidas por automóviles, además poseen una evidente falta de continuidad por la presencia de rampas para entrada y salida de vehículos motorizados, aunado a esto, las conexiones entre aceras son poco accesibles. También se aprecia un deterioro en aceras por la utilización de materiales de baja calidad y falta de mantenimiento. No se identificaron rampas para personas con dificultad para caminar.
- *Seguridad.* Cuando la vialidad es de un mínimo de carriles se aprecia baja velocidad y por consiguiente alta seguridad. Sin embargo, en vialidades de más de dos carriles generalmente la velocidad de los vehículos motorizados es alta y se incrementa la sensación de inseguridad para los peatones. El nivel de fricción es alto.
- *Comodidad.* En la mayoría de los espacios evaluados no se dispone de árboles u otros equipamientos urbanos que puedan aportar a la comodidad del lugar para los peatones. Esto y el ruido en vialidades de más de dos carriles complementan la incomodidad del entorno peatonal.
- *Atractividad.* La diversidad de giros comerciales en vialidades primarias es un factor de atracción de personas en los entornos peatonales, aunque las malas condiciones de las aceras, la poca o nula forestación de los espacios y en muchos de los casos la disposición de cajones de estacionamiento en los predios, que invaden las áreas que debiesen ser peatonales, provoca un nivel de medio a bajo de atractividad para los peatones.

4.2. Observación científica de los entornos peatonales

Durante la observación científica de los entornos peatonales se hicieron diversas valoraciones de las cuáles a continuación se exponen las más significativas.

1. Vialidades primarias como Ejército Mexicano o el Libramiento (en Jaripillo) son vialidades de alto flujo vehicular conformada con un camellón (mediana) central ajardinado. Esta conformación vial provoca frecuentemente excesos de velocidad en los automovilistas. Se observó a un número importante de personas cruzando la calle siempre con dificultad. Generalmente, éstas cruzan corriendo y en dos tiempos utilizando el camellón como punto intermedio. Observamos varios casos de personas con cierto grado de vulnerabilidad con dificultad para cruzar. En el caso de Ejército Mexicano existen puentes peatonales a los cuales optan estas personas convirtiendo el cruce de las calles en largos y cansados recorridos obligados.

Figura 3. Aceras de la Av. Ejército Mexicano

Foto: Autores

Otra opción de cruce de estas avenidas se ofrece en los cruces semaforizados, donde se observó también factores de exclusión. No son cruces cómodos ya que no existen pasos de cebra peatonales y su ausencia provoca el desorden de los automóviles en el cruce, cuando tienen el semáforo en rojo. Esto hace que los peatones decidan —por seguridad de ellos— cruzar por detrás de los primeros automóviles detenidos por el semáforo. Aproximadamente un cincuenta por ciento de los peatones que cruzan por los cruceros semaforizados lo tienen que hacer en dos tiempos por los reducidos periodos de

tiempo que otorga el semáforo para el cruce los peatones. Cabe señalar que no existen semáforos peatonales, por lo que los peatones al cruzar se guían por los tiempos de los semáforos para automovilistas.

A lo largo de las vialidades primarias además del uso de suelo comercial y de equipamiento público se observó el predominio de giros comerciales como restaurantes, gasolineras, bancos y refaccionarias; los cuales disponen de cajones de estacionamiento al frente y dentro del predio que hacen interferir constantemente con los peatones al cruzar las aceras (o el espacio correspondiente a éstas, que en muchos de los casos no existe).

2. En sectores más habitacionales como Pino Suárez, se observó que la gente camina para realizar compras cercanas o reunirse con vecinos. Se percibe tranquilidad. Ahí se hizo un ejercicio de atención concentrada en los sonidos y solo se escucharon aves, voces de personas, pero nunca se escucharon sonidos provenientes de vehículos motorizados. Cabe señalar que es un sector donde se observaron niños jugando o utilizando la calle sin la vigilancia de adultos. Esto revela un nivel de seguridad importante en la vía pública. Principalmente en las calles de uso habitacional.

Figura 4. Calle del sector Pino Suárez

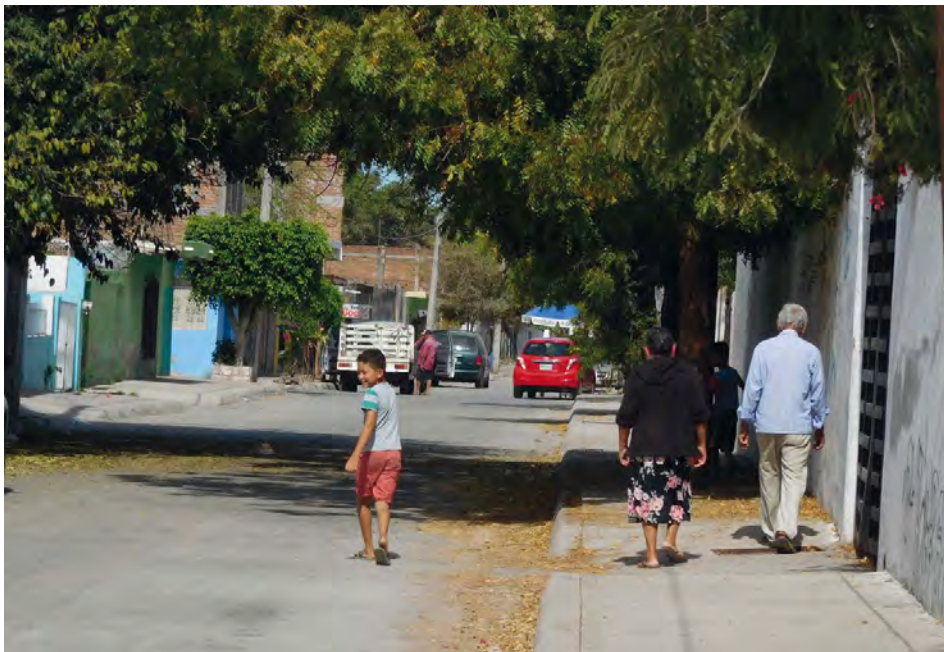

Foto: Autores

Dos biopsias que mostraron barrios y calles más dinámicas fueron Piaxtla y Juárez. En ellas se observó a un número importante de personas cruzando la calle siempre con dificultad. En ambas existen vialidades locales con alto flujo vehicular por ambos sentidos donde no existen cruces peatonales seña-

lados lo que hace difícil y peligroso el cruce de personas ya que la carencia de camellón les obliga a cuidarse de ambos sentidos para hacer el cruce seguro. Observamos muchas personas con dificultades para caminar, niños o jóvenes solos y mujeres con niños de la mano o cargando bultos voluminosos. Los cruces generalmente los hacen corriendo, siempre con el temor de sufrir un accidente.

Para el caso del sector Juárez, las personas utilizan más el centro de la calle alrededor del mercado. La dinámica comercial genera condiciones de una calle compartida, pero a su vez se muestra bastante desordenada. Son calles con mucho movimiento de logística del mercado de carga y descarga, hay venta en la calle, equipos de sonidos, mucho ruido, almacenamiento, gente en bicicleta, muy caótico en general. La invasión constante de aceras por parte del comercio genera también que las personas elijan caminar por la calle.

3. Las condiciones de las aceras, con excepciones como centro histórico, se observó severamente afectado. Existen sectores donde es literalmente imposible la circulación de los peatones por tener construidos escalones o rampas que priorizan el uso transversal de las banquetas (salida de vehículos o personas de los predios privados). Otra característica que impacta en la necesidad de los peatones es la obstrucción de las banquetas con muebles, módulos comerciales, portones que se abren al exterior o vehículos estacionados. Esta es una de las principales condiciones físicas del lugar que provocan a muchas personas caminar por el carril vehicular.
4. En el barrio Jaripillo, se apreció un paisaje urbano diferente. Calles de terracería, con trazos irregulares y suelo muy deteriorado y contaminado, aparentemente relleno de escombros. Esto muestra una imagen de deterioro urbano y social. No existen banquetas, el área destinada a ellas tiene yerba alta y es por ello que las personas caminan regularmente por el centro de la vialidad. En este barrio se observó poco uso del espacio público. En las calles de terracería no observamos ni un solo automóvil o vehículo motorizado. Solo personas caminando, pocas y todas ellas utilizaban siempre el centro de la vialidad. Se aprecia que hay confianza de que casi no pasan automóviles y muestran actitud de empoderamiento como peatones en el espacio vial. Sin embargo, se advierte que son calles con dificultad para caminar en temporada de lluvias.
5. Finalmente, en el Paseo Marítimo se observó una dinámica diferente. Este bulevar tiene alto flujo vehicular durante la noche, aunque en su mayoría a baja velocidad. Es una de las calles donde más se aprecia la buena actitud de automovilistas para ceder el paso a los peatones. Consideramos que el diseño de esta calle, donde las aceras son muy amplias (la del lado del mar tiene ocho metros, es más amplia que el carril vehicular) incide bastante en el empoderamiento del peatón. A la hora que se hizo la biopsia urbana, ambas aceras tenían altos niveles de uso peatonal. La acera del lado del mar fun-

ciona como una plaza pública lineal. Se apreció mucha gente socializando, caminando, haciendo ejercicio, jugando, paseando en bicicleta o patines. En la otra acera, en el sector correspondiente a esta biopsia, el espacio público está convertido en la continuidad de los restaurantes que se asientan ahí, lo que dificulta caminar con tranquilidad y comodidad.

Figura 5. Centro Mazatlán (Paseo Olas Altas)

Foto: Autores

Este sector de la ciudad tiene una reciente intervención que mejoró las condiciones de los entornos peatonales y las características del espacio público en general. Existe iluminación de piso, está medianamente forestado y aunque en las esquinas se desarrollaron rampas para garantizar la accesibilidad universal se observaron algunos puntos donde las salidas vehiculares siguen dominando a costa del sacrificio de la continuidad de las aceras. Algunos sectores del centro histórico tienen también desniveles que limitan las condiciones para una cómoda caminabilidad de las personas.

4.3. Uso del espacio público (Observación Científica)

Tomando en cuenta las seis biopsias urbanas aplicadas, se observó que las actividades que las personas desarrollan en el espacio público son mayoritariamente caracterizadas como *actividades necesarias*. La observación reveló que existe un importante flujo peatonal en el sector del equipamiento de salud, alto flujo vehicular, y regulares condiciones del espacio público para los desplazamientos peatonales u otro tipo de actividad a desarrollar. Esta condición

provoca la inexistencia de otras actividades en el espacio público, salvo algunos encuentros de dos o más personas que podrían significar *actividades sociales* provocadas por encuentros casuales a partir de *actividades necesarias*. No se percibieron *actividades opcionales*, las características de la vialidad no ofrecen condiciones para éstas.

En las vialidades primarias con más vocación comercial se observó principalmente *actividades necesarias*, en su mayoría personas haciendo compras. En el interior de las calles con predominancia habitacional, se pudieron observar más *actividades de tipo opcional y social*, la mayoría de las personas que se vieron haciendo uso del espacio público estaban sentadas, hablando en grupos o solo observando desde las puertas de sus casas. En algunos sectores más habitacionales y con bajo flujo motorizado, se vieron niños jugando en la calle o personas en pleno descanso.

En sectores como el centro histórico consideramos los paseos o el ir a comer o cenar como una *actividad optativa*, consideramos que puede ser la más recurrente en este sector de la ciudad, principalmente en la plazuela Machado y su entorno, así como el Paseo Olas Altas, donde se aprecia mucha gente desarrollando *actividades optativas* como caminar sin destino fijo, sentarse a ver a la gente, charlar o conocer otras personas, tomar el aire, paseo en bicicleta todas ellas pueden considerarse *actividades optativas*.

Las *actividades sociales* se observaron en algunos casos como complemento a las *actividades optativas*. Dos personas o más que se encuentran, sean estos familiares o amigos, desarrollan una *actividad social*. Igual el encuentro para cenar o tomar un aperitivo puede considerarse *actividad optativa o social*.

El uso del espacio público y la diversidad de actividades que en él se desarrolla concuerda con los resultados de la clasificación numérica. Parece que el parámetro más importante para la vida social es una buena clasificación en seguridad. El caso de Pino Suárez así lo indica; a pesar de una accesibilidad baja, la vida urbana fluye en sus calles, quizás como acto de resistencia a un urbanismo no bien adaptado a las necesidades de las personas. No obstante, las áreas con parámetros de seguridad bajos ahuyentan la vida urbana y más si la accesibilidad es baja también a pesar de que la atractividad se aprecie a nivel medio. Ejército Mexicano es un ejemplo de ello: no es suficiente la atractividad del espacio para incentivar la vitalidad de las calles y las pocas concentraciones de peatones son los puntos de huida que suponen los paraderos de transporte público. Por tanto, a pesar de que la accesibilidad es el parámetro global más bajo, la seguridad parece tener más incidencia.

Las biopsias realizadas también nos muestran para el caso de Mazatlán el rol de los centros históricos de las ciudades mexicanas en general. Un Centro Histórico recuperado ofrece los mejores atributos para la vida urbana: una mejor adaptación de los parámetros del entorno peatonal en todas las variables estudiadas y una actividad social diversa y rica en su seno. Los espacios centrales de las ciudades devienen también los espacios simbólicos, patrimoniales

y de consumo de las áreas urbanas. Es un proceso de conversión turística que se da en muchas ciudades (Troitiño, 2003) pero que permite liberar espacios urbanos para fines que no sean exclusivos del motor.

Figura 6. Calle del centro de Mazatlán

Foto: Autores

5. Conclusiones

Los resultados que ofrecen las biopsias urbanas practicadas en la ciudad de Mazatlán revelaron un problema urbano sentido con carácter de atención urgente: los entornos peatonales no son favorables en su generalidad, luego de sustraer pequeñas muestras a partir de las biopsias urbanas aplicadas en diferentes escenarios urbanos de la ciudad podemos constatar que, salvo contadas excepciones como en algunos segmentos del malecón o del Centro Histórico, en su mayoría los entornos peatonales están enfocados siempre a favor de las necesidades de la movilidad motorizada. Si bien se detectó la importancia de la seguridad, objetivamente, las biopsias también revelan déficit en accesibilidad y comodidad y, en menor medida, en atractividad.

En este sentido, caminar se ha convertido en muchos sectores de la ciudad en una complicada opción, poco agradable e incluso en un factor de riesgo permanente aun cuando esta es una buena alternativa para mitigar el impacto y deterioro del medio ambiente en las ciudades. Esto supone una contradicción

con las políticas que se incentivan desde diferentes organizaciones (Naciones Unidas, 2020).

En concordancia con los resultados ya mencionados, la observación científica de los entornos peatonales ha permitido constatar que la mayoría de las personas realiza en el espacio público actividades obligatorias, tal como las define Gehl (2013). No obstante, cuando estas condiciones objetivas mejoran, las actividades optativas y/o sociales florecen. Hay especial sensibilidad cuando mejora la seguridad en los entornos peatonales, aunque la plenitud de la vida urbana coincide con la mejora global de los parámetros utilizados. Por tanto, podemos deducir que el desarrollo de actividades optativas o sociales depende de las condiciones físicas del entorno peatonal como lo manifiesta el estudio Mazatlán Cómo Andamos.

La propuesta metodológica de las biopsias urbanas se ha revelado como una herramienta útil para medir las condiciones de caminabilidad de una ciudad. La combinación de la toma de datos cuantificables de la organización del espacio público (calzada, aceras, mobiliario urbano y actividades en plantas bajas) con el uso de este espacio por parte de la ciudadanía ha supuesto la posibilidad de relacionar ambas informaciones y obtener resultados útiles de cara a la transformación urbana de acuerdo con ONU HÁBITAT que reconoce que existe una demanda urgente para una planeación más integrada, una planeación financiera sólida, prestación de servicios y decisiones políticas estratégicas. Estas intervenciones son necesarias si las ciudades han de ser sostenibles, incluyentes y que garanticen una alta calidad de vida para todas las personas. (ONU-HÁBITAT, 2016). Así mismo, es una metodología de trabajo práctica y fácil de aplicar que puede favorecer la participación de la ciudadanía organizada en evaluar sus entornos urbanos y reclamar sus mejoras mientras que las administraciones locales pueden tener una herramienta útil a su alcance para dicha evaluación y planificar políticas.

Finalmente, las biopsias urbanas también tienen como objetivo, el subvertir las miradas sobre el espacio público poniendo al peatón (o por ende a la ciudadanía) en el centro de atención de las prioridades de las políticas públicas en el espacio público.

Referencias bibliográficas

- AVELLANEDA, P. (2009). «La investigación cualitativa en el estudio de las relaciones entre movilidad cotidiana y pobreza en el contexto latinoamericano. Un caso aplicado en la Lima metropolitana». *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, núm. 55, p. 57-76.
- AYUNTAMIENTO DE BARCELONA (2021). *Info Barcelona* (22/03/2021). https://www.barcelona.cat/infobarcelona/es/que-es-el-urbanismo-tactico-va-mas-alla-de-la-pintura-de-colores_1051349.html

- BOULANGE, C.; L. GUNN; B. GILES-CORTI; S. MAVOA; C. PETTIT (2017). «Examining associations between urban design attributes and transport mode choice for walking, cycling, public transport and private motor vehicle trips». *Journal of Transport & Health*, vol. 6, p. 155-166. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jth.2017.07.007>
- BOZOVIC, T.; E. HINCKSONA; M. SMITH (2020). «Why do people walk? Role of the built environment and state of development of a social of walkability». *Travel Behaviour and Society*, vol. 20, p. 181-191. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.tbs.2020.03.010>
- BOZOVIC, T.; E. HINCKSONA; T. STEWARTA; M. SMITH (2021). «How to improve the walking realm in a car-oriented city? (Dis)agreements between professionals». *Transportation Research Part F: Traffic Psychology and Behaviour*, vol. 81, p. 490-507. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.trf.2021.06.011>
- CÁMARA DE DIPUTADOS (2022). *Cámara de Diputados LXV Legislatura*. <https://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/pdf/LGMSV.pdf>
- CASANOVAS, R.; B. GUTIÉRREZ (2012). «La vida cotidiana en las áreas residenciales monofuncionales de baja densidad», en Z. MUIXÍ: *Postsuburbia. Rehabilitación de urbanizaciones monofuncionales de baja densidad*, p. 25-35. Barcelona: Comanegra.
- CEBOLLADA, À.; P. AVELLANEDA (2020). «Movilidad sostenible, salud y equidad social en la ciudad. Los retos de la transición en entornos metropolitanos», en J. SALOM: *Las áreas metropolitanas españolas entre la competitividad y la sostenibilidad. Nuevas herramientas para una política urbana en el contexto global*. Valencia: Tirant Humanidades.
- CEBOLLADA, À.; A. BADIA; A. VERA (2020). «Movilidad cotidiana y cambio modal en zonas urbanas de baja densidad. Estudio de caso en la Región Metropolitana de Barcelona». *Revista de Estudios Andaluces*, núm. 39, p. 94-113. DOI: <https://doi.org/10.12795/rea.2020.i39.05>
- CERVERO, R.; M. DUNCAN (2003). «Walking, Bicycling and Urban Landscapes: Evidence from the San Francisco Bay Area». *American Journal of Public Health*, vol. 93, núm. 9, p. 1478-1483. DOI: <https://www.doi.org/10.2105/ajph.93.9.1478>
- DELCLÒS-ALIÓ, X.; C. MIRALLES-GUASCH (2021). «Jane Jacobs en Barcelona: las condiciones para la vitalidad urbana y su relación con la movilidad cotidiana». *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, vol. 67, núm. 1, p. 51-72. DOI: <https://doi.org/10.5565/rev/dag.567>
- DEXTRE, J. C.; À. CEBOLLADA (2014). «Notas entorno de la seguridad vial: una revisión desde las ciencias sociales». *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, vol. 62, núm. 2, p. 419-433. DOI: <http://dx.doi.org/10.5565/rev/dag.103>
- EWING, R.; S. HANDY (2009). «Measuring the Unmeasurable: Urban Design Qualities Related to Walkability». *Journal of Urban Design*, vol. 14, núm. 1. DOI: <https://doi.org/10.1080/13574800802451155>
- FERNÁNDEZ DE VALDERRAMA, N. M.; J. L. VALDIVIA; I. A. BRAGA (2020). «La ciudad del cuarto de hora, ¿una solución sostenible para la ciudad postCOVID-19?», *Ciudad y Territorio*, vol. LII, núm. 205, p. 653-664. DOI: <https://doi.org/10.37230/CyTET.2020.205.13.1>
- FERRER-ORTIZ, C.; O. MARQUET; L. MOJICA; G. VÍCH (2022). «Barcelona under the 15-Minute City Lens: Mapping the Accessibility and Proximity Potencial Based on Pedestrian Travel Times». *Smart Cities*, vol. 5, núm. 1, p. 146-161. DOI: <https://doi.org/10.3390/smarcities5010010>
- FORSYTH, A.; M. SOUTHWOTH (2022). «Cities Afoot-Pedestrians, Walkability and Urban Design». *Journal of Urban Design*, vol. 13, núm. 1, p.1-3. DOI: <https://doi.org/10.1080/13574800701816896>
- GEHL, J. (2013). *La humanización del espacio público*. Barcelona: Reverté.
- (2014). *Ciudades para la gente*. Buenos Aires: Infinito.
- GEHL, J.; B. SVARRE (2013). *How to Study Public Life*. Washington: Island Press.
- INEGI (2020). *Panorama sociodemográfico de Sinaloa. Censo de Población y Vivienda 2020*. Ciudad de México: INEGI.

- INEGI (2024). *Estadísticas de defunciones registradas (EDR) De enero a junio de 2023 (preliminar)*. [Comunicado de prensa núm. 26/24. Ciudad de México. https://www.inegi.org.mx/contenidos/saladeprensa/boletines/2024/EDR/EDR2023_En-Jn.pdf
- HAHM, Y.; H. YOON; Y. CHOI (2019). «The effect of built environments on the walking and shopping behaviors of pedestrians; A study with GPS experiment in Sinchon retail district in Seoul, South Korea», *Cities*, vol. 89, p. 1-13. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.cities.2019.01.020>
- JACOBS, J. (2011). *Muerte y vida de las grandes ciudades*. Madrid: Capitán Swing.
- LE BRETON, D. (2015). *Elogio del caminar*. Madrid: Siruela.
- LONGHURST, J. (2019) *Las batallas de la bici*. Iruñea-Panplona: Katakarak.
- LOO, B. (2021). «Walking towards a happy city». *Journal of Transport Geography*, vol. 93, núm. 103078. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jtrangeo.2021.103078>
- LÓPEZ-JIMÉNEZ, J. (2022). «Las densidades y la forma urbana resultante en el planeamiento urbanístico para la vida e interacción social: el caso de Alicante». *Ciudad y territorio. Estudios territoriales*, vol. 54, núm. 211, p. 37-56. DOI: <https://doi.org/10.37230/CyTET.2022.211.3>
- MARTÍNEZ, G. (2021). *Naturalmente urbano*. Barcelona: Liberdúplex.
- MARTÍNEZ, S. (2020). «Lecciones de la cuarentena: ¿Qué aporta el caminar a nuestra vida en la ciudad?» *Planeo*, núm. 44. <https://revistaplaneo.cl/2020/07/07/lecciones-de-la-cuarentena-que-aporta-el-caminar-a-nuestra-vida-en-la-ciudad/>
- MEDINA-RUIZ, M. (2020). «La caminabilidad como estrategia proyectual para las redes peatonales del borde urbano». *Revista de Arquitectura*, vol. 22, núm. 2, p. 78-93. DOI: <https://doi.org/10.14718/RevArq.2020.2993>
- MIRALLES-GUASCH, C. (2002). *Ciudad y transporte: el binomio imperfecto*. Barcelona: Ariel.
- MOUDON, A.; C. LEE; A. CHEADLE; C. GARVIN; D. JOHNSON; T. SCHMID; R. WEATHERS (2007). «Attributes of environments supporting walking». *American Journal of Health Promotion*, vol. 21, núm. 5, p. 448-459. DOI: <https://doi.org/10.4278/0890-1171-21.5.448>
- NACIONES UNIDAS (2020). *La COVID-19 en el mundo urbano*. Documento de política.
- NACIONES UNIDAS EN MÉXICO (2022). *Objetivos de Desarrollo Sostenible*. <https://mexico.un.org/es/sdgs>
- NORTON, P. D. (2011) *Fighting Traffic: The Dawn of the Motor Age in the American City*. Cambridge: The MIT Press.
- OLMOS, J. (2001). «Ciudades para un futuro más sostenible». <http://habitat.aq.upm.es/boletin/n19/ajolm.html>
- ONU-HÁBITAT (2016). *Urbanización y Desarrollo. Futuros Emergentes*. Nairobi: ONU-HÁBITAT.
- PAJARES, E.; B. BÜTNER; U. JEHL; A. NICHOLS; G. WULFHORST (2021). «Accessibility by proximity: Addressing the lack of interactive accessibility instruments for active mobility». *Journal of Transport Geography*, vol. 93, núm. 103080. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jtrangeo.2021.103080>
- PÁRAMO, P.; A. BURBANO (2019). «La caminabilidad en Bogotá: propósitos y condiciones socioespaciales que facilitan y limitan esta experiencia». *Revista de Arquitectura*, vol. 21, núm. 2, p. 12-21. DOI: <http://dx.doi.org/10.14718/RevArq.2019.21.2.2642>
- PIKORA, T.; B. GILES-CORTI; F. BULL; K. JAMROZIK; R. DONOVAN (2003). «Developing a framework for assessment of the environmental determinants of walking and cycling». *Social Science & Medicine*, vol. 56, núm. 8, p. 1693-703. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0277-9536\(02\)00163-6](https://doi.org/10.1016/S0277-9536(02)00163-6)
- POZUETA, J.; F. J. DAUDÉN; M. P. SCHETTINO (2013). *La ciudad paseable : recomendaciones para la consideración de los peatones en el planeamiento, el diseño urbano y la arquitectura*. Madrid: Cedex.
- REAL ACADEMIA DE LA LENGUA (2014). *Diccionario de la Lengua Española*. <https://dle.rae.es/> (consulta 17/06/2023).

- ROJO CARRASCAL, J. C. (2017). *El deterioro del espacio público y su impacto en las áreas destinadas a la socialización y al desarrollo de la accesibilidad en las ciudades medias mexicanas. Caso Culiacán, Sinaloa*. [Tesis doctoral. Universitat Autònoma de Barcelona]
- RUEDA PALENZUELA, S. (2019). «El urbanismo ecosistémico». *Ciudad y territorio. Estudios territoriales*, vol. 51, núm. 202. p. 723-752.
- SEVTSUK, A. (2020). *Street Commerce. Creating Vibrant Urban Sidewalks*. Philadelphia: University of Pennsylvania.
- SUPREMA CORTE DE JUSTICIA DE LA NACIÓN. (2018). *Ley de Movilidad Sustentable del Estado de Sinaloa*. [Ley publicada por el Congreso de Estado de Sinaloa]
- TALAVERA-GARCÍA, R. (2017). *Instrumentos de evaluación de la accesibilidad basados en la calidad de los entornos peatonales*. Granada: Universidad de Granada.
- TROITIÑO, M. Á. (2003). «La protección, recuperación y revitalización funcional de los centros históricos». *Mediterraneo Económico*, núm. 3, p. 131-160.
- VALENZUELA-MONTES, L. M.; M. L. NAVARRO-LIGERO; J. A. SORIA-LARA (2012). «Enfoque metodológico para la valoración de escenarios de movilidad urbana frente al cambio climático». *ACE: Architecture, City and Environment*, vol. 7, núm. 19, p. 111-128. DOI: <https://doi.org/10.5821/ace.v7i19.2564>
- WARD, C. (1996). «La libertad de circular. Después de la era del motor», en C. WARD; A. GARCÍA; A. ESTEVAN: *Contra el automóvil: sobre la libertad de circular*, p. 51-199. Barcelona: Virus.

«Staying at home, wearing a mask, bored and annoyed». Experiences and physical and emotional consequences of the COVID-19 pandemic for older adults in Barcelona

Miguel Solana-Solana

Universitat Autònoma de Barcelona

antoniomiguel.solana@uab.cat

 <https://orcid.org/0000-0002-0811-1990>

Anna Ortiz-Guitart

Universitat Autònoma de Barcelona

anna.ortiz@uab.cat

 <https://orcid.org/0000-0002-6016-5136>

Pilar Zueras Castillo

Centre d'Estudis Demogràfics

pzueras@ced.uab.es

 <https://orcid.org/0000-0002-3345-8865>

Abstract:

With the return to a certain degree of normality after the pandemic, there is enough perspective to reflect on the lived experiences and impacts on specific social groups. Older adults were the most affected by this situation. This group includes a significant percentage of people with fragile health, as well as people who are economically and socially vulnerable. In Spain, one of the European countries with the strictest lockdown measures, these challenges were compounded by periods of isolation and loneliness. This article presents a qualitative study conducted with 38 participants living in Barcelona, characterised by an average age of 85, significant physical health and mobility issues, and often limited social networks. The study explored whether their experiences of loneliness and social isolation were an advantage for adapting to the conditions of the pandemic or whether physical distancing measures exacerbated their vulnerability and had physical and emotional consequences. The findings show a marked decline in physical and emotional health among participants due to the harsh conditions of the pandemic. However, family and community networks, in the case of having them, played an essential role in the day-to-day life of older people.

Keywords: older adults, COVID-19, health, loneliness, Barcelona

Resum: «Quedar-se a casa, amb mascareta, avorrida i fastiguejada». Experiències i conseqüències físiques i emocionals de la pandèmia de COVID-19 per als adults grans de Barcelona

Amb la tornada a un cert grau de normalitat després de la pandèmia, ara tenim prou perspectiva per començar a reflexionar sobre com es va viure la situació i l'impacte que ha tingut en determinats grups socials. Les persones grans han estat les més afectades per aquesta situació. Aquest grup inclou un percentatge important de persones amb una salut fràgil, així com persones vulnerables econòmicament i socialment. A aquests problemes de salut i, de vegades, a la soledat i l'aïllament, s'hi van sumar el confinament i les mesures restrictives durant la pandèmia, que a Espanya van ser de les més estrictes d'Europa. Aquest article presenta un estudi qualitatiu realitzat amb 38 participants residents a Barcelona. Aquestes persones són especialment vulnerables a causa de la seva edat avançada (mitjana de 85 anys), greus problemes de salut física i de mobilitat i una situació que sovint es caracteritza per la soledat i la manca d'una xarxa social sòlida. La investigació va explorar si les seves experiències de solitud i aïllament social eren un avantatge per adaptar-se a les condicions de la pandèmia o si les mesures de distanciament físic n'agrejaven la vulnerabilitat i tenien conseqüències físiques i emocionals. Els resultats mostren que la duresa de la situació viscuda es va traduir en una disminució de la salut i el benestar, tant físic com emocional, de les persones entrevistades. També es va constatar que les xarxes familiars i comunitàries, en cas de tenir-les, van tenir un paper essencial en el dia a dia de les persones grans.

Paraules clau: persones grans, COVID-19, salut, soledat, Barcelona

Resumen: «Quedarse en casa, con mascarilla, aburrida y molesta»: Experiencias y consecuencias físicas y emocionales de la pandemia de COVID-19 para los adultos mayores de Barcelona

Con la vuelta a un cierto grado de normalidad tras la pandemia, ahora tenemos suficiente perspectiva para empezar a reflexionar sobre cómo se vivió la situación y el impacto que ha tenido en determinados grupos sociales. Las personas mayores han sido las más afectadas por esta situación. Este grupo incluye un porcentaje importante de personas con una salud frágil, así como personas vulnerables económica y socialmente. A estos problemas de salud y, en ocasiones, a la soledad y el aislamiento, se sumaron el confinamiento y las medidas restrictivas durante la pandemia, que en España fueron de las más estrictas de Europa. Este artículo presenta un estudio cualitativo realizado con 38 participantes residentes en Barcelona. Estas personas son especialmente vulnerables debido a su avanzada edad (media de 85 años), graves problemas de salud física y de movilidad y una situación que a menudo se caracteriza por la soledad y la falta de una red social sólida. La investigación exploró si sus experiencias de soledad y aislamiento social constituían una ventaja para adaptarse a las condiciones de la pandemia o si las medidas de distanciamiento físico agravaban su vulnerabilidad y tenían consecuencias físicas y emocionales. Los resultados muestran que la dureza de la situación vivida se tradujo en una disminución de la salud y el bienestar, tanto físico como emocional, de las personas entrevistadas. También se constató que las redes familiares y comunitarias, en caso de tenerlas, desempeñaron un papel esencial en el día a día de las personas mayores.

Palabras clave: personas mayores, COVID-19, salud, soledad, Barcelona

1. Introduction

The World Health Organization ended the public health emergency of the COVID-19 pandemic on 5 May 2023 (WHO, 2023). We can now reflect on the medium- and long-term effects of this health crisis and the impact it has had on the wellbeing of certain social groups. Several studies conducted during the early phases of the pandemic highlighted that the confinement situation and social distancing measures had had a greater negative impact on the mental health and loneliness of the young population, while the older population appeared to be more resilient (Di Fazio *et al.*, 2022). However, the results concerning older adults were mixed and related to their sociodemographic characteristics. The deterioration in mental health and increased feelings of loneliness were greater among older people living alone and those of low socioeconomic status, and who had these conditions before the pandemic (Atzendorf and Gruber, 2022; Gustafsson *et al.*, 2022; Marshall *et al.*, 2023). In addition, this impact was greatest in countries where the COVID-19 mortality rate was among the highest and where strict lockdown periods were longest (Atzendorf and Gruber, 2022).

In this study we reflect on the situation experienced and the physical and emotional impact that this crisis has had on a particularly vulnerable population: adults of advanced age who were experiencing situations of emotional or social loneliness (Weis, 1975) prior to the pandemic. We interviewed 38 people between 73 and 95 years old, living in Barcelona. Most of them had accumulated inequalities during their lives, and, before the pandemic, were linked to the Friends of the Elderly Association, which provides companionship to older people who feel alone. The experiences of these particularly vulnerable people allowed us to analyse the impact of confinement measures on their physical and emotional status. We aimed to determine whether their previous conditions of loneliness and, in some cases, almost complete confinement in their homes due to mobility problems made them more resilient or more sensitive to the sudden confinement measures of the pandemic.

2. Pandemic, lockdown and the impact on the physical and emotional health

Spain had strict lockdown measures during the pandemic. The Spanish government decreed a state of emergency on 14 March 2020 and ordered the confinement of the entire population.¹ This meant that people could

---

1. The Spanish containment process was structured in three phases: total containment (March-May 2020), de-escalation with progressive reopening of spaces and activities (May-June 2020), and the establishment of a new normalcy involving economic and social reactivation under a reinforced health control system (from June 2020). The end of the state of alarm was decreed on 21 June 2020.

only leave their homes to buy food and medicine or to go to jobs considered essential. All social and cultural facilities and services were closed, including primary health care centres that only attended to emergencies, and the strictest lockdown conditions were advised for the older and those people with health conditions that increased the risk of complications. This confinement lasted until 21 June 2020, when the Spanish government began to gradually lift restrictions and allowed certain economic and social activities to resume. However, it was a partial relaxation of the public health measures, which were determined by the evolution of the pandemic in the different areas, with actions at the local level.

Spain was one of the countries with the highest incidence of cases and mortality caused by the virus and its complications (Crimmins, 2020, Henriquez et al, 2020), especially in 2020. That year the first cause of death in Spain was COVID-19 with 60,358 cases in which the virus was identified, and 14,841 cases in which the virus was not identified but was suspected of being the cause of death (INE, 2020). It remained the leading cause of death in 2021 albeit with a significant decrease. Despite the measures taken to protect the elderly, there was a large incidence of disease and death in this population group, especially in nursing homes (Barrera-Algarín *et al.* 2021, Torres-Mayara *et al.* 2022), as occurred in many other countries (Comas-Herrera *et al.*, 2020). In Barcelona, 5.5 thousand people died from COVID-19 during the pandemic and 60 % of them were over 65 years old. The mortality during the first wave of the COVID-19 pandemic in Barcelona, between March and July 2020, concentrated 40 % of the total deaths due to COVID-19 recorded in the city (Agència de Salut Pública de Barcelona, 2021).

Barcelona, like other European cities, has a high percentage of old people or older adults: in 2020, 21.1 % of the city's population was over 65 (352,299 people) according to data provided by the Barcelona City Council (Ajuntament de Barcelona, 2024). The proportion of the population over 80 years of age reached 7.2 % (120,594 people). A very high percentage were old women living alone, which exponentially increases the fragility of these people. This was a risk factor added to the incidence and mortality from COVID-19 (Feijóo Rodríguez et al, 2022), as well as the presence of pre-existing chronic conditions such as respiratory or heart diseases and diabetes, the prevalence of which is concentrated in these age groups (Crimmins, 2020).

One of the effects generated by the pandemic was fear and anxiety about a new, unforeseen situation that entailed a risk of serious illness and death. Some studies highlight that the possibility of contracting the disease caused more worry and anxiety than the fact of being infected, especially among the population that was perceived to be most at risk (Paccagnella and Poniglione, 2022; Di Gesso and Price, 2021; Makhshvili *et al.*, 2020). Likewise, the pandemic revealed the structural problems of the health system in Spain, as in other countries, resulting from some periods of underfunding due to budget

reduction policies and underfunding of the public health services and resource allocation systems.

Fear and uncertainty could have had a stronger impact among those people who were considered at the highest risk of severity in case of infection. A study, carried out by the British observatory *Age UK* in the months after the outbreak of the pandemic, observed that many older adults experienced an increase in anxiety levels, among other effects, due to constantly receiving information on the impacts of the disease, and, especially, information on its effect on the most vulnerable groups (Abrahams, 2020). In many cases these groups were represented in a negative way and with potentially pejorative terms (Bravo-Segal and Villar, 2020). Symptoms of anxiety and depression were most acute among older people with prior physical or mental health conditions (Derrer-Merk *et al.*, 2022; Paccagnella and Poniglione, 2022; Di Gessa and Price, 2021). Some older adults feared that the loss of social connection and distancing from their family would be permanent, and worried about being alone and without family support when they needed it most (Abrahams, 2020).

Feelings of loneliness and isolation, already present in a considerable percentage of older adults increased (Baeriswyl and Oris, 2021; Gardner, 2011; Lager *et al.*, 2015; Nocon and Pearson, 2000). Visits from family and friends, contact with neighbours, and participation in social or physical activities all disappeared, and were only resumed months later. Society's response was to replace in-person social, education and contact activities with similar activities on digital media. In this case, the digital age gap has not made it easy for older generations to access and use the new forms of digital communication. Although there are large differences according to gender, place of residence and levels of education, older adults use these new information technologies much less than younger generations (Martín Romero, 2020). The digital divide is not only marked by age, but also by gender. In this case, the study population also corresponds to older generations of women, who had a lower education engagement and attainment than their male peers. However, as noted in the study by Burholt *et al.* (2020), the use of technology (instant messaging, telephone, and video calls) to communicate with family members cannot replace the emotional contribution of being present in person.

Social inequality is also reflected in other aspects of everyday life, such as the habitability and comfort of the homes where they have been confined, and the availability of income and economic resources. The negative impact of the pandemic on the emotional and physical health was heterogeneous among older adults, reflecting the differences in wellbeing, quality of life and income of the population between the various social groups, as several studies have verified (Abrahams, 2020; Amengual *et al.*, 2020).

During confinement, the family network became increasingly important as an emotional support mechanism and resource, since it is the most important network for older adults in their daily lives (Milton *et al.*, 2015). However, the

neighbourhood network of relationships cannot be ignored either. Mobility limitation, the loss of friendship networks and the lack of motivation have physically reduced older adults' world and have conditioned the space where their daily activities take place (Murray, 2015). The neighbourhood can be reduced to a limited and nearby set of streets where they find the services and equipment they require. Hence the importance of the neighbourhood, but also of the home and the community of neighbours in constructing their social wellbeing (Clarke *et al.*, 2009; Mackenzie *et al.* 2015; Wiles *et al.*, 2009). However, the context is one of loss, because people with whom they used to have a relationship and mutual support had died. This also occurs with force in some European cities impacted by intense tourism and gentrification processes, as is the case of Barcelona (Cocola-Gant and López-Gay, 2020). Mackenzie *et al.* (2015, p. 15) says that *«several people identified that the numbers of people known to them in their local community was diminishing, being replaced by the arrival of increased numbers of younger people: 'there's nobody here now who was here when we came, nobody at all'»*.

The generalized physical deterioration of these people was another aspect that the pandemic impacted. It was especially evident in cases where there were already pre-existing health problems: dementia, Alzheimer's, mobility problems, and diabetes, among other ailments. The study carried out by *Age UK* (Abrahams, 2020) based on a wide survey of older adults and their relatives/companions, reflects the many impacts that the pandemic and lockdown had and continues to have on these people's physical health. These impacts include loss or deterioration of mobility due to confinement and lack of exercise and the possibility of going to rehabilitation and treatment services for problems such as osteoporosis; malnutrition problems and excessive weight gains due to the deterioration of diets and lack of daily activity; deterioration of a persistent chronic condition such as diabetes or hypertension not only due to the situation but also the suspension of periodic medical checks.

In this article we want to look at how the situation was experienced from the perspective of this particularly vulnerable population; an older population with precarious health conditions that, among other things, had numerous mobility problems and, therefore, a limited ability to leave their homes and make use of the city. These conditions were aggravated by the pandemic and the confinement situation. The strict lockdown measures were added to this previous situation of relative isolation and, in some cases, loneliness, further isolating this population. The basic tasks of subsistence (buying food and medicines) often had to be carried out with the help and solidarity of other people, including family, friends, neighbours and acquaintances, or institutionalized systems. But the pandemic not only meant the need to organize these strategies, but it was also a period of emotional wear and tear that impacted, and continues to impact, the emotional and physical health of many people. We aimed to: (i) establish differences in the experience of the pandemic and the help received based on

the existence of a family support nucleus compared to those who do not have a family network; (ii) identify the strategies that these people used during the pandemic to solve the practical issues of daily life, as well as the forms of social relationships that were maintained and their impact on individual wellbeing, particularly the use of new forms of virtual communication as an alternative to face-to-face contact; and (iii) identify the physical and psychological consequences that the pandemic had for the older and vulnerable population.

3. Methodology

Our data collection took place during the spring-summer of 2022 and the interviews were held in the participant's home. This allowed us to see their closest and most intimate environment, and the conditions in which they live. Despite some restrictions and certain mandatory measures were still maintained, such as wearing a mask on public transport, the situation was quite normalized. Furthermore, Spain and Catalonia had some of the highest vaccination rates in the world. Based on information from the Department of Health of the Generalitat de Catalunya (Autonomous Government of Catalonia) provided by the IDESCAT website (2024), as of 2022, 77 % of the total population had received two vaccine doses, and this proportion exceeds 95 % for those over 65.

Interviews were recorded and transcribed in their entirety, then coded and analysed with the Atlas.ti qualitative analysis software. The analysis included photographs, taken by the interviewer, that provide information about the home, the public space near the home, the neighbourhood, and their spaces of comfort. In some cases, the photographs were taken while accompanying the interviewee on a walk around the neighbourhood as part of the interview. We planned to interview the respondents in their homes and then take a short walk around their homes so that the respondents could tell us about their daily living space and the difficulties and problems they encountered. The walks taken by the interviewees were not fixed in duration and followed their chosen route. Only 10 participants were able to take part due to reasons such as fatigue from previous outings, mobility issues, or extreme weather conditions of heat and humidity during the field work period.

A code book was initially created to work on all the material, containing codes and definitions for the interview scripts. After coding the first interviews using the established code book, revisions were made to incorporate new items or modifications. The result was 44 codes that were used for coding the interviews and photographs and that were structured in six thematic axes: personal history and social relations network; home/housing; neighbourhood; use of time/daily activities; health and wellbeing; and finally pandemic/post-pandemic. A system of analytical memos was constructed, on which we based the analysis and writing of the results, conclusions, and proposals of the entire project.

The analysis was based on recorded interviews, which were transcribed in full except for one case. The walking interviews provided less information and could not be conducted in many cases. However, they did help to identify some of the main problems that the participants were experiencing in their spaces around their homes. We took photographs of the interiors of the homes - with the permission of the interviewees and without the possibility to identify the homes or the interviewees - and of the public space in which they were located. This material was also entered into Atlas. Ti for further analysis, which has not yet been completed at the time of presenting these results.

Contact with the interviewees was established through the Amics de la Gent Gran Association (AGG, in English: Friends of the Elderly), which participated in the research project, especially in the recruitment of this hard-to-reach population. This association, which was established in 1987, aims to offer emotional support and companionship to older people who need it. They do this by carrying out different activities (attendance at cultural events, excursions, urban outings) as well as providing help through the association's volunteers, who accompany these people regularly during the week. Based on the researchers' outline of the characteristics of the people to be interviewed (basically sex and neighbourhood of residence), volunteers from the association and participants were contacted to conduct the interview. All participants lived at home, either alone or with someone. The assistance and help of this organization in the field work was fundamental because it made it possible to establish bonds of trust and allowed access to the homes of the people interviewed. In all cases, an informed consent document was shared with the interviewees, explaining the project's objectives, the conditions of their participation, and giving the researchers' contact details. In most cases, these forms were signed, except for some people who preferred not to sign any type of document due to previous negative experiences in this regard or because they were afraid of being used or deceived; however, in all cases they gave their oral consent to do the interviews. Only the researchers of the project had access to the information, and the material presented was anonymized.

Moreover, we have always taken care to create a situation of comfort and confidence, and we have been especially sensitive to times of greater emotional intensity. The interviewees are older people, many of them in situation of loneliness, hard personal stories sometimes due to work, poverty, or mistreatment, among others, and it was common for certain feelings to surface during the interviews. It was therefore decided that the interviewer would be a person with extensive experience of interviewing and with an attitude of empathy and human warmth to reduce the possible emotional damage that certain memories might cause. Although many activities had resumed and people, including the older ones, were no longer confined to their homes, all health prevention measures and distances were respected to avoid possible transmission of the virus. Where possible, interviews were conducted on balconies or terraces to

minimize any risk. The interviewer always wore a mask, and only on some occasions when the interviews were held outside, did the interviewer take off the mask, according to the wishes of the interviewee. It was decided to proceed in this way in line with what Batista et al. (2022) consider an example of microethics (situated, relational, negotiated and embodied) in decision-making in the research process in the pandemic.

Table 1. Participants' socio-demographic characteristics at the time of the interview (n=38)

	Total	Women	Men
Age			
73-79	4	4	0
80-84	11	7	4
85-89	15	13	2
90+	8	6	2
Socioeconomic situation			
Low and Medium-low	12	11	1
Medium	16	11	5
Medium-high and high	8	6	2
Have children	26	20	6
Living alone	30	24	6
Living with others	8	6	2
Self-reported mobility impairment*	24	20	4
N	38	30	8

* They require assistance leaving their home and/or regularly use mobility aids such as canes, wheelchairs or walkers or/and should be accompanied.

The study included 30 women and 8 men aged between 73 and 95 years old (61 % over 85 years) (Table 1). The number of women interviewed is higher than that of men due to the feminisation of the population over 75 years of age, which is a consequence of their longer life expectancy. Furthermore, women are the primary users of the services provided by the AGG, which was the association that facilitated our contact with the individuals to be interviewed. They resided in different neighbourhoods of the city to ensure a wide geographical distribution. This was necessary due to income disparities, differences in service provision and facilities between the neighbourhoods, as well as the physical configuration of the city. Certain neighbourhoods are located on the plain, such as those closest to the sea, and those in the north-west, which have a more rugged terrain due to their location in the foothills of the Collserola mountain range. These neighbourhoods may present more

obstacles and difficulties for people with mobility issues due to their topography. The social distribution of the people interviewed shows a broad profile of economic situations: low and medium low socioeconomic group (32 %), medium socioeconomic group (42 %), and medium high and high (21 %). Additionally, 68 % of them had children, 79 % lived alone and 63 % reported mobility impairments.

4. Findings

Our findings capture the experiences and emotions of participants during and post confinement focusing on the role of their social networks, their coping strategies, and the physical and mental consequences of the pandemic.

4.1. Social Networks

Social relationships, particularly contacts and relationships with family members, especially sons and daughters, become a primary source of the wellbeing and quality of life for older people (Milton et al, 2015; Van Dijk et al, 2015). But what happens when social contact is suddenly completely cut off? In the adversity of the pandemic, social support of family and neighbours became a protective factor for wellbeing, together with technology and walkable neighbourhoods (Lee *et al.*, 2022).

In our interviews we asked the participants to evaluate their experience and the resources they had to face this sudden situation: how they felt and what they did. Their responses regarding their feelings and activities varied according to their available social networks. Those participants who had children or close contact with others relied on them to meet their basic daily needs, especially buying food during the weeks of total lockdown.

«My son would bring me the shopping, but I needed much more, I would call him on the phone a lot, I would call him and after a while I'd say, "why don't you call me?" I was a bit unhappy [...]. I was in a moment of depression, I was also alone because my husband had died [a year ago]» (Lidia, 78 years old).

Miquel (91 years old) explains that «he didn't go out of his home» but that thanks to his son hearing on the radio that restaurants in Barcelona took food to people who needed it, so they could use the food they had bought before the lockdown, he received food for a few weeks, «they called me on the phone, they brought it up in the elevator, I picked it up and thanked them». When participants did not have children or other close relatives, they turned to institutional support systems or sought help from associations such as the AGG, which assist older people with health and loneliness issues to remain in their homes.

«I came [from the hospital] and I had COVID. I was even more isolated. Very good people, friendly people brought me food and I got through it. An Argentinian friend did an amazing thing, he made a network of friends who bought me food for 14 days, they put it in the entrance. I took it and put in my cupboards, and I had everything» (Judith, 84 years old).

However, these protective factors, such as family and social networks and resources, were not always available in the specific conditions of the pandemic. For instance, Amparo had a daughter living outside the city and did not receive any help, so she had to leave her home to do the shopping.

«Well, I got dressed, and I counted my biscuits. Once I went out because I didn't have anything anymore, I was going to die if I didn't go out. And I went food shopping. I bought potatoes and eggs. I did the shopping and then I went home as fast as I could, because there was the virus. I counted the biscuits, I bought two or three packets, some days I ate four biscuits» (Amparo, 83 years old).

The loss of the network of neighbours, observed in many neighbourhoods of Barcelona and specifically in this study, has had consequences in the lockdown period. The limited relationship between neighbours has meant that on some occasions neighbours did not act as a support to solve everyday issues and for mutual support. To the question «Did any of your neighbours in your apartment block help you during lockdown?», Marisa (84 years old), responded categorically «No». Gloria (86 years old) explains that her neighbours on her floor, a married couple in their 70s, never offered to take her rubbish bag down to the rubbish containers on the street, although they saw each other when they went to do it at the time. Fortunately, it was not always the case. Roger, who lived with his wife during lockdown in the apartment where they have lived for more than 50 years, highlighted the neighbourhood solidarity even with the newest residents.

4.2. Strategies

Strategies for coping with adversity were diverse. Walking up and down the hallway and going up onto the terrace on top of the apartment building were important for doing physical activity, going outside and meeting with other neighbours while maintaining the «social distance». These findings are consistent with previous studies in Vancouver (Otoni *et al.*, 2022) and the US (Finlay *et al.*, 2022). However, due to the living environments and personal conditions of our sample, the possibility of enjoying walkable shared outdoor spaces, which were found to be protective against loneliness and isolation (Finlay *et al.*, 2022), was limited. The participants in our study lived in apartments in a densely populated urban area, and most reported mobility impairment and required assistance leaving their homes or used mobility aids, such as canes, wheelchairs, or walkers. Therefore, the three months of confinement were more challenging for them than for other populations or living in more open envi-

ronments or less densely populated. As Júlia (93 years old) shared: «Staying at home, wearing a mask, bored and annoyed».

Other studies conducted in Scotland and in the UK observed how home gardens (and above all spending time in them) were important design elements of the built environment because they had a positive effect on psychological and physical health during lockdown (Corley *et al.*, 2021; Xiao *et al.*, 2022). In Barcelona, during lockdown balconies, terraces, and rooftops became open spaces where people could sunbathe and communicate with neighbours at a distance, exercise or perform music. Marisa (84 years old), for example, comments that during the lockdown she did not move from her house, and she felt very down, but she spent many hours on the balcony looking at the street («I know the whole neighbourhood from watching them go by!») and this made her feel less lonely. As Bustamante *et al.* (2022) found, participants often attached feelings of gratitude to being able to access household elements that enabled outdoor contact, such as balconies. Figure 1 shows the balcony of Amparo, space that during the confinement allowed them to be distracted with the plants and observe the «calm» life of the city.

Figure 1. Balcony of Amparo

Source: Photograph taken during fieldwork.

The home became the centre of everyday life during lockdown and the opportunities or capabilities available to people within the home depended largely

on differences in housing (it makes a big difference if they have natural light in the home, cosy areas and a balcony or terrace). As Devine-Wright *et al.* (2020: 4) point out: «Home confinement makes visible the everyday politics of home, connecting the private sphere with social conflicts and socioeconomic structures». Participants were asked what spaces they spent the most time in and felt most comfortable in and what were the strategies they used to cope with this situation of forced confinement. To the first question they answered that the most comfortable spaces were the dining room and living room of their homes and this is where they spent the most time.

On some occasions, some participants commented that they felt accompanied thanks to the telephone conversations they had daily, as we will see below, and because they read or did manual activities (such as Alba, 87 years old, who enjoyed painting mandalas Figure 2). However, many of our participants responded that during the pandemic they had felt «bad» or «very bad». The advanced age of the participants (the average age of the 38 people is 85.5 years old), the fact that they live alone and, above all, that a good part of them feel alone, could explain why the lockdown would intensify these feelings of discomfort and social disconnection.

Figure 2. Mandala painted by Alba

Source: Photograph taken during fieldwork.

In response to the restrictions, opportunities emerged for the participants to encounter positive emotions within familiar environments through digital

devices (Guzman *et al.*, 2023). Although the participants had varying levels of digital knowledge and experience, they all expressed a desire to learn and use digital devices. Half of them used tablets, computers, or mobile devices to keep in touch with family and friends, using WhatsApp or other forms of instant messaging. In some cases, only the phone function was used. Phone calls were essential for all participants, including calls with family, friends, and AGG volunteers. However, according to Derrer-Merk *et al.* (2022), virtual relationships are insufficient substitutes for in-person contacts, as they do not provide the same sense of security, affection, and trust than in-person contacts.

According to the data provided by the *Survey on Equipment and Use of Information and Communication Technologies in Households* carried out by the INE (National Institute of Statistics) in 2022 in Spain, 50 % of people over 75 years of age had used the internet compared to 97 % among those aged 16 to 74, and differences in the frequency of use are even greater. When asked about daily use (whether they used the internet several times a day) only 22 % of people over the age of 75 gave a positive response compared to 88 % of the population between 16 and 74 years old. Older adults prioritize communication through instant messaging or video calls, accessing online media, entertainment pages and consulting health services. Their usage profile is similar to that of the rest of the population. In line with the study by Vickery *et al.* (2023), our participants commented that they used mobile phones and that they often called or were called by family members, friends and volunteers of the AGG, and talked on the phone or made video calls. Some participants also referred to the «medal», the teleassistance service of the City Council that consists of a device, in the form of a neck pendant like a medal that is connected through the telephone line to a reception centre. In an emergency the older person can press a button on the medal and they will be attended by professionals who talk with them and, if necessary, activate the emergency services. The «medal» is a resource that makes people who live alone feel safer and reduces the risks of isolation because it works 24 hours a day. During the pandemic, it was a highly valued device, as Irene comments:

«The medal. In the days of the pandemic, it was the best, the best! On days that I was feeling low... because of course there were so many days, you get tired of watching TV and your phone, you get tired of reading, you get tired of... because there are so many hours, 70 days are lots of hours, eh! I don't like television very much, so I had the medal, and I could talk to someone. They said, "are you feeling low, Irene, what's wrong?" Because, of course, you could tell in my voice I wasn't OK. In the afternoon someone else would call me and say, "How're you feeling?" And then we'd talk for two hours» (Irene, 88 years old).

4.3. Physical and emotional consequences

The pandemic has had several physical and emotional consequences that have varied depending on how the disease has hit the person and their close

social network. In the worst cases, they got sick, as is the case of Luz (83 years old) («COVID is a shit, forgive my language. I couldn't sleep, I was drowning, I didn't have enough oxygen and I felt very bad»), or they lost close relatives and had to mourn alone, as is the case of Amelia (88 years old) («At the beginning of the pandemic my sister, my brother-in-law and two nephews died»). It is necessary to address mourning and loss in the broad sense of the term, not only the loss related to death, but also tangible and intangible losses (loss of agency and control, yearning for physical contact, loss of organized activities that activated them, among others) that cause pain and sadness (Statz et al., 2022). «We have gone through a grey period», shared by Encarna (94 years old)

Some of our participants had lived in a situation of almost total confinement in their homes before the pandemic due to health and mobility issues. Despite this, the lockdown situation in Spain lasted for over three months and resulted in a significant change in personal relationships and contact with family, friends, children, siblings, and grandchildren. During interviews, most individuals expressed feeling lonelier and more helpless not only during the hardest period of the pandemic but also after it had passed.

«It really affected me. I've gone half insane. I'm completely paranoid. Physically, in terms of moving around, it hasn't affected me [...]. But I've been in a permanent state of anxiety, I didn't know how it would turn out... I was very tense» (Pau, 91 years old).

«I had a very bad time, I am convinced that the stroke I suffered was due to the nerves I went through. I did the worst thing I could do, which was to watch this [point to the television] all the time» (Ricard, 81 years old).

These participants refer to the emotional discomfort they suffered during and after confinement, as well as the physical and psychological consequences. Mental health issues often appear in the form of depression, anxiety and stress and have been exacerbated by the pandemic. People experienced persistent mental health problems due to the long lockdown periods and the inability of the health system to respond to the situation (Rosenberg *et al.*, 2020).

Our findings are consistent with what Shamur *et al.* (2023, 114) report on the emotional health of older people in a study carried out in the city of Tel-Aviv:

«Among the older people, depression, sadness, and loneliness are more dominant and often associated with nostalgia. These emotions intensify in conjunction with health and mobility problems, and nostalgia often makes up for the contraction of their space».

Thus, the initial situation shows a population in which there is a large degree of emotional discomfort, especially when they have health problems and mobility limitations that cause a feeling of nostalgia and loss compared to their previous life in which they lived in full physical condition. In line with previous studies (Abrahams, 2020; Derrer-Merk *et al.*, 2022), confinement has led to a deterioration of mental problems and an increase in depressive symptoms in the population as a whole and especially in more vulnerable groups such as adolescents and the older people (Abrahams, 2020).

After the first impact of the pandemic, the interviews allowed us to get closer to the lived experience and to the possible repercussions and consequences that it had based on the experience of the participants. In some cases, the pandemic meant a permanent disruption of certain neighbourhood activities related to mobility and social relations, and this disruption meant a permanent deterioration in the physical conditions of mobility, leading to greater isolation from the social environment of proximity.

«After the pandemic moving is becoming riskier every day. Because each day I go out less, each day is more difficult. It's harder to move (...). The doctor and the psychiatrist tell me [that I should go out more]. I had stress and anxiety, and I felt so bad that they had to give me pills to calm me down» (Mercedes, 89 years old).

As reflected in this case, the physical repercussions were added to emotional discomfort and feelings of fear in a situation that directly affected her environment of friendships. Some participants reported an increase in medication use, especially antidepressants and tranquilizers, which can be attributed to the emotional distress experienced during this period.

Irene (88 years old) points out that she went 70 days without leaving home because she did not want to get infected with COVID-19 and get sick «because I am always very afraid of giving discomfort to others, because everyone has to live their own life» and she didn't want to bother her children. She also commented that in the neighbourhood where she lives, older people she knew from her apartment block («older ladies like me»), from church and from the neighbourhood in general, had died.

The COVID-19 pandemic dramatically altered neighbourhood life. Lock-down measures have resulted in the suspension of social and cultural activities that were previously available in civic centres or nursing homes. Moreover, physical rehabilitation that they did in a hospital and that was not a priority due to the COVID health emergency was also suspended. Participants were unable to socialise, have fun, or engage in personally meaningful activities in third places such as restaurants, recreation facilities, or civic centres (Finlay *et al.*, 2024), and opportunities for walking and exercise were also reduced. The following participants talk about the physical deterioration experienced as a result of staying at home without going out:

«I have now climbed back but I don't know what this fatigue is, I feel physically tired when I walk» (Marisa, 78 years old).

«I gave a very big, very big, very big crash (...) It affected me a lot. Much, much (...) if I've put on kilos. I don't know, it has destroyed me in a way... I can't even put on shoes!» (Alba, 87 years old).

However, some studies show that confinement had positive aspects for older people (Brown *et al.*, 2021). Osborne and Meijering (2023) found that the time and stillness of this period activated new ways of thinking about oneself and how to pass the time. Their study concluded that the people they interviewed

were able to reflect more on their sense of self and their identity when they were confined to their homes, and they also took up new activities that were often not possible during their daily lives prior to lockdown, due to having more time for themselves. Similarly, Ottoni *et al.* (2022) observed that while during the pandemic the older individuals interviewed in their study experienced feelings of isolation and loneliness, they also demonstrated resourcefulness and adaptability, and contributed to their communities in general. They further noted that people with pre-existing social networks, socioeconomic stability, and residing in an urban environment that facilitated social interactions, may have experienced loneliness but were better protected against persistent loneliness. In our study, which was on older people with preconditions of unwanted loneliness and, in some cases, quasi-confinement at home due to mobility issues, few participants reported engaging in new activities. However, our participants were more sensitive to sudden confinement, as most of them experienced additional fear and anxiety, and continued to need people around them to take care of them, communicate with them and help them cope and give meaning to a confined daily life. Furthermore, in some cases the confinement and anxiety caused by the pandemic have resulted in limited mobility and permanent disruption of outdoor activities, leaving this already vulnerable population in an even more precarious situation.

5. Strengths and limitations of the current study

The strengths and limitations of this fieldwork are related to the type of population interviewed, a group of older persons experiencing social or emotional loneliness. This enabled a deeper understanding of the consequences on the physical and mental health for a population that was especially vulnerable to the impact of the pandemic and its social isolation measures. This is a hard-to-reach population and access was granted thanks to the AGG.

On the other hand, there were some limitations. First, it is a special group of older people, with 90 % of them being over 80 years old, who use the services of an association that helps them overcome problems of loneliness and isolation. As with all qualitative material, it is important to avoid making generalizations when interpreting it, especially in this case. To conduct a study on the health of older adults after the pandemic, it would be necessary to interview other groups of people: younger, in better health and/or with strong family and social networks. In addition, people of foreign origin have not been interviewed. These people may have a smaller social network of proximity and have accumulated inequalities, which makes them potentially more vulnerable to social loneliness. Foreign immigration is a more recent phenomenon in Catalonia and Spain compared to other Western European countries. Therefore, there are still few individuals of foreign origin over the age of 65 years of

age, apart from Northern European adults who retire to the Mediterranean coast. However, their presence in the city of Barcelona is limited. Moreover, the AGG association has very little contact with these groups and therefore it has not been possible to access them. Finally, it would be interesting to carry out follow-up interviews with the interviewees in a necessarily short period of time to finish determining the impact of the pandemic situation on their quality of life, wellbeing and health, in particular social isolation and the threat or fear generated by a disease that disproportionately affected the older population.

6. Conclusions

During the pandemic, the social connectivity of older adults was influenced by their place-based interpersonal social relationships. Informal networks, volunteering and neighbourhood organisations provided vital support to our participants, vulnerable older persons. Children, neighbours, and volunteers who provided them with material and emotional support with their physical presence were essential in keeping these persons socially connected. To this we must add the phone calls, video calls and WhatsApp messages that were also crucial in keeping these people connected, among them the calls of the City Council social services. This service, which was available long before the pandemic, was an important source of emotional support for many of our participants. The role played by the community, neighbourhood and available municipal resources can make a big difference in the aging process and protect against loneliness with a good care infrastructure both inside and outside the home. The nearby environment becomes extremely important as a space for social relations, especially for those older people with limited mobility or fewer resources to decide where and how to age (Nygqvist *et al.*, 2016). However, we have seen that participants did not always feel accompanied and that, in some cases, feelings of isolation and loneliness were intensified during confinement, especially for those with health problems, who lived alone or didn't have any family. It is therefore important to recognize the diversity of circumstances in an older person's life, e.g. health problems, lack of family or living alone, and consider both the individual characteristics of the person and their social environment and the place where they live. Support from the wider social network of neighbours and the community had a protective effect on the wellbeing of these very vulnerable older people, but not always. However, there are other protective strategies for psychological wellbeing, such as the Telecare telephone service and the role of volunteers accompanying these people. This is important for policy makers as it provides opportunities for intervention in the public sphere, social services, and voluntary associations, which are more accessible than the private and familial spheres of individuals.

These factors can inform the design of policies and programmes aimed at addressing the social and emotional needs of older people. To improve so-

cial participation and create meaningful connections, it is recommended to establish adequate community support systems, such as home care services, day centres and volunteer programmes. Strategies that strengthen social and community support services, active ageing programmes, volunteer groups and intergenerational support networks should also be promoted. We recommend measures aimed at improving the physical and mental health of these people by restoring social spaces and promoting face-to-face activities. Additionally, it is recommended to monitor and analyse other groups to evaluate the impact of the pandemic on the wellbeing of people in general, and particularly the most vulnerable populations, to identify other elements that may have acted as protection against the deterioration of physical and emotional health.

Bibliography

- ABRAHAMS, Caroline (2020). *The Impact of COVID-19 to Date on Older People's Mental and Physical Health*. Age UK.
- AGÈNCIA DE SALUT PÚBLICA DE BARCELONA (2021). *La salut a Barcelona 2020*. <https://www.aspb.cat/docs/InformeSalut2020/#page=3> (consultat 01/12/2024).
- AJUNTAMENT DE BARCELONA (2024). *Dades Barcelona* <https://portaldades.ajuntament.barcelona.cat/ca> (consultat 01/12/2024).
- AMENGUAL MORENO, Miquel; Marina CALAFAT CAULES; Aina CAROT; Ana Rita ROSA CORREIA; Clàudia RÍO-BERGÉ; Jana ROVIRA PLUJÀ; Clàudia VALENZUELA PASCUAL; Cèlia VENTURA GABARRÓ (2020). «Determinantes sociales de la incidencia de la COVID-19 en Barcelona: un estudio ecológico preliminar usando datos públicos». *Revista Española de Salud Pública*, vol. 94, núm. e202009101.
- ATZENDORF, Josefine; Stefan GRUBER (2022). «Depression and loneliness of older adults in Europe and Israel after the first wave of covid-19». *European Journal of Ageing*, vol. 19, núm. 4, p. 849-861. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10433-021-00640-8>
- BAERISWYL, Marie; Michel ORIS (2021). «Social participation and life satisfaction among older adults: Diversity of practices and social inequality in Switzerland». *Ageing and Society*, 1–25. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0144686X21001057>
- BARRERA-ALGARÍN, Evaristo; Francisco ESTEPA-MAESTRE; José Luis SARASOLA-SÁNCHEZ; José Carlos MALAGÓN-SIRIA (2021). «COVID-19 y personas mayores en residencias: impacto según el tipo de residencia». *Revista Española Geriatria y Gerontología*, vol. 56, núm. 4, p. 208-217. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.regg.2021.02.003>
- BATISTA, Lucie; Anna URBANIAK; Anna WANKA (2022). «Doing ageing research in pandemic times: a reflexive approach towards research ethics during the COVID-19 pandemic». *Ageing & Society*, núm. 44, p. 1235–1246. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0144686X22000733>
- BRAVO-SEGAL, Stephany; Feliciano VILLAR (2020). «La representación de los mayores en los medios durante la pandemia de COVID-19: ¿hacia un refuerzo del edadismo?». *Revista Española Geriatria y Gerontología*, vol. 55, núm. 5, p. 266-271. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.regg.2020.06.002>
- BROWN, Leslie; Rahena MOSSABIR; Nicola HARRISON; Caroline BRUNDLE; Jane SMITH; Andrew CLEGG (2021). «Life in lockdown: a telephone survey to investigate the impact of COVID-19 lockdown measures on the lives of older people (≥ 75 years)». *Age and ageing*, vol. 50, núm. 2, p. 341-346. DOI: <https://doi.org/10.1093/ageing/afaa255>

- BURHOLT, Vanessa; Gill WINDLE; Merryn GOTT; Deborah Jane MORGAN (2020). «Technology-mediated communication in familial relationships: moderated-mediation models of isolation and loneliness». *The Gerontologist*, vol. 60, núm. 7, p. 1202–1212. DOI: <https://doi.org/10.1093/geront/gnaa040>.
- BUSTAMANTE, Gabriela; Viveka GUZMAN; Lindsay C. KOBAYASHI; Jessica FINLAY (2022). «Mental health and well-being in times of COVID-19: a mixed-methods study of the role of neighborhood parks, outdoor spaces, and nature among US older adults». *Health and Place*, vol. 76, núm. 102813. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.healthplace.2022.102813>
- CLARKE, Philippa; Els R. NIEUWENHUIJSEN (2009). «Environments for healthy ageing: A critical review». *Maturitas*, vol. 64, núm. 1, p. 14–19. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.maturitas.2009.07.011>
- COCOLA-GANT, Agustín; Antonio LOPEZ-GAY (2020). «Transnational gentrification, tourism and the formation of 'foreign only' enclaves in Barcelona». *Urban Studies*, vol. 57, núm. 15, p. 3025–3043. DOI: <https://doi.org/10.1177/0042098020916111>
- COMAS-HERRERA, Adelina; Joseba ZALAKAÍN; Elizabeth LEMMON; David HENDERSON; Charles LITWIN; Amy T. HSU; Andrea E. SCHMIDT; Greg ARLING; Florian KRUSE; José Luís FERNÁNDEZ (2020). «Mortality associated with COVID-19 in care homes: international evidence». *LTCovid.org, international long-term care policy network, CPEC-LSE*, 14.
- CORLEY, Janie; Judith A. OKELY; Adele M. TAYLOR; Danielle PAGE; Miles WELSTEAD; Barbara SKARABELA; Paul REDMOND; Simon R. COX; Tom C. RUSS (2021). «Home garden use during COVID-19: Associations with physical and mental wellbeing in older adults». *Journal of Environmental Psychology*, vol. 73, núm. 101545. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2020.101545>
- CRIMMINS, Eileen M. (2020). «Age-related vulnerability to coronavirus disease 2019 (COVID-19): biological, contextual, and policy-related factors». *Public Policy & Aging Report*, vol. 30, núm. 4, p. 142–146. DOI: <https://doi.org/10.1093/ppar/praa023>
- DERRER-MERK, Elfriede; Scott FERSON; Adam MANNIS; Richard BENTALL; Kate M. BENNETT (2022). «Older people's family relationships in disequilibrium during the COVID-19 pandemic. What really matters?». *Ageing & Society*, núm. 44, p. 721–738. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0144686X22000435>
- DEVINE-WRIGHT, Patrick; Laís PINTO DE CARVALHO; Andrés DI MASSO; Maria LEWICKA; Lynne MANZO; Daniel R. WILLIAMS (2020). «“Re-placed” Reconsidering relationships with place and lessons from a pandemic». *Journal of Environmental Psychology*, vol. 72, núm. 101514. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2020.101514>
- DI GESA, Giorgio; Debora PRICE (2021). «Changes in health and social well-being in the COVID-19 clinically vulnerable older English population during the pandemic». *Journal of Epidemiology Community Health*, vol. 75, núm. 11, p. 1070–1077. DOI: <https://doi.org/10.1136/jech-2021-216405>
- DI FAZIO, Nicola; Donato MORENA; Giuseppe DELOGU; Gianpietro VOLONNINO; Federico MANETTI; Martina PADOVANO; Matteo SCOPETTI; Paola FRATI; Vittorio FINESCHI (2022). «Mental Health Consequences of COVID-19 Pandemic Period in the European Population: An Institutional Challenge». *International Journal of Environmental Research and Public Health*, vol. 19, núm. 15. DOI: <https://doi.org/10.3390/ijerph19159347>
- FEIJÓO RODRÍGUEZ, María Victoria; Francesc ORFILA PERNAS; Andrea Viviana SÁNCHEZ CALLEJAS; Carles VALERO GARCÍA; Isabel PLAZA ESPUÑA; José Luís DEL VAL GARCÍA (2022). «Impacto de la fragilidad y COVID-19 en una cohorte de gente mayor de la ciudad de Barcelona». *Atención Primaria*, vol. 54, núm. 9. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.aprim.2022.102393>
- FINLAY, Jessica M.; Gabriella MELTZER; Melissa CANNON; Lindsay C. KOBAYASHI (2022). «Aging in place during a pandemic: neighborhood engagement and environments since the COVID-19 pandemic onset». *The Gerontologist*, vol. 62, núm. 4, p. 504–518. DOI: <https://doi.org/10.1093/geront/gnab169>.

- FINLAY, Jessica; Viveka GUZMAN; Gabriella MELTZER; Brendan O'SHEA; Jarmin YEH (2024). «I just can't go back»: Challenging places for older Americans since the COVID-19 pandemic onset». *SSM-Qualitative Research in Health*, vol. 5, DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ssmqr.2023.100381>.
- GARDNER, Paula J. (2011). «Natural neighborhood networks - Important social networks in the lives of older adults aging in place». *Journal of Aging Studies*, vol. 25, núm. 3, p. 263-271. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jaging.2011.03.007>
- GUSTAFSSON, Per E.; Osvaldo FONSECA-RODRÍGUEZ; Ingeborg NILSSON; Miguel SAN SEBASTIÁN (2022). «Intersectional inequalities in loneliness among older adults before and during the early phase of the COVID-19 pandemic: A total population survey in the Swedish eldercare setting». *Social Science & Medicine*, núm. 314, DOI: <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2022.115447>
- GUZMAN, Viveka; Ronan FOLEY; Frank DOYLE; Maria PERTL (2023). «Somewhere old, somewhere new, somewhere green»: An exploration of health enabling places from the perspective of people ageing-in-place in Ireland during COVID-19». *Area*, p. 1-10. DOI: <https://doi.org/10.1111/area.12898>
- HENRÍQUEZ, Josefa; Eduardo GONZALO-ALMOROX; Manuel GARCÍA-GOÑI; Francesco PAOLUCCI (2020). «The first months of the COVID-19 pandemic in Spain». *Health Policy and Technology*, vol. 9, núm. 4, p. 560-574. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.hlpt.2020.08.013>
- INSTITUT CATALÀ D'ESTADÍSTICA (IDESCAT) (2024). *Vacunació de la covid-19*. <https://www.idescat.cat/pub/?id=covid&n=14684> (consultat 01/12/2024).
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (INE) (2020). *Defunciones por covid-19 virus identificado y virus no identificado. Año 2020*. Madrid: Instituto Nacional de Estadística. <https://www.ine.es/jaxil/Datos.htm?tpx=49867> (consultat 01/12/2024).
- LAGER, Debbie; Bettina VAN HOVEN; Paulus P. P. HUIGEN (2015). «Understanding older adults' social capital in place: Obstacles to and opportunities for social contacts in the neighbourhood». *Geoforum*, vol. 59, p. 87-97. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2014.12.009>
- LEE, Kathy; Kate HYUN; Jaci MITCHELL; Troyee SAHA; Nilufer ORAN GIBSON; Caroline KREJCI (2022). «Exploring factors enhancing resilience among marginalized older adults during the COVID-19 pandemic». *Journal of Applied Gerontology*, vol. 41, núm. 3, p. 610-618. DOI: <https://doi.org/10.1177/07334648211048749>
- MACKENZIE, Lynette; Cassie CURRYER; Julie E. BYLES (2015). «Narratives of home and place: findings from the housing and independent living study». *Ageing & Society*, núm. 35, p. 1684-1712. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0144686X14000476>.
- MAKHASHVILI, Nino; Jana Darejan JAVAKHISHVILI; Lela STURUA; Ketevan PILAURI; Daniela C. FUHR; Bayard ROBERTS (2020). «The influence of concern about COVID-19 on mental health in the Republic of Georgia: a cross-sectional study». *Globalization and Health*, núm. 16, p. 1-10.
- MARSHALL, Victoria B.; Savannah C. HOOPER; Carolyn Black BECKER; Pamela KEEL; Lisa Smith KILPELA (2023). «Psychological health among older adult women in the United States during the COVID-19 pandemic». *Journal of Women & Aging*, p. 1-8. DOI: <https://doi.org/10.1080/08952841.2023.2188039>
- MARTÍN ROMERO, Ana María (2020). «La brecha digital generacional». *Temas laborales: Revista andaluza de trabajo y bienestar social*, núm. 151, p. 77-93.
- MILTON, Sarah; Triantafyllos PLIAKAS; Sophie HAWKESWORTH; Kiran NANCHAHAL; Chris GRUNDY; AMUZU, Antoinette; Juan-Pablo CASAS; Karen LOCK (2015). «A qualitative geographical information systems approach to explore how older people over 70 years interact with and define their neighbourhood environment». *Health and Place*, núm. 36, p. 127-133. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.healthplace.2015.10.002>
- MURRAY, Lesley (2015). «Age-friendly mobilities: A transdisciplinary and intergenerational perspective». *Journal of Transport & Health*, vol. 2, núm. 2, p. 302-307. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jth.2015.02.004>

- NOCON, Andrew; Maggie PEARSON (2000). «The roles of friends and neighbours in providing support for older people». *Ageing and Society*, vol. 20, núm. 3, p. 341-367. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0144686X99007771>
- NYQVIST, Fredrica; Christina R. VICTOR; Anna K. FORSMAN; Mima CATTAN (2016). «The association between social capital and loneliness in different age groups: A population-based study in Western Finland». *BMC Public Health*, vol. 16, núm. 1. DOI: <https://doi.org/10.1186/s12889-016-3248-x>
- OSBORNE, Tess; Louise MEIJERING (2023). «“We may be long in the tooth, but it makes us tough”: exploring stillness for older adults during the COVID-19 lockdowns». *Social & Cultural Geography*, vol. 24, núm. 3-4, p. 447-466, DOI: <https://doi.org/10.1080/14649365.2021.2000019>
- OTTONI, Callista A.; Meghan WINTERS; Joanie SIMS-GOULD (2022). «We see each other from the distance: Neighbourhood social relationships during the COVID-19 pandemic matter for the older adults” social connectedness». *Health and Place*, núm. 76, DOI: <https://doi.org/10.1016/j.healthplace.2022.102844>
- PACCAGNELLA, Omar; Benedetta PONGIGLIONE (2022). «Depression deterioration of older adults during the first wave of the COVID-19 outbreak in Europe». *Social Science & Medicine*, núm. 299. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2022.114828>
- ROSENBERG, Sebastian; John MENDOZA; Hossein TABATABAEI-JAFARI; «International Experiences of the Active Period of COVID-19 - Mental Health Care». *Health Policy and Technology*, vol. 9, núm. 4, p. 503-509. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.hlpt.2020.08.016>
- SHAMUR, Tal (2023). «Place melancholy as a lost sense of belonging during urban transformation among older women long-term residents of HaTikva neighborhood in Tel Aviv-Jaffa». *Gender, Place and Culture*, vol. 30, núm. 1, p. 111-131. DOI: <https://doi.org/10.1080/0966369X.2021.2016654>
- STATZ, Tamara L.; Lindsay C. KOBAYASHI; Jessica M. FINLAY (2022). «Losing the illusion of control and predictability of life: experiences of grief and loss among ageing US adults during the COVID-19 pandemic». *Ageing and Society*, p. 1-24. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0144686X21001872>
- TORRES Mayara Louise; David PALMA DÍAZ; Alba OLIVER-PARRA; Joan-Pau MILLET; Delfi COSIALLS; Montserrat GUILLAUMES; Cristina RIUS; Hugo VÁSQUEZ-VERA (2022). «Inequities in the incidence and mortality due to COVID-19 in nursing homes in Barcelona by characteristics of the nursing homes». *PLoS ONE*, vol. 17, núm. 6. DOI: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0269639>
- VAN DIJK, Hanna M.; Jane M. CRAMM; Job VAN EXEL; Anna P. NIEBOER (2015). «The ideal neighbourhood for ageing in place as perceived by frail and non-frail community-dwelling older people». *Ageing & Society*, núm. 35, p. 1771-1795. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0144686X14000622>
- VICKERY, Alex; Paul WILLIS; Jillian POWELL; Brian BEACH; Alisa CAMERON; Eleanor JOHNSON; Randall SMITH (2023). «The impact of COVID-19 lockdown measures on older residents’ social connections and everyday wellbeing within housing schemes that provide care and support in England and Wales». *Journal of Aging Studies*, núm. 65. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jaging.2023.101126>
- WEISS, Robert (1975). *Loneliness: The experience of emotional and social isolation*. MIT press.
- WILES, Janine L.; Ruth E. S. ALLEN; Anthea J. PALMER; Karen J. HAYMAN; Sally KEELING; Ngaire KERSE (2009). «Older people and their social spaces: a study of well-being and attachment to place in Aotearoa New Zealand». *Social Science & Medicine*, vol. 68, núm. 4, p. 664-671. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2008.11.030>
- XIAO, Jie; Jianfeng ZHAO; Zhiwen LUO; Fang LIU; David GREENWOOD (2022). «The impact of built environment on mental health: A COVID-19 lockdown perspective», *Health and Place*, núm. 77. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.healthplace.2022.102889>

Vulnerabilitat social i accés al transport públic en àrees de baixa densitat. El cas de les urbanitzacions de la demarcació de Barcelona¹

Andrea Visioli

Universitat Autònoma de Barcelona

andrea.visioli@uab.cat

<https://orcid.org/0009-0007-5945-3652>

Robert Salvatella

Universitat Autònoma de Barcelona

robert.salvatella@uab.cat

Resum

Els processos de dispersió urbana suposen importants reptes en termes de mobilitat associats al salt d'escala dels desplaçaments quotidians i a l'aparició de noves vulnerabilitats socioeconòmiques i territorials. L'article aborda aquests temes a partir del cas de les urbanitzacions amb dèficits urbanístics a la demarcació de Barcelona. Una vegada recorregudes les diferents etapes d'implementació i transformació de les urbanitzacions de baixa densitat al país, l'article desenvolupa una anàlisi del nivell d'accessibilitat al transport públic de la població resident en aquestes àmbits, tant pel que fa les connexions amb el seu centre urbà de referència, com amb el conjunt del territori català. Es destaquen tres resultats clau: la rellevància de la relació entre la densitat i l'accés al transport públic, el paper fonamental del transport públic per a l'accés a la resta dels serveis i l'existència d'una relació directa entre manca d'accés al transport públic i precarietat de la situació urbanística.

Paraules clau: urbanitzacions de baixa densitat, mobilitat, vulnerabilitat, transport públic, dèficits.

Resumen: Vulnerabilidad social y acceso al transporte público en área de baja densidad. El caso de las urbanizaciones de la demarcación de Barcelona

Los procesos de dispersión urbana suponen importantes retos en términos de movilidad asociados al salto de escala de los desplazamientos cotidianos y a la aparición de nuevas

---

1. Aquest estudi ha estat possible gràcies al conveni per l'estudi de les urbanitzacions amb dèficits urbanístics subscrit entre la Diputació de Barcelona i el Grup d'Estudi sobre Energia, Territori i Societat (GURB). Els autors volen agrair així mateix a l'Autoritat del Transport Metropolità les dades facilitades sobre les xarxes de transport públic.

vulnerabilidades socioeconómicas y territoriales. El artículo aborda estos temas a partir del caso de las urbanizaciones con déficits urbanísticos de la demarcación de Barcelona. Una vez recorridas las diferentes etapas de implementación y transformación de las urbanizaciones de baja densidad del país, el artículo desarrolla un análisis del nivel de accesibilidad al transporte público de la población residente en estos ámbitos, tanto en relación a las conexiones con su centro urbano de referencia, como con el conjunto del territorio catalán. Se destacan tres resultados clave: la relevancia de la relación entre la densidad y el acceso al transporte público, el papel fundamental del transporte público para el acceso al resto de los servicios y la existencia de una relación directa entre carencia de acceso al transporte público y precariedad de la situación urbanística.

Palabras claves: Urbanizaciones de baja densidad, movilidad, vulnerabilidad, transporte público, déficits.

Abstract: *Social vulnerability and access to public transport in low-density areas. The case of the urbanizations of the province of Barcelona*

Urban regionalisation processes pose major challenges for mobility, driven by the expansion of daily commuting distances and emerging socio-economic and territorial vulnerabilities. This article analyses these issues through the lens of low-density urban developments with urban deficits in the Barcelona area. The study begins by tracing the historical stages of implementation and transformation of low-density residential areas in Catalonia. It then examines the public transport accessibility for residents in these areas, focusing on connections to their primary urban centre and the broader Catalan territory. Three key findings are highlighted: population density significantly influences access to public transport, public transport plays an essential role in enabling access to other services, and a direct link exists between public transport-related social exclusion and the precariousness of the urban situation.

Keywords: Low density, mobility, transport-related social exclusion, public transport, deficits.

* * *

1. Introducció

Els estudis sobre els impactes de la dispersió urbana assoleixen avui una gran rellevància degut al processos de metropolització que, en diverses etapes i formes, tenen lloc en les principals ciutats, transformant les tradicionals jerarquies centre-perifèriques (Soja, 2011) i aplanant les històriques diferències entre urbà i no-urbà (Brenner, 2004). En aquest context, els estudis sobre la mobilitat de la població han de fer front a dos reptes: en primer lloc analitzar les problemàtiques associades al salt d'escala de la mobilitat quotidiana, abans concentrada en els centres metropolitans; en segon lloc, explicar com aquesta mobilitat es relaciona amb les noves vulnerabilitats socioeconòmiques i territorial. Per fer front a aquests reptes calen nous instruments tant epistemològics com metodològics (Brenner i Schmid, 2014).

El present article aborda aquesta temàtica en un fragment urbà d'especial complexitat com el de les urbanitzacions de baixa densitat amb dèficits urbanístics (UDU) dins la demarcació de Barcelona. Després de dur a terme una revisió de la literatura sobre la relació entre dispersió urbana, dependència del transport privat i vulnerabilitat en l'accés a la mobilitat, l'article descriu el procés de sorgiment i consolidació de les UDU a la demarcació, fins a la institucionalització del concepte per part de la legislació autonòmica. En l'apartat central de l'article es desenvolupa l'anàlisi empírica del grau d'accessibilitat al transport públic de la població resident en aquestes urbanitzacions, tant pel que fa les connexions amb el seu centre urbà de referència, com amb el conjunt del territori català.

La hipòtesi de la recerca és que la falta d'accés a la mobilitat constitueix un factor de vulnerabilitat que s'afegeix a l'alt grau de vulnerabilitat social i precarietat que pateix bona part de la població resident en les urbanitzacions amb dèficits. En particular es proposa l'existència d'una correlació entre grau de precarietat de les UDU i vulnerabilitat en l'accés a la mobilitat.

2. Forma urbana, mobilitat i vulnerabilitat

A partir de les anàlisis de Peter Newman i Jeffrey Kenworthy contingudes en el seu llibre *Cities and Automobile Dependence* (1989), nombroses investigacions s'han centrat en la relació entre la forma urbana i la mobilitat individual, analitzant els aspectes i conseqüències d'aquesta complexa relació (Newman i Kenworthy, 1999; Newman, 1995; Gordon i Richardson, 1997; Gomez-Ibáñez, 1991; Schwanen *et al.*, 2004; Newman, 2014). Per al cas català, han resultat de particular importància les aportacions de Miralles (2002), Lopez Redondo (2017) i Garcia-López (2021).

La tesi, àmpliament confirmada pels diferents estudis, és que l'ús per càpita de mitjans de transport motoritzats privats i la densitat demogràfica mantenen una relació inversa, ja que el volum de població es troba al denominador de la primera variable i al numerador de la segona.

En aquest sentit, Newman i Kenworthy van proposar, ja fa uns anys l'existència de tres models urbans diferents: el nord-americà i australià, caracteritzat per una baixa densitat i un alt consum, el asiàtic, d'extrema compacitat, i l'europeu, de perfil intermedi (Newman i Kenworthy, 1989). A més dels estudis comparatius, varies anàlisis sobre diferents zones urbanes en el context europeu han confirmat la relació entre la dispersió urbana, la disponibilitat d'automòbils per càpita i el consum de combustible (Naess, 1995; Fouchier, 1998; ECOTEC, 1993; Banister, 1999; Orfeuill, 1997). D'especial interès per aquest article és l'estudi realitzat per López (2017) a la Regió Metropolitana de Barcelona (RMB), on es demostra la relació directa entre la baixa densitat demogràfica i el consum de combustible degut a la mobilitat individual.

Malgrat la diversitat d'opinions sobre els treballs de Newman i Kenworthy, els mateixos estudis realitzats per autors crítics (Dujardin *et al.*, 2012; Gordon, 1989; Perumal i Timmons, 2015; Perumal i Timmons, 2015; Ewing *et al.*, 2018), confirmen la relació inversa entre la densitat demogràfica i l'ús dels mitjans de transport privat. Ewing *et al.* (2018), en comprovar les anàlisis dels dos estudiosos, utilitzen un índex de «compacitat» urbana més sofisticat que l'índex de densitat demogràfica emprat fins aleshores i demostren que la densitat demogràfica reuneix algunes característiques urbanes específiques relacionades amb els índexs de mobilitat individual. Aquestes característiques urbanes són la *mixité* d'usos del sòl, la reduïda mida de les illes i les localitzacions centrals dels orígens i destinacions dels desplaçaments.

Per les seves característiques morfològiques i funcionals, les urbanitzacions de baixa densitat són territoris vinculats indissolublement a la mobilitat pendolar i a l'ús de mitjans privats. Com subratllat per Camagni *et al.* (2010), aquest model d'assentament, basat en la racionalitat individual i en factors com la disminució del cost del sòl i l'accés a mitjans de transport cada vegada més eficients, comporta importants costos col·lectius, a més dels costos públics directament a càrrec de les administracions. De la mateixa manera, diversos autors també destaquen el caràcter parcial i temporalment limitat també de les racionalitats privades arran de les eleccions individuals de la dispersió (Cass *et al.* 2005; Camagni *et al.*, 2010). Com van subratllar Cass *et al.* (2005), l'organització espacio-temporal dels individus hauria de tenir en compte el cicle de vida familiar i personal sencer, així com altres dinàmiques socioeconòmiques, que poden generar al llarg del temps noves necessitats de mobilitat i noves vulnerabilitats a l'hora d'accedir-hi.

Donada la particular rellevància jugada per mobilitat, resulta de gran interès observar la seva relació amb la vulnerabilitat social. L'estudi de la relació entre aquests dos factors compta amb una llarga tradició tant en el camp dels estudis urbans i la geografia humana, com en els estudis de transport (Wachs i Kumagai, 1973; Hanson i Hanson, 1980; Kwan, 1999; Mullen *et al.*, 2014; Martens *et al.*, 2012), també a la Regió Metropolitana de Barcelona (Andreu *et al.*, 1997; Herce, 2004; Miralles, 2002; Nello, 1995; Nello i Gomà, 2018; Checa *et al.*, 2020). Dins d'aquesta tradició, els investigadors sovint han suggerit vincles causals directes entre transport i exclusió social (Lucas, 2012; Kenyon *et al.*, 2002; Cass *et al.*, 2005; Preston i Rajé, 2007; Stanley *et al.*, 2011), menys explorat ha estat, en canvi, l'estudi de l'impacte sobre les experiències de mobilitat generat per les característiques de l'ambient on resideix la població en situació de vulnerabilitat. En aquesta direcció, Lucas *et al.* (2018) ja van destacar que molts pocs estudis diferencien de forma precisa entre els impactes dels factors socioeconòmics i els impactes dels factors ambientals sobre els patrons de mobilitats. Els estudiosos expliquen aquesta impossibilitat amb la forta correspondència entre vulnerabilitat social i desavantatges generats pels dèficits de l'entorn (Turrell *et al.*, 2013).

A aquesta extensa producció acadèmica, s'afegeixen els estudis centrats més concretament sobre les desigualtats regionals, que analitzen els dèficits vinculats a l'accés a la mobilitat (amb particular atenció al transport públic) en els territoris tradicionalment considerats com rurals: siguin les anomenades *shrunked regions*, les *inner peripheries* o *aree interne*, tal com definides a Itàlia per la *Strategia Nazionale Aree Interne* (SNAI) (Binder i Matern, 2019; McDonagh, 2006; Vendemmia *et al.*, 2021).

En aquest sentit, les urbanitzacions amb dèficits urbanístics constitueixen un àmbit d'estudi de particular interès, donada, d'una banda, la dispersió urbana i la baixa densitat que les caracteritzen, i de l'altra, la vulnerabilitat multidimensional que sovint afecta la població que hi viu (Diputació de Barcelona, 2022).

Kenyon *et al.* (2002), introduint el concepte de «exclusió relacionada amb la mobilitat», la defineix en termes dels processos que impedeixen la participació dels individus en la vida social, econòmica i política de la comunitat, a causa de la reducció de l'accessibilitat a les oportunitats, els serveis i les xarxes. En aquest sentit, la rellevància del dret a la mobilitat es deu a la seva naturalesa de dret previ, mitjançant el qual es pot accedir a la resta de drets de ciutadania i universals (Korže i Tucak, 2021; Casas *et al.*, 2009; Binder i Matern, 2019).

Així, com va il·lustrar David Harvey (1977) a *Social Justice and the City*, la capacitat de moure's determina, en bona part, l'equitat de l'espai urbà. Això es deu al fet que la ciutat ofereix oportunitats i amenitats que estan repartides de manera desigual en l'espai i, en conseqüència, els diferents grups socials es distribueixen segons la seva capacitat per competir pels llocs més desitjables. En aquesta competència per l'espai urbà, dos elements exerceixen un paper fonamental: d'una banda, la capacitat de les persones i de les famílies per licitar en el marcat de l'habitatge i, de l'altre, la possibilitat de desplaçar-se per a satisfer les seves necessitats.

Ofeuil *et al.* (1997) demostren que, en valors absoluts, la suma del pressupost familiar per a despeses relacionades amb l'habitatge i el transport familiar es manté essencialment inalterada entre els residents del centres regionals, els de les primeres cintures metropolitanes i els de la resta de la regió urbana, degut al *trade-off* entre costos de l'habitatge i de la mobilitat. Aquestes mateixes dades, si s'observen en termes percentuals sobre les rendes mitjanes familiars, mostren que les despeses relacionades amb la mobilitat augmenten de manera destacada a mida que ens allunyem del centre regional, mentre que els percentatges d'ingressos destinats a l'habitatge es mantenen substancialment inalterats en tota la regió. Aquest pes desigual dels costos de la mobilitat en els pressupostos familiars implica una reducció considerable dels recursos econòmics disponibles dels nuclis familiars que viuen fora dels centres metropolitanos.

La demanda de mobilitat és, per tant, una demanda derivada de la necessitat dels individus d'augmentar el propi benestar desplaçant-se a l'espai. Segons Kenyon *et al.* (2002), el mateix fet que la mobilitat s'hagi convertit en l'element

fundacional de les societats contemporànies (Sheller i Urry, 2006) fa que cada vegada més grups socials, a causa de la seva vulnerabilitat en l'accés a la mobilitat, experimentin formes d'exclusió o de penalització en diversos àmbits de la vida quotidiana.

3. El fenomen de les urbanitzacions de baixa densitat

Les urbanitzacions de baixa densitat són un model d'assentament consolidat en els sistemes urbans europeus. No obstant això, tant des del punt de vista analític-interpretatiu com des del punt de vista del disseny de les polítiques públiques, aquests espais urbans s'escapen sovint als intents de descriure'ls i conèixer-los. La literatura sobre la difusió i la dispersió urbana (Gibelli, 2007) és molt àmplia i un paper fonamental és jugat per factors contextuais que fan que els processos urbans siguin diferents en cada territori. Ara bé, a partir de les característiques evidenciades per la literatura, és possible definir la dispersió urbana de baixa densitat com un model d'assentament *de facto*, sovint desenvolupat a fora del marc de la planificació urbanística, que es caracteritza per l'alt consum de sòl, la discontinuïtat dels assentaments, l'alt grau de monofuncionalitat i de segregació i l'alta dependència de mitjans motoritzats privats.

3.1. El sorgiment i la consolidació de les urbanitzacions de baixa densitat a Catalunya

En el territori català, les urbanitzacions de baixa densitat són el resultat de processos de difusió residencial que presenten algunes peculiaritats i molts elements de diferència amb els famosos *sprawls* i suburbis nord-americans, als quals, no obstant això, algunes urbanitzacions catalanes han fet referència explícita (Nel-lo, 2011*a*). De fet, aquests fragments del sistema urbà català tenen el seu origen en dues fases successives i diferenciades. Una primera fase va tenir lloc entre finals dels anys cinquanta i principis dels anys vuitanta, període que comprèn plenament la fase *desarrollista* tardo-franquista. És en aquests anys que el desenvolupament econòmic es reflecteix en un augment de la capacitat adquisitiva de les famílies de classe treballadora i mitjana, el que porta a un augment en la compra de segones residències (Herce, 1975; Argany, 1984). Un primer element peculiar és que, contràriament a la difusió residencial d'altres contextos territorials, aquesta fase d'implementació de les urbanitzacions a Catalunya no està lligada a migracions residencials, sinó a oportunitats d'estiueig i descans. De fet, el seu sorgiment coincideix amb el punt més alt del procés de concentració del poblament i l'activitat sobre el territori català (Nel-lo, 2010). Un segon element representatiu d'aquesta fase d'implementació és el caràcter sovint irregular d'aquestes operacions immobiliàries. La irregularitat es deu

al caràcter dels terrenys escollits, sovint inadequats per acollir funcions residencials i la manca de planejament urbanístic previ (Barba i Mercadé, 2006; Nel·lo, 2011*a*). El resultat és un gran nombre d'assentaments en sòl rústic, aïllats respecte al nucli urbà, en terrenys amb caràcter accidentat i amb importants dificultats d'accessibilitat. A les característiques ambientals s'afegeixen els dèficits dels serveis urbanístics bàsics. La voluntat especulativa subjacent a les operacions i el seu caràcter sovint il·legal, van determinar el naixement i posterior consolidació d'una part important d'aquests teixits residencials sense vialitat, il·luminació, xarxa de sanejament, aigua potable o electricitat (Barba i Mercadé, 2006; Nel·lo, 2011*b*).

La segona fase de desenvolupament de les urbanitzacions va tenir lloc des dels anys vuitanta fins a la bombolla immobiliària vinculada a la crisi de 2007. A principis dels anys vuitanta, amb l'inici de la fase democràtica, es va limitar la implementació de noves urbanitzacions, però això no va evitar el fort desenvolupament residencial a les urbanitzacions ja existents (Nel·lo, 2011*a*). A la consolidació de les operacions implementades en període tardo-franquista s'afegeix, ara sí, el procés més general de difusió urbana que en aquests anys afecta tot el territori del país, portant a l'aparició de teixits residencials dispersos i cada vegada més allunyats de les àrees urbanes centrals (Muñoz, 2017).

A partir, sobretot, dels anys noranta, la situació de les urbanitzacions es complica pel fet que part del seu parc d'habitatge, empleat inicialment com segona residència, passa a ser l'habitatge principal de la població que sortia dels principals nuclis urbans (Muñoz, 2017).

3.2. La institucionalització del concepte d'urbanitzacions de baixa densitat amb dèficit urbanístic

El caràcter irregular de moltes de les urbanitzacions sorgides al llarg dels anys, emergeix de manera contundent durant els anys noranta quan es produeixen la majoria de les conversions de segona a primera residència (Muñoz, 2017). La irregularitat jurídica es refereix sovint a la manca de serveis urbanístics bàsics, a la manca de la recepció d'aquests per part de l'Ajuntament o a la manca d'altres requisits administratius, jurídics o urbanístics necessaris per al procés de reconeixement com a solar de les parcel·les a les urbanitzacions per part de l'administració pública. Encara el 2006, de les 806 urbanitzacions reconegudes per l'estudi de Barba i Mercadé (2006) en la demarcació de Barcelona, només el 52 % havia estat recepcionat per l'entitat municipal.

Les vulnerabilitats característiques de les urbanitzacions de baixa densitat com a model d'assentament s'accentuen en el cas de les urbanitzacions amb dèficit urbanístics a causa del caràcter encara més precari de les seves condicions urbanístiques i territorials, així com socials i econòmiques. No obstant això, malgrat els diferents estudis sobre el tema promoguts per administracions com la Diputació de Barcelona (Barba i Mercadé, 2006),

aquests territoris, fins fa quinze anys, encara no eren reconeguts de manera unívoca per les administracions públiques, és a dir, no existia una categorització i catalogació d'aquests àmbits que pogués servir de base per a dimensionar el fenomen i dissenyar polítiques eficaces per a gestionar les seves externalitats negatives. És des d'aquesta perspectiva i amb l'objectiu de facilitar la regularització d'aquests àmbits, que es va aprovar la Llei 3/2009 de 10 de març, en la qual es van identificar les característiques de les urbanitzacions amb dèficits urbanístics i les mesures i instruments per fer-ne possible la regularització, principalment mitjançant la dotació dels seus àmbits urbanístics i, només quan no es consideri possible, mitjançant reduccions parcials o totals.

La definició de les UDU esbossada per la llei autonòmica va ser utilitzada posteriorment per la Diputació de Barcelona com a punt de partida per a la generació d'un catàleg d'urbanitzacions de baixa densitat amb dèficits urbanístics. Aquest catàleg té l'objectiu de dimensionar el fenomen dins del territori de la demarcació i recollir un ampli ventall d'informacions relacionades amb cada urbanització per poder produir polítiques destinades a fer front a les seves problemàtiques.

En la definició de la Diputació de Barcelona, el concepte d'urbanització comprèn els àmbits constituïts principalment per cases unifamiliars aïllades, implementades entre 1956 (primera llei estatal del sòl) i 1981 (primera normativa catalana sobre la protecció de la legalitat urbanística), situades en una posició aïllada respecte als nuclis urbans dels municipis de pertinença, a una distància superior als 10 minuts a peu.

A més d'aquestes característiques bàsiques, per tal que una urbanització pugui ser catalogada com a UDU ha de presentar alguns dels següents dèficits: no disposar de la totalitat dels serveis urbanístics bàsics o bé que aquests es trobin en una situació d'extrema precarietat, presentar algunes llacunes jurídiques o de planejament, com ara la manca del projecte de reparcel·lació, la manca d'inscripció en el registre de propietat, la manca de recepció de les obres urbanístiques o de la materialització de les cessions obligatòries en favor de l'administració, així com d'inconformitat amb el planejament.

Per tant, s'entén per UDU, aquells assentaments residencials de baixa densitat que no han respectat el procés regular de transformació física i jurídica del sòl, o no han assolit la totalitat dels serveis urbanístics bàsics, de manera que no han pogut ser recepcionades pels respectius ajuntaments.

Aquesta condició d'irregularitat, enfront d'una situació en la qual aquests àmbits son habitats des de fa temps per milers de famílies, genera una situació de forta vulnerabilitat que afecta aspectes molts diversos de la vida dels seus habitants.

4. Objectius de l'estudi

Observant els estudis desenvolupats sobre el fenomen de les UDU al territori català, es constata que es centren sovint en els dèficits de naturalesa urbanística, especialment dels serveis urbanístics bàsics, mentre que han sigut menys tractades les mancances derivades de l'accés a la mobilitat i, en particular, la vulnerabilitat relacionada amb la manca de mitjans de transport públic col·lectiu. El nostre treball té l'objectiu d'avaluar el grau d'accés a la mobilitat dels habitants de les 335 UDU catalogades per la Diputació de Barcelona. Aquestes urbanitzacions, ubicades en 115 municipis de la demarcació, compten amb 78.687 habitants, distribuïts en més de 42.000 habitatges, la gairebé totalitat dels quals són cases unifamiliars.

L'objectiu d'ordre general es desenvolupa en dos objectius específics:

- En primer lloc analitzar el grau d'accés dels habitants de les UDU a la xarxa de transport públic col·lectiu i la connexió mitjançant TPC als nuclis urbans considerats com a punts de referència tant per a l'oferta d'equipaments i serveis, com per a activitats laborals, recreatives i comercials.
- En segon lloc comprovar la correlació entre el grau de precarietat urbanística de les urbanitzacions amb dèficits i la vulnerabilitat en l'accés als mitjans de transport públic col·lectius, lo qual constituïria una vulnerabilitat afegida pels habitants d'aquests àmbits.

Pel que fa al primer objectiu, es considera la xarxa de transport públic fixa, és a dir, la infraestructura ferroviària, com element cabdal tant en el procés de formació de les urbanitzacions (Barba i Marcadé, 2006), com en la cohesió social i territorial del país. En particular, s'analitza la presència de l'accés directe de les UDU al ferrocarril, o bé l'accés al ferrocarril mitjançant altres mitjans públics com les línies d'autobús urbanes i interurbanes. Respecte la connexió amb els nuclis urbans de referència, es consideren com tals els nuclis dels municipis identificats per la Diputació de Barcelona com centres de referència pels habitants de cada urbanitzacions, ja siguin els nuclis dels municipis dels quals formen part les UDU o d'altres municipis propers. En aquest cas també s'analitza l'existència i la tipologia dels mitjans de transport públic que permeten la connexió entre UDU i nuclis urbans.

Pel que fa al segon objectiu, els factors de precarietat urbanística considerats per l'estudi són la classificació dels sols segons el seu regim jurídic i el grau de presència dels serveis urbanístics bàsics.

5. Fonts i metodologia

L'anàlisi del grau d'accés al transport públic de les UDU de la demarcació de Barcelona s'ha realitzat a través d'una metodologia quantitativa a partir de

tres fonts de dades. La primera és el Catàleg d'urbanitzacions amb dèficit urbanístic de la Diputació de Barcelona, que conté els polígons georeferenciats de les 335 UDU i algunes informacions com l'Ajuntament de pertinença, el nucli urbà de referència o el nombre d'habitants, així com la classificació sòl segons el règim jurídic i la presència dels serveis urbanístics bàsics. El segon tipus de dades emprades, són els traçats de les línies ferroviàries RENFE i FGC, de les línies urbanes i interurbanes d'autobusos i les corresponents estacions i parades pel transport de passatgers, proporcionades per l'Autoritat del Transport Metropolità en format *shapefile* i amb la informació necessària per produir una anàlisi de xarxa en ambient GIS. En tercer lloc, per identificar els nuclis urbans s'han utilitzat les dades de cartografia de la qualificació del sòl provinent del Mapa Urbanístic de Catalunya (MUC).

A continuació es detallen els dos principals passos metodològics realitzats per a respondre als dos objectius de l'anàlisi.

5.1. Delimitació de les àrees de servei de les estacions de tren i les parades d'autobús

Per a complir els dos objectius de la recerca, s'ha procedit a delimitar les àrees de servei de les estacions i parades de les diferents línies de transport públic considerades, amb l'objectiu d'analitzar la pertinència o exclusió de les UDU en aquestes àrees i així comprendre el grau de cobertura del TPC en aquests àmbits. D'acord amb la literatura sobre el tema, la mida de les àrees de servei del TPC varia segons el tipus de mitjà de transport i el tipus de territori considerats (Gutiérrez *et al.*, 2011; El-Geneidy *et al.*, 2014). En particular, es reconeix que el nombre de residents que fan servir una determinada parada de TPC, a mesura que augmenta la distància entre el lloc de residència i la parada, disminueix seguint una funció que varia depenent del mitjà de transport (Gutiérrez *et al.*, 2011).

Manout *et al.* (2018) demostren que el volum d'usuaris disminueix de manera lineal en el cas de les estacions de tren interurbanes i de manera logarítmica en el cas de les estacions d'autobusos. A partir de la revisió de la literatura, es van generar, doncs, àrees de serveis euclidianes de 800 metres en el cas de les parades de tren i 200 metres per als autobusos, estimant que dins d'aquestes àrees hi haurà un percentatge superior al 95 % dels usuaris de les parades.

D'aquesta manera, es van considerar amb accés directe a la xarxa ferroviària totes les UDU, els límits de les quals estan situats a una distància màxima de 800 metres d'una estació RENFE o FGC, mentre que es van considerar amb accés directe a la xarxa d'autobusos les UDU a una distància màxima de 200 metres d'una parada d'autobusos. Finalment, es consideren amb accés a la xarxa ferroviària mitjançant autobús, totes les UDU amb accés a una línia d'autobús que tingui una parada situada a menys de 800 metres d'una estació de tren o

que tingui una parada en un nucli urbà proveït d'estació de tren, encara que s'ubiqui a més de 800 metres de la parada de bus.

5.2. Determinació dels nuclis de referència

Per respondre al segon objectiu, s'ha hagut de determinar i delimitar els nuclis urbans presents al territori de la demarcació per tal de poder analitzar quantes UDU tenen accés a ells a través de TPC.

Amb aquesta finalitat, s'ha utilitzat la qualificació del sòl disponible en el Mapa Urbanístic de Catalunya (MUC) que reconeix els diferents sòls a partir tant de la funció com de la morfologia dels teixits urbans. Entre les diverses claus de la qualificació del sòl disponibles en el MUC s'han seleccionat totes aquelles de tipus residencial compatibles amb una aglomeració urbana, descartant cases aïllades o entre mitjanes. A continuació, s'han inclòs tots els sòls destinats a equipaments i aquells amb funcions mixtes, mentre que s'han descartat els sòls d'ús comercial de grans dimensions. Per reconèixer els nuclis urbans a partir del gran nombre de sòls seleccionats, s'han generat clústers unint tots els sòls situats entre si a una distància màxima de 200 metres. Finalment, mitjançant un treball qualitatiu d'anàlisi de cada municipi s'han seleccionat un o més clústers corresponents als nuclis urbans.

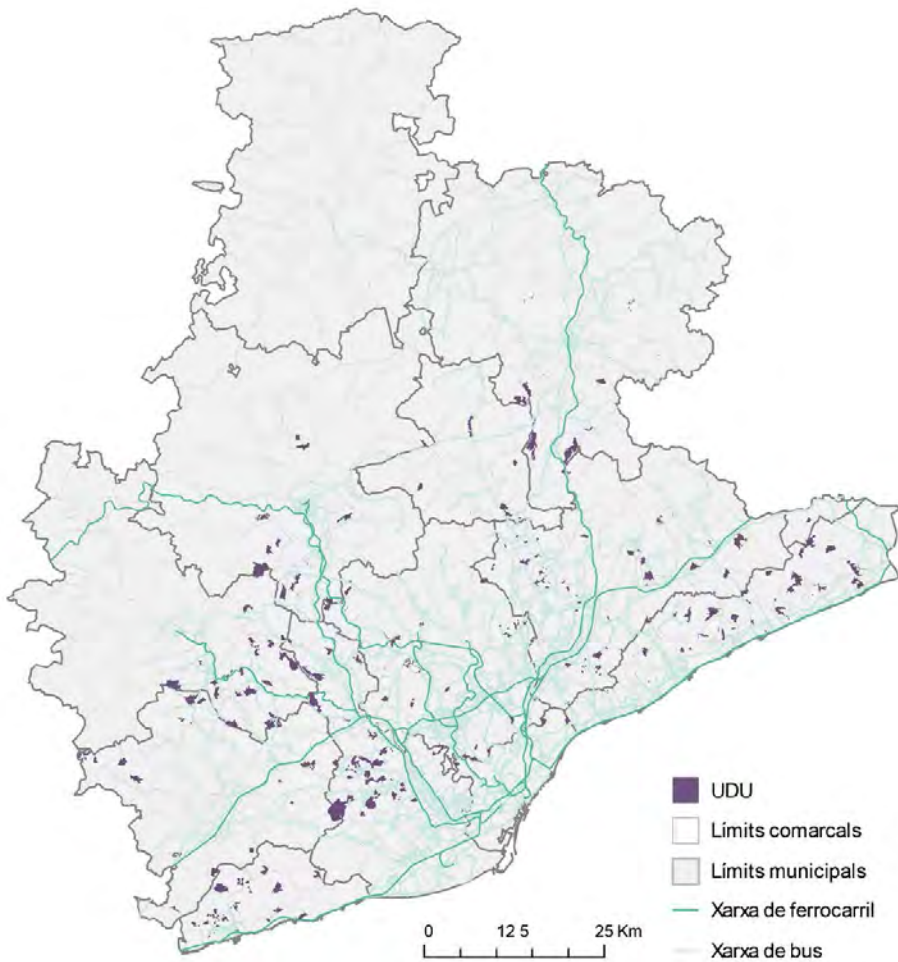
Per tal de tenir informacions sobre l'accés als centres urbans des de les UDU, s'han seleccionat les línies d'autobusos i trens amb parades en cada nucli urbà. També en aquest cas s'ha considerat com a pròpia del nucli urbà qualsevol estació de tren situada a una distància màxima de 800 metres dels límits del nucli i parada d'autobús a una distància màxima de 200 metres. Finalment, les dades proporcionades per la Diputació de Barcelona especifiquen el nucli considerat de referència per a cada UDU, ja sigui el municipi de pertinença o el nucli urbà d'un municipi proper o més fàcilment accessible. Per tant a partir de les informacions generades ha estat possible comprovar la connexió entre cada UDU i el respectiu nucli urbà mitjançant TPC.

6. Resultats

Per contextualitzar els resultats que tot seguint s'exposaran, resulta d'interès il·lustrar breument la magnitud i distribució de les urbanitzacions amb dèficit urbanístic dins de la demarcació. Les 335 UDU alberguen una població d'aproximadament 78.687 habitants en més de 42.500 habitatges i ocupen una superfície de 10.585 hectàrees. Per comprendre la magnitud del fenomen, pot ser útil pensar en les UDU com una ciutat amb una dimensió demogràfica similar a la de la ciutat de Manresa, però amb una superfície més gran que la del municipi de Barcelona. Aquesta Barcelona de baixa densitat, encara que distribuïda en tota la demarcació, es concentra sobretot en els territoris litorals

i prelitorals de la Regió Metropolitana (RMB), fora de l'Àrea Metropolitana (AMB). En aquest territori se situen 228 de les 335 UDU, equivalents al 68 % del total. Les comarques més interessades pel fenomen són el Vallès Oriental (19 %), el Baix Llobregat (16 %), el Maresme (15 %), el Vallès Occidental (13 %) i el Garraf (12 %).

Figura 1. Ubicació UDU respecte xarxes del TPC.
Demarcació de Barcelona, 2024.

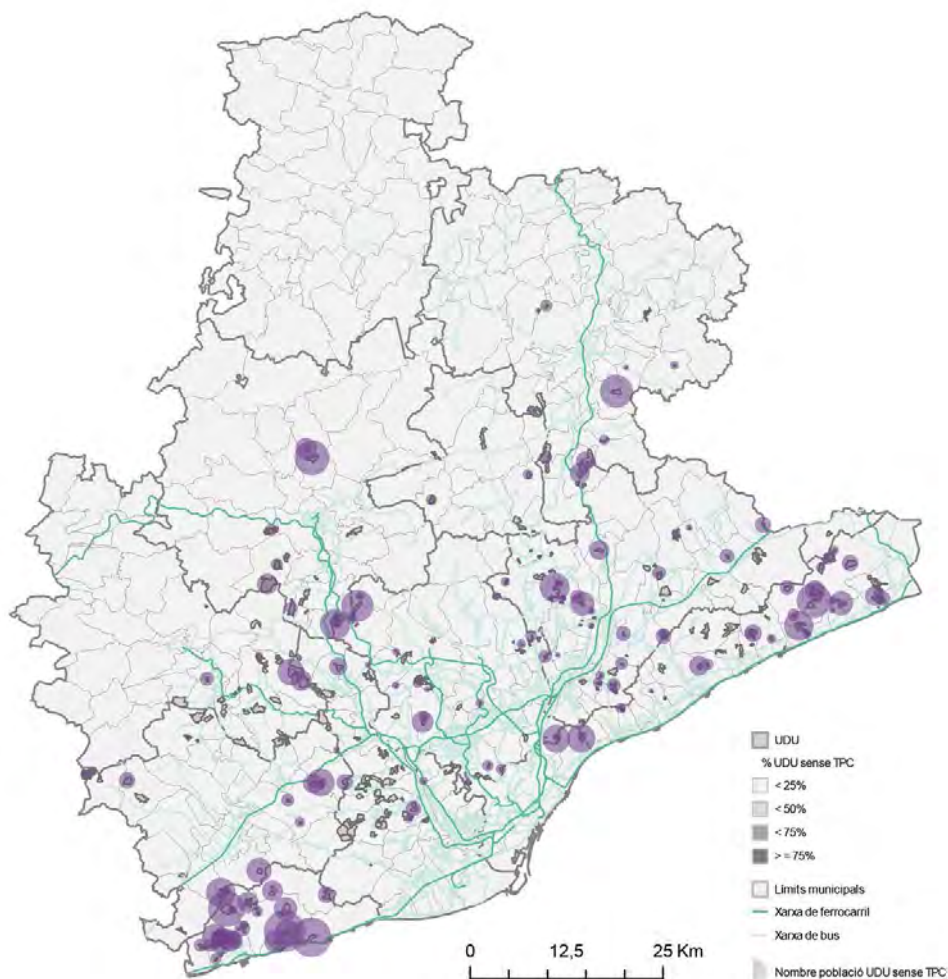
Font: Elaboració pròpia a partir de Diputació de Barcelona, Autoritat del Transport Metropolità, INE.

Tal com s'observa en la figura 1, aquests teixits urbans han sorgit d'una manera només parcialment relacionada amb les infraestructures ferroviàries, mentre que, en canvi, estan fonamentalment vinculats al traçat de carreteres.

6.1. L'accés al transport públic de les UDU a la demarcació de Barcelona

En conjunt, només 151 UDU, equivalent al 45 % del total, tenen accés a algun tipus de transport públic col·lectiu. El percentatge varia fortament segons la comarca considerada. El Baix Llobregat, l'Anoia i el Moianès, són les comarques amb major grau de connexió de les urbanitzacions al TPC, amb percentatges respectivament del 87,3 %, 71,4 % i 66,7 % (taula 1). En canvi, resulta particularment crític el nivell d'accés al transport públic a la comarca del Garraf, on 36 de les 40 UDU, equivalents al 90 %, no tenen accés a cap mitjà de TPC (figura 2). Nivells per sota de la mitjana es registren també a les comarques de l'Osona, Alt Penedès i Maresme.

Figura 2, UDU sense accés a TPC. Demarcació de Barcelona, 2024

Font: Elaboració pròpia a partir de Diputació de Barcelona, Autoritat del Transport Metropolità, INE.

Taula 1. Nombre de UDU i d'empadronats amb i sense accés al TPC. Demarcació de Barcelona, 2024

Comarca	Amb accés TPC				Sense accés TPC				Total	
	Nombre UDU	% total comarca	Empadronats UDU	% total comarca	Nombre UDU	% total comarca	Empadronats UDU	% total comarca	Nombre UDU	Empadronats UDU
Bages	5	35,7%	662	25,6%	9	64,3%	1.923	74,4%	14	2.585
Baix Llobregat	48	87,3%	17.771	96,8%	7	12,7%	588	3,2%	55	18.359
Garraf	4	10,0%	489	5,1%	36	90,0%	9.015	94,9%	40	9.504
Maresme	14	27,5%	3.816	44,4%	37	72,5%	4.772	55,6%	51	8.588
Moianès	4	66,7%	658	78,4%	2	33,3%	181	21,6%	6	839
Osona	2	14,3%	472	20,2%	12	85,7%	1.862	79,8%	14	2.334
Selva	0	0,0%	0	0,0%	2	100,0%	40	100,0%	2	40
Alt Penedès	6	27,3%	2.907	50,5%	16	72,7%	2.852	49,5%	22	5.759
Barcelonès	0	0,0%	0	0,0%	2	100,0%	645	100,0%	2	645
Valles Occidental	22	50,0%	6.394	63,9%	22	50,0%	3.605	36,1%	44	9.999
Valles Oriental	31	48,4%	7.642	68,8%	33	51,6%	3.466	31,2%	64	11.108
Total	151	45,1%	48.684	61,9%	184	54,9%	30.003	38,1%	335	78.687
Anoia	15	71,4%	7.873	88,2%	6	28,6%	1.054	11,8%	21	8.927

Fons: Elaboració pròpia a partir de Diputació de Barcelona, Autoritat del Transport Metropolità, INE

Taula 2. Nombre de UDU i d'empadronats segons tipologia d'accés al TPC. Demarcació de Barcelona, 2024.

Comarca	Accés xarxa de ferrocarril a peu		Accés xarxa de ferrocarril en autobús		Accés xarxa d'autobús sense accés a la xarxa de ferrocarril		Sense accés a TPC		Total	
	Nombre UDU	Empadronats UDU	Nombre UDU	Empadronats UDU	Nombre UDU	Empadronats UDU	Nombre UDU	Empadronats UDU	Nombre UDU	Empadronats UDU
Anoia	2	601	13	7.272	0	0	6	1.054	21	8.927
Bages	1	453	4	209	0	0	9	1.923	14	2.585
Baix Llobregat	5	897	18	4.649	25	12.225	7	588	55	18.359
Garraf			4	489	0	0	36	9.015	40	9.504
Maresme	2	286	10	2.746	2	784	37	4.772	51	8.588
Osona			2	472	0	0	12	1.862	14	2.334
Selva					0	0	2	40	2	40
Alt Penedès			4	1.919	2	988	16	2.852	22	5.759
Barcelonès					0	0	2	645	2	645
Vallès Occidental	8	3.716	11	2.041	3	637	22	3.605	44	9.999
Vallès Oriental	4	868	26	6.653	1	121	33	3.466	64	11.108
Moianès			4	658	0	0	2	181	6	839
Total	22	6.821	96	27.108	33	14.755	184	30.003	335	78.687

Fonts: Elaboració pròpia a partir de Diputació de Barcelona, Autoritat del Transport Metropolità, INE

Ara bé, si s'observa l'accés al TPC segons el nombre d'habitants de cada UDU, la relació entre accés i exclusió millora, de manera que el percentatge de població que resideix en urbanitzacions a les quals arriba el transport públic és del 62 % del total, enfront d'un 38 % que en roman exclòs. Es confirma la bona connexió a les comarques del Baix Llobregat i Anoia, flanquejades per les dues comarques del Vallès i del Moianes. En observar el nombre d'habitants exclosos del TPC, el Garraf ve augmentar la seva exclusió, ja que el 95 % de la població no compta amb l'accés directe al TPC i es ve obligada a utilitzar el transport privat. També apareixen nivells crítics al Bages i Osona.

Analitzant la tipologia del transport públic a disposició de les 151 UDU amb TPC, s'observa com la majoria, 96 UDU, tot i que no tenen accés a peu a la xarxa de ferrocarril, tenen accés a una línia d'autobús que condueix a una estació de tren (taula 2). 22 UDU tenen accés a una distància màxima de 800 metres a una estació de tren, mentre que les restants 33 UDU, tot i tenir accés a una o més línies d'autobús, no poden accedir a través d'aquestes a la xarxa de ferrocarrils i, per tant, han de recórrer a mitjans de transport privat.

Si sumem a les 33 UDU d'aquesta última categoria, a les 184 que no tenen accés a cap tipus de TPC, resulta que 217 urbanitzacions, és a dir, el 65 % de les urbanitzacions amb dèficits, no tenen accés directe o per transport públic a la xarxa ferroviària del país. En aquestes UDU viuen el 57 % dels habitants de les UDU. La tendència és similar a totes les comarques, encara que es distingeix positivament la comarca del Vallés Occidental, on 8 de les 22 UDU que tenen accés al TPC, compten amb accés a peu a la xarxa de trens. A la comarca del Baix Llobregat, amb un elevat nombre d'UDU amb accés al TPC, el 52 % de les urbanitzacions són servides només per línies d'autobusos desconnectades de la xarxa de ferrocarrils.

Analitzat l'accés als diferents mitjans de transport públic, resulta d'interès comprendre si els habitants d'aquestes urbanitzacions poden fer servir el TPC per arribar als nuclis urbans on es concentren l'educació, el treball, el comerç i la resta de serveis urbans. Doncs bé, en observar la distància entre les UDU i els seus nuclis de referència, resulta que l'absoluta majoria, 260 UDU, es troben a una distància entre un i cinc quilòmetres, mentre que la resta es troba a una distància superior a cinc (fins a un màxim de 13 quilòmetres). La distància mitjana entre les UDU i els nuclis és de 3,3 quilòmetres, amb valors particularment més alts de la mitjana a Anoia i Bages, on la mitjana comarcal arriba a gairebé cinc quilòmetres.

Les anàlisis indiquen que totes les 151 UDU amb accés al TPC estan connectades amb els centres considerats com a nuclis de referència. El transport públic és, per tant, un servei de gran utilitat en l'accés a la resta de serveis públics i llocs de treball o d'oci. Per contra, és evident que els habitants de les 184 urbanitzacions sense TPC estan obligats a utilitzar mitjans de transport privats per arribar als nuclis urbans. Aquests 184 àmbits es troben, a més, a una distància lleugerament superior a la mitjana de la demarcació, és a dir, a

3,5 quilòmetres de mitjana. 171 de les 184 UDU sense TPC es troben a una distància superior al quilòmetre, és a dir, una distància difícil de recórrer quotidianament a peu i, fins i tot, en mitjans no motoritzats com és la bicicleta, ates les característiques i pendent de moltes de les carreteres d'accés a les UDU.

6.2. La mobilitat com a factor afegit als dèficits urbans i territorials de les UDU

Una vegada analitzat el grau d'accés al transport públic de les urbanitzacions amb dèficit urbanístic i demostrat que més de la meitat d'aquestes no tenen accés a cap tipus de TPC, és d'interès comprovar si existeix una correlació entre l'exclusió de la xarxa de transport públic i altres factors de vulnerabilitat urbanística o territorial de les UDU, com la no conformitat amb el règim jurídic del sòl i la manca de serveis urbanístics bàsics (SB).

Pel que fa al règim jurídic, de les 335 UDU, 245, és a dir el 73 %, s'ubiquen en sòl urbà, 33, el 10 %, en sòl urbanitzable i 57, el 17 %, en sòl no urbanitzable (taula 3). Ara bé, l'alt percentatge de urbanitzacions en sòl urbà, no assegura l'adequació d'aquestes amb el planejament, ja que podrien resultar no conformes amb altres indicacions urbanístiques com ara la qualificació del sòl. D'altra banda, el fet que aquests sòls actualment siguin reconeguts com urbans, no implica que en el moment del desenvolupament d'aquestes urbanitzacions fossin reconeguts com tals.

Pel que fa a la presència dels serveis urbanístics bàsics, el 82,1 % de les UDU tenen una manca total o parcial de SB. Excloent les UDU en sòl no urbanitzable, que per llei no poden tenir aprovats els serveis, el 78,4 % de les que es troben en la resta de règims de sòl (urbà o urbanitzable) no presenta SB.

Taula 3. Nombre de UDU segons règim jurídic del sòl i presència de serveis urbanístics bàsics. Demarcació de Barcelona, 2024.

	SUC	SNC	SUD	SND	SNU	Total
Presència SB	30	26	4	0	0	60
Manca SB	106	83	28	1	57	275
Total	136	109	32	1	57	335

Fonts: Elaboració pròpia a partir de Diputació de Barcelona.

Vegem la relació entre l'accés al TPC i la situació jurídica del sòl. En fer-ho, constatem que la major irregularitat en la situació jurídica coincideix amb un major dèficit d'accés al TPC, així 104 de les 118 UDU amb accés a la xarxa de ferrocarril, equivalent al 88,1 %, s'ubiquen en sòl urbà, i el 47,5 % d'aquestes es troben en sòl urbà consolidat (taula 4). D'altra banda, observant els resultats segons cada categoria de classificació del sòl, es fa evident com el 47,8 % de

les UDU en sòl urbà consolidat tenen accés al tren, enfront del 10,5 % de les UDU en sòl no urbanitzable. A més, en aquest últim cas, cap urbanització té accés directe a peu a una estació de ferrocarril i hi han d'accedir amb autobús. Pel seu costat, les UDU sense accés a cap tipus de TPC representen el 47,1 % i 42,2 % respectivament en sòls urbans consolidats i no consolidats, enfront al 89,5 % en sòl no urbanitzable.

Taula 4. Nombre de UDU segons tipus d'accés al TPC i regim jurídic del sòl. Demarcació de Barcelona, 2024

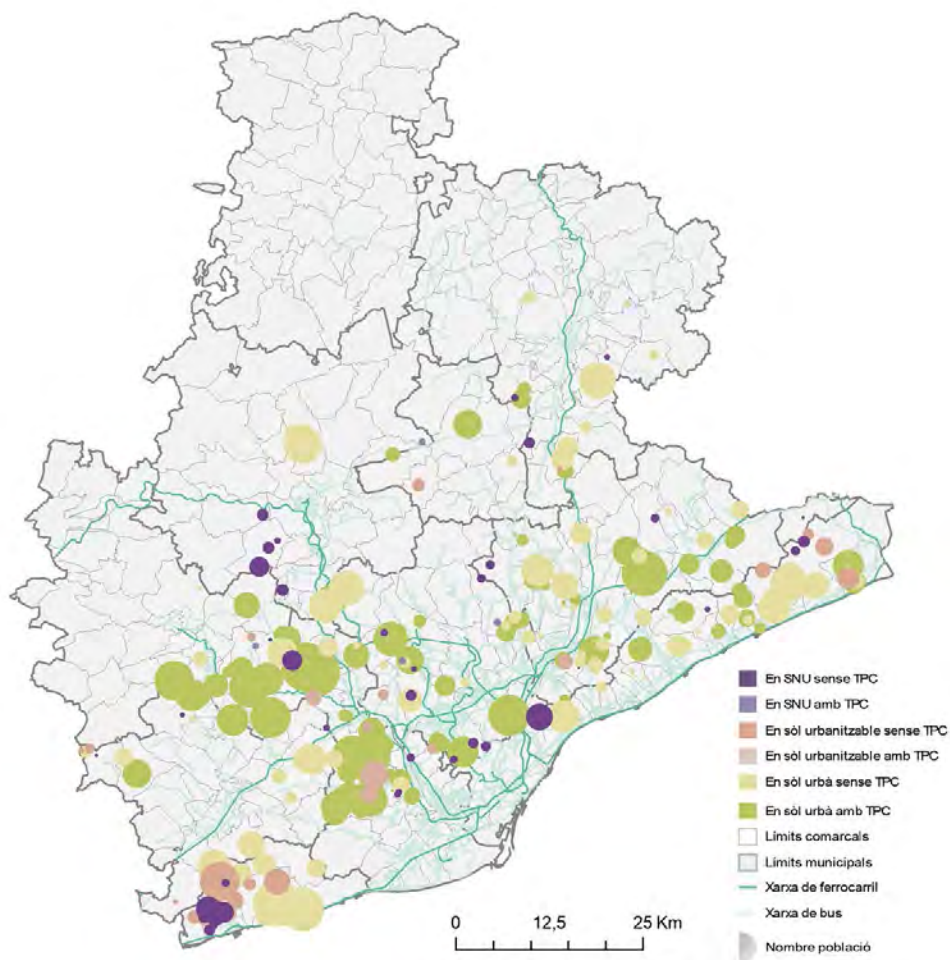
Classificació de l'ús del sòl	Accés xarxa de ferrocarril a peu		Accés xarxa de ferrocarril en autobús		Accés xarxa d'autobús sense accés xarxa de ferrocarril		Sense accés al transport públic		Total	
	nº	%	nº	%	nº	%	nº	%	nº	%
SUC	10	7,4 %	55	40,4 %	7	5,1 %	64	47,1 %	136	100 %
SUC	10	9,2 %	29	26,6 %	24	22,0 %	46	42,2 %	109	100 %
SUC	2	6,3 %	6	18,8 %	2	6,3 %	22	68,8 %	32	100 %
SUC	0	0,0 %	0	0,0 %	0	0,0 %	1	100,0 %	1	100 %
SUC	0	0,0 %	6	10,5 %	0	0,0 %	51	89,5 %	57	100 %
	22	6,6 %	96	28,7 %	33	9,9 %	184	54,9 %	335	100 %

Fons: Elaboració pròpia a partir de Diputació de Barcelona, Autoritat del Transport Metropolità, INE

En les 51 urbanitzacions en sòl no urbanitzable que no tenen accés al transport públic viuen 5.579 persones. Pel que fa a la distribució espacial d'aquesta situació (figura 3), tot i ser present en totes les comarques (amb l'excepció del Berguedà que no té UDU), 16 UDU, equivalent gairebé un terç de les UDU en SNU sense accés a TPC, s'ubiquen a la comarca del Garraf, és a dir el 40,0 % de les UDU de la comarca. A part del Garraf, també té una certa concentració d'UDU en aquesta situació el Vallès Occidental (8 UDU's, el 18,6 % del total de la comarca) i el Bages (7 UDU's, el 50,0 % del total de la comarca). La distribució espacial de les UDU amb aquests dèficits és correspon estretament amb la concentració de urbanitzacions en sòl no urbanitzable a les tres comarques del Garraf, Vallès Occidental i Bages.

Passem ara a observar la relació entre l'accés al TPC i la presència de serveis urbanístics bàsics. En fer-ho, es confirma la correlació entre precarietat de la situació urbanística i la manca d'accés a la mobilitat, ja detectada amb el regim del sòl. De les 275 UDU que no compten amb serveis urbanístics, el 60,4 % no té accés al TPC. El percentatge de UDU excloses del transport públic baixa al 30 % en el cas de les que estan dotades de SB. Observant des de una perspec-

Figura 3. UDU segons regim d'ús del sòl i accés al TPC.
Demarcació de Barcelona, 2024.

Font: Elaboració pròpia a partir de Diputació de Barcelona, Autoritat del Transport Metropolità, INE.

tiva complementaria els resultats, es pot afirmar que, si les UDU amb serveis urbanístics representen el 18 % del les UDU totals a la demarcació, en el cas de les UDU amb accés a peu al ferrocarril, el percentatge de les que compten amb SB s'eleva al 41 %. Percentatges sensiblement superiors al 18 % es troben també a la resta de categories d'UDU amb accés a algun tipus de TPC.

En les 166 UDU sense accés a TPC ni serveis urbanístics bàsics viuen 25.072 persones, concentrades majoritàriament al Garraf i al Maresme. En particular al Garraf 33 de les 40 UDU es troben en aquesta situació i hospedan 6.896 habitants. Al Maresme les UDU son 33 de 51, on viuen 4.225 persones.

Taula 5. Nombre de UDU segons tipus d'accés al TPC i dotació dels serveis urbanístics bàsics. Demarcació de Barcelona, 2024

Serveis urbanístics bàsics	Accés xarxa de ferrocarril a peu		Accés xarxa de ferrocarril en autobús		Accés xarxa d'autobús sense accés a la xarxa de ferrocarril		Sense accés al transport públic		Total	
	nº	%	nº	%	nº	%	nº	%	nº	%
	Presència	9	15,0%	22	36,7%	11	18,3%	18	30,0%	60
Absència	13	4,7%	74	26,9%	22	8,0%	166	60,4%	275	100%
	22	6,6%	96	28,7%	33	9,9%	184	54,9%	335	100%

Fonts: Elaboració pròpia a partir de Diputació de Barcelona, Autoritat del Transport Metropolità, INE

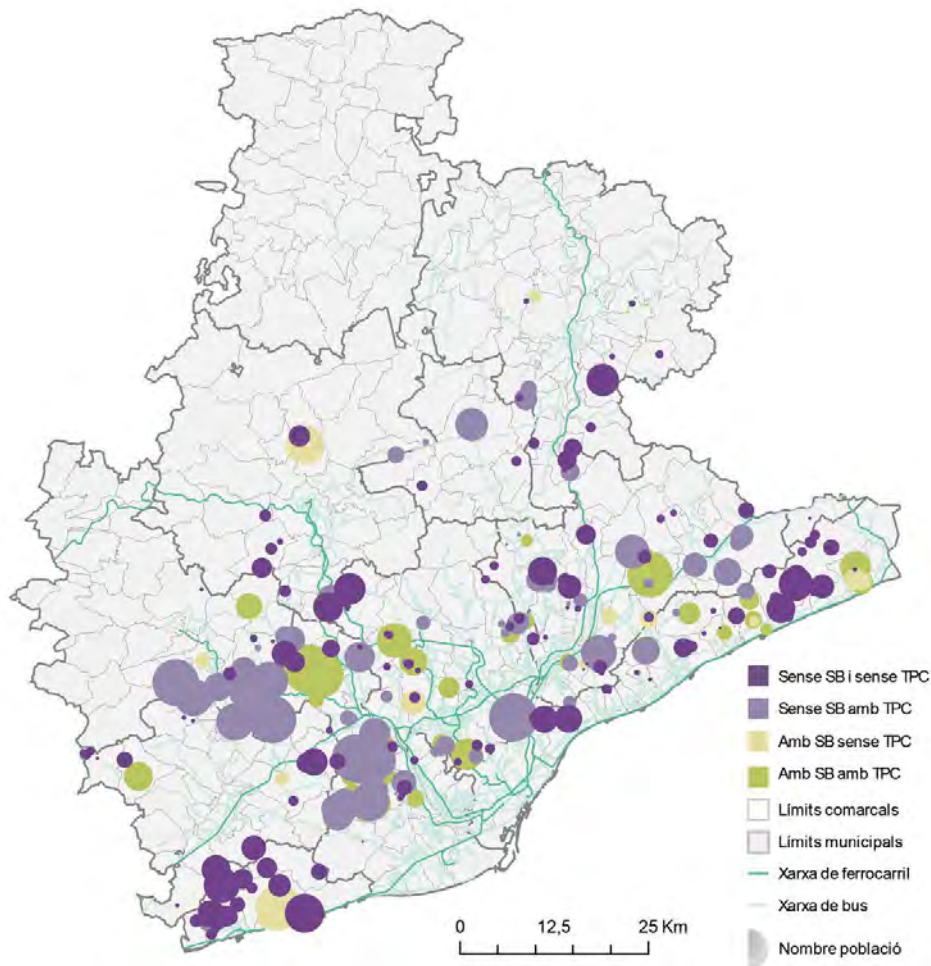
7. Conclusions

L'article ha estudiat la relació entre dispersió urbana, dependència del transport privat i vulnerabilitat en l'accés a la mobilitat, a partir del cas de les urbanitzacions amb dèficits urbanístics a la demarcació de Barcelona. Una vegada presentada la principal literatura sobre el tema, l'article recorregut les diferents etapes d'implementació i transformació de les urbanitzacions de baixa densitat al país, tot destacant dues dinàmiques rellevants en matèria de mobilitat: d'una banda el caràcter sovint irregular de les operacions immobiliàries, que va facilitar la implementació de parcel·les rústiques, aïllades respecte al nucli urbà, en terrenys amb caràcter accidentat i amb importants dificultats d'accessibilitat; de l'altra, el procés que va tenir lloc entre els anys noranta i dos mil, de canvi d'ús del parc d'habitatge a les urbanitzacions, de segones residències a habitatges principals; amb el consegüent augment de l'ús del cotxe en la quotidianitat de milers de nous residents.

En l'apartat central de l'article s'ha desenvolupat l'anàlisi empírica del grau d'accés de les UDU als serveis de transport públic col·lectiu de la demarcació, amb especial atenció al grau d'accés a la xarxa ferroviària del país. En segon lloc, s'ha analitzat la possibilitat pels habitants de les UDU d'accedir a través de TPC als nuclis urbans que ofereixen serveis, oportunitats laborals i d'oci. Finalment, s'ha estudiat la correlació entre el grau d'accés a la xarxa de TPC i el nivell de precarietat urbanística-territorial de les UDU, per tal de comprovar la hipòtesi de que a major grau de deficiència de les UDU, correspon un menor grau d'accés a la xarxa de transport públic.

Dels resultats de les anàlisis contingudes en aquest article es poden destacar tres punts clau sobre l'accés al transport públic a les urbanitzacions amb dèficits

Figura 4. UDU segons presència de serveis urbanístics bàsics i accés al TPC.
Demarcació de Barcelona, 2024.

Font: Elaboració pròpia a partir de Diputació de Barcelona, Autoritat del Transport Metropolità, INE.

urbanístics: la rellevància de la relació entre la densitat i l'accés al transport públic, fins i tot en el cas de les urbanitzacions de baixa densitat; la funció fonamental del transport públic per a l'accés als serveis dels residents en UDU; l'existència d'una relació directa entre la manca d'accés al TPC i la precarietat de la situació urbanística.

En primer lloc, els resultats confirmen l'alt grau d'exclusió del TPC de les urbanitzacions amb dèficits, el 55 % de les quals no tenen accés a cap mitjà de transport públic. Ara bé, observant la població que viu en aquests àmbits, s'evidencia que la població exclosa només representa el 38,1 % de la població total resident a les UDU. La destacada diferència entre el percentatge d'UDU

excloses del TPC i el percentatge de població que hi viu, confirma la relació entre densitat demogràfica i accés a la mobilitat. És a dir, en els àmbits de dispersió urbana, al igual que a la resta del territori, el TPC arriba més fàcilment allà on hi ha un major volum poblacional. Aquesta tendència es fa encara més clara en el cas del ferrocarril, on la densitat demogràfica es una *condicio sine qua non* pel funcionament i la sostenibilitat del servei de transport. Això es reflecteix en el molt escàs percentatge d'UDU amb accés directe a la xarxa ferroviària. Només 22 de les 335 UDU tenen una estació de ferrocarril a una distància màxima de 800 metres, mentre que les altres 96 hi tenen accés mitjançant línies de bus. Sumant totes les UDU amb accés al tren, sigui directe o a través autobusos, representen el 32 % del total, en les que viu el 43 % de la població total de les UDU.

En segon lloc, observant les distàncies entre les urbanitzacions i els nuclis municipals de referència, es destaca l'alt grau d'aïllament d'aquest àmbits, que en una situació de total dependència dels centres urbans, constitueix un element de vulnerabilitat rellevant. Això comporta un alt risc d'aïllament i exclusió social, d'aquells que viuen en les 184 UDU amb que no compten amb cap mena de TPC, sobretot de la població no autosuficient en els desplaçaments. En canvi, es destaca com la totalitat de les UDU dotades de TPC, poden accedir als respectius nuclis urbans de referència amb mitjans de transport públic. Aquest resultat confirma el paper del TPC com servei públic previ que permet d'accedir a la resta de serveis.

En tercer lloc l'article ha comprovat l'existència d'una correlació entre el grau d'accés al transport públic i la precarietat de les condicions urbanístiques de les UDU. Així, les urbanitzacions sense accés al TPC representen al voltant del 45 % de les UDU en sòl urbà, mentre que en el cas de les urbanitzacions en sòl no urbanitzable el percentatge es duplica. De la mateixa forma, les UDU sense accés al TPC constitueixen el 30 % del total de les urbanitzacions amb serveis urbanístics bàsics, mentre que representen el 60 % de les sense serveis. Es confirma doncs la relació entre la falta de planificació i gestió urbanística, d'una banda, i les mancances de la xarxa de transport públic, de l'altra.

La precarietat en l'accés a la mobilitat i, sovint, la manca total d'una xarxa de transport públic afecta avui dia a més de 30 mil persones que viuen en les UDU de la demarcació de Barcelona. La irregularitat del procés d'implantació, juntament amb l'alt nombre de parcel·les encara no edificades i d'habitatges de segona residència, comporten el risc d'importants augments de la població resident, això comportaria un ulterior augment de la població en condicions de vulnerabilitat en l'accés a la mobilitat.

A partir dels resultats obtinguts i presentats en aquest article es considera prioritari seguir aprofundint les relacions entre dispersió urbana, dèficits urbanístics dels assentaments i accés a la mobilitat, per tal d'establir-ne els vincles i les conseqüències. Només així serà possible reduir tant l'esforç individual, com els costos col·lectius de la mobilitat en aquests àmbits.

Bibliografia

- ANDREU, M.; G. HUERTAS, J. M. HUERTAS; J. FABRE (1997). *La ciutat transportada. Dos segles de transport col·lectiu als serveis de Barcelona*. Barcelona: Transports Metropolitans de Barcelona.
- ARGANY, I. (1984). *La segona residència a Catalunya. Dades estadístiques i localització geogràfica*. Barcelona: Departament de Política Territorial i Obres Públiques de la Generalitat de Catalunya.
- BANISTER, D. (1999). «Planning more to travel less». *Town Planning Review*, vol. 70, núm. 3, p. 313-338.
- BARBA, J.; M. MERCADÉ (2006). *Les urbanitzacions de la província de Barcelona. Localització i característiques dels sistemes de baixa densitat residencial*. Barcelona: Diputació de Barcelona.
- BINDER, J.; A. MATERN (2019). «Mobility and social exclusion in peripheral regions». *European Planning Studies*, vol. 28, núm. 6. DOI: <https://doi.org/10.1080/09654313.2019.1689926>
- BRENNER, N. (2004). *New urban spaces. Urban theory and the scale question*. Oxford: Oxford Academic. DOI: <https://doi.org/10.1093/oso/9780190627188.001.0001>
- BRENNER, N., C. SCHMID (2014). «The “urban age” in question». *International journal of urban and regional research*, vol. 30, núm. 3, p. 731-755. DOI: <https://doi.org/10.1111/1468-2427.12115>
- CAMAGNI, R.; M. GIBELLI; C. P. RIGAMONTI (2010). *I costi collettivi della città dispersa*. Florença: Alinea.
- CASAS, I.; HORNER, M. W.; J. WEBER (2009). «A comparison of three methods for identifying transport-based exclusion: A case study of children’s access to urban opportunities in Erie and Niagara counties, New York». *International Journal of Sustainable Transportation*, vol. 3, núm. 4, p. 227-245. DOI: <https://doi.org/10.1080/15568310802158761>
- CASS, N.; E. SHOVE; J. URRY (2005). «Social Exclusion, Mobility and Access». *The Sociological Review*, vol. 53, núm. 3, p. 539-555. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-954X.2005.00565.x>
- CEBOLLADA, A.; C. MIRALLES (2005). «Mobility and urban transport in metropolitan Barcelona: accessibility versus exclusion». *Ethnologia Europaea*, vol. 34, núm. 2, p. 19-29. DOI: <https://doi.org/10.16995/ee.957>
- CHECA, J.; J. MARTÍN; J. LÓPEZ; O. NEL-LO (2020). «Los que no pueden quedarse en casa: movilidad urbana y vulnerabilidad territorial en el área metropolitana de Barcelona durante la pandemia COVID-19». *Boletín de la Asociación de Geógrafos Españoles*, núm. 87. DOI: <https://doi.org/10.21138/bage.2999>
- DIPUTACIÓ DE BARCELONA. (2022). *La problemàtica de la baixa densitat des d’una perspectiva integral*. Barcelona: Diputació de Barcelona.
- DUJARDIN, S.; F. PIRART; F. BREVERS; A. MARIQUE; J. TELLER (2012). «Home-to-Work Commuting, Urban Form and Potential Energy Savings: A Local Scale Approach to Regional Statistics». *Transportation Research Part A: Policy and Practice*, vol. 46, núm. 7, p. 1054-1065. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.tra.2012.04.010>
- ECOTEC (1993). *Reducing transport emission through planning*. Londres: HMCO.
- EL-GENEIDY, A. M.; M. GRIMSRUD; W. RANIA; P. TÉTREAULT (2014). «New evidence on walking distances to transit stops: Identifying redundancies and gaps using variable service areas». *Transportation*, vol. 41, núm. 1, p. 193-210. DOI: <https://www.doi.org/10.1007/s11116-013-9508-z>
- EWING, R.; S. HAMIDI; G. TIAN; D. PROFFITT, S. TONIN; L. FREGOLENT (2018). «Testing Newman and Kenworthy’s Theory of Density and Automobile Dependence». *Journal of Planning Education and Research*, vol. 38, núm. 2, p. 167-182. DOI: <https://doi.org/10.1177/0739456X16688767>
- FOUCHIER, V. (1998). *Les densités urbaines et le développement durable. Le cas de l’Île-de-France et des villes nouvelles*. París: La Documentation Française.

- GARCIA-LÓPEZ, M. A. (2021). «Forma urbana i infraestructures de transport: teoria, evidència empírica i el cas de Barcelona», dins: *Informe econòmic local. Província de Barcelona, 2021*, p. 206-220. Barcelona: Diputació de Barcelona.
- GIBELLI, M. C. (2007). «Los costes economicos y sociales de la ciudad de baja densidad», dins F. INDOVINA, *La ciudad de baja densidad*, p. 277-306. Barcelona: Diputació de Barcelona.
- GÓMEZ-IBÁÑEZ, J. (1991). «A global view of automobile dependence». *Journal of the American Planning Association*, vol. 57, p. 376-385. DOI: <https://doi.org/10.1080/01944369108975464>
- GORDON, P. A. (1989). «Gasoline Consumption and Cities: A Reply». *Journal of the American Planning Association*, vol. 55, núm. 3, p. 342-346. DOI: <https://doi.org/10.1080/01944368908975421>
- GORDON, P.; H. RICHARDSON (1997). «Are compact cities a desirable planning goal?». *Journal of the American Planning Association*, vol. 63, núm. 1, p. 95-106. DOI: <https://doi.org/10.1080/01944369708975727>
- GUTIÉRREZ, J.; O. CARDOZO; J. GARCÍA-PALOMARES (2011). «Transit ridership forecasting at station level: an approach based on distance-decay weighted regression». *Journal of Transport Geography*, vol. 19, núm. 6, p. 1081-1092. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jtrangeo.2011.05.004>
- HANSON, S.; P. HANSON (1980). «Gender and urban activity patterns in Uppsala, Sweden». *Geographical Review*, vol. 70, núm. 3, p. 291-299.
- HARVEY, D. (1977). *Urbanismo y desigualdad social*. Madrid: Siglo XXI España.
- HERCE, M. (1975). «El consumo de espacio en las urbanizaciones de segunda residencia en Cataluña». *Ciudad y Territorio*, núm. 26, p. 45-56.
- (2004). «Barcelona: Accessibility Changes and Metropolitan Transformations». *Built Environment*, vol. 30, núm. 2, p. 127-137.
- KENYON, S.; G. LYONS; J. RAFFERTY (2002). «Transport and social exclusion: Investigating the possibility of promoting inclusion through virtual mobility». *Journal of Transport Geography*, vol. 10, núm. 3, p. 207-219. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0966-6923\(02\)00012-1](https://doi.org/10.1016/S0966-6923(02)00012-1)
- KORŽE, B.; I. TUČAK (2021). «Justification of the citizens' right of access to public passenger transport services by the human rights to mobility and equality before the law». *Lex Localis*, vol. 19, núm. 1, p. 149-174. DOI: [https://doi.org/10.4335/19.1.149-174\(2021\)](https://doi.org/10.4335/19.1.149-174(2021))
- KWAN, M. (1999). «Gender and individual access to opportunities: a study of space-time measures». *The Professional Geographer*, vol. 51, núm. 2, p. 210-227. DOI: <https://doi.org/10.1111/0033-0124.00158>
- LÓPEZ, J. (2003). La residencia secundaria en España: estudio territorial de su uso y tenencia. [Tesi doctoral. Universitat Autònoma de Barcelona]
- LÓPEZ, J.; J. MÓDENES (2003). «Vivienda secundaria y residencia múltiple en España: una aproximación sociodemográfica». *Scripta Nova*, vol. VIII, núm. 178.
- LÓPEZ, J. (2017). «Mobilitat quotidiana, consum de carburants i forma urbana a la regió metropolitana de Barcelona». *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, vol. 63, núm. 2, p. 447-471. DOI: <http://dx.doi.org/10.5565/rev/dag.347>
- LUCAS, K. (2012). «Transport and social exclusion: Where are we now? Transport Policy, vol. 20, p. 105-113. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.tranpol.2012.01.013>
- LUCAS, K.; I. PHILIPS; C. MULLEY; L. MA (2018). «Is transport poverty socially or environmentally driven? Comparing the travel behaviours of two low-income populations living in central and peripheral locations in the same city». *Transportation Research Part A*, núm. 116, p. 622-634. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.tra.2018.07.007>
- MARTENS, K.; A. GOLUB; G. ROBINSON (2012). «A justice-theoretic approach to the distribution of transportation benefits: Implications for transportation planning practice in the United States». *Transportation Research Part A: Policy and Practice*, vol. 46, núm. 4, p. 684-695. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.tra.2012.01.004>

- McDONAGH, J. (2006). «Transport policy instruments and transport-related social exclusion in rural republic of Ireland». *Journal of Transport Geography*, vol. 14, núm. 5, p. 355-366. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jtrangeo.2005.06.005>
- MIRALLES, C. (2002). *Ciudad y Transporte. El binomio imperfecto*. Barcelona: Ariel.
- MULLEN, C.; M. TIGHT; A. WHITEING; A. JOPSON (2014). «Knowing their place on the roads: what would equality mean for walking and cycling?» *Transport Research Part A: Policy and Practice*, vol. 61, p. 238-248. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.tra.2014.01.009>
- MUÑOZ, F. (2017). «La producción residencial de baja densidad en la provincia de Barcelona», dins: F. INDOVINA, *La ciudad de baja densidad. Lógicas, gestión y contención*, p. 51-83. Barcelona: Diputació de Barcelona.
- NAESS, P. (1995). *Urban form and energy use for transport. A Nordic experience*. Oslo: Nth.
- NEL-LO, O. (1995). «Dinàmiques territorials i mobilitat urbana en la regió metropolitana de Barcelona». *Papers: Regió Metropolitana de Barcelona*, núm. 24, p. 9-37.
- (2010). «Les dinàmiques metropolitanes a la regió de Barcelona (1986-2006): hipòtesis interpretatives». *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona*, núm. 51, p. 16-27.
- (2011a). «Les urbanitzacions amb dèficits urbanístics: de la utopia a la gestió», dins: M FRANCESC, *Estratègies vers la ciutat de baixa densitat: de la contenció a la gestió*, p. 221-252. Barcelona: Diputació de Barcelona.
- (2011b). «Estrategias para la contención y gestión de las urbanizaciones de baja densidad». *Ciudad y Territorio. Estudios territoriales*, vol. XLIII, núm. 167, p. 81-98.
- NEL-LO, O.; A. GOMÀ (2018). «Mobilitat quotidiana. Motius, mitjans de transport, costos i abast dels desplaçaments de la població jove a Catalunya», dins: P. SERRACANT, *Enquesta de Joventut de Catalunya 2017 Volum 2. Experiències juvenils i desigualtats socials*, p. 163-211. Barcelona: Departament de Treball, Afers Socials i Famílies de la Generalitat de Catalunya.
- NEWMAN, P. (2014). «Density, the Sustainability Multiplier: Some Myths and Truths with Application to Perth, Australia». *Sustainability*, vol. 6, núm. 9, p. 6467-6487. DOI: <https://doi.org/10.3390/su6096467>
- NEWMAN, P. K. (1995). «Can we overcome automobile dependence? Physical planning in an age of urban cynicism». *Cities*, vol. 12, núm. 1, p. 53-65. DOI: [https://doi.org/10.1016/0264-2751\(95\)91865-D](https://doi.org/10.1016/0264-2751(95)91865-D)
- NEWMAN, P.; J. KENWORTHY (1989). *Cities and Automobile Dependence: An International Sourcebook*. Aldershot: Avebury Technical.
- (1999). *Sustainability and Cities: Overcoming Automobile Dependence*. Washington: Island Press.
- ORFEUIL, J. (1997). *Dépenses pour le logement et pour les transports en Ile-de-France*. Paris: Dreif.
- PERUMAL, A.; D. TIMMONS (2015). «Contextual Density and US Automotive CO2 Emissions across the Rural-Urban Continuum». *International Regional Science Review*, vol. 40, núm. 6. DOI: <https://doi.org/10.1177/0160017615614897>
- PRESTON, J.; F. RAJÉ (2007). «Accessibility, mobility and transport-related social exclusion». *Journal of Transport Geography*, vol. 15, núm. 3, p. 151-160. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jtrangeo.2006.05.002>
- SCHWANEN, T.; F. DIELEMAN; M. DIJST (2004). «The impact of metropolitan structure on commute behavior in the Netherlands: a multilevel approach». *Growth and Change*, vol. 35, p. 304-333. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1468-2257.2004.00251.x>
- SCOTT, A. J. (2001). *Global City-Regions: Trends, Theory, Policy*. Oxford: OUP Oxford.
- SHELLER, M.; J. URRY (2006). «The new mobilities paradigm». *Environment and Planning A*, vol. 38, núm. 2, p. 207-226. DOI: <https://doi.org/10.1068/a37268>
- SOJA, E. (2011). «Beyond Postmetropolis». *Urban Geography*, vol. 32, núm. 4, p. 451-469. DOI: <https://doi.org/10.2747/0272-3638.32.4.451>

- STANLEY, J.; D. HENSHER; J. STANLEY; D. VELLA-BRODRICK (2011). «Mobility, social exclusion and well-being: exploring the links». *Transportation Research Part A: Policy and Practice*, vol. 45, núm. 8, p. 789-801. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.tra.2011.06.007>
- TURRELL, G.; M. HAYNES; L. WILSON; B. GILES-CORTI (2013). «Can the built environment reduce health inequalities? A study of neighbourhood socioeconomic disadvantage and walking for transport». *Health Place*, vol. 19, p. 89-98. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.healthplace.2012.10.008>
- URRY, J. (2000). *Sociology beyond societies*. Londres: Routledge.
- VENDEMMIA, B.; P. PUCCI; P. BERIA (2021). «An institutional periphery in discussion. Rethinking the inner areas in Italy». *Applied Geography*, vol. 135, núm. 102537. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.apgeog.2021.102537>
- WACHS, M.; G. KUMAGAI (1973). «Physical accessibility as a social indicator». *Socio-Economic Planning Sciences*, vol. 7, núm. 5, p. 437-456. DOI: [https://doi.org/10.1016/0038-0121\(73\)90041-4](https://doi.org/10.1016/0038-0121(73)90041-4)

Persones externes al Consell Editor de *Treballs de la Societat Catalana de Geografia* que han avaluat de forma anònima els articles dels números 97 i 98

La filiació institucional indicada és l'actual o, si es desconeix aquesta, la del moment en què hi van col·laborar.

Hicham Achebak (Institut de Salut Global de Barcelona)

Carles Barriocanal Lozano (Universitat de Barcelona)

Jordi Blay Boqué (Universitat Rovira i Virgili)

Núria Font Casaseca (Universitat de Barcelona)

Antònia Casellas (Universitat de Barcelona)

Mita Castañer Vivas (Universitat de Girona)

Núria Garcia Quera

Meritxell Gisbert Traveria (Universitat Autònoma de Barcelona)

Albert Llausàs Pascual (Universitat de Girona)

Casey Ryan Lynch (Universitat Oberta de Catalunya)

Antonio López Gay (Universitat Autònoma de Barcelona)

Pau Miret Gamundi (Centre d'Estudis Demogràfics)

Josep Ramon Mòdol Ratés (Universitat de Lleida)

Joan Carles Membrado Tena (Universitat de València)

Josep Oliveras Samitier (Universitat Rovira i Virgili)

Albert Pèlachs Mañosa (Universitat Autònoma de Barcelona)

Francesc Romagosa Casals (Universitat Autònoma de Barcelona)

Brian Rosa (Institut de Ciència i Tecnologia Ambientals. UAB)

Josep Vila Subirós (Universitat de Girona)

Benito Zaragozaí Zaragozaí (Universitat Rovira i Virgili)

La Junta de Govern de la Societat Catalana de Geografia agraeix vivament la seva feina desinteressada, la qual serveix per assegurar la qualitat i rigor científic dels articles publicats a *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*.

Informació per als autors i autores

1. Presentació

Treballs de la Societat Catalana de Geografia és una revista acadèmica de tota temàtica d'interès geogràfic, que es publica alhora en paper i en suport electrònic. Té com a objectius la divulgació de l'enfocament científic propi de la Geografia, la sensibilització de la societat envers els diversos problemes territorials, socials i ambientals, així com l'enriquiment del bagatge científic català en l'àmbit de les diverses disciplines geogràfiques.

És editada per la Societat Catalana de Geografia (SCG), filial de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC), d'ençà 1984 i en l'actualitat té una periodicitat semestral. Publica textos inèdits resultat de la recerca de persones interessades en la Geografia, així com ressenyes de llibres geogràfics publicats darrerament.

Els articles adreçats a *Treballs de la Societat Catalana de Geografia* han de ser originals i escrits en català, anglès o qualsevol llengua romànica. Es poden publicar articles i ressenyes en edició bilingüe, principalment català/anglès.

La revista es regeix pel sistema d'avaluació anònima externa dels articles.

Com a revista en línia, s'autoritza el públic en general a reproduir, distribuir i comunicar lliurement l'obra sempre que se'n reconegui l'autoria i l'entitat que la publica (SCG/IEC) i no se'n faci un ús comercial ni cap obra derivada.

2. Enviament d'originals

L'enviament del l'article s'ha de fer a <https://revistes.iec.cat/index.php/TSCG/login>. Mentre perdurin els problemes tècnics a causa de la migració de les versions d'OJS que està realitzant l'IEC, excepcionalment s'autoritzen els enviaments en suport digital a l'adreça electrònica treballs.scg@correu.iec.cat.

Han d'anar acompanyats d'una pàgina en arxiu a part on figuri: autoria, lloc de treball o professió i adreça electrònica, així com una declaració que, si més no, faci constar: *a)* el coneixement i acceptació de les normes de la revista (això afecta en particular a la cessió del drets d'edició i a l'acceptació d'esmenes d'estil per part del Consell Editor); *b)* el compromís que l'article no ha estat simultàniament enviat a altres revistes; *c)* l'afirmació del caràcter original del treball; *d)* opcionalment, els agraïments que es vulguin fer constar o la declaració d'inserció de l'aportació en determinat projecte de recerca (de cara a la publicació, tot això donarà lloc a una primera nota al peu, que tanmateix no ha de figurar en el text destinat a ser avaluat); *e)* la declaració de comptar amb

autorització per a la reproducció de les imatges inserides al text quan s'escaigui; *f*) el coneixement i plena acceptació de la Declaració de conducta ètica editorial i rebuig de males pràctiques, la qual figura en la pàgina web de la revista (apartat *Polítiques editorials*); i *g*) la declaració de no incórrer en el llenguatge sexista, d'acord amb el manual d'estil de l'IEC (capítol x).

3. Estructura de l'original

3.1. El document estarà paginat però no contindrà cap mena d'encapçalament o peu de pàgina.

3.2. El títol ha de reflectir de manera clara i directa el contingut del treball.

3.3. Es recomana a qui vulgui signar amb els dos cognoms, que adopti el criteri d'unir-los amb un guió, per tal de facilitar la seva identificació a les bases de dades científiques.

3.4. S'inclouran tres resums de l'article amb cos de lletra 10,5, cadascun d'un màxim de 150 paraules, redactats en català, castellà i anglès, així com en la llengua de l'original si no és cap de les esmentades; també s'admetran resums en altres idiomes atenent al territori a què l'article faci referència. Cada resum anirà precedit de la corresponent traducció del títol i es clourà amb entre tres i cinc paraules o conceptes clau en les llengües esmentades. El resum ha d'exposar, amb frases curtes i clares, els objectius, metodologia i principals resultats del treball.

3.5. Convé que l'article comenci amb una breu introducció que expliqui l'objectiu del treball, l'interès que presenta per a la Geografia, el problema o llacuna en el coneixement geogràfic que es pretén abordar i l'estructura formal del text. Tot seguit, s'han d'aportar els elements teòrics, conceptuals i/o contextuals escaients. A continuació, les fonts i mètodes emprats s'han d'indicar de tal manera que el lector pugui verificar i entendre com s'ha dut a terme la investigació. L'apartat, o els apartats, central(s) de l'article han de presentar de forma raonada els resultats mobilitzats i/o obtinguts. En darrer lloc, convé contraposar aquests resultats amb els coneixements de partida (apartat teòric, conceptual i/o contextual) i valorar la rellevància de l'aportació realitzada, cosa que pot incloure apuntar vers futurs aprofundiments.

3.6. Els articles no han de superar els 100.000 caràcters amb espais (tot inclòs) ni les 30 pàgines (tot inclòs). En tot el treball cal emprar un interlineat d'1,15 i tipografia Times New Roman. El cos de lletra del text general és de 12 punts. Es prega imitar, en el que sigui possible, l'estil i disposició d'elements que s'observarà en el darrer número publicat de la revista. Alhora, es facilita una plantilla en què s'intenten recollir totes aquestes especificacions.

3.7. Els apartats es diferencien mitjançant xifres àrabs i, si escau, amb una clara ordenació jeràrquica (1, 1.1, 1.1.1). Els títols dels apartats aniran en negreta i en cap cas en majúscules.

3.8. Les referències bibliogràfiques s'han de limitar a les fonts consultades pels autors. Les citacions s'inseriran dins el text general entre parèntesis mitjançant

cognom i any d'edició i, si es tracta d'una citació textual entre cometes, pàgina, segons els següents models referits a un, dos o més autors: (Casassas, 2000, p. 222), (Lluch i Nel·lo, 1987) i (Vilà-Valentí *et al.*, 1995). En ocasions, la citació de pàgines web pot ser més àgil mitjançant una nota al peu.

3.9. Les notes al peu aniran en cos 8. Cal reduir-les al que sigui estrictament necessari.

3.10. Els articles poden contenir dues menes d'il·lustracions: figures (única denominació genèrica que inclourà mapes, gràfics, croquis, fotos...) i taules, unes i altres amb la seva pròpia numeració, aràbiga i correlativa. El respectiu títol (breu i clar) s'insserirà en el text, no pas dins la pròpia figura o taula. La font i/o autoria s'indicarà al peu de la il·lustració. El títol precedeix la il·lustració i la font la segueix. Aquests dos elements serviran també per indicar la ubicació idònia de la il·lustració encara que aquesta sigui presentada en arxiu a part. Altres normes referides a les il·lustracions són les següents:

a) El text ha de fer referència explícita a totes les figures i taules que s'hi incloguin, encara que sigui entre parèntesis: (figura 1).

b) Les taules i esquemes han de ser editables (no imatges) i no han d'emprar colors de fons. Els mapes i gràfics s'adjuntaran en arxiu a part en un suport informàtic que permeti fer-hi retocs en la tipografia, la posició i dimensió d'elements com la llegenda, etc.

c) Les fotografies i altres imatges han de tenir qualitat, amb una resolució mínima de 300 DPI (punts/píxels per polzada). El Consell Editor pot recomanar la retirada de les imatges que no compleixin aquests requisits i consideri prescindibles.

d) *Treballs de la Societat Catalana de Geografia* es publica alhora en blanc i negre (en paper) i color (pdf). Convé aprofitar la potencialitat expressiva del color particularment per a fotografies i mapes, encara que en la reproducció tradicional pugui no ser el format idoni.

e) La llegenda de les figures ha de ser ben llegible tenint en compte les dimensions de la revista en paper.

f) Els mapes originals han de dur escala gràfica (mai numèrica) i han d'incloure el símbol de nord (o bé indicació de xarxa geogràfica o de coordenades) si el territori representat no és prou conegut per al lector habitual.

g) Les imatges i altres il·lustracions que ho requereixen hauran de comptar amb els oportuns drets de reproducció, gestionats pels autors dels treballs.

h) Les taules duren les línies verticals invisibles.

3.11. Els possibles annexos aniran situats al final de l'article amb cos de lletra 11.

3.12. La bibliografia (ordenada alfabèticament i cronològica) anirà amb cos de lletra 10. Els cognoms van en versaletes (no pas en majúscules). Les pautes per a la bibliografia són les següents:

a) Per als llibres

Cos 10 COGNOM(s), Nom sencer; Nom sencer COGNOM(s) (any). *Títol del llibre*. Lloc de publicació [en català]: Editorial. [Altres informacions]

DAVEAU, Suzanne; Orlando RIBEIRO (1973). *La zone intertropicale humide*. París: Armand Colin.

b) Per a les parts de llibres

COGNOM(s), Nom sencer; Nom sencer COGNOM(s) (any). “Títol de la part del llibre”, dins: Nom sencer COGNOM(s). *Títol del llibre*. Lloc de publicació [en català]: Editorial, vol. x, p. xx-xx.

TIMOTHY, Dallen J.; Rami F. DAHER (2009). “Heritage Tourism in Southwest Asia and North Africa: Contested Pasts and Veiled Realities”, dins: Dallen J. TIMOTHY; Gyan P. NYAUPANE [ed.]. *Cultural Heritage and Tourism in the Developing World. A Regional Perspective*. Londres/Nova York: Routledge, p. 146-164.

c) Per als articles

COGNOM(s), Nom sencer; Nom sencer COGNOM(s) (any). “Títol de l'article”. *Títol de la revista*, vol. x, núm. x, p. x-x. DOI: <https://doi.org/xxx>

MEMBRADO-TENA, Joan Carles (2018). “El papel de la geografía en el análisis del contenido semántico de los topónimos. El caso de Alicante”. *Anales de Geografía de la Universidad Complutense*, vol. 38, núm. 1, p. 35-60. DOI: <https://doi.org/10.5209/AGUC.60468>

d) Al final d'una cita bibliogràfica es pot incloure també l'adreça electrònica, en cursiva, on es pugui trobar el document, tot indicant-hi, en tot cas, la data de consulta, de la següent manera: “(consultat 01/01/2011)”.

e) Per a les cites de documents que només es troben a Internet, s'imitarà, tant com sigui possible, el format de les cites bibliogràfiques. Si més no inclouran un nom d'autor (persona o institució) que permeti la citació abreujada en el text de l'article, encara que no s'hi pugui aportar l'any d'edició. També s'inclourà el títol o bé es farà una descripció sintètica del contingut.

SOCIETAT CATALANA DE GEOGRAFIA (s. d.). Indicacions per a l'autor/a. <https://revistes.iec.cat/index.php/TSCG/about/submissions#authorGuidelines> (consultat 30/06/2022).

Opcionalment les cites de documents electrònics poden donar lloc a nota al peu.

Es poden emprar claudàtors per indicar dades insegures o que no figuren en el document.

L'autoria repetida en obres consecutives de la relació bibliogràfica serà substituïda per un guió llarg (—). En cas d'obres d'una mateixa autoria i any, es distingiran mitjançant lletres darrere la data (1982a, 1982b) per tal de facilitar-ne la citació.

4. Ressenyes

4.1. La secció *Ressenyes* és oberta a comentaris de llibres geogràfics publicats darrerament i en qualsevol llengua, tot i que de forma preferent en català. Quan les ressenyes siguin en català i de llibres en aquesta llengua, el Consell Editor intentarà fer-ne, en la mesura de les possibilitats financeres, la seva traducció a l'anglès per tal de facilitar la difusió internacional de la producció geogràfica catalana.

4.2. Les ressenyes han de tenir una extensió màxima de 20.000 caràcters amb espais.

4.3. Les ressenyes s'inicien amb un títol intencionat i contenen la fitxa bibliogràfica del llibre analitzat (seguint el punt 3.12.a, i fent-hi constar el nombre total de pàgines, l'ISBN i, si hi fos, el DOI). Opcionalment, poden estructurar-se amb apartats numerats amb xifres àrabs i poden contenir bibliografia si s'hi fan citacions diferents al llibre analitzat.

4.4. Les ressenyes s'il·lustraran amb la portada del llibre analitzat.

5. Procés editorial

5.1. Recepció d'articles. El Consell Editor acusarà als autors i/o autores la recepció dels articles que li arribin i posteriorment informarà de l'acceptació o el rebuig de publicació, d'acord amb les avaluacions externes anònimes efectuades. La recepció de l'article no comporta necessàriament la seva acceptació.

5.2. Revisió interna d'articles. El Consell Editor valorarà si el treball pot ser publicat atenent a la qualitat i interès aparent de l'article en funció dels criteris editorials de la revista, així com al compliment dels requisits de presentació formal. El Consell Editor pot retornar d'entrada un original perquè s'hi facin canvis formals.

5.3. Avaluació externa d'articles. *Treballs de la Societat Catalana de Geografia* es regeix pel sistema d'avaluació externa i anònima dels articles. El Consell Editor enviarà a avaluació els treballs que consideri aptes per a la secció d'articles. La relació d'avaluadors i avaluadores es publica al darrer número de cada any.

5.4. El Consell Editor de la revista es reserva els drets de:

- a) Acceptar o rebutjar els articles presentats a partir dels informes externs.
- b) Esmenar lleument els treballs per tal d'adequar-los als criteris i normes de la revista.
- c) Demanar a l'autoria que escurci un text o que hi faci determinades modificacions.

5.5. Més enllà dels elements indicats a l'apartat 3, en particular al punt 3.5, la decisió sobre l'acceptació o rebuig dels treballs per part dels editors de la revista es fonamenta en els aspectes següents:

- a) Originalitat.
- b) Actualitat, oportunitat i novetat.

c) Rellevància: aplicabilitat dels resultats per a la resolució de problemes geogràfics concrets.

d) Significació per a l'avenç del coneixement científic geogràfic.

e) Fiabilitat i validesa científica: qualitat metodològica contrastada.

f) Presentació: bona redacció, organització (coherència lògica) i qualitat gràfica.

5.6. Una vegada finalitzat el procés d'avaluació s'enviarà a l'autoria principal (el remitent o bé el primer dels signants) la notificació d'acceptació o rebuig de la publicació del treball. A partir de l'acceptació de l'article, l'autor/a podrà demanar una certificació que es troba en curs de publicació.

5.7. En el procés de composició o maquetat, l'autoria rebrà un pdf del seu article per tal de fer-hi una sola revisió.

5.8. Un cop publicada, l'autoria rebrà un exemplar de la revista. Si entre els autors d'un treball hi ha un membre de la SCG se'n podran demanar fins a 5 exemplars.

Protecció de dades personals

L'Institut d'Estudis Catalans (IEC) compleix el que estableix el Reglament general de protecció de dades de la Unió Europea (Reglament 2016/679, del 27 d'abril de 2016). De conformitat amb aquesta norma, s'informa que, amb l'acceptació de les normes de publicació, els autors i autores autoritzen que les seves dades personals (nom i cognoms, dades de contacte i dades de filiació) puguin ser publicades en el corresponent volum de la revista *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*.

Aquestes dades seran incorporades a un tractament que és responsabilitat de l'IEC amb la finalitat de gestionar aquesta publicació. Únicament s'utilitzaran les dades dels autors i autores per gestionar la publicació de la revista *Treballs de la Societat Catalana de Geografia* i no seran cedides a tercers, ni es produiran transferències a tercers països o organitzacions internacionals. Un cop publicada la revista *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, aquestes dades es conservaran com a part del registre històric. Els autors i autores poden exercir els drets d'accés, rectificació, supressió, oposició, limitació en el tractament i portabilitat, adreçant-se per escrit a l'Institut d'Estudis Catalans (carrer del Carme, 47, 08001 Barcelona), o bé enviant un correu electrònic a l'adreça dades.personals@iec.cat, en què s'especifiqui de quina publicació es tracta.

ARTICLES

Un mapa de la vinya i l'olivera a Catalunya a la primera meitat del segle XVIII

Ferrer Alòs, Llorenç

Un nou barri barceloní? Resignificació del sentit de lloc i gentrificació operativa a la Cerdanya

Funke-Casellas, Anna

Cap a una apicultura metropolitana sostenible? El cas d'estudi de l'àrea metropolitana de Barcelona

Llorens Nachón, Martí

«A prop de tot i de tothom» o «fugir de les multituds»? Ciutat i camp en les preferències residencials de la joventut catalana

**Nel·lo Colom, Oriol
Checa Rius, Joan**

Aplicación de biopsias urbanas como metodología de análisis en Mazatlán

**Rojo-Carrascal, Juan Carlos
Cebollada, Àngel
Ochoa-Heredia, Daniela Guadalupe**

«Staying at home, wearing a mask, bored and annoyed». Experiences and physical and emotional consequences of the COVID-19 pandemic for older adults in Barcelona

**Solana-Solana, Miguel
Ortiz-Guitart, Anna
Zueras Castillo, Pilar**

Vulnerabilitat social i accés al transport públic en àrees de baixa densitat. El cas de les urbanitzacions de la demarcació de Barcelona

**Visioli, Andrea
Salvatella, Robert**

